ALBERTI HERONIS

SNECANI FRISII, SACRAE THEOLOGIAE LICENTIATI, ET COLONIAE philosophiæ quidem in Gymnasio Laurentiano, artium verò Mathematicarum publici & ordinarij professoris,

DE PROVIDENTIA DEI

Libri quinque.

In quibus imm[illegible] ita, noua methodo, & [illegible] tis contra impios philosophos, & [illegible] populum Atheorum defenditur.

ἐστὶ δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.

COLONIAE.

Apud Maternum Cholinum

Anno M. D. LXXXII.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiest.

AMPLISSIMIS ET CLARISSIMIS

VIRIS, D. CASPARO KANNEgiesser, D. Ioanni Maes, D. Hildebrando Suderman, D. Melchiori à Mullem, D. Gerardo Pilgrum, inclytæ Reipublicæ Coloniensis consulibus, proconsulibus, & quæstoribus, ac florentissimæ in eadem Repub. Academiæ prouisoribus vigilantissimis, totique Senatorum prudentissimorum cœtui, Albertus Hero Snecanus Salutem in Domino sempiternam.

Vm multa sint, viri amplissimi, quæ ad commodam artiũ & disciplinarũ tractationem non parum momenti habere videntur, tum ordinis & methodi in ijs tradē-

dis non postremā cura esse debet. Non enim ad perspicuitatem duntaxat facit via ac ratione rem quampiam explicare, verum fidelius quoque memoria retinetur. quicquid certo ordine pressum est, quā quod nulla methodi lege cohæret. In theologia verò pulcherrima semper ea methodus mihi visa est, qua polemicæ materiæ, in quibus hoc potissimū spectatur, vt fidei hostes argumentorum robore victi dent manus, seorsim ab ijs tractantur, quæ non tā victoriā de hostibus, quàm lacrumas & emēdationē fidelium captāt. Quoniam verò ad-

uersariorum, cum quibus theologo res est, tria sunt genera, methodi ratio mihi postulare videtur, vt cum horum vnoquoq; singulatim bellum geratur, nec ante aduersarius mutetur, quam si non debellatum, saltem eo res perducta sit, vt is qui ex aduerso est, iustam non habeat repellendæ fidei rationẽ. Seorsim igitur, cum Pseudophilosophis, seorsim cum ijs qui vel DEVM in suis ignominijs colunt, vel quod sit pater Domini nostri IESV CHRISTI fateri nolunt, seorsim denique cum ijs, qui vt Christum caput agnoscant, à corpore tamen ip-

ſius per nefarium ſchiſma diuidũtur, diſceptari velim. Atque hanc theologici ſtudij rationem aliquot annos ſecutus, commentarios mihi de ſingulis diſputationum generibus paraui. Ex quibus illum hortatu tũ aliorum amicorũ, tum celeberrimi typographi Materni Cholini ordinis ſenatorij viri, primùm publico cõmittere viſum eſt, quo contra impios philoſophos Diagorã, Theodorũ, Epicurum, Stratonẽ phyſicum, Auerroim, alioſq́ atheos Deus rerum humanarum inſpector & moderator, armis ipſi philoſophiæ proprijs euincitur. Cum enim

enim multi contra Iudæos & Mahumetanos Christo suam gloriam adseruerint: multi contra hæreticos quæ, & vbi quærenda sit vera Ecclesia è propheticis & Apostolicis literis demõstrarint, hactenus nemo extitit, qui contra primum genus antagonistarum integro volumine separatim decertarit. Cõsultius igitur iudicaui, si quicquam scribendum esset, in vacuam possessionem migrare, quàm more quorundam huius ætatis scriptorum in alienos labores inuadere. Cùm verò de patrono cogitarem, sub cuius tutela hoc opus in lucem emitte-

teretur, veſtrum mihi patroci-
nium viri Ampliſſimi, multis
nominibus expetendum vide-
batur. Vos enim primò me in
collegium profeſſorum huius al-
mæ Vniuerſitatis cooptaſtis,
ac deinceps veſtro fauore ac be-
neuolentia proſequi non deſti-
tiſtis. Cum igitur veſtras Am-
plitudines tam præſentes habe-
rem, ac ſtudiorum liberalium
tãtos patronos & fautores ex-
pertus eſſem, facere non potui,
vt alios huius ſcripti προστάτας &
defenſores quærerem. Semper
enim mihi illa Theognidis ad-
monitio placuit μήποτε τὸν παρεόντα
μεθεὶς φίλον ἄλλον ἐρεύνα, id eſt, caue ne
præ-

præſenti amico dimiſſo alium inueſtiges. Vobis igitur, viri Ampliſsimi, hunc meum qualemcunque laborem dico, veſtræq́ fidei & tutelæ committo: vos illum pro ſolita veſtra in literas earumq́ cultores beneuolentia hilari animo ſuſcipere ne grauemini. Coloniæ è gymnaſio Laurentiano, 22. Martij Anno cIↃ. IↃ. LXXXII.

Veſtrarum Amplitudinum deuotiſsimus cliens.

Albertus Hero Snecanus.

PRAEFATIO AD LECTOREM.

Ria ſunt, amice lector, de quibus te in huius operis veſtibulo admonendum duxi. Horum primũ eſt, quænam res mihi cauſam de prouidentia Dei ſcribẽdi attulerit, alterum quid præ cæteris, qui ante me in eadem palæſtra deſudarunt, præſtiterim, tertium quid obfuerit, cur non tam accuratè, quam optarem, hoc volumen in lucem prodeat. Ad primum quod attinet, cum in varijs theologicę diſciplinæ capitibus explicandis multorum inſignium theologorum induſtriam enituiſſe viderem, moleſtè ferebam hanc de prouidentia Dei materiam hucuſque neglectam eſſe. Hæc enim ſemper mihi in primis digna eſt viſa, in qua explicanda præſtanti ingenio viri elaborarent; idque cum alias ob cauſas, tum maximè quod hæc fidei per quam viuimus, pręcipua baſis & firmamentum exiſtat. Etenim ſi mihi hominem dederis, qui ſacras literas diuino afflatu conſcriptas eſſe neget, facile ab hac eum ſententia dedu-

deducam, ſi modo res humanas à Deo curari perſuaſum habeat. Nam quęram ex eo, exiſtimetne tantum eſſe humani ingenij acumen, vt ſuo Marte queat inueſtigare, quę ſit vera hominis beatitudo, quæ eius parandæ ratio, quo ritu Deus ab humano genere coli velit, quomodo cùm peccando offenſus eſt placari, & huiuſmodi alia ſexcenta. Et cum viderit neminem, quantalibet ingenij laude clarus extiterit, auſum ſibi harum rerum intelligentiam arrogare, ſed vel omnes tacendo ſuam ignorantiam confeſſos eſſe, vel ſi quicquam de ijs dixerint, ad eorum auctoritatem reſpexiſſe, qui iſta diuinitus edocti putabantur: ſi aliquid habeat ingenuitatis, haud negabit maiores eſſe humanæ mentis tenebras, quàm vt ipſa per ſe hiſce de rebus quicquam certi ſtatuere poſsit. Inferam mox ego DEVM, cui ipſe res hominum curæ eſſe fatetur, non cõmiſſurum, vt cum alijs minutioribus in rebus noſtro generi non deſit, in eorum nos ignoratione verſari permittat, ſine quibus beatè viui nõ poteſt. Eſſe igitur cœleſtem inter homines doctrinam, quæ harum quæſtionum explicationem contineat. Porrò cum quatuor in vniuerſum ſint doctrinarum genera, quę ab earundem ſectatoribus diuino magiſterio ad homines perueniſſe dicuntur, ſi probem

Idololatras, Mahumetanos, Iudæos falsò hanc prærogatiuam suis erroribus vendicare, haud dubium erit, quin Christiana, tanquam diuinum munus, omnibus, qui salui esse cupiũt, sit amplectẽda. Id aũt vt planum fiat, nõ tã argumẽtis, q̃ simplici eorũ quę ab Ipsis docẽtur cõmemoratione est opus. Tam enim absurda & ei9 maiestate indigna sunt, quæ nõ solũ idololatræ & Mahumetani, sed etiam nostrę tempestatis Iudæi de absolutissima DEI natura comminiscuntur, tam infeliciter quæ sit vera hominis felicitas expediunt, tam grauiter in tradẽdo vero Dei cultu impingunt, vt portento simile sit, adhuc inueniri homines, qui illorum doctrinam à Deo profectam posśint in animum inducere. Tanta igitur est veræ religionis cum prouidentia DEI res humanas administrantis coniunctio, vt is leui negotio ad Christi vocem in ecclesia audiendam posśit adduci, in cuius animo fides diuinę gubernationis non vacillat. Exemplo sit nobis quod de seipso D. Augustinus libr. 6. confesśionum cap. 5. cõmemorat; se nimirum Manichæa tabe infectum vetus instrumentum primo malorũ principio cum reliqua Manichęorum turba acceptum retulisse, sed hunc errorem deposuisse dum eius animum cogitatio subiret, DEVM, cui res humanas curæ esse non dubi-

dubitabat, haud permissurum fuisse, vt tam excellens per omnes gentes earum auctoritas esset, nisi voluntatem suam per eas patefacere voluisset. Sed forte quemadmodum Antalcidas ei qui Harculem laudabat obstrepẽs, quis eum vituperat interrogauit, ita mihi quispiam obijciet, non esse dubiũ, quin tota fidei Christianæ structura huic dogmati velut fundamento innitatur, sed quis negat Deum humani generis curam habere, vt tam operosè illud probare fuerit necesse. Cui respondeo me non ignorare, quin melior, imò & major pars humani generis, semper Deo mundi procurationem attribuerit. Verum & hoc scio, nullo non seculo insipiẽtes fuisse, qui in corde suo dicerent non esse Deum. Et si aliquãdo tale hominum genus repertum non esset, ea tamen est nostri æui infelicitas, vt præter Lutheraños, Caluinistas, Suenckfeldianos, Anabaptistas, Libertinos, etiam Atheorum vberrimum prouentum afferat. Posteaquã enim Lutherus prætextu priuatæ inspirationis ad licẽtiosam illam quiduis in dubium vocandi audaciam vulgo præijsset, Christiani antea concordes, breui tempore in sectarum & opinionũ tam varia diuortia dissipati sunt, vt nõnulli cum in tanta disputãtium rabie quos sequi debeant cõstituere nõ possint, ad ecclesiã verò nõ

esse

esse redeundum apostatico spiritu instigati, tanquam certum ponãt, omnes omnino religiones, velut discordię fomites auersari incipiant. Pro horum igitur salute cum etiam CHRISTVS mortuus sit, charitas Christiana postulat, vt pro virili quisque remedia, quibus aspirante diuina gratia tam exitiali morbo leuari posśint, in medium afferat. Non multò meliores atheis erant Zadducæi, vt qui nihil incorporeum crederent, animas verò vna cum corporibus interire opinarentur. Et tamen hi non ita pro desperatis à CHRISTO contemti fuere, quin de mortuorum resurrectione cum illis disceptarit. Plurima in propheticis & apostolicis scriptis loca occurrũt, in quibus viri illi sanctisśimi indicãt, non esse alienum ab officio doctoris Christiani, ad extremam hanc insaniam refutandam se demittere. Dauid psal. 93. quàm nõ solũ eleganter, sed etiã acutè cõtra eos disputat, qui Deum, quid in occulto ab hominibus geratur, ignorare dicebãt? Intelligite, inquit, insipientes in populo & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem non audiet, aut qui finxit oculum non considerat? Sed fingamus, nullum ad homines tam cæcos ex huius argumenti tractatione fructum redundare, ideóne mox nulla causa erat huius operis aggrediundi? Erat & quidem

dem longè grauißima. Non enim paruæ voluptati bonis futurum est, salutarem & viuificam hanc de mundi regimine sententiam, tot rationis humanæ præsidijs fultam intueri. Gratißimum hoc genus philosophandi erit, quo simul & philosophiæ præcipua capita explicabuntur, & ea quę ꝑ se tradita nil nisi inutiles otiosorũ hominũ speculationes cõtinere videbatur, tractandi noua ratione nouo splẽdore clarescet, & perspecta insigni eius ad alendam iustitiam & religionem vtilitate, verum suum decus, verumque apud homines pretium recuperabit. Atq; hæ causæ tanti põderis sunt, vt si nihil aliud quàm Christianus essem, haud importunus & à persona mea alienus hic meus labor videri posset. Nunc verò non ea solum ratione cõueniebat, hanc à me qualemcunque operam ad ædificationem domus DEI conferri, sed insuper ipsa philosophiæ professio, quam in gymnasio Coloniensi, quod vulgò Laurentianum dicitur, sustineo, me inuitabat, vt opus è cuius lectione philosophiæ candidatos discipulos meos aliquem fructum relaturos esse sperabam, in publicum emitterem. Tot annorum labor in theologia exantlatus flagitabat, vt si philosophicum quid scribendum esset, quàm minimum à theologia recederem, vt fidem facerem, me quando omnino

nino non possum, adhuc extrema saltem linea res diuinas tractare. Intellexisti, lector, quæ fuerit huius operis edendi causa, nunc quid in noua prouidentiæ defensione à nobis præstitum sit, paucis accipe. Primum argumenta quę adducimus pleraq; noua sunt. Quis enim tot ethicas rationes ad huius dogmatis confirmationem ante nos adhibuit? Quis ex inferioris mundi fragilitate, quis ex vniuersali diluuio, quis è spiritibus qui per inferiorem mundum vagantur, quis è regnorum & imperiorum ortu & occasu, quis ex rerum ad vitam vtilium inuentione vnquam singularum rerum & præcipuè humani generis à Deo curam geri demonstrauit? Porrò eas rationes, quas vel à philosophis vel à theologis ante me vsurpatas inueni, ita auxi & locupletaui, totque nouis adminiculis firmiores effeci, vt primi earum inuentores non amplius sibi illas vendicare posſint. Historias & magnorum virorum illustres sententias quam plurimas, toto opere cum ita res tulit inspersi. Argumenta quę contrà obijciuntur, si potui solui. si verò intricatiora essent, quàm vt à me enodari possent, ne id quod ignorarem mihi perspectum esse cogerer profiteri, satis habui ostẽdere, quod ea talia non sint, vt certisſimam huius doctrinæ veritatem cuiquam suspe-

ctam

ctam facere debeant. Verùm vt hisce in rebus studium & industriam meam nonnullam æquus lector deprehensurus est, ita ecótrariò stilus fortè quibusdam in locis aridior, quàm pro rei subiectæ maiestate videbitur: quædam pressius tractata putabuntur, quàm materiæ vbertas postulabat. Adde quod subinde errata orthographica, imò & solœcismi hic occurrant.

Ne igitur vitia mihi fraudi sint, quę velut ex alta specula in hoc libro viros doctos offensura esse prospiciò, de impedimentis quę mihi obstitere quominus omni ex parte absolutus hic liber in lucem prodeat, tertiò nunc pauca dicenda. Primum stili incultioris veniam nullam requiro, quia cum logodædalum me non profitear, iniquus sit qui prçter perspicuitatem, vllam à me orationis virtutem flagitet. Perspicuè verò & planè omnia à me quatenus fert rerum quæ tractantur obscuritas, tradita esse confido. Videas tamen dictionis faciem quibusdam locis paulò venustiorem, quibusdam verò magis illaboratam & incomptam esse. De cuius ἀνωμαλίας causa sic habeto. Cùm ante paucos annos hoc opus Louanij elaborarē, parum de editione solicitus, nullam stili rationem habueram: posteà verò ad eius editionem tentandam quorundam instigatione per-

LIBRI SECVNDI CAPITA sunt ista.

Ex

LIBRI TERTII CAPITA.

LIBRI QVARTI CAPITA.

Idem

LIBRI QVINTI CAPITA

DE PROVIDENTIA DEI EX MVNDI OPIFICIO LIBER PRIMVS.

CAPVT PRIMVM.

Voniam in præſenti nobis propoſitum eſt, oſtendere numinis prouidentia mundum adminiſtrari, cum ad eam confirmandā non parum momenti habitura ſit recta de mundi origine ſententia: non ab re erit, nonnulla de ea προλεγομένων loco afferre: Sciendum eſt igitur, veteres Philoſophos, qui de rerum principijs libros edidere, quanquam, vt ex eorum quibuſdam dictis intelligitur, quæ poſteriores ſuis monumentis inſeruerunt, de Deo non omnino male ſentirent: eius tamen opera in mundi conſtitutione & rerum origine deſcribēda, vel nequaquam, vel raro vſos fuiſſe. Anaxagoras, vt in Phædone Plato teſtatur, mentem ponit, quæ res in vnam miſcellam confuſas ſecreuerit. Attamen in progreſſu phyſiologiæ, mente neglecta ad materialem cauſam omnia reuocare vult. Diodorus Siculus, homo in primis addictus cultui Deorum tunc publicè recepto, & non vno loco taxans philoſo-

Veteres licet Deum agnoſcerent, non tamen ipſum faciūt mundi opificem.

loſophos, qui prodigioſos euentus in cauſas naturales conferebant, cum mundi ortum deſcribit, nullam facit Dei opificis mentionem. Eſt & inter Ariſtoteles diſputatio, numſectæ princeps Deum agnoſcat mundi cauſam efficiẽtem, an verò idem ſit ἀυτογενὴς Ariſtoteli, nec aliter à Deo dependeat, quàm quòd is cœlorum globos in orbem conuertat, ſine quorum reuolutione inferior hic mundus ignauo otio torpeſceret. Alij igitur cum non facile viderent, quorſum Deo opus eſſet vlla in re, ſi is cauſa mundi effectrix negetur, in Atheiſmum prolapſi ſunt, & vel ſolam materialem cauſam ad rerum conſtitutionem admiſerunt, vt Epicurus atomos, Empedocles quatuor elementa, vel ſi vllam præterea cauſam efficientem agnoſcant, illa non ſit aliud, quàm inſita quædam ſingulis rebus vis ad materiæ immutationem, quæ alio nomine natura dici ſolet. Vnus inter omnes Plato admodum apertè mundi opificium Deo tribuit, ita tamen, vt dubitetur, num materiam inter opera Dei recenſeat: an illam potiùs à ſeipſa exiſtere arbitratus ſit. Certè Ambroſius, Baſilius, Magiſter ſententiarum, contendunt, Platonem in eo errore hæſiſſe, vt materiam crediderit non eſſe à Deo effectam. Omnes autem hos errores opinor ex eo fonte manaſſe,

Quæ origo atheiſmi.

Plato de mundi origine quid ſenſerit.

ſe, quòd ſemper Philoſophis perſuaſiſsimum fuit, ex nihilo nihil fieri. Hînc enim nónulli, vt maximè admitterẽt Deum eſſe mũdi effectorem, materiam tamen ei ex ſe ipſa natam ſubiecerunt, ne cogerentur fateri, ex nihilo mundum creatum eſſe. Sed hoc iacto fundamento, mox ſequebatur, totam cœlorum ſubſtantiam à nullo effectam eſſe. Cùm enim cœleſtia corpora ortus, & interitus expertia ſint, id eſt, neq; generatione naturali in eſſe prodierint, neque corruptione naturali deſtrui poſsint: vel ergo nullam habent originem, vel aliam quàm naturalem. Atqui non recipit philoſophia hoc genus originis, qua præter naturam res fiunt ex nihilo: itaq; cœlum ἀναίτιον confiteri debet. Quoniam verò abſurdum eſt, ſi ſubſtantia quarundam partium mundi à Deo effecta non ſit, vllam aduentitiam perfectionem ipſis à Deo attributam eſſe, eò quòd haud credibile ſit, rem quæ à ſeipſa quod potius eſt habet, id quod minoris præſtantiæ eſt, non habere: cùm negarũt Philoſophi, ſubſtantiam vllius rei eſſe cauſæ expertem, ſimul etiam illam curæ diuinæ ſubſtantiam perficienti, & eius defectus ſarcienti, ſubtraxerunt. En quibus gradibus ab eo, quod prima fronte exiguum videbatur, negare videlicet, mũdum ex nihilo factum eſſe, ad ignorationem Dei perueniatur,

Quod origo erroris de prouidẽtia ſit error de mundi origine.

tur. Nos igitur in contrarium hoc argumentum retorquentes, primùm quidem firmis demonstrationibus ostendemus, aduentitiam mundi perfectionem tantum non exerta voce clamare, se numinis rerum omnium præpotentis opus esse: ac tum porrò & substantiam corporum mundanorum esse diuinitus effectam colligemus: non per naturalem generationem (est enim quarundam mundi partium natura prorsus ingenerabilis) sed per creationem, quod fides catholica docet.

Perfectiones aduentitiæ ex quibus probatur quęque res esse à Deo.

Sunt autem hæ perfectiones aduentitiæ partim accidentia quædam, partim ipsa naturæ conseruatio, partim vniuscuiusque rei quidam ad cæteras mundi partes ordo & nexus, per quem fit, vt quæ per se considerata minimum elegantiæ habitura essent, ea simul iúcta vniuersum longè pulcherrimum & absolutissimum constituant. In primo genere colloco omnes illas mutationes, quas siue in cœlesti corpore, siue in his inferioribus euenire cernimus, nec possunt in vllam aspectabilem causam referri, vt est cœlestium corporum æquabilissima periodus, & cætera, quæ cum de prouidentia sermo erit plurima afferemus, ad ostendendum, non sufficere causas naturales & nobis notas, ad reddendam omnium quæ in mundo contingunt

gunt rationem. Hæc enim omnia ad præsens argumentum velut alibi demonstrāda nunc mihi concedi postulo, non recusans vt si illic lectoris expectationi non satisfecero, etiam quicquid modo inde confecturus sum, multum robur habeat. Neq; hic mihi quisquam obijciat, non debere me prouidentiæ argumenta ad ostendendam mundi effectionem accōmodare, cùm ideo me profitear de mundi origine tractare, vt ex ea Dei prouidentiam confirmem, ne videar probatione reciproca vti. Hoc, inquam, nolim hic mihi obijci. Nam cùm sint quædam prouidētiæ documenta, quæ mundi effectioni non innitūtur, non mirum videri debet, hæc dogmata ἀμοιβαίως sibi mutuo lucem afferre. Porrò quòd probato non esse motum cœli ab interno principio, sequatur neque subāstiam eius à seipsa existere, sed à Deo auctore profectam, tali argumento docetur. Primum sumo, quod omnes Philosophi confitentur, cœlum motu indigere, vt perfectionem suam naturalem assequatur. Cum enim patris locum obtineat in rerum sublunarium genitura, nec posit semper eandem terræ partem suis radijs spectās vitalem fotum eidem impertiri, perpetuo igitur motu ipsum contorqueri necesse est, vt naturæ suæ competentia munia queat obire. Motu verò destitutum

Ratio probās Deum si motus cœlorum sit causa, etiam substātiæ causam esse.

tutum

tutum si fuerit, non solum fine suo naturali frustràbitur, verum etiam in eius contrarium deuiabit, perniciem videlicet mūdi inferioris. Atqui si existentiam à seipso habet, motum verò aliunde, esse cœli prorsus necessarium est, bene verò esse ab alieno pēdet arbitrio. Quantum igitur in ipso est, perpetuæ imperfectionis sibi necesſitatem imponit: sicut is quantum in ipso est perdidisse dicitur infantem, qui in silua illum exponit, vbi nescit an quisquam facturus sit iter, qui manum ei periclitanti porrigat, etiamsi fortè præter expectationem eius contingat aliquem præterire, qui pueri sorte commoueatur. Sed esse quicquam sibi ipsi, quantum in se est, necessariæ imperfectionis causam, rationi consentaneum non est. Facessat igitur Alexander Aphrodisiensis, qui cum Aristotele quidem cœlum à Deo moueri fatetur, causam verò efficientem habere negat. Restarent adhuc plura epicheremata, quibus idem confirmari potest, verùm ea inferius opportuniori loco adferemus. Illud superioribus adijcio, quòd multas impias de cœlesti numine cogitationes gignit hæc prouidentiæ sine mundi effectione confesſio. Hic illa naturalis necesſitas, quam Philosophia Deo affingit, hic prouidentia cœlo terminata, velut in equo Troiano inclusa, delitescūt.

Ex

Ex hoc fundamento quoque diuinæ omnipotentiæ negatio prodijt. Nam vt cœli motum periculo arbitrij diuini eximant, dicũt non posse Deum à mouendo cœlo sibi temperare. Postquam verò semel arbitrij libertatem ipsi ademerũt, immutabilem eius voluntatem rerum mutabilium procurationi intendere non posse, haud malè concludunt. Quomodo verò sua omnipotentia Deo constabit, si nil aliud, quàm velut figulus rotam, cœlum in orbem voluere potest. Et vt vno verbo id quod res est dicam, ipsissimus atheismus est hæc Alexãdri opinio. Quare quisquis vel minimum de Deo sani sapit, caueat ne in eum errorem se adduci patiatur, vt existimet motum quidem cœlestis corporis à Deo esse, substantiam verò causæ omnino expertem. Sed quomodo illud effugium ipsis eripiemus, quo se in tuto collocare volunt, dicentes Deum ad cœlum habere quendam naturalem ordinem? Non alio modo, quàm ostendendo fieri non posse, vt duæ diuersæ naturæ ordinem ad se mutuo naturalem habeant, nisi sint ambæ à communi opifice & auctore profectæ, ac proinde, si Deus & mundus eo modo comparati sint, vt vnus cum altero naturali nexu cohæreat, consequi vt Deo sit alius superior, qui & ipsum & mundum effecerit: quo nihil absurdius cogitari

gitari poteſt. Sed hæc demonſtratio melius in illum locum reijcietur, vbi ex naturali ordine partium mũdi inter ſe concludemus, ab vno cõmuni effectore ipſas originem ducere. Hactenus de ijs rationibus quæ prouidentia Dei mundum gubernantis nituntur. Adijciẽdæ nunc illæ, quæ nullius futuræ ꝓbationis expectatione ſuſpenſum lectorem relinquant.

Quod ex figura partium mundi eius colligatur eſſe vnus opifex.

CAPVT II.

A cœlorũ rotũditate.

EX figura partium mundi ſic ratiocinamur. Omnes mundi partes congruenti figura inſtructæ ſunt: cœlorum orbes illi longè vaſtiſsimi nullus eminentijs gibboſæ ſunt, nullis receſsibus cauatæ, ſed accuratiſsima æquabilitate circumductæ, & veluti detornatæ cernuntur: idque propterea, ne inter illos vel hiatus vllus admittatur corpore nullo refertus, vel ipſos ſe mutuo penetrare ad vacuitatem prohibendam neceſſe ſit. Terra ſola inter omnia corpora ſimplicia non omni ex parte rotunda eſt, cuius figuræ aqua & aër, qua parte ipſam attingunt, ſeſe accommodant. Sed quod illa non vndique in ſeipſam æqualiter vergat more cœleſtium ſphærarum, iuſta ratione

non

non caret. Primum enim varietas illa terræ quibusdam locis in planitiem extensæ, alibi rursum altissimorum montium iugis aspe- ratæ, non solum spectantium pascit oculos, verùm etiam multiplicẽ vsum præbet mor- talibus. Nam ex montibus fontes, & ex his fluuij per prona ruentes, planities alioqui infrugiferas futuras irrigant, pisces suppedi- tant, transuehendis ex mari quoquouersum omne genus mercibus vtiles sunt. Mitto nũc quod in solis montibus saxa, metalla, imò & herbæ quædam in remedijs non postre- mæ dignitatis, proueniant: quod homines corrupto in campestribus aëre ad montium iuga confugientes, haustu purioris auræ re- focillẽtur. Quid verò de illo dicemus, quod tota illa sui parte, qua extra aquas tellus emi- net, ita gibbo quodam deformata est, vt si sola spectetur, non verò cum cohærente se- cum elemento aquæ, prorsus à sphærica ro- tunditate recedat? Nonne res ipsa clamat, hoc datum esse saluti animantium, quæ non nisi in sicco viuere possunt? Atque hoc dico, illam litem in præsenti remittẽs aduersarijs, qua aliqui, etiam maiori miraculo, conten- dunt, non terram aquis eminere, sed aquam in medio Oceano instar montis aceruatam consistere. Suffecerit enim mihi nunc pla- num facere, quàm opportunè terræ elemen-

A terræ inęqualitate.

A siccitate vnius partis globi terreni.

tum figura sua à cæteris euariet, ad ostendendum id quod nunc agitur. Aut enim cósilio sapientis alicuius architecti prouisum est, vt omnium mundi partium ea sit figura, quàm totius decor & perfectio maximè requirebat, aut cùm nullum corpus finitum sua forma carere posit, forte fortuna euenit, vt illam vnaquæque sortita sit, quæ maximè cógruebat. Casui profectò rem tantam nemo assignabit, nisi qui vix micam salis in toto corpore habet. Si verò alicuius numinis cósilio tribuemus figurarum tam aptam descriptionem, neq; dubitari potest, quin ipsæ substantiæ hunc in modum figuratæ non à seipsis originem ducant. Nam vt de cœlis primum loquamur, si eorum substantia rudis primum à seipsa fuisse intelligitur, quàm ei Deus manum admoueret, quid accirit ramentis & fragminibus, quæ in cœlestium corporum dedolatione à tota mole auelli necesse fuit? An alicubi extra múdum illa iacere fingemus? Sed quid ineptius? An quod vni parti detractum alteri accessisse statuemus? At solida & dura corpora non possunt in vnum coalescere, si id respiciamus, quod per naturam fieri potest, nisi aliquo glutine intermedio. Sed neque tum verè in vnum coëunt: non magis, quàm duo tigna clauis sibi mutuo copulata. Itaque si maximè do-

nemus

nemus fragmenta cum toto ſyſtemate cohærere, in eas anguſtias redigemur, vt diuiniſsimum cœli corpus velut ollam veterem ex multis fragminibus compaginatam eſſe dicamus. Quod ſi Dei virtute ſupranaturali cenſemus à tota mole adhuc rudi hic aliquid detractum eſſe, alibi verò ſic adiectum, vt ex vtroque vnum ſiue intermedio glutine conſtitueretur, idem qui hac in parte naturæ legibus ſubiectus non fuit, neque in eo ſubiectus fuiſſe putari debet, vt cœlorum ſubſtantiam ex nihilo creare non potuerit. Dicet fortè quiſpiam, hāc rationem niti cœlorum ſoliditate & duritie inuariabili, quam ſine firmis ei demonſtrationibus tribuere nō eſt Philoſophi. Cui reſpondemus quale cœlum nunc eſt, tale & perpetuo fuiſſe, nam ſi alte rationis capax eſſet, interitui quoque obnoxium eſſet. Atqui non eſſe ipſum in præſenti fluxum inſtar aquæ vel aëris ex eo conſtat, quod tunc non poſſet volui in orbem ſine rarefactione & condenſatione, quarum mutationum comes eſt interitus. Nec in fluxo corpore ſemper æqualem à ſe mutuo diſtantiam ſydera retinere poſſent, id quod tamen inerrantia facere videmus Aut ſi placet cœlum ſtatuere immotum, ſtellis in ipſo circumuagantibus, præterquam quod hoc figmentum ab Ariſtotele multis argumentis

Ratio probans cœlū eſſe ſolidū corpus.

reijcitur,

reijcitur, etiam sic fatendum erit in illa rapidissima vertigine alicubi ipsum rarius, alicubi densius fieri, diuisibile etiam in partes existere, quorũ nihil in corpus interitus expers cadere potest. Hæc ad eos, qui negando cœlum esse solidum, existimarent se hac ratione non vrgeri, dicta sunto. Quodsi quis per consuetam atheorum rimam elabi vellet, affirmans ipsam cœli naturam sibi hanc figuram quam habere cernitur determinasse, quomodo fructus arborum sine adiumẽto externi agentis rotundi nascuntur: videtur ille quidem aliquid dicere, sed reuera nihil affert. Nam vtcunque fieri posit, vt natura rei globosam formam tribuat, id tamen in cœlo non naturæ, sed prouidentiæ opificis acceptum ferri debet. Quæro enim an stellæ sint eiusdem naturæ cum suis orbibus. Si non esse dicas, totam Peripateticorum scholam in te concitabis. Si verò concedas stellarum & cœli cui illigati sunt eãdem esse naturam, quare cùm cœlestes orbes excauati sunt, & alterius naturæ corpore pleni, stellæ sunt globi solidi nullum diuersæ speciei corpus inclusum gestantes? Quod si tibi ex hac difficultate nullus patet exitus, ne dubites, cœlum à Deo tam æquabilem rotunditatem accepisse, & quod mox inde consequitur, etiam substãtiam cœli supremi numinis

Non esse cœli figurã ab interno principio.

minis

minis opus existere. Tempus nunc esset ex figura partium in plantis & animalibus, eadem suo auctori Deo vendicandi. Nam in his mirabilis solertia opificis optimi & sapientissimi se prodit: adeo vt quicquid in rebus animatis rotundum esse conueniebat, rotundum sit: quicquid angulatum, angulatum: quicquid turbinatum, teres, asperum, lene, omnia ea talem figuram sortita sint. Verùm quia hic scio non desiderari externum figuratorem, sed existimari vim quãdam σχηματιστικὴν in seminibus inesse, quẽadmodum & cætera, quæ in animalibus tam prouidè instituta miramur, ad vim in semine latentem reuocare nonnulli solent, idcirco de illis coniunctim agere satius erit.

Idem ex magnitudine partium mundi probari posse.

CAPVT III.

QVOD si quis & molem singularum mundi partium contempletur, videbit illam testimonij vicem suo creatori reddere. Nam & hæc vnicuique tanta contigit, quanta ad vniuersi optimum statum desiderari posset. Cœlestium corporum magnitudo nec maior nec minor est, quàm pro modo inferioris mundi portionis, vt neque nimio caloris influxu ipsam vastet ac obru-

at, neque nimia virium debilitate fouere quātum ſatis eſt nō valeat. Et quod non minus ad vniuerſi integritatem requirebatur, tanta eſt infimi cœli concauitas, vt ad amuſſim reſpondeat elementorum, quæ intra ipſum concluſa ſunt magnitudini. Quod ni eo modo prouiſum eſſet, vel inane inter cœlos & inferiorem mundum relinqueretur, & ꝑinde cœleſtes influxus ad nos, intercepto medio, peruenire non poſſent; vel ad inane illud complēdum neceſſe eſſet ignem & aërem plus iuſto attenuari. Simili modo cœlum Mercurij æquam lunaris cœli magnitudini concauitatem ſortitum eſt, & cæterorum ad ſubiectos orbes eadem ratio. Porrò ſi vniuſcuiuſque partis tam æquum pondus ac mēſura, & vniuerſi integritati tam accommodata, non poſsint αὐτομάτως ſine alicuius numinis prudenti conſilio rebus acceſsiſſe, ſed libratorem aliquem ſingula vti par erat trutinantem, tam euidentibus argumentis commoti requirimus, profectò & illud fateamur oportet, ipſam mundanorum corporum ſubſtantiam ſuo non carere auctore. Cùm enim corporearum naturarum magnitudo non debeat exiſtimari poſterius ijſdem accedere (ſiquidem corpus ſine magnitudine non eſt corpus, aut ſi ſit, non erit ſine ingenti miraculo, cui peragēdo ſolus omni-

potens

potens sufficiat,) quisquis ergo dicit suam vnicuique portioni molem esse diuinitus attributam, idem & ipsas earum substantias Deo aßignet necesse est. Præsuppono enim, quod antea demonstratum est, materiam, vnde cœlum constat, nunquam fuisse alteri formæ subiectam, ne quis dicat, materiam quandam transeuntem, vt Philosophi appellant, eamque ἀγέννητον ante mundi exortum fuisse, vnde tantum decerptum sit, quantum vniuscuiusque partis futura moles exigebat, ac inde tum quamque mundi partem fabrefactam esse per naturalem generationem, atque eo modo nihil opus fuisse Deo totam substantiam rei constituente. Hoc inquam ne quis ducat, præsuppono cœli materiam nunquam formas ob naturalem eius corporis immortalitatem variasse. Nam reuerà hoc euincunt Aristotelis rationes contra Platonem in vltimo capite lib. 1. de cœlo, cœlum si naturali generatione ortum fuisset, non posse non interire. Sed quid si dicatur materia esse ἀυλομορφής, & Deum ex illa tantam partem pro vnoquoque corpore detraxisse, quantam eius forma postulabat, ac illi deinde formam impreßisse. Hæc enim neque erit naturalis generatio, vt verẽdum non sit corruptionem ex illa consecuturam: neque totam rei substantiam Deo tanquam

Materiam cœlorum non fuisse sub alia forma.

Nõ esse mũdum ex materia prorsus informi effectum.

quam auctori aſſerit, quod tamen nos fieri debere contendimus. Verùm contra eos qui hoc obijcerent, primum dicendum occurrit, quod ſi materia fingatur, ex ſe informis, non à Deo effecta, ſed tantum formata eſſe, ergo ſi non temporis, ſaltem naturæ ordine ſua forma prior exiſtat neceſſe eſt, quemadmodum Deus vt minimum ordine naturæ prior ſuis operibus intelligi debet. Sed fieri non poteſt, vt prima materia, τὸ ἀδιατύπωτον illud αἶσχος, omni forma prior ſit, vtpote à qua habet quod ſubſiſtat, omni ex ſe actu deſtituta. Nam ſi ipſa per ſe ſine forma ſubſiſtere poſſet, velut ἀποτέλεσμα, non poſſet in alterius integri compoſitionem adhiberi. Et quanquam diſputetur à Philoſophis, num materia queat ſine forma per diuinam omnipotẽtiam conſeruari; id tamen extra controuerſiam eſt, ꝑ naturam impoſsibile eſſe, vt materia ſit antequam formetur. Itaque hunc modum generationis mundi qui ſtatuerent, rem non minus inſolitam, & à naturæ ordine alienam affirmarent, quam qui totum vniuerſum vna cum ſua materia ex nihilo conditum aiunt. Imò multò incomprehenſibilior eſſet illorum quàm horum ſententia. Nam hi licet creationis ex nihilo nullum poſsint exemplum in operibus naturæ oſtendere; facilè tamen demonſtrant, Deum

naturæ

naturæ legibus non esse subiectum: illi verò materiam contra leges naturæ ponunt, ante omnem formam extitisse, idq; non per Dei potentiam, sed per seipsam. Atque ita fit, vt eam incredibili modo faciant & à seipsa, & in composito per formam subsistere Caret etiam exemplo naturali is modus nascendi. Quicquid enim vi naturæ gignitur, ex rationibus quibusdam seminalibus in materia latentibus gigni solet; quare miraculo fuit habitum, quòd virga Aaronis, quæ lignum aridum erat, formam arboris recuperarit, etiamsi huius transmutationis subiectum esset materia. Quocirca Philosophus, qui creationem ex nihilo reijcit, quia nullum eius in natura exemplum extat, hunc modum originis rerum, ponere nõ debet. Non ignoro, lumen & species colorum in aëre ꝓduci sine rationibus seminalibus, sed præterquam ꝙ hæc accidentia sunt, tam debilis est eorum existentia, vt recedente causa mox euanescant. Quomodo substantiales formas à Deo pendere si concedat Philosophus, labore ꝓuidentiam astruendi nos leuabit. Sed hæc hactenus. Reliquum nunc esset, ex inferiori mũdo petitis exemplis ostendere, nihil esse quod vel maius vel minus sit, quàm optima eius cõstitutio flagitat. Nam reuera sic se res habet in omnibus ὅσσα τε γυῖαν ἐπιτρέφουσι καὶ ἔρπει.

Ex inferiorum corporum magnitudine ꝓbatur ea esse Dei opera.

ἔργα. In toto enim animantium imò & stirpium genere singulæ partes tam iustam magnitudinem adeptæ sunt, vt si quid addere vel detrahere velis, nō solū decus & omnem venustatem aboleueris, verùm & vsum & sanitatē. Quid enim aliud est sanitas, quàm primarum qualitatum in animalibus iusta proportio? Verùm hîc fortasse nonnulli existimabunt, ad virtutem formatricem in semine latētem esse referendum, quòd vnumquodque membrum congruam molem habeat. Sed hi considerent velim, quæcunque tandem sit ea vis formatrix, non aliud quàm figuram vnicuique parti ipsam tribuere, magnitudinem verò eius à materiæ copia paucitatéue pendere, quæ licet quoadusque semen est simplex videatur, potestate tamen multiplex fuisse calore ipsam coagulāte apparet. Tunc enim vna eius pars in ossis materiam transit, alia in nerui, alia in alterius partis. Quæro ergo nunc, vnde fit, vt tantum de vnaquaque parte in semine lateat, vt seruetur membrorū inter se debita analogia? Si dicas id fieri, quia parēs ei vim impressit, per quam fit, vt partes singulæ parentis mirabili modo in ipso contineantur, seruariq; earum in semine eandem ꝓportionem, quæ in patre fuit: tunc rursum quæstio occurret, vnde in parente singulorum membrorum

tam

tam iusta descriptio. Idque donec vel ad primum animãtium opificem perueniatur, vel sit ἀναίτιον, & casu benè habeat, vnde salus & vita animantium pendet. Possem hoc loco & ex elementorum inter se tali proportione, vt vnum ab altero euinci & interimi nequeat, argumentari, nisi quæ hactenus allata sunt tam illustria essent, vt qui illis non mouetur, is nullis rationibus cessurus videatur. Ad aliud igitur argumentum nunc trãseundum.

Idem ex numero corporum, ex quibus mundus componitur, demonstrari posse.

CAPVT IIII.

EX numero partium vniuersi, Deum substãtiæ earum auctorum esse, antequam doceo, prius ingenuè fateor non omnium numerum certa ratione constare. Quædam enim num tali aut alio numero cõdita sint, arbitrarium existimo, verbi causa, num stellarum numerus, quæ sphæram ἀπλανῆ occupant, sit vna vel maior vel minor. Sed quia nonnulla partim in suprema mundi regione, partim in hac nostra sublunari eo numero esse visuntur, cum si accessio aut detractio vlla fieret, totius vniuersi harmonia turbaretur, id sapientis alicuius consilio prouisum esse aio. Quis enim cre-

 dat,

Sol cur vnus.

dat, casu factum esse, vt vnus tantum in mũdo Sol existat, cùm si plures essent, certam inferiori mũdo perniciem afferrent. Nam si in eadem sui orbis parte consisterent, nimijs ardoribus omnia torrerent. Quid enim duplicatus Sol facturus esset, ex eo conijcere licet, quod vnicus ille, quem nunc habemus, tantum æstate negotij terræ incolis facessat. Si verò in aduersis sphæræ suæ partibus constituti essent, dierum & noctium vicissitudo, hyemis & æstatis iucundissima pariter & vtilissima alternatio tollerentur. Rursum ꝙ vnica duntaxat Luna existat, quàm necessaria ratione comparatum est? Finge enim plures esse, & similiter si propinquis locis sui orbis collocatæ sunt, nimio humoris auctu, hunc inferiorem mundum pessundaturæ sunt: sin procul ab inuicem disiungantur, nunquam silente Luna futurum est, vt humorum in corporibus incremẽtum nullo statu vel diminutione interpoletur. Quod si cæterorum siderum officia nobis tam probè cognita essent, quàm Solis & Lunæ, mox & numeri eorum ratio conspicua fieret; verùm quia eorum munia non perinde nota sunt, & elementa vnitatem ex motu ad eundem locum sortiuntur, idcircò ad mistorum contemplationem accedamus. Anne igitur solertissimi opificis industriam testatur, ꝙ

Luna cur singularis.

in

in genere beſtiarum, quæ alijs prædæ ſunt, ac magno numero deuorantur, ceu ſunt lepores, cuniculi, & id genus reliquæ feræ, quarum venatu homines & bruta victitant, tam vberi fœcunditate progignũtur, vt alijs iam conceptis aliam ſobolem ſuperfœtent: contra verò quæ aliorum vitæ inſidiantur, vt leones, vel vnicum, vel pauciſsimos fœtus ſingulis partibus edant? Nam quis non videt quod ſi vtrunque genus animantium pari numero gigneretur, periculum forè, ne rapacium voracitate ſpecies aliqua de vniuerſo aboleretur. Quod ſi nunc idem argumentum in partibus ſingulorum animantium pſequi vellem, ſi oculorum, pedum, aurium & cæterarum partium numerum ſua ratiõe haud carere oſtenderem, ampliſsimus dicendi campus mihi propoſitus eſſet. Verùm quæ natura ipſa gignere videtur, illis peculiarem locum ſeruabo. Illud ſolum breuiter adijciendum, non habere hîc locum illud effugium, quod numerus quidem partium mundi ſit alicuius ſapientis architecti conſilio inſtitutus, ſubſtantia verò ἀυλογενής. Nam adeò non poteſt à ſubſtantia numerus ſeparari, vt quod numeros ſuos non habet, non ſit omnino. Nec mihi obijcias, ſolem & lunam non eſſe ſubſtantiarum, ſed accidẽtium nomina, cùm nihil aliud ſint ſtellæ,

quam denſiores partes ſui orbis. Nam vt hoc concedatur, certum nihilominus eſt, cœlum non eſſe alterationis capax, ac proinde non debere intelligi prius ipſum fuiſſe, quàm in ſolem aut lunam denſaretur. Quare ſi denſitatis ſiderum Deus ſit cauſa, ſimul & ſubſtātiam earum creauit, & congruam ipſis denſitatem impertijt. Aut ſaltem Philoſophis, qui negant Deum naturæ ordinem immutare poſſe, integrum non eſt cœlo iam effecto alterationem tribuere.

Quòd ex ſitu earundem partium doceri poſſit Deus eſſe mundi conditor.

CAPVT V.

PAR momentum ad eiuſdem rei demonſtrationem habet ſitus partium mundi non oſcitanter inſpectus. Vt enim à cœlo exordiamur, ſupremum inter cœleſtia corpora locum obtinet, quod multis collucentium ſtellarum ignibus refertum eſt: cui ſi inferior locus attributus eſſet, aſtra ſuperiora interpoſitu ſuorum luminum maxima ex parte è noſtro aſpectu auferret In hoc etiam ſidus quoddam ita ad borealem plagam ſitum eſt, vt cum cætera diurno cœli motu ſurſum ac deorſum raptentur, hoc fixam perpetuò ſedem retineat. Quo ad iter demonſtrandum hominibus,

qui

qui in desertis locis, aut vasto mari intempesta nocte vagantur, nihil oportunius excogitari potuit. Adde his quod in planetarum orbibus sol medio loco, tanquam rex cæterorum consistat, quodque luna quæ sua mutabilitate ad naturam inferioris mũdi quam proximè accedit, infima inter omnes sede locata sit. Aiunt & Astrologi, Saturnum ideo tam procul à terris abesse, quòd vim habeat frigefaciẽdi, quæ est qualitas vitæ quàm maximè inimica, eique & Marti, ad eorum malignitatem temperandam, Iouem medium interpositum esse. Notatum etiam ab Astronomis est, Planetas q̃ minimos epicyclos habent, longiùs à sole abesse. Adeo vt Saturni minim⁹ sit Epicyclus, maior Iouis, maximùs Martis. Quàm epicycli eius magnitudinem ex eo deprehendere licet, quod aliquando instar Hesperi fulgere, aliquãdo stellis secũdæ magnitudinis haud maior esse videatur, vt non nisi à rerum cœlestium peritis agnosci queat. Rursum à diuersa solis parte proxima ei Venus maximò epicyclo reuoluitur. Cùm enim ratione motus sui æqualis semper solis vestigijs hæreat, propter epicycli amplitudinem contingit, vt circiter quadraginta graduum interuallum à sole digrediatur. Minorem quàm Venus epicyclum Mercurius habet, vt qui non vltra

Situs Planetarum variat pro epicyclorum magnitudine.

23 gradus ratione sui epicycli à sole recedat. Minimus est lunæ planetarũ infimæ epicyclus. Nam cùm maximè differunt verus & medius motus, quod fieri solet in quadraturis, differentia non est maior 7. gradibus & 40 scrupulis, in qua tamen etiam centri epicycli prostaphæresis computatur, vt norunt qui rerum Astronomicarum periti sunt. Atque hunc in modum se habet ordo epicyclorum, aptissimè congruẽs planetarum ad solem propinquitati. Eodem pertinet, quod cum elementa pro leuitatis ratione singula alijs supereemineant, is ordo in terra & aqua immutetur, ac terra non exigua sui parte aquis multò se leuioribus extare cernatur, idque in gratiam illorum animantium, quæ non nisi in sicco viuere possunt. Cùm verò haud dubium sit, quin id, quod tam præclarè constitutum est, non sit casui aut fortunæ tribuendum, in opificem mentis & consilij compotem conferri debet. Nunc porrò, si partium mundi collocatio cõmoda est Deo assignanda, sequitur & totam earum essentiam à Deo profectam esse. Nam etiamsi elementorum situs inuerti potuerit, postquam substantia eorum absoluta fuit, id tamen de cœlestibus corporibus dici non potest. Non enim diuisionis capax est indomita cœlorum natura: atqui sine diuisione vtri-

usque

uſque non poſſet lunæ orbis in locum Mercurij transferri, aut viciſsim Mercurij ſphæra ad lunæ locum traduci poſſet.

Quod ex accidentibus, quæ in operibus naturæ cernuntur idem demonſtretur.

CAPVT VI.

VT eluceſcat etiam naturæ opera teſtari, Deum eſſe rerum omnium cõditorem, primò ſciẽdum eſt, quemadmodum accidentia quædam in ipſis mundi præcipuis partibus oſtendimus neceſſaria ratione conſtare, ita, vt, ſi aliter ſe haberent, totius vuiuerſi perturbatio ſequeretur: ſic multò cumulatiùs idem in ijs apparere, quæ à natura progignuntur. Hic enim adeò nihil otioſum aut iners eſt, vt vulgatiſsimum ſit in Philoſophia prouerbium, naturam nihil fruſtra facere, vtque qui impietatis morbo laborãt, ad naturæ mẽtionem velut rei multò diuiniſsimæ non poſsint non venerabundi aſſurgere. Itaque Plinius operum naturæ præſtantia commotus, ijſdem laudibus eam celebrauit, quibus nos Deum. Et nemo mortalium, non dico indoctorum, ſed neque philoſophorum aut medicorum, qui in operibus naturæ contemplandis conſeneſcunt, ſui ingenij mediocritate queat aſſequi, verbiſque pro rei dignitate explicare, Naturæ encomium.

quicquid natura pro suorum operum salute & incolumitate machinatur. Nec ignota est, quæ de hac re fabula vulgo commemoratur, quendam videlicet, dum in horto suo deambulans pepones intueretur humi iacentes, accusasse naturam, quod fructus minutos in sublimi suspendisset, maiores, ceu sunt pepones, humi præter eorum dignitatem reliquisset. Hic dum paululum progressus esset, pirum ex arbore delapsum in faciem eius incidit, eumque graui dolore affecit. Tunc ille considerans apud semetipsum, caput sibi comminuendum fuisse, si pepo aliquis ipsius fronti tanto impetu impactus fuisset, sententiam correxit, naturamq; rebus humanis optimè cõsuluisse, minutiores potius quàm grandiores in sublimi suspendendo, malo suo doctus, agnouit. Hæc est illa natura, quam Aristoteles bonam matremfamilias, Hippocrates iustam appellauit. Hu- admiratione defixi nonnulli, existimarunt etiam brutis inesse rationem. Et quid dico brutis, cum non defuerint, qui naturæ mirãda opera in arboribus, herbis, gemmis, alijsque rebus intuiti, in eam adducti fuere suspicionem, vt crederẽt nullum corpus ratione carere, solumque ea re hominem cæteris antecellere, quod is manus & linguam habeat? Videbant enim nihil esse tam stupidum

Aristoteles Hippocrates teste Galeno 1. de nat. facult.

dum, quod non vtilium & noxiorum quẽdam ſenſum haberet, & hæc quidem fugeret, illa perſequeretur. Vites inimicas ſibi braſsicas velut certam perniciem exporrectis in diuerſum palmitibus auerſari; vlmos verò tanquam ſuæ imbecillitatis fulcra ſuis clauiculis circumplecti, vt ex innumeris rebus vnum hîc loco exempli ponam. Propter hanc naturæ tantam ſolertiam, creditum eſt à tota Platonis ſchola, Deum ire per omnes,

Terraſq; tractuſq; maris cœlumq; profundũ,

Ac nihil aliud quàm Dei volũtatem eſſe, quæ vniuerſa gignat in hoc ſublunari mundo, quam ipſi mundi animam nuncupârunt. Quæ igitur tam barbara mens, tamque profundo impietatis lethargo ſopita reperiri poterit, quæ ad tantam lucem non expergefiat, nec in tanta operum naturæ diuinitate Deum naturæ fontem cum grati animi teſtificatione agnoſcat? præſertim cum hac ratione magno compendio ſe difficillimarum quæſtionum tendiculis expedire queat, alias in rerum inexplicabilium enodatione fruſtra deſudatura. Agè enim, tu qui animantium & ſtirpium naturam à Deo profectam negas, hoc argumẽtum, ſi vir ſis, dilue. Quod in naturæ operibus cuncta ſic ſe habent, vt ſalus ac optimus eorum ſtatus poſtulant, vel

Argumẽtũ docens Deum eſſe naturæ auctorem.

eſt ἀπὸ προαιρέσεως, ſeu de induſtria ſic comparatum, vel aliud agente natura, fortè vſuuenit, vt omnia rectè ad vſum & incolumitatem digeſta ſint. Verbi cauſa, vt materia quæ à parentibus ad generationem confertur, aliqua ſui parte in eiuſmodi temperiem figuramque tranſeat, qualem nunc oculos habere cernimus, poſtea verò præter naturæ voluntatem apparuiſſe, quod vis cernendi ex tali materiæ diſpoſitione promanet. Prius horum ſi dicamus, neceſſariò ſequetur, Deum eſſe animãtium auctorem, ſeu prima indiuidua fabricando, vnde cætera deinceps progigantur, ſeu ſingula ſigillatim ex materia, quam parentes ſubminiſtrant excitãdo. Cùm enim natura ipſa per ſe mentis compos non ſit, non alia ratione dici poteſt operis, quod fabricata eſt, vſum ſibi propoſitum habuiſſe, niſi quia ab aliquo intelligẽte vim generãdi adepta eſt, qui in finem & ſcopum, ad quem peruenit, ipſam deſtinauit. In exemplo res fiet clarior. Non rectè diceretur ignis, quo cibi coquuntur, id ſpectare vt ij humanis vſibus aptentur, niſi quatenus eſt inſtrumentum coqui in hoc igne vtentis: verùm ſi per ſe conſideretur, nil niſi rariorem & molliorem facere velle materiam ſibi appoſitam dicendus eſſet: nec ſua referre, quod eo modo affecta ſit humano eſui magis idonea.

nea. Quod si in finem suum à Deo natura dirigitur, efficitur ipsam Dei operibus sine dubio annumerandam esse. Nam impetus ille, quo ad scopum suum natura contendit, non est aduentitius, qualis sagittæ dum à iaculatore ad album dirigitur; verùm est ab ipsa inseparabilis, ex substantiæ cōpositione proficiscens, vt quisquis eius auctor dicitur, multò magis substantiæ auctor dicatur. Si verò cum Epicuro posterius illud amplectaris, & spontaneo quodam impetu materiæ à seipsa oriundæ corpora viuentium efformata existimes, vide quæ hanc tuam opinionem sequantur incommoda. Primum quæ præter opinionem & fortuito rectè & vtiliter se habere contingit, rara & inusitata sunt. Legimus quendam vomicæ graui dolore conflictatum, cum cruciatus magnitudinem ferre non posset, armis correptis in hostem ijsse. Sperabat enim forè, vt in pugna occumbens, dolore leuaretur. Verùm casu euenit, vt ictu hostilis gladij vomica aperiretur, & is qui moriendi certus in pugnam descenderat, erumpente purulentia sanitatem recuperaret. Refert Plutarchus, pictorem quendam, posteaquam sæpè frustra tentasset, spumantem equum ad viuum exprimere, tandem ira percitum, spongiam in os equi impegisse, ac fortè fortuna accidisse, vt

Impetus naturalis in finem ex ipsa natura profluit.

Fortuita omnia rara.

Plutarchus libro de fortuna.

ex

ex illa colorum confuſione & perturbatione ſpumæ expreſsiſsima effigies reſultaret. Aliquando diſciſsis lapidibus quædam Paniſcorum extrema lineamenta in ijs apparuiſſe memorantur. Sed quid hæc ad opera naturæ, in quibus nec appetitus, nec motus, nec facultas vlla non ſumma ratione conſtituta eſt? In quibus nec figura vllius particulæ ſiue ſimilaris, ſiue diſsimilaris, ſiue magnæ, ſiue paruæ; nec magnitudo, nec multitudo, nec ſitus, nec temperies, nec mollities, nec durities, nec aſtrictio, nec laxitas, nec raritas, nec denſitas ſuis vtilitatibus carent. Idque cum Galenus eruditiſsimo & verè philoſophico illo ſuo opere de vſu partium luculentiſsimè demonſtrârit, hîc repetere ſuperuacaneum eſſet. An ne quia fieri poteſt, vt vnius dictionis literæ in ollam coniectæ, & poſtquam ſuſque deque iactatæ fuerint, denuo effuſæ, caſu ita digerantur, vt dictionem repræſentent: ideo concedemus totam Terentij Andriam fortuita literarum effuſione prodire poſſe? Cum domum aliquam inſtructam omnifaria ſupellectile, eaq; nitida & congruis locis diſpoſita, ingreſsi ſumus, non dubitamus, quin prudens paterfamilias eam digeſſerit. Cùm harmoniam ex grauibus & acutis ſonis temperatam audimus, mox animum ſubit cogi-
tatio

tatio artificis eam temperantis: & conſpecto operum naturæ mirabili artificio dubitabimus, num mens aliqua eorum effectioni præfuerit? Adde quod, ſi vſus partium in rebus animatis non ſit ſtudio quæſitus, ſed ipſorum animantium ſolertia inuentus, nonnulla igitur attentione opus erat, antequam innoteſceret. At verò homini manus ad prẽſandum, pedes ad ambulandum datos eſſe, ſtatim atque ipſam manuum ac pedum figuram & ſitum intuitus fueris, deprehendes; vt vſus illarum partium nõ tam induſtria quæſitus, quàm ab ipſa earum conſtitutione ingeſtus eſſe videatur. Ac ſi vllo modo credibile ſit in hominibus, vſum membrorum ipſa vtentium ſolertia excogitatum potius, quàm à natura expetitum, eo quod inſolens non ſit per homines nouis inuẽtis vitam excoli & locupletari, rebus quibuſdam humano acumine ad vſũm accõmodatis, ad quem principio minimè inſtitutæ erant: quis tamẽ de brutis animalibus id credat? Quis poſsit in animum inducere, piſcem ſtupidiſsimum animal, pinnas ſuas in id nequaquam factas, vt ijs velut remis in natatu vtatur, proprio ingenio ad eum vſum accommodare potuiſſe? Quod ſi quiſquam tam perfrictæ frontis ſit, vt non erubeſcat, beſtias facere vſus partium ſuarum inuentrices, huic vitulos

Vſus rei ſtudio quæſit', aut caſu inuentus, non ſtatim atque res cõſpicitur apparet.

los opponam, qui nondum cornuti, illa frõtis parte aduerſarium petunt, vnde illis cornua propululatura ſunt. Opponam & catellos adhucdum edentulos, qui gingiuarum, vnde ipſis dentes aliquando naſcentur, compreſsione, ſe, cum laceſſuntur, defendunt. Hîc enim nihil prorſus habent quod tergiuerſentur, nec dicere poſſunt vel cornua vel dentes ea gratia factos non eſſe, vt beſtijs, illis armorum loco ſint, ſed ab ipſis beſtijs, quòd ad id valerent, deprehenſum eſſe: verùm confiteantur neceſſe eſt, naturam à qua beſtiæ membrorum ſuorum vſum antequam nata ſunt edocentur, eũdem vſum ſibi in earum conſtructione propoſitum habere. Et quid opus in re tam clara argumentis, cùm ſi ſemel conceſſum fuerit, naturam ſine opifice Deo tam aptè ad vſum ſingulas animalium partes elaborare, de tota Philoſophia conclamatum ſit? Nulla enim via ſupererit, qua vlla forma ſubſtantialis demonſtretur: ſed in ſcholas denuo admittenda erit atomorum illa turba, quibus Democritus & Epicurus cuncta gignebant, vel alia quedam cauſa materialis agnoſcẽda, cuius temeraria agitatione ſingula fiãt. Formas enim ſubſtãtiales ineſſe corporibus, ex eo colligimus, quod non quiduis ex quouis gigni poſsit, ſed ficus ex ficu, faba ex faba duntaxat, & ita deinceps.

Nõ poteſt oſtẽdi, eſſe formas ſubſtãtiales, ſi naturæ opera caſu benè habeant.

inceps. si enim fici tota substantia nihil aliud esset, quàm materia certis qualitatibus temperata, nulla reddi posset ratio, cur ex ficu, & non aliunde posset ficus progigni, cum non appareat cur illa temperies materiæ non aliunde posset originem ducere. Verùm hoc argumentum nullius prętij erit, si à casu dicamus generationis animalium fundamenta posita esse. Nam si illa sine sapiẽtis architecti cõsilio, vel cum non essent aliquãdo spõtaneo materiæ concursu incœperũt, vel perpetuo constituta intelliguntur, quis mirabitur deinceps, sine efficiẽtis formæ opera per fortuitam materiæ iactationem vnumquodq; suo parenti simile esse? Sed neque constare poterit, animam rationalem inesse homini, si naturæ fabricam temeritati fortunæ acceptam feramus. Etenim qua alia re cognoscit quisque se animam ratione præditam sortitum esse, nisi quia se ratione & consilio vti in rebus agendis experitur? Atqui si opus tantæ sapientiæ atque est homo & cæterorum animalium vnumquodq;, sine cõsilio & sapiẽtia in lucem prodijt, cur non item & fortuito cuidam simulacrorum in hominis sensus incursui, quem Epicurus ponit, ipsos conceptus sapientiæ tribuemus? Idque cùm animaduertissent ij, qui hanc de rerum origine sententiam amplexi sunt, etiam vltro

falsi sunt se animas non habere, ac hominem nil aliud quam certam quandam corporis temperationem existere. Fumus afflatus est in naribus nostris, inquiunt in libro sapientiæ Epicureæ sentẽtiæ patroni, & sermo scintillæ ad commouendum cor nostrum. Quia extinctus cinis erit corpus nostrum, & spiritus diffundetur tanquam mollis aër. Ac video Epicurum, etsi cætera stultum, eo tamen nomine laudandum esse, quod, vti Galenus libro primo de naturalibus facultatibus semper Asclepiadem fecisse ait, suis principijs hac in parte consentanea dicat: quosdam verò peripateticæ Philosophiæ sectatores vituperatione dignos esse, quod τὸ ἀκόλουθον suorum principiorum in hac disputatione non animaduertant. Hæc ad eos qui casu aiunt factum esse, vt animalium partes tam idoneam structuram adeptæ sint, dicta sunto. Vbi admoneo parum referre, siue dicamus prima quædam indiuidua fortuita atomorum conglobatione orta esse, siue naturas singulas, tam aptam cõstructionem æternis retro seculis habuisse. Quamuis enim nõ statim prima fronte absurdum videatur, simplex aliquod elementum causæ expers se perpetuo propagàsse, id tamen de animalibus & toto viuentium genere non est credibile. Sunt enim in ipsis quatuor elementa ad

ad tantam harmoniam redacta, vt ex ijs alia quædam mixti forma resultârit. Mox igitur ad tam concinnam rerum diuersarum compositionem desideratura est mens hominis ἁρμοστὴν & veluti quendam concinnatorem. Quod si dicat quispiam cœlo eas vires inesse, vt elemētorum cōtrarietatem cōciliare posit, adhuc quærēdum restabit, vnde ad elementa accesserit anima. Neq; enim ea in elemētis velut semine latet: nam alioq. nō esset imposibile, ex terra nasci equos & id genus alias bestias. Nec à cœlo deduci potest; qa neq; hoc cōcesso vlla apparet ratio, cur nō nisi ex equo equ9 gigni posit. Atqui mōstri simile esset, animā ꝑpetuò ex anima velut lumen à lumine accendi, corpus verò suam compositionem ex alijs causis nactum esse, & tamen vnum alteri tam apposité cōgruere, vt melius non possent, etiamsi maturo consilio vnius sapientisimi architecti inter se coniuncta essent. Augebitur verò huius rei miraculum, si quis cōsideret non solum corpus animæ quam aptiisime congruere, verùm & domicilij quod vnaquæque res inhabitat, conditionem vtrisque. Quid enim portentosius quam animam, quia sine respiratione non potest manere in corpore, non solum pulmones arteriam & cætera instrumenta respirationis inuenire in corpore

quod inhabitatura eſt; verum etiam in tali loco naſci, vbi perpetuo ad manum habeat ſpiritum, quem per pulmones attrahat ac rurſum emittat? Quid magis inopinatum, quàm non ſolum oculos ad parãdam rerum cognitionem in corpore, loco quam maximè idoneo ſitas inuenire: verumetiam lucem & perſpicuum mox in promptu habere, quorũ hoc lucem in ſe admittat, illa verò res alioquin in tenebris latituras oſtendat? Quid mirabilius, quàm piſcibus non ſolum præter expectationem pinnas obtigiſſe, quibus remorum loco vtãtur, caudas quib⁹ velit gubernaculis curſum moderentur; ſed & liquidum nanciſci ἐνδιαίτημα, ſine quo ſuperuacanea hæc organa forent? Poſſet idem de auium pennis & alis dici, verùm ſuffecerit ipſum genus vidiſſe. Quin igitur, ne dum creationis miraculum tanto fugimus opere, in alia multò magis ſtupenda miracula incidamus, id quod res eſt fatemur, quòd videlicet cùm anima corpori, corpus ſuæ habitationis loco tam aptè quadret, vel vniuerſum velut domicilium ſuis habitatoribus aptatum eſſe, vel incolas tales à Deo factos, quales domus quam erant inhabitaturi admitteret: vt hæc res argumento ſit, vel mundum, vel ipſius incolas à Deo factos eſſe. Quorum alterum qua ratione concedimus

ab ipſo

ab ipso effici potuisse, etiam reliquum concedemus.

Quod ex mutua conseruatione partium vniuersi, vnus earum opifex demonstretur.

CAPVT VII.

Atque hoc est aliud genus argumentorum latissimè patens, quo ex mutua naturarum ope vniuersum seruari incolume videmus. Qua de re nunc paulò altius repetito principio dicendum est. Sciendum igitur, Epicureos negasse vnam rem alterius gratia existere, à Philosophis verò qui cæteris cordatiores, mundum esse Dei opus confitentur, quæsitum est quid potissimum spectarit Deus in mundi constructione. Cumque haud dubitetur, quin proprium negotium non egerit ex se beatissimus, cui nam alij tantam molem est machinatus? Hîc Stoici magno consensu respondent hominis causa mũdum à Deo effectum esse, idque præeunte sacra scriptura Christiani doctores sequuntur. Verùm etsi omnes hi tacerent, ipsa tamen rei euidentia maior est, quam vt quenquam sani iudicij hominem latere possit; vt mihi, qui id negant similimi videantur ei, qui ciuitatem quam incolit, vidẽs optimis legibus institutam, mœnibus cinctam, turribus & propugnaculis mu-

Arist. pol. εἰ ἡ φύσις μηθὲν ποιεῖ μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα πάντα πεποιηκέναι αὐτήν.

Sol⁹ negat Cardanus.

munitam, foro, curia, templo, alijsq́; ad optimum reipub. statum pertinentibus excultam, dubitat num consultò sic instituta sit, vel num cuiusquam præter hominem causa sit eum in modum fabrefacta. Nam vt neque homines humaniter viuere possent, nisi ciuitatem ijs, quas enumeraui rebus, instructam inhabitarent, neque earum rerum vllus est vsus, nisi ad quem ab hominibus accommodãtur: ita neque viuere omnino possent homines, nisi mūdum incolerent, ex ijs quibus constare cernitur partibus, coagmētatum: nec corporum mundanorum vlla vtilitas esset, nisi in hominum tutela & conseruatione eorum vsus e[illegible]esceret. Ac miror si quisquam mortalium tam sit rerum humanarum rudis, vt quotidianis experimentis admonitus nondum potuerit discere, quam multa ei mūdus suæ egestatis solatia subministret. Magis mirarer, si non ignarus quanta bonorum copia ad vitam tuendam & conseruãdam circumfluat, nondum potuit eorum fontem & largitorem agnoscere. Itaque vti Solon existimans parricidium grauius esse crimen, quam vt in hominē cadat, nullas in eius criminis reos pœnas decreuit, sic ego non arbitratus quemquam tam esse impium, vt beneficiorum diuinorum magnitudine ad ipsum benefactorem

agnos-

agnoſcendum non extimularetur, haud neceſſarium duxiſſem ex omnium mundi partium in hominis incolumitatem conſpiratione, ipſum in creatoris & altoris ſui notitiam adducere, niſi compertum eſſet tantam eſſe quorũdam hominum væcordiam, vt animo pluſquam parricidali eum, à quo ipſis naſcendi primordia, & quicquid aliud boni poſsident, nolint agnoſcere. Conſidera igitur, ô ingrate homo, quæ eſſet vita tua, quiúe rerum tuarum ſtatus, ſi bruta animalia e mũdo ſublata eſſent. Quis oneri, cui ferẽdo non eſſes, ceruicem ſubmitteret? quis te in itinere quieſcentem & otio perfruentem vel dorſo exciperet, aut vehiculo inſidientem breuiſsimo tempore ad remotiſsima loca tranſueheret? Quis agros tuos aratro ſubuerſos ad ſementem capiendam adaptaret, ſi nec equi, nec boues vlli in rerum natura exiſterent? Reſpice corpus tuum ex ſe nudum & non ſolum ad tegendã turpitudinem ſuam velamine indigens, verùm etiam ne cœli iniuriæ ſit oportunum. Nonne quicquid ei veſtimentorum circumponitur ex corio boum, vel lana ouium confectum eſt? Quæ ſi nuſquam terrarum reperiri poſſent, vel nudo tibi incedendum eſſet, vel ijs vtendum veſtibus, quæ plus oneris quam vſus adferrent. Conſidera menſam illam tu-

Neceſſitas beſtiarum ad hominis conſeruationem.

am, ô Epicuri de grege porce, in qua summam tuæ fœlicitatis repositam arbitraris, & carnes tam assas quàm elixas, oua, butyrum, & quicquid aliud à bestijs profectum in delitijs habes, inde ablatum finge: atque mox Carthusianos multò laxiori victus ratione nunc vti deprehendes, quàm tu his è medio sublatis vsurus esses. Quod si deinde ad stirpes & terræ nascentia cætera te conuertas, neq; ibi deerit vnde intelligas, tuæ saluti totam rerum vniuersitatem seruire. Hîc enim panem, qui est naturale omnium ciborum, quos obsonia vocamus, fundamentum, & cuius inuentio ob insignem rei vtilitatem Cereri & Triptolemo apud Græcos diuinitatis famam conciliauit, reperturus es. Hîc ignis quo rigorem hibernum temperamus, cibos coquimus, artem fabrilem exercemus, materia: hîc morborum remedia occurrẽt, quarũ ope innumeri mortales ab immatura & nonnunquam plena cruciatibus morte liberãtur. Fui aliquãdo & ego in ipso iuuentæ flore sic affectus, vt mihi pereundum fuerit, nisi καχεξίαν qua tunc laborabam, pæonijs herbis medici discussissent. Et quis est qui non idem de se testari poterit, si anteacta vitæ suæ tempora ad memoriam reuocet? Atque vt rem in pauca conferam, si quicquid ex se terra fundit sublatum cogites, vix scio

Stirpium necessitas.

an vl-

an vllũ terrestreanimal in viuis remaneret; quãdoquidẽ illa vel herbis victitãt, vel herbis viuẽtiũ carnibus vescũtur. Bestijs verò & stirpibus deletis, Epicurei cum toto genere humano breui tempore πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοιντο. Iam verò lapides & metalla an ne parum tibi subsidij hominibus ad vitam tolerandam conferre videntur? Non opinor id quenquam dicturum, qui ollas, cultros, scutellas, & omnem aliam domesticam supellectilem metallica materia constare, nec vllum opificium, quantumlibet vitæ necessarium, sine ferro & chalybe exerceri posse considerat. Nec ideo hoc beneficium cuiquam minus amplum videri debet, quòd tantis laboribus, periculis, & molestijs metalla ex fodinis eruantur: nam quibus ægerrimè homines carere possunt, ea nec tam rara, nec tam inuentu difficilia sunt: cætera verò quæ potiùs ad luxum quàm necessitatem expetuntur, in imis terræ visceribus deprimi, & non sine herculeis laboribus in lucem proferri posse conueniebat. Adde his elementa, sine quibus hominem non posse diu superstitem esse, tam est vulgatum, vt, cum nos re quapiam summopere indigemus, dicere soliti simus, nos facilius igne, aqua, & aëre, quàm re illa carere posse. Quid etiam aliud sibi vult illud Latinorum, igni & aqua

Metallorũ & lapidum quàm sint indigi homines.

interdicere, nisi tam esse necessarium hominibus illorum elementorũ vsum, vt nulla re significantius exprimi posit, velle nos quenquam de medio sublatum, quam illorum elementorum ipsi vsum interdicendo. Adde cœlum & solem cum vniuerso stellarũ choro, quorum fotu destituti, ne ad horam quidem huius vitæ vsuram retinere posemus, quorũ periodis anni tempora numeramus, quorũ luce si non irradiaretur hic nostrę habitationis locus, in morem Cimmeriorum, supra quos, Homero teste, sem p νὺξ ὀλοὴ τέταται, in ppetuis tenebris degerem9, tãto cæcis miseriores, quanto molestius est oculorum sensu integrò vti nõ posse, quam in totũ visu carere. Et quis posset verbis cõsequi quantũ oblectationis & vtilitatis ille mũdi oculus, ille φερέσβιος, ille φυσίζωος, & quibus nõ epithetis dignus Sol, afferat humano generi? Quæ cum ita sint, intolerabilis ꝓfectò est eorum cæcitas, quos totũ hoc vniuersum tam benignè fouẽs, non potest ad eius amorem & cultũ incitare, q hanc cęteris reb9 legem posuit, vt hominis incolumitati ꝓ sua virili cõsulant. Ethnici in cœlũ attollentes oculos & ad beneficia, quibus à sole cumulabantur animum aduertentes, rursumque à sole ad alias mundi partes conuersi, cum vbique diuinæ bonitatis documẽtis eorum oculi ferirentur,

rentur; non fuere tam ſtupidi, quin intelligerent totum hoc vniuerſum iuuandis ac ſeruandis hominibus intentum eſſe. Verùm in eo peccârunt, quod non conſiderātes neceſsitati parere ſolem, & cæteras ſtellas legem ſemel præſcriptam perpetuò exequi, miniſtros pro domino amplexi ſunt, ac ſeruierunt potiùs creaturæ quam creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Auctor eſt Petrus Martyr Anglerius, patrum noſtrorum ętate in occidentali India repertos, qui cum nullum numen agnoſcerent, ac animas vna cum corporibus interire putarent, ſolem tamen, qui ipſis iuccam (radicis hoc genus) & maizium ex bonitate ſua præſtaret, ſibi colendum ducerent. At Epicurei in meridie palpantes, non ſolum parentem & auctorem ſuum ex beneficijs, quibus in ſingulos dies afficiūtur, nō agnoſcunt; ſed neque beneficium eſſe, quod ipſis tam profuſa largitate ſuppeditatur, intelligūt, caſu ſe natos caſu quoque vnde alantur, & conſeruentur reperire arbitrati. Facilè quiuis animaduertit, qualem palæſtram hîc declamator quiſpiam haberet: verùm quia me inſtituti mei ratio non ſinit in vna re diu immorari, idcirco ad alia progrediar, vnde perſpicitur, totam rerum vniuerſitatem ad hominis vſum ſe accommodare. Primum igitur non παρέργως

Libr. 2. Decadis 3.

contem-

contemplandum, quod rei cuiusque vbertas & inopia, durabilitas & ei contraria imbecillitas, ita se habeant, vt maximè rebus hmanis conducturum erat. Oleum non fert ætatem, sed si vltra annum seruetur, rancorem contrahit; rem enim quo pauperes iuxta ac diuites carere non possunt, non nimis pretiosam esse oportebat, pretij verò vilitatem necessariò efficit, q̃ nõ posit diu sine corruptela seruari. Quia verò non tanta necessitas erat vini cum pauperibus communicandi, ideò prouidentia quadam singulari non solum durabiliorem naturam illud sortitum est, verumetiam în aliquot annos seruatum generosius fit, ac mirabili modo sua ipsum caries magis commendabile reddit. Quicquid ad vitam tuendam necessarium est, paratu facile, & cunctis obuium esse conspicitur, nec adeò tenerum & corruptelis obnoxium, atque illa, quæ non tam necessitatis, quàm voluptatis gratia ab hominibus expetuntur. Fructus arborum mansuetiorum non rarò contingit per intempestiuum veris frigus in ipso flore corrumpi; vnde factum est, vt morus sit arbor sapiens à veteribus dicta, quia tunc florere incipit, cum nullum à gelu periculum ipsius floribus imminet. In septentrionalibus verò locis, nulla arbor fructifera inuenitur, quod vernum frigus &

Hæc est Plinij obseruatio.

Iouius de Moscouia.

gus &

gus, & boreales venti illic vehementiores ſint, quàm vt à teneris earum arborum floribus perferri queant. Attamen viuitur adhuc in illis regionibus, & quidem ſat commodè. Fruges verò in quarum felici prouentu ſpes mortalium inclinata recumbit, multò rarius cœli iniuria læduntur, ac in horrida ſeptētrionis plaga tam diuiti vbertate naſcuntur, vt inde in alias clementiori cœlo ſubiectas regiones tranſuehantur. Adde, quod vbicunque locorum alicuius rei ad vitam neceſſariæ inopia laboratur, ibi aliud quippiam quod eius vicem ſuppleat, inueniatur. In Aegypto vbi raræ pluuiæ, Nilus ripas aluei ſupergreſſus, id quod à cœlo regioni iſti negatum eſt, etiam abundè ſua rigatione penſat. In locis mediterraneis, vbi ſalis factitij materia deeſt, fodinæ ſalis à natura confecti reperiuntur, ne vlla terræ pars condimento ciborum tam neceſſariò deſtituatur. In Noruegia & Suetia, vbi perpetuò penè gelu omnia rigent, non ſolum quercus, pinus, abietes, & id genus aliæ arbores, tanta copia, quanta vix vſquam alibi proueniunt, verum etiam Marturi, Zebellini, Ceruarij, nigræ & albæ vulpes, quarum pelles ad frigoris aſperitatem mitigandam apprimè idoneæ ſunt, plures quàm alijs locis viſuntur. In Friſia, Hollandia, Taxandria, vbi nullæ aut

Vnius rei defectus alteri⁹ copia penſatur.

raræ

raræ ſyluæ inueniuntur, ceſpitis quoddam genus è terra effoditur, quod ad ſolem ſiccatum, tam idoneum fit ignis fomentum, vt lignorum deſiderium facile harum regionum incolæ ferant. M. Paulus Venetus dicit in regno Cathay, quod lignis, caret nigros lapides inueniri, qui in ignem miſsi vt ligna ardent. Vbi ob ſerpentum ingentem numerum homines in magno vitæ diſcrimine verſantur, ibi lacertæ humano generi amicæ ſi quādo dormienti in pratis homini ſerpentem inſidiari viderint, faciem eius perreptant vt è ſumno excitetur, & inſidias declinet. Denique quia non terræ ferre omnes omnia poſſunt, nec vlla tam inculta & aſpera regio eſt, quę non ſuis defectibus aliquod πλεονέκτημα queat opponere, idcircò nulla orbis pars habitatoribus caret: ac falluntur veteres terram οἰκουμένην à reliqua diſtinguētes, quaſi aliqua ſit terræ portio ἀοίκητος. Atque hæc ex innumeris pauca attulimus, ad oſtendendum in hominem velut ſcopum totam rerum vniuerſitatem reſpicere: quibus adijcio, & ipſam humanę naturæ conſtructionem teſtari, hominis cauſa totum hunc mundum effectum eſſe. Cùm enim ipſe ſit μικροκόσμου nomine ab omnibus Philoſophis celebratus, & qua parte nutritur & creſcit cum ſtirpibus conueniat, quatenus verò
ſentit

ſentit cum beſtijs, ſi in ipſo homine liquidò conſtat nutritiuam vim ſentientis facultatis miniſtram eſſe, hanc autem rationis ſeruitio mancipatam, efficitur profectò & ſtirpes brutorum cauſa; bruta verò hominum, inſtituta eſſe.

Porrò quemadmodum ex officijs, quæ à cæteris creaturis homini præſtantur, colligimus ea hominum cauſa effecta eſſe, ita, cum in brutorum genere vnum videamus alterius ſalutem procurare, vel noxam contraria naturæ proprietate temperare, non dubitabimus & illorum vnum alterius gratia conditum aſſerere. Quoniam autem eius, quod diximus, exempla non perinde omnibus ꝑſpecta ſunt, pauca quædam ex Plinij naturali historia hîc aſſcribemus. Primùm Crocodilo, voraciſsimo & humani ſanguinis ſitientiſsimo animali, ichneumon & delphin oppoſiti ſunt. Cum enim Crocodilus familiarem habeat auiculam trochilum nomine, cuius miniſterio in dentium purgatione vtitur, quando ea auicula ipſi hianti hanc nauat operam, ex ſcabendi dulcedine in ſomnum incidit. Qua oportunitate animaduerſa ichneumon os ipſius ingreditur, ac in imum vſque inteſtinorum immiſſus, aluum erodit, eoque modo hoſtem ſuum enecat. Delphin verò cùm fortè obuius ſit croco-

Animalia inimica inuicem.

Crocodil9.

Ichneumõ

Delphin.

dilo

dilo, timorem ſimulans magna celeritate ſe aquis immergit, atq; ventrem crocodili qui mollis ac læſioni oportunus eſt ſubiens, ſpina, quam in dorſo inſtar gladij acutam gerit, beſtiam nec opinantem configit. Eſt & cum ſerpentibus ichneumoni bellum, in quod limo à ſole ſiccato contectus prodire ſolet, ac auerſus irritos ictus cauda excipere, donec obliquo capite ſpeculatus, fauces ſerpentis inuadat. Locuſtarum agmina comitari à tergo ſolet auicula quædam Seleucis dicta, quæ velut ἀλεξητήριον contra tam pernicioſas beſtias prouiſa diuinitus, inſatiabili eas voracitate conſumit. Ac ne vlla ſuperſit dubitandi ratio, an ad locuſtarum noxam mitigandam Seleucis deſtinata ſit, tradunt naturalis hiſtoriæ ſcriptores, nunquam hanc auiculam conſpici, niſi quando locuſtarum nubes agricolarum laboribus imminent. Habet & Baſiliſcus qui ſe interimat muſtelam, alioqui peſtifera virulentia quicquid occurrit internecioni dedens. Ita fit, vt nulli malo ſuum deſit remedium, ne imbecilliora animalia à fortioribus, & in perniciem cæterorum natis, funditus extirpentur. Sunt etiam quædam mirabiles nõnullorum animalium amicitiæ, & in ſalute tuẽda mutua obſequia, ex quibus facile perſpicitur, ea inter ſe non caſu coniuncta eſſe, ſed vnum propter alterum

Seleucis.

Baſiliſcus.

Animaliũ amicitiæ.

rum

rum à consultißimo opifice institutum. Aquilæ cum tædio nutriendi pullos suos, vnum è nido eijciant, ossifragæ illum in suam tutelam recipiunt, ac eadem qua proprios fœtus, cura dignantur. Pinna & Squilla communiter cibum quærunt. Pinna enim duabus patula conchis, pisciculos expectat, qui vbi in concham hiantem innatauerint, admonita à squilla, morsu comprimit conchas: prædam verò hoc modo captam, inter se partiuntur. Quando Balæna præ graui superciliorum pondere obrutis oculis videre nequit, musculus piscis infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat, oculorumque eius vice fungitur. Eodem modo & in stirpium genere olynthus ficui ad fructuum maturationem non mediocre adiumẽtum affert. Quocirca dum veris & fructiferis ficubus alligatur, earum imbecillitatẽ fulcit, ac diffluentẽ ac dispergi incipiẽtem fructũ, teste Basilio 5. hexaemeri concione, retinet. Ex caprificis verò Plinius auctor est culices oriri, qui fraudati alimento in matre putri eius tabe, ad cognatam ficum euolent, morsuque ficorum crebro, hoc est auidiore pastu, aperientes ora earum, atque ita penetrantes intus, solem primo secum adducant, cerealesque auras immittant foribus apertis. Indeq; ait idem re-

Ossifraga.

Balæna & Musculus.

Olynthus seu grossi.

Caprificus.

pertum esse, vt allatæ aliunde & inter se colligatæ inijcerentur fico. Palmæ in mares & fœminas distinctæ sunt, ac videas aliquando eam quæ fœmina dicitur, ramis demissis velut complexum maris captare. Quo tempore hortulani ramis eius quiddam semini simile inijciunt, fructum videlicet masculæ palmæ, quem Græci ψῆνα appellant: quod simulatque sensit, iterum ramos erigit, comamque suam priori formæ restituit. Denique quis tam cæcus est, vt animalium plerorumque in diuersos sexus distinctionem neget generationis causa factam esse, cùm id neque Aristoteles, de quo non nulli dubitant, num mundum habere causam efficientem statuerit inficiatus sit? προωκονόμηται inquit, ὑπὸ τοῦ θείου ἑκατέρου ἡ φύσις, τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς πρὸς τὴν κοινωνίαν. Id est, prouisa est à Deo vtriusque, viri, inquam, & fœminæ natura, ad coniunctionem. Hæc non sunt ænigmata, sed plana Aristotelis summi philosophi verba, quibus manifeste indicat sexuum originem Deo tribuendam esse. Sed neque illud otiosè contemplandum, quod marina animãtia formis & nominibus quasi altera ex parte terrenis respondeant, quodque suos vitulos, porcos, lepores etiam liquidum aquarum elementum contineat, adeo vt neque leones in oceano desiderentur. Refert

Palmæ aliæ mares aliæ fœminæ.

Primo œconomicorũ.

ſert enim Sabellicus Martini quarti pontifi-catu viſum in Italia leonem marinum, adijciens, vulgò credi, nihil naſci in aliqua naturæ parte, quod non idem & in mari cernere ſit. Vnde intelligitur eum qui terrena animantia fecerat, voluiſſe eorum figurás in marinis quadam iucundiſsima imitatione repræſentare.

Quod rerum naturæ non ſolum ordinem inter ſe, verumetiam ad totum vniuerſum habeant, atque ex eo probentur à Deo effectæ.

CAPVT VIII.

CONſiderandum deinceps, quòd rerum naturæ inter ſe collatæ conueniunt ad vnius vniuerſi abſolutiſsimi & præſtantiſsimi conſtitutionem, nec ideò ſolum τὸ πᾶν à Græcis hunc mundum dici, à Latinis verò rerum vniuerſitatem, quia nulla extra ipſum natura reperitur, verumetiam multò magis quia nulla ei natura ad ſummam abſolutionem neceſſaria deeſt. Intelligamus igitur oportet, illam multitudinem eſſe perfectam, in qua extrema per medium aliquod inter ſe coniungũtur, hiatu verò deformem, quæ extremis conſtat nullo medio interiecto copulatis, mutilam, cui alterum deficit extremorum. Iam verò ſi mundum hunc animo perluſtremus, ta- Exẽpla cõtrariorum quæ p me-

 medi-

dium con-
ſtantur:

metſi ex contrarijs,& bis per omnia diſsidentibus naturis compoſitus ſit, ipſum nihilominus mediorum interpoſitu arctiſsimo ſocietatis vinculo cohærere perſpicimus. Sunt enim in vniuerſo æterna quædam & immutabilia corpora, ſolius localis motꝰ capacia: ſunt ediuersò quæ nunquam in eodem ſtatu permanent, qualitates alias alijs perpetuò commutãtes. Sunt eitiam quę medium inter hæc locum tenent,& ex vna parte ad immutabilitatem cœleſtium corporum accedunt, rurſumque ex altera parte inferiorum naturarum mutabilitatem imitantur, vt lunæ globus. Hîc enim varietatem ita habet cum terrenis rebus communem, vt & ſtatas in eo vices more cœleſtium corporum ſeruet. Nunquam enim viſum eſt, quòd non menſtruo interuallo eaſdem mutationes eodem ordine ſubeat. Habet mundus quædam prorſus ſimplicia corpora, habet ex quatuor elementis ad temperiem redactis miſta, habet quæ ſunt medij generis imperfectè miſta, quæ vulgò meteóra vocantur. Habet viuentia & inanima,& interiecta inter hæc media quædam corpora, ceu ſunt magnes, ſuccinum, & quæcunque præter hæc res diſsitas ad ſe rapientia, vim animę ſimillimam præ ſe ferunt. Eodem modo inter ſentiẽtem & ſenſus omnino expertem

tem naturam plantanimantia intercedunt, quæ in eo plantas imitantur, quòd certo loco hęrēt fibris quibusdam, velut radicibus, defixæ, cum animalibus verò vim sentiendi communem habent, cuius generis sunt spongiæ & conchæ. Inter intelligentem & prorsus à ratione desertam naturam medio loco homines consistunt, qui secundum vires corporeas nihil à brutis differunt, intelligentia verò ad spiritus quàm proximè accedunt. Latissimè hæc res patet per omnes rerum gradus & ordines, vt nimis longum foret, omnia genera contrariorum interuētu alicuius medij sibi mutuo attemperatorū, cōmemorare. Nam & elementorū extremorum, interq́; se pugnātium medium vinculū est aliud elementum, quod cum vtroque extremorum aliquid commune habet. In rerum quoque singularum contrarijs proprietatibus idem obseruatum esse cernimus, vsque adeo, vt neque inter animātia terrestria & aquatilia desint ἀμφίβια, quæ vicissim in vtroque elemento degant. Atque hac tam perpetua extremorum & mediorum copulatione fretus Aristoteles, tanquam axioma quoddam libro secundo de cœlo statuit, si vnum contrariorum sit in rerum natura, & alterum existere, perinde atque si tot in rebus iste ordo seruatus, sponderet deinceps Cap. 3.

 nun-

nunquam futurum, vt vel medium sit sine extremis, vel extrema sine medio, vel vnū extremum sine altero. Iam verò quis non videt hinc consequi, vnum esse omnium naturarum parentem, nec potuisse tam diuersas res ita inter se compositas esse, vt tam mirabili concordia in vnius vniuersi absolutissimam perfectionem conspirent, nisi vnius optimi & sapientissimi consilio & nutu institutæ essent. Quin & idem ordo rerum postulat, vt, quemadmodum in rerum natura aliquid existit, quod est effectus tantum, aliquid ꝙ simul causa & effectus, ita sit aliud quod tantum causa existat, Deus nimirum primus omnium rerum auctor, ipse à nullo sui ortus principium ducens. Est alius naturarum, ex quibus mundus componitur, ordo, non mediocriter id quod nunc agitur illustrans. Sciendum igitur genera rerum perpetua quadam serie instar cathenæ connecti, & quemadmodum numeri ab vnitate progredientes, vnius ad præcedentem adiectione multiplicantur, ita naturas rerum dispositas esse, vt semper vnius differentiæ ad priorem additione proxima species constituatur. Substantia corpora primum gradum obtinet inter res aspectabiles, sub se comprehendens simplicia corpora cum nonnullis mistis. Huic si accedat viuere, alia exurget

Species rerum ordinē habent, qualem numeri.

natura

natura, vna differētia priorem superās, stirpium videlicet ac arborū. Cui deinde si sentiēdi vi præditum esse adijcias, rursum tibi aliud rerum genus cōficietur, quo animātia ratione carentia continētur. Omnibus autem his si ratio copuletur, humana species consurget, quę est in summo pfectionis fastigio, inter omnes visibilis mūdi partes constituta. Hic tam egregius ordo specierum, nusquam interruptus, cum auctore non careat, ne res tam præclara in casus temeritatem conferatur, necesse est mundum qui his naturis tanquam partibus cōstat ab eodem auctore cōditum esse. Nam ordo is, prorsus inseparabilis est à rebus, vtpote naturalem vnius supra aliam perfectionem consequens.

Superest tertius ordo, causarū & effectuum scilicet, non obscurū creati à Deo mundi documētum. Considerandū igitur ad cuiusq; rei generationē multas causas ordine quodam essentiali inter se cohęrētes, conuenire. Est enim vulgatissimum illud Aristotelis dictum, homo generat hominē & Sol. Hic autē ordo si ἄναρχος est, sequitur quicquid inde fit, casui assignādum esse: itaq; nō solū muscæ & vespæ, verùm & hominis natiuitas casui accepta ferri debet. Si enim, vt pręclarè D. Thomas animaduertit, ipsa rerum principia casu ad earum effectionē conueniūt, non

Ordo causarum testatur mundū à Deo conditum.

poteſt nõ & effectus caſualis eſſe. Ac ne quis putet hunc cauſarum contextum non admodum longum eſſe, vt nõ mirum ſit, eum caſu conſtitutum, primum in eo locum habẽt proximæ cauſæ, in pleriſque geminæ, pater & mater videlicet. Supra has ſidera, ſideribus verò ſuperiores ſunt, quas ſuo loco cœli motrices eſſe docebimus, intelligentiæ. An autem ſiderum vnum ſit alio in agendo ſuperius, quia certum non habeo, affirmare nõ auſim. Id tamen haud dubium eſt, vnumquodque ad inferioris mundi conſeruationem aliquid operæ conferre. Luna humorum dominium obtinet, Sol caloris promcondus exiſtit, alij Planetæ alias qualitates in materia conſeruant. Atque eo modo fit,
Eccleſ. 33. vt iuxta illud Sirachi, contra bonum malum, contra vitam mors, vnum contra vnũ, duo contra duo opponantur. Ne, ſi vna qualitas nimium inualeſceret, cæteris interemptis, ornatus ille mundi, qui ex diuerſarum cauſarum & euentuum conflictu naſcitur, periret. Nonne ſi vnus Sol materiam ſuo ardore laceſſeret, tandem iuxta Heracliti præſagium, totum inferiorem mundum ignis depaſceretur? Nonne ſi Luna ſola rerum potiretur, breui tempore cuncta nimio humore ſoluta diffluerent? Nonne cæterarum ſtellarum pro cuiuſque virtute eadem ratio eſſet?

ſet? Maximus igitur eſt numerus cauſarum, à quibus rerum ortus & genituræ dependent, quorum tam firmum & neceſſarium ordinem ſine vllius opificis prouidentia inter ſe conueniſſe, nemo niſi amens dicturus eſt. Si cauſam habet is ordo, eadem & naturarum cauſa erit. Nam non aduentitia aliqua affectione, ſed per naturam ſuam cauſa eſt vnumquodque. Exequuti nunc ſumus tria argumentorum capita, quæ initio propoſita fuerunt. Eſt autem ſumma omnium ſupradictorum, vel caſu factum eſſe, vt omnes mundi partes congruis accidentibus exornatæ ſint, vtque vniuerſum eo modo ſe habeat, vt ſit humani generis aptiſsimum domicilium, ac denique vt corporum mundanorum is ordo cernatur, qui vniuerſum longè pulcherrimum conſtituit: id quod in tanta multitudine rerum, quæ ſumma ratione conſtãt, non eſt poſsibile: vel conſilio ſapientis architecti omnia, vt par erat, digeſta eſſe. Fieri enim non poteſt, vt quæ manifeſtè ſe produnt certo fine & ratione ſic & non aliter ſe habere, non ab efficiente aliquo finem illum ſibi præſtituente originem ducant. Ac contemnenda potius eſt, quàm refutatione dignanda illa quorundam ſtropha, qua dicunt ſe finem in naturis rerum agnoſcere, efficientem verò cauſam non item,

Quæcuuq; finem habent, ea & efficiẽtem habere neceſſe.

tem, quasi vero non finis sit id, cuius gratia aliquid sit. Porrò quòd nonnulli, vt euitent Epicurei dogmatis absurditatem, medium quid inter casum & consilium confinxere, id nimirum quod est ex natura rei, neque id magnam habet difficultatem. Si enim nihil est fortuitum, quod quoquo modo ad naturam reuocari potest, iam & Epicuri causa in tuto erit. Nam & ipse ponit corpuscula illa insecabilia suopte nutu ac naturali pondere rectis lineis per infinitum inane deferri, atque earum inter se cohæsione omnia nasci. Itaque si hoc sufficit ad casum effugiendum, nõ est quòd deinceps hoc nomine quisquam Epicuro negotium facessat, veluti qui mundi tam visendam pulchritudinem casui tribuerit. Imò scire debebant hi homines, nusquam posse casum reperiri, nisi in operibus vel naturæ vel rationis; vt iam negligatur illa scrupulosa casus & fortunæ distinctio, prius enim aliquid de industria peti necesse est, antequam aliquid non petitum per accidens eueniat. Lapis in aërem excussus, verbi causa, postquam vis à proijciente euanuit, naturali suo pondere ima petit. hic nihil adhuc temeritatis. Idem terræ propinquus hominem qui curriculo ad forum negotiorum suorum causa tendebat offendit, ac grauiter vulnerat. hoc iam casui tribuendum.

Non

Non enim per se ad naturalem lapidis propensionem consequens est, hominem prætereuntem vulnerare: nec per se accessum ad forum comitatur lapidis in caput ruina. Quid autem horum non eodem modo se habet in mundo, si non is ab vno conditore singulari sapientia prædito fabricatus est? Nónne cœlum hoc habet à natura sua vt cœlum sit & nihil præterea? Nonne elementorum & animantium eadem ratio? Vt autem ex his naturis tam absoluta rerum vniuersitas cósurgat, vel factum est, quia ex suis quęq; principijs nata, eo ordine, ea magnitudine ea multitudine fortè coniunguntur, vt ex ijs per accidens mirabilis huius mundi decor & venustas resultet, & proculdubio fortuitum erit quicquid admiratione dignum in illo conspicitur: vel quia prouidentissimus quidam architectus ex innumeris rebus illas delegit, quæ ad vniuersi absolutionem requirebantur, atque in eum ordinem digessit, qui maximè congruebat, & euicimus mundum ab opifice Deo conditum esse.

Idem posse multis ex prima Philosophia petitis rationibus probari.

CAPVT IX.

Hacte-

ACTenus ijs rationibus rem gessimus, quarum robur & pondus etiam minimè in Philosophicis λεπτολογίαις exercitati perspiciunt: nunc verò in gratiam eorum, qui altiores primæ philosophię speculationes degustarunt, paulò subtilius idem probaturi sumus. Est igitur primum argumētum metaphysicum, ex natura entis eiusmodi. Esse vel essentia cuiusque rei, (pro eodem enim vtrunque accipimus) intelligi potest, vel vt ab alio pendens tanquam origine sua, vel vt sibi ipsi causa existens. Ens hoc posterius adeò perfectum esse necesse est, vt nihil ei perfectionis possit accedere, eo quòd sit αὐλοϋσία seu ipsum esse. Videmus enim tanto rem quamque perfectiorem esse, quanto plus habet firmitatis ad subsistendum sine alterius adminiculo; perfectius esse, vt exemplo res fiat dilucidior, solis candorem, quam sit lumen quòd in aëre idem Sol accendit, quòd ille sit permanens qualitas, hoc continuo lucis affluxu indigeat. Si igitur ea corpora, ex quibus mundus componitur, essent omnino incausata, singula in summo perfectionis fastigio collocata essent. Hoc autem non ita est. Nam præterquam quod perfectionis in ijs ordo manifestîssimè deprehenditur, vno longè infra aliud consistente, singula per se considerata

Argument. 1. ex natura entis.

derata, multis defectibus obnoxia sunt; vt verissimè à D. Paulo dictum sit, creaturam vanitati subiacere. Cœlum quod ꝓpter insignem durabilitatem multis suæ incausalitatis, vt ita dicam, suspicionem ingessit, in motu ab alieno pendet arbitrio, ipsum se loco mouere non valens, imo omni sui ipsius cognitione, instar saxi aut trunci, destitutum.

Præterea esse ipsum antequam in partes & gradus discerptum cogitatur, ἀπολύτως & sine vlla restrictione concipitur, velus abyssus quædam immensa, quicquid in rebus aspectabilibus ꝑ partes comprehẽditur, & adhuc amplius, simul complectens; quomodo humana essentia vna existens simul omnem perfectionem brutorum & stirpium continet. Quî autem fieri potest, vt quod per se est, non aliunde suam essentiam participans, huius immensi abyssi tam exiguam particulam possideat? Particulam dico, quia reuerà omne esse per differentias ad certum genus contractum, portio quædam exigua illius, quod absolutè concipitur, existit. Vnde ergo ei certus & determinatus essentiæ gradus, quod efficiente qui certos ei perfectionis limites præfinierit, caret? Adhęc quicquid multis ordine quodam ita conuenit, vt in vno perfectius, in altero imperfectius reperia-

II.

III.

periatur, id vni alicui perfectissimè competit, quòd cæterorum causa sit. Esse autem rebus diuersis ordine conuenit; perfectissimè quidem formis à materia abstractis, inferiori gradu corporibus, adhuc inferiori accidentibus, & in his quantitati minus perfectè quàm qualitati, denique omnium tenuissimè in materia inuenitur. Est igitur ens aliquod perfectissimum, cæteris, in suo cuique perfectionis gradu, causam subsistendi præbens. Hæc est enim analogiæ natura, vt res ei subiectæ ad vnum aliquod perfectissimum referãtur, cuius participantes aliquousque naturam & non ex communi accipiant. Colores omnes lumen tanquam perfectissimum in genere visibilium respiciunt, vt quod vim illis aspectum mouendi impertit, perfectius albedini, & quanto quisque color ad albedinem propius accedit: minus perfectè nigredini, & coloribus subnigricantibus.

IIII. ratio ex natura vnius.

Adhæc prior natura est vnitas multitudine & diuisione, simplicitas compositione, non enim ex multitudine vnitas, sed ex vnitate multitudo sumit originem. Necesse est igitur, multitudinem naturarum, ex quibus mundus coagmentatus est, ab vno simplici principio, Deo videlicet optimo Max emanasse. Dices fortè inter naturas mundi esse

analo-

analogiæ & ordinis vnitatem, quæ efficiat vt multitudo entium ab vnitate proficisci videatur. Sed talis vnitas est multitudine posterior, quemadmodum & vnitas qua vnaquæque species numerorum vna est, vera monade posterior existit. & non nisi in mentis apprehensione posita est, perinde atque generis & speciei vnitas. Cùm autem vera monas sit naturæ ordine prior quauis multitudine, efficitur, vt antequam res in analogiæ & ordinis vnitatem minimè sinceram disperguntur, verè & reipsa in vno aliquo totius istius multitudinis perfectissimo coniunctæ fuerint.

Præterea ex veri natura sic argumentari licet. Apud sapientes pro indubitato habetur, verùm & ens inter se vicissim retro commeare. Atqui verum duobus modis dicitur. vno modo, æqualitas & symmetria intellectus ad id quod intelligitur. Sed veritas eo modo accepta nō inuenitur nisi in propositionibus. Vt igitur vox hæc tam latè pateat, quàm entis appellatio, dicitur secundo veritas, rei effectæ ad ideam quam artifex in mente gerit adæquatio. Quare cum vnicuique simplici naturæ suam tribuo veritatem, significo ipsam ideæ sui artificis ad amussim respondere, & proinde causam efficientem habere. V. ratio ex natura veri

Præ-

VI. ex natura boni.

Præterea nemo dubitat, aliquod esse partium vniuersi bonum. Id enim qui negaret, neque mali & perturbationis ipsum capax esse diceret: quandoquidem malum est boni quod inerat corruptio. Quod si igitur est aliquod rerum, quę mundo continentur bonum, quærẽdum restat, num illud sit intraneum, an extraneũ. Et haud dubium, quin responderi debeat, bonum cuiusque partis mundi quodammodo extraneum, & rursum alio modo intraneum esse: quemadmodum exercitus bonum partim inhærens, partim extraneum est: inhærens, ipsa eius εὐταξία: extraneum, is quem velut finem exercitus respicit, imperator. Eodem modo, cuiusque naturæ intraneum bonum est inhærens ipsi perfectio: extraneum verò, totius vniuersi optimus status, quem singulæ naturæ velut scopum intuentur. Atqui fieri non potest, vt, quod à seipso existit, bonitatem aliunde velut precario posside at. Cùm enim esse, & bonum, conuersim de se mutuo dicantur, id quod à seipso οὐσίαν nanciscitur, proculdubiò & omnia sua in se reposita habet, à nullo extraneo dependens. Quis enim vel vnciam habens sani iudicij, rem αὐθυπόστατον suæ bonitatis rationes aliunde suspensas habere dicat? Sed persequamur cætera id genus argumenta.

Si naturæ, quibus constat mundus, essent à seipsis natæ, nihil in eis potentiæ inesset, sed puræ ἐνέργειαι existerent. Omnis enim potentia passiua, de qua nunc loquimur, ex essentiæ imbecillitate proficiscitur, sicut è contrariò agendi facultas ex eius perfectione & firmitate ducit originem. Quæ igitur agendi, patiendique potestatem nacta sunt, media inter esse & non esse nutant, & quatenus existunt, ἐνεργητικὴν δύναμιν possident: quatenus verò in non esse propendent, mutationi obnoxia sunt. Aut enim potentia illa ἀλλοίωσιν τελειωτικὴν id est, alterationem perfectiuam respicit: & proculdubio quatenus adhuc perfici desiderant, eatenus non existunt quodammodo. Aut φθαρτικὴν μεταβολὴν id est, corruptiuam mutationem eorum potentia spectat; & rursum qua ex parte aliquid ipsis perfectionis auferri potest, eatenus caduca, & in interitum prona existimari debet. At verò quæ à seipsis sunt, ea nihil habent cum non esse commune, sed quicquid sunt, essentia sunt: quæ autem ex nihilo prodierunt, ea semper quandam ad suam originem similitudinem & propensionem retinent, & ideò multa ipsis ad summam perfectionem desunt, & quam adepta sunt integritatem, eam possunt amittere. Cùm igitur omnia quæ sub aspectum ca-

VII. exactu & potentia.

dunt mutabilia ſint ἀεὶ ῥεοβοῦντα καὶ ῥεοβούμενα, vt Nazianzenus ait, & actum potentiæ admixtum habeant, ex nihilo profectò in eſſe prodierunt.

VIII. ratio ex poſſibili & neceſſario.

Idem ex poſsibili & neceſſario ſic demõſtratur. Nullum huius mundi corpus eſt neceſſarium, ſed omnia non eſſe poſſunt. Atqui quocunque poſsibili ſemper aliquod neceſſarium prius eſſe oportet, à quo naſcendi primordium ſumat. Si enim omnia ſint non neceſſaria, ponantur ergo non exiſtere, & ſequetur nihil eſſe. Cùm verò impoſsibile ſit omnibus abolitis quicquam fieri, eo quod nihil ſine cauſa naſci queat, efficitur vt poſito nihil eſſe neceſſarium, inferri poſsit, neque quicquam eſſe poſsibile. Porrò nullam huius mundi partem neceſſariam eſſe, quia non omnibus perſuaſum eſt, ſic demonſtratur. Omnia quæ in mundo cernuntur, corpora ſunt: corpus verò vnumquodque ex materia & forma componitur, ex quibus nec materia neceſſaria eſt; habet enim ſuam ſubſiſtentiam à forma. Nec forma neceſsitatem exiſtendi habet, quia ſuam ſubſiſtentiam à materia mutuatur. Etſi verò hominis anima non ſubſiſtat per materiam; id tamen nihil officit noſtræ demonſtrationis robori, eò quod certum ſit illam non eſſe neceſſariam, imo nec corpore antiquiorem.

Infero

Infero igitur ex his, neque compoſirum vllum abſolutè neceſſarium eſſe. Abſoluta enim neceſsitas à nullo dependet. Inſuper omne compoſitum ſolubile eſt in eas partes, ex quibus componitur. Nec refert, non eſſe vllum agens tam robuſtum in natura rerum, quod cœlum queat diſſoluere: verùm ſufficit non eſſe abſurdum & ἀσύϛατον tale aliquod fingere. Hinc enim rectè colligemus, cœlũ, ſi ipſius natura ſpectetur in ſuas partes diuelli, & eo modo interimi poſſe. Atqui omni tali prius aliquod abſolutè neceſſarium ſit oportet, vt euincit ſuperior demonſtratio.

Præſuppono deinde, cuiuſque rei, quæ non eſt ex natura ſua, & per ſe talis, qualis eſſe dicitur, cauſam cur eiuſmodi ſit reddi poſſe. Quicquid enim eſt hoc aut illud, vel per ſe & ex natura ſua id ei conuenit, vel aliunde. Sed mundus habet certam & finitam quantitatem, certum modum perfectionis, certum numerum ſpecierum. Veterum enim de mundi infinitate ſententia iampridem exploſa eſt. Vnus quoque ab omnibus rectè ſentientibus creditur. Atqui ex natura ſua non competit ei hæc potius quantitas, quàm maior aut minor. Nec naturæ ipſius repugnaret, eſſe paulò maiorem, aut vna vel altera ſpecie locupletiorem. Plures quoque Ratio IX. ex finito & infinito.

mundos per eorum naturam esse non posse, non tam firmis rationibus probat Aristoteles, quàm vulgò creditur. Sed vt hoc omittamus, id certè constat & à Geometris supponitur, quauis certa magnitudine maiorem dari posse Omnis igitur certa & definita magnitudo, vel est ab externo opifice certam mensuram suo operi præfiniente, vel si determinatore caret, certa esse non potest, ac proinde infinita erit. Eadem ratio ad perfectionem certis cancellis circumscriptam, & numerum specierum determinatum accommodari potest. Sed ne modum in accumulandis eiusmodi epicherematibus excedamus, ad quarundam obiectionum repulsionem nunc transeundum.

Solutio argumentorum, ex quibus contrarium effici videtur.

CAPVT X.

QVANQVAM obiectiones, quæ mundi creationi obstare videntur, à multis eruditis viris dissolutæ sint, in gratiam tamen eorum, quibus varios auctores eadem de re consulere integrum non est, quod illi copiosè, nos strictim hoc loco facturi sumus. Primum igitur & maximè familiare Philosophis, à creationis impossibilitate sumitur.

1, Obiectio

mitur. Exiſtimant enim ij, non potuiſſe mũ-
dum à Deo ex nihilo creatũ eſſe, q̃a talis naſ-
cẽdi mod⁹ exemplo caret. Quis enim vnquã
ex nihilo q̃cq̃ fieri vidit? Inſuꝑ neq; poſsibi- 2. obiectio.
le videtur, vt mutatio accidat, vbi nõ eſt vl-
lum ſubiectum, q̇ mutetur. Rurſum creatio 3. obiectio.
qua res ex nihilo effectæ ſunt, vel eſt creatu-
ra, vel extra genus rerum, quę ex nihilo ortę
ſunt. Si creatura eſt, rurſum quæretur, num
creatio per quam eſſe cœpit ſit creatura. id-
que de illius creaturæ productione rurſum,
donec vel ad creationem perueniatur, quæ
non ſit creatura, vel vnicuiuſque rei creatæ
ſunt infinitæ creationes: quorum vtrunque
æquè abſurdum. Nam ſi eſt quicquam præ-
ter Deum, quod non ſit ab ipſo creatum,
corruent omnium ſuperiorum rationum
fundamenta. Rurſum ſi per infinitas creati-
ones intermedias fit vnaquæque creatura,
nunquam eius effectio abſoluetur: ſiquidem
infinitum pertranſiri non poteſt. Item ſi de- 4. obiectio.
us eſt rerum omnium cauſa, locus ergo nul-
lus erat, in quo ante conditum mũdum ver-
ſari poterat. At verò quicquid eſt, alicubi
eſt: ſi ergo nuſquam tunc fuit, in totum fu-
iſſe non videtur. Denique cum tot ſint ve- 5. obiectio.
nenata animalia, tot beſtiæ humano generi
pernitioſæ, tanta morborum & miſeriarum
quibus obruimur copia: cum terra in ſentes

& vepres ſponte luxuriet, bonas verò fruges, etiam poſt infinitos agricularum labores, ęgrè producat; cùm natura hominis tarda ſit ad virtutes capeſſendas, prona verò in omne nefas: cumque mors, qua nihil terribilius eſt, ineuitabili neceſsitate cunctis hominibus immineat, quis credat Deum mundi opificem, cum à fonte bonorum, tantum malorum agmen profluxiſſe non ſit veriſimile?

Ad orimã obiect. Reſponſio.

Sed ad hæc facilis reſponſio eſt. Cogitandum igitur, Deum eſſe ordinis, quem naturalia agentia obſeruant, auctorem. Atqui ſi iniquum eſſet, patremfamilias ijs legibus aſtringere, quas mancipijs ſuis præfixit, multò ergo iniquius erit, Deum, qui infinito propemodum interuallo natura ſuperior eſt, ſub naturæ leges reuocare velle. Quòd verò obijcitur, nũquam viſum eſſe quicquã ex nihilo produci, friuolum eſt. Mundus enim in ſui primordio tot rerum generibus inſtructus eſt, vt ijs noua adijci ſuperuacaneum ſit. Quod autem primam totius vniuerſi creationem nemo viderit, mirum non eſt: cum adhuc nullus eo tempore locus extiterit, in quo ſpectatores operum diuinorum conſiſtere poſſent, nec ſolis lumen in rerum natura fuerit, ſine cuius adminiculo fruſtra creationi mundi fuiſſent ſpectatores adhibiti,

biti. Ad id verò q̃ de mutatione ſine ſubiecto dicitur, reſpondemus parum nos de nomine ſollicitos eſſe. Itaque ſi placet hāc ſolū mutationem vocare, quæ in ſubiecta materia recipitur, fatemur creationem non eſſe mutationem. Sin mutationis nomine intelligitur, quælibet effectio eius quod ante non erat, ſiue ex ſola promanet efficiente cauſa, ſiue ex materia eliciatur, non erit cur creatio negetur eſſe mutatio. Nam & tranſitus à non eſſe ad eſſe, quædam mutatio eſt: nec abſurde id mutatum dicatur, quod cum antea non eſſet, iam incipit exiſtere. Tertia obiectio dilemma eſt, quo non ſolum creatio, ſed & quæuis alia mutatio impeti poteſt. Nam & de illa quæretur, num mutatione aliqua eſſe incipiat, an non. Et ſi neges per mutationem incipere, aliquid igitur ſine mutatione eſſe incipiet. Si dicas mutationem naſci mutatione, rurſum hæc ſecunda per aliam mutationem ſumet initium, & ita nuſquam inſiſtet hæc mutationum addaggeratio. Norunt etiam, qui in philoſophicis diatribis verſati ſunt, huiuſmodi captiunculis in tempus locum & plura alia ludi: norunt & ψευδομένους συλλογισμοὺς eodem artificio fieri. Ad quartam obiectionem dici poſſet, quod alius quidam ad non diſsimilem quæſtionem reſpondit. Rogatus enim quid ante mū-

Ad ſecūd.

Ad tertiā.

Ad quartā.

Aug. libro confess.

di creationem Deus egisset; geennam, inquit, fabricabatur ijs, qui tales quæstiones proponunt. Sed quia violenter potius quæstionem abrumpit illa responsio, quàm scrupulum eximit, aio, Deum ante mundi constitutionem eodem in loco fuisse, atque modo est; hoc est nullo. Non enim spiritualis illa & sibi sufficientissima natura loco indiget; sed tam locus, quàm cæteras omnes creaturas omnipotenti eius dextera fulciri necesse est, ne in nihilum, vnde prodierunt, recidant. Quin neque rebus quantitatem molis habentibus, adeò locus necessarius est, vt mox ea periclitari oporteat, si absque loco intelligantur. Nam cædò quem locum ipse mundus occupat? Quod si is sine loco potest existere, frustra aliquem Dei locum requirimus. Quod ad bestias homini noxias attinet, primum illæ minimè superuacaneæ videri possent, si nullus earum alius vsus esset, quàm quod hominem superbum suæ fragilitatis memorem efficiunt. Iam verò præter hanc vtilitatem & alias plurimas afferunt, si non hominibus, saltem alijs rebus. Etenim serpentes, qui hominibus exitio sunt, delicatissimum ciconiarum pabulum existũt. Sanguis taurinus, quo epoto homines mori dicuntur, animali isti salutaris est. Succus radicis, quam occidentales Indi hiuccam appel-

Locus Dei an vllus.

Ad quintã.

Cur venenata animalia.

Themistocles.

lant,

lant, toxicum eſt: & tamen radix illa, panis loco regionum illarum incolis exiſtens, ſine tali ſucco gigni non poſſet. Nonnulla quæ initio pro noxijs fugiebantur, poſtea compertum eſt, morborum quorundam prę ſentiſsima remedia eſſe. Vulgatum eſt, theriacas, quibus natura contra quælibet venena munitur, etiam ſerpentum carnibus conſtare. Inſuper ſunt hoc genus animantia Dei hominum peccata vindicantis inſtrumenta: aut ſalubria, vt minimum, generis humani terriculamenta: vt multitudinem inſidiarum, quibus appetũtur, & ſuam ad reſiſtendum infirmitatem ad memoriam reuocantes, Deum, ſine cuius præſidio inter tot mala tuti eſſe nequeunt, pro virili ſibi conciliare ſtudeant. Vltimò ad alios vſus nobis ignotos adhibentur, quos, inquit D. Auguſt. oportet diligenter inquirere, & vbi ingenium aut infirmitas noſtra deficit, ita credere occulta, ſicut erant quædam, quæ vix potuimus inuenire. Porrò cætera mala, quæ tragicis vociferationibus Epicuri ſecta proſequitur, & vult mundi à Deo haud conditi certa argumenta eſſe, Chriſtianis negotium non faceſſunt, vtpote, qui ex ſacris literis norunt, illa non pertinere ad naturam hominis primum inſtituti, ſed pœnam damnati: vt non debeant in auctorem mundi con-

ferri: sed primorum parentum inobedientiæ imputari.

Quod ex eo consequatur, mundum diuina prouidentia regi, quia is à Deo effectus est.

CAPVT XI.

QVæcunque hactenus de mundi origine dicta sunt, ea non alio consilio attulimus, quàm vt super ijs velut fundamẽtis sanam de regimine mundi sententiam extruamus. Sunt enim hæc duo tam necessario nexu inter se apta & coniuncta, vt non existimem quẽquam integrè & sincerè posse Deum mundi opificem confiteri, quin idem & regimen eiusdem Deo tribuendum esse censeat. Epicurei qui mundum fortuito atomorum cõcursu genitum fingunt, ijdem & numinis eum prouidentia gubernari inficiati sunt. Peripateticorum nõnulli posteaquam non arbitrio diuinæ voluntatis, sed naturali necessitate mundum à Deo emanâsse docuissent, in impias de mundi regimine cogitationes lapsi sunt. Itaque sufficeret mundum suo opifici tot rationibus assertum esse, quemadmodum veterum plerique de prouidentia tractantes, contenti fuere Deum esse mundi effectorem demonstrare; nisi vererer esse quosdam, qui pro-

prio

prio Marte hanc vtriusque dogmatis connexionem perspicere nequeant. Horum igitur gratia, & quia nulla argumenta in tanti ponderis causa superuacanea existimari debent, παχυμερέστερον hac de re differemus. Primum igitur nemini dubium est, quin, si vellet ac posset, huius mundi architectus hoc suum opificium regere & moderari, mox effectus consequeretur. Quocirca si id minimè facit, vel non potest, vel non vult mundi curam gerere, aut certè nec vult nec potest. Quicquid horum dixeris, in tot absurda incurres, vt etiam pertinacissimos suę persuasionis defensores ad palinodiam adigere possint. Si enim aias non deesse Deo facultatem totius mundi curandi, sed voluntatem duntaxat: id verum esse nequit, nisi quia ἀπρονοησία nec aduersatur diuinæ sapientiæ, nec bonitati, nec iustitiæ. Hoc enim cunctis mortalibus de eo persuasum cui diuinitatem tribuunt, rectam & inculpatam illud voluntatem habere, nec posse quicquam secus facere, quàm fieri conuenit. Deus iustus est inquit D. Paulus, seipsum negare non potest. Et Plato de repub. libro 2. Si Deus est, mentiri non potest: si mentiri potest, Deus nó est. Atqui nihil æquè cum Dei sapientia, bonitate, ac iustitia pugnat, quam ipsum in cœlis à mundi procuratione prorsus

Dei voluntas necessario recta.

ius feriatum desidere, & otiosum tantum rerum humanarum spectatorem agere. Sapientis enim proprium officium, gubernacula tractare, & alios qui minus valent consilio & prudentia, ad finem congruẽtem dirigere: & præclarè ab Aristotele in primo politicorum traditur, imperantem à seruiente, quodammodo naturaliter prudentia & imprudentia discretum esse, perinde atque si ijs qui sapientia & consilio cęteros mortales antecellunt, iure naturæ imperium debeatur: alijs verò, qui rationis inopia laborant, eadem natura lege perpetua parendi, & ex alieno præscripto viuendi debitum impo-nat. Cùm igitur Dei sapientia summa & immensa sit, creaturæ autem multis defectibus obnoxiæ eius ope indigeant, quò ad id cuius gratia conditæ sunt peruenire posśint, ipsum ius naturæ, aut potius ipsa æterna Dei lex requirit, vt Deus gubernatoris in hac magna mũdi republica partes agat, creaturæ verò eiusdem regimini subijciantur. Sed hîc obstrepunt Philosophastri nonnulli, vnde nos prouidẽtiam stabilire conamur, inde illam volẽtes euertere. Aiũt enim, Dei maiestate ac sapiẽtia indignum esse, ipsum rerum vilisśimarũ, quibus inferior hęc mundi pars referta est, procurationi inuigilare. Quid enim gliribus, muribus, pulicibus, & id ge-

nus alijs animalculis abiectius? Nunquam terreni reges adeò se deprimunt, vt vilissima quęque ministeria ipsi per se obeant, sed ministris suis illa cõmittentes, de arduis negotijs, & quibus totius regni salus continetur, cum amicis in regia tractant. Magis ergo diuinæ maiestati congrueret, sola cœlestia per se curare; sublunaria verò, tanquam eius cura parum digna, cœlo regenda committere. Nam metuẽdum profectò, ne dum honoris diuini prætextu ipsum ad terras sordibus & immunditijs, quas etiam nominare verecundum esset, inquinatas deducimus, imprudentes Dei honorem & maiestatem potius imminuamus. Grauissimè à Platone dictum est, οὐ θέμις καθαρῷ μὴ καθαρῷ ἅπτεσθαι, id est, impurũ puro contingere nefas est. Cùm igitur Deus purissimus, & ab omni corporea concretione alienissimus sit, non est fas ipsum ad nostras sordes accedere, ijsque procurandis manum admouere. Ac proinde quadam ergo diuinum numen reuerentia apud omnes mortales opinio obtinuit, Deum à nostris fecibus procul remotum in cœlo tanquam domicilio versari. Id quod & Homero placuisse video, dum ait: Ζεὺς δ' ἔλαχ' οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσι. Sic illi [illegible] respondendum ijs, si ex creaturarum d[illegible]nitate æstimare velint, quibus nam

par est

par est curam à Deo impendi, nihil in tota rerum vniuersitate erit, quod prouidentia numinis dignum videbitur. Omnia enim ad eius infinitam excellentiam comparata, nihil aliud sunt, quam exiguus terræ puluisculus. Sin diuinam sapientiam contemplemur, nihil tam protritum est, quod sua cura indignum iudicare debeat: tum q parum congruat opera manuum eius ab ipso despectui haberi, ac ideò ne vilissima quidem animalcula, quandoquidem ex ipso tanquam prima omnium rerum scaturigine & illa profluxerũt: tum etiam quia in eo non mediocriter enitescit Dei virtus & sapientia, quod rebus quæ per se nullius pretij sunt ad maximi momenti res conficiendas abuti potest. Animalia, inquit, D. Augustinus quæ minus habent molis, plus habẽt admirationis. Quid enim mirabilius oculo, quem non videt oculus? Quis non magis rostrum miretur culicis, quàm promuscidem elephantis? Quis cannam tam exilem crederet excauatam esse, nisi bestiolam sibi alimentum per eam sugere compertum esset? Quæ hæc præpostera Dei sollicitudo esset, solius cœli per se curam habere, cæteris verò, atque in his & humano generi nullam curam, nisi per cœlum impendere: cum cœlum, elementaque omnia non aliam quàm domicilij ratio-

Multũ est in minutis animalculis miraculi.

nem

nem habeant, si ad animalia & potissimum ad hominem comparentur? An ne æquum est, Deum habere diligentiorem domicilij curam, quam ipsius habitatoris? Ipsúmne similem fingemus stultis quibusdam parentibus, qui, dum in id totis viribus incumbũt, vt filijs suis amplissimas opes accumulent, quibus interea sint moribus, qua eruditione ipsi filij, quibus illæ opes aceruãtur, non magnopere laborant? Sunt enim homines quodammodo filij Dei, & ad eius imaginem cõditi, quatenus mentis & consilij societate, quibus, teste Cicerone, nihil habet Deus ipse diuinius, cum ipso coniunguntur. Nec mihi reges terrenos opponas, ex eorum fastu & superbia Deum æstimans. Hi enim tam præposteri sunt suæ dignitatis vindices, vt cum aratrum attingere tãquam rusticanum detestentur, scortari, commessari, magnos scyphos exhaurire, germanè regium ducãt. Sed neque inter hos laudatissimus quisque ab αὐτουργία rustica abhorruerunt. Nam, vt in Oeconomico suo Xenophon scribit, Cyrus minor Lysandro Lacedæmoniorũ duci hortum ostendit, quem ipse proprijs manibus conseuerat, ac in ordinem digesserat, nullam inde maiestati regiæ iacturam metuens. Sed etsi demus esse quædam opera, quæ parum reges deceant: non tamen ideo conce-

Homines filij Dei.

2. de nat. Deor.

cede-

cedemus, quicquam in mũdo esse quod Dei cura indignum sit. Nam quia reges propter naturæ imbecillitatem vbique præsentes esse, & omnia per se curare nequeunt, restat ergo, vt maximè ardua & statum regni incolumem spectantia administrent. Verùm Deus pro suæ naturæ inexplicabili præstantia procurando minima à magnorum cura non retardatur. Quod si adeò placet illud regum exemplum; quoniam nemo dubitat, quin inprimis regium sit, liberorum suorum mores curæ habere, efficitur, vt, si minus deceat brutorum curam à Deo geri; saltem hominum res, mores, vitam, studia ab ipso curari quàm maximè conueniat. Nec admodum nos sollicitos habet, quod terra multo pedore, multisque sordibus obsita esse dicitur, quasi idcirco Deum, si in terris versaretur, necesse sit eius immunditie coinquinari. Nam si Solis radius per cloacas & loca immunda penetrans suam retinet sinceritatem, quanto magis Deus incorporea & impatibilis mens, nihil labis ex corporum quãtumlibet fœdorum contactu accipiet? Est etiam considerandum, sensibus nostris quædam videri fœda, quia sunt facultates corporeæ, in quadam elementorum inter se temperie, & iusta commoderatione sitæ: vnde fit, vt eorum corporum sensu offendan-

ſendantur, quæ ab illa mediocritate ad alterum extremorum declinant. Intellectus verè, qui omnis compoſitionis expers, omnium eorum, quæ eſſe participant, commune quoddam receptaculum eſt, nihil fœdum vel abominabile ducit, quod entis nomine quoquomodo cenſetur. Verùm ſolis vitijs & peccatis offenditur, quæ ſunt naturalis ac debitæ rectitudinis quædam priuationes. Cùm igitur ſenſibus diuina natura non vtatur, nihil afferũt impij & irreligioſi quidam homines, qui cum audiunt Deum vbique præſentem eſſe, mox inferũt, ijs quoque locis ipſum verſari, quos ſine honoris præfatione nominare haud licet. Quaſi verò vllis ſordibus aut graueolentia diuinum numen magis offendatur, quàm eiuſmodi hominum irreligioſa impietate. Ac de ſapientia hactenus: nunc oſtendendum, quod neque ſalua bonitate ſua poſsit Deus mundum deſerere ἀκυβέρνητον. Quo loco illud principio conſiderandum, Deum non egeſtate aut proprij quæſtus vlla expectatione permotum, huius vniuerſi molitionem aggreſſum eſſe: ſed liberaliſsima bonitate adductum, voluiſſe vt ſuæ dotes cum creaturis quadam ex parte communes fierent. Etenim quid omnium bonorum copia circunfluenti ex rebus à ſe conditis emolumenti accederet?

Cauſa cur Deus mundum condidit.

Quid exuberantissimo fonti guttæ quædam tenues conferre possent? Iam verò si Deum, non externæ pepulerunt fingere causæ.
Materia fluitantis opus, sed summa supremi
Forma boni.

Quis credat ipsum tam cito sui factum dissimilem, quam in condendo mundo bonitatem declarauit, eandem in gubernando minimè præstare? Hæccine est illa prædicata omnium gentium linguis ac literis Dei bonitas, vnde etiam apud Germanos nomen inuenit, vt ipse abiectis rerum habenis cœlo se contineat, quicquid infra lunam est. cæco casu sursum ac deorsum iactari permittens? Aut si quam curam ijs impertiat, illa non sit alia, quàm per cœli irrequietam vertiginem id beneficij prę̨stare, quod sit asinis ac bubus cum homine commune? Adeóne rerum omnium parentis Dei auris aggrauata erit, vt miserorum & afflictorum hominum preces exaudire non valeat? Vt impiorum iniurijs, ac violentia oppresi, ne hoc quidem habeant residuum, vt oculos suos in cœlum leuare queant? Quouis igitur terræ vermiculo infelicior erit homo, vt qui corpus magis quàm cætera animalia infirmum habet, & rationem insuper tali rerum statu ad nihil vtilem futuram, quàm vt suas calamitates melius persentire queat. Omitto nũc quam

Germanis Deus dicitur GOtt quasi gut.

sit

ſit alienum à Dei bonitate, tot mala quę ſub ſole contingũt, ſine vllius cõmodi reſpectu quo tãta ordinis optime inſtituti perturbatio ſarciatur, permittere. Illud tantum dico, videri mihi Philoſophos, qui mundum eſſe Dei opus confitentur, & nihilominus prouidentiam eius lunæ cœlo terminari ſtatuunt, non tam Deum tueri primam rerum omnium cauſam, quàm tacitè Epicuri negotium agere; cùm eo præſidio pios deijciant, quo vno contra nefarios impiorum latratus diuinam bonitttem defendunt. Cùm enim quærũt à nobis Epicurei, quo pacto credibile ſit Deum eſſe mundi tot latrocinijs ac ſceleribus referti, ac tam vberem malorum prouentum quotidie efferentis, cõditorem: cum Manichæi interrogant, cur non potius alicui primo malorum principio rerum viſibilium originem acceptam ferimus, quando quidem fide caret tantam malorum Iliada, quantam in mundo cernimus, à bono Deo proficiſci potuiſſe, totam defenſionis ſpem in eo ſitam habemus, vt oſtendamus mala illa ex creaturis progerminare, quatenus ex nihilo orta rurſus in nihilum tendunt: nec aliud eſſe, quàm boni quod ineſſe debebat priuationes. Permitti verò malorum tantam vbertatem, quia ex eo præcipua & ſingularis Dei bonitas elucefcit, quod etiam de

Quæ origo mali, & quare à Deo permittitur.

malis benefacere nouit. Suam enim iustitiã non mediocriter illustrat, dum flagitiosos & ordinis benè cõstituti perturbatores meritis supplicijs addicit: bonorum verò patientiam iusta mercede remunerat. At verò si Deum facimus rerũ sublunarium, & pręcipuè humanarum procuratione abstinere, ne hiscere quidem contra hos mundi creatoris antagonistas audebim⁹. Quis igitur existimet, eos seriò Deum mundi opificem credere & non potius suspicetur, eos causæ Dei rerum conditoris ab Epicuri familia præuaricatores appositos esse, qui arma nobis eripiunt, quibus mũdi creationem defendamus? Rursum, contra mundi à Deo constructionem sic nonnulli argumentantur. Vel, inquiunt, bonorum causa Deus mundum condidit, vel malorum. Non malorum; quia illi digni non erant, quorum gratia tantam molem excitaret. Nec bonorum; quia illi plerunque in hoc mundo infelicissimi sunt. Et si illis optio deferretur antequam nascantur, vellentne mundum ingredi, an non: haud dubium, quin præoptaturi essent, nunquam nasci, ne mala quæ sub sole contingunt, cum cernere, tum experiri cogerẽtur. Verùm ad hanc obiectionem velim scire, quid responderi posit ab ijs, qui negant Deo res hominum curæ esse, nec quicquam pro benè acta

vita

vita mercedis cuiquam in futurum expectandum esse. Si igitur hoc argumentum sine Dei prouidentia, malos punientis, bonos remunerantis, dilui non potest, quisquis mundum à Deo credit effectum, idem & prouidentia eiusdem res hominum administrari confiteatur necesse est. Quod si nunc ad Dei iustitiam considerandam nos conuertamus, facile intelligemus, neque illam passuram, vt res humanæ ab ipso negligantur. Nam quis non videt, quam foret ab eius iustitia alienum, eos qui omnes suas actiones ad ipsum colendum, eiusque gloriam amplificandam conferunt, eodem loco habere, quo atheos, periuros, blasphemos, θεοστυγεῖς & id genus alia portenta? Et tamen hoc iustitiæ obseruantissimo Deo impingere coguntur, qui vel nullam ei rerum sublunarium curam, vel non aliam, quàm quòd cœlorum conuersione terram fœcundat, tribuendam censent. Istud enim beneficium pessimis iuxta ac optimis commune est. Si quisquam mortalium reperiretur, qui benè de se meritos non maiori beneuolentia complecteretur, quàm hostes suos capitales, hunc nemo dubitaret, non solum iniquum esse, sed indignum etiam, qui à quoquam amaretur. Quod igitur in homine tantopere displicet, qua fronte Deo attribuetur? Sed & illud co-

gitandum, naturæ leges à Deo mundi conditore hominum mentibus insculptas esse (iam enim cum illis mihi res est, qui mundum esse Dei opus confitentur) quocirca par est ipsum aduigilare, num ab hominibus eæ leges obseruentur. Alioquin enim quid eo legislatore abiectius esset, qui posteaquam suam voluntatem subditis patefecit, nihil deinceps curaret, an subditi in officio essent necne? De humanis legibus dicebat Solon, esse eas similes aranearum telis, quibus cum minutiora animalia capiuntur, maiuscula eas disrumpunt. At si horum sententia vera est, erunt diuinæ leges aranearum telis multò imbecilliores, vtpote quas non solum potentes impunè contemnant, sed etiam debilissimi quique ludibrio habeant. Rogare etiam velim hos ἀπρονοησίας patronos, ecquid sentiant de terrenis iudicibus, quorum iustitia & μισοπονηρία omnium sermone celebratur. Verbi causa, an laudandum iudicent Zaleucum Locrensium legislatorem, qui cum legem tulisset de adulterorum oculis eruendis, ac postea contingeret filium eius adulterij manifestum fieri, maluit pœnam illam inter se & filium partiri, ita vt altero oculo vterque orbaretur, quàm committere vt tam grauè scelus inultum relinqueretur. An Iunij Bruti & Man- Brutus.

lij

lij Torquati in propria sobole necanda se- Torquat⁹.
ueritas, an Catonis maioris in persequendis Cato.
corruptis Romanorum moribus diligentia probanda. Si quid habent ingenui pudoris, non audebunt, opinor, non laudandos illos dicere, qui cum ipsi à vitijs abstinerent, in alijs illa seueriter vindicabant: cum neque illos sua commendatione posteritas fraudârit, qui cum ipsi vitam minimè innoxiam ducerent, alios tamen impune delinquere passi non sunt. Illud enim non sine laude
Cambysis, alioquin illaudati regis, in histo- Cambyses.
rijs commemoratur, quòd, Herodoto in principio Terpsichores auctore, Sisamnem iniquum iudicem viuum excoriârit, & pellem eius throno affixerit, in quo filius eius
ius dicturus erat. Et Augusto Cæsari licet Augustus.
impudico, & multis adulterijs infami, laudi tamen datur, quòd Ouidium impudicorum carminum scriptorem in exilium relegârit. Si igitur homines ob iustitiæ Zelum laudibus vehendos censemus: cùm nulla Deo laudatarum virtutum deesse possit, proculdubiò & ipse scelera odit, ac nefarios homines iustis vult afficere supplicijs: præsertim cum ipse humanis mentibus eam notionem impresserit; qua rectè fieri iudicant, vt qui toti reipub. præsunt, in sontes iusta animaduersione deseuiant. Quod si hoc naturale iu-

dicium ex diuinæ ſapientiæ fonte, quæ humanæ mentis effectrix eſt, profectum, falſum eſſe nequit, etiam Deum congruit ea eſſe voluntate, vt in mundi republica, cuius ipſe principatum inabdicabili iure gerit, nõ patiatur quenquam impunè ſceleratum eſſe. Vt igitur hunc locum concludamus, quãdoquidem oſtenſum eſt, neque ſapientiæ Dei, neque bonitati, neque iuſtitiæ conſentaneum eſſe, vt ipſe neglectis rebus humanis circa cardines cœli perambulet, non commiſſurus eſt, vt hac in parte ſuæ ſapientiæ & iuſtitiæ deſit, ſi modo rei difficultate, quo minus id faciat, non prohibeatur. Solum igitur nunc conſiderandum, num poſsit Deus totam rerum vniuerſitatem ſua prouidentia complecti. Ac non eſſe tam difficilem, etiam minutiſsimorum quorunque procurationem, vt vires Dei exuperet, argumento ſit nobis, quòd iam multis rationibus declaratum eſt, prorſus non congruere, vt ſinat Deus incerto caſu mundum, & præcipuè res humanas fluctuare. Si enim mundi gubernationi parem ſe non eſſe, antequam eius molitionem aggrederetur, ſciebat, abſtinere potius ab eo fabricãdo debuiſſet, quàm in eam ſe difficultatem cõijcere, vt mũdum ἀκυβέρνητον & imperfectum relinquere cogeretur. Nemo enim ſapiẽs tale opus machinari incipit,

pitꝭ: cui ob virium imbecillitatem non potest summam manum imponere; imòquòd tam imperfectum & informe relinquere compellitur, vt satius foret illud non existere, quàm eo modo existere: nedum Deus id faciat, quem nemo dubitat longè sapientissimum esse. Quod verò optabilius sit, nunquam conditum esse mundum, quàm talem conditum, qui nulla Dei prouidentia regatur, satis ex eo liquere existimo, quòd optimus quisque se mallet nunquam natum, quàm à primis incunabulis vsque ad mortem fortunæ ludibrio exponi.

Sed hîc Philosophi quidam nescio quid mussant de libertate Dei. Contra quos si nullum aliud argumentum proferre possemus, id certè omnibus cordatis sufficere deberet, quòd intolerabile sit, vllam Deo necessitatem affingere ad mundum construendum, si satius fuisset nunquam ab ipso huic operi manum admotam esse. Atqui si Deus minimè consulit rebus humanis, si hominum, quod ad Deum attinet, eadem est conditio quæ brutorum, si nulla cœlo pietas, quę lachrymis innocentum commoueatur, si ad nihil aliud nascimur, quam vt per exiguum tempus vitæ nostræ, cum optimè ceciderit, opiparis dapibus ventrem farciamus, hoc solum post mortem habituri,

quod edimus, ac bibimus, quodq; exaturata libido hausit, quis non videt melius actum iri cum hominibus, si nunquam nascerentur, ac verum esse illud Theognidis:

πάντων μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον
μητ' ἐσιδεῖν αὐγὰς ὀξέος ἠελίου

Id est, vt ad verbum interpretemur, omnium quidem optimum esset terræ incolis non nasci, neque aspicere radios velocis solis. Quod si præstaret nunquam homines natos esse, quàm tali lege in lucem editos; idem de reliquo mundo iudicium foret, eo quod is humani generis causa sit effectus. Itaque vt modo dicebam, ijs, qui ne fateri cogãtur, sponte vllum errorem à Deo admissum esse, negarent eum potuisse sibi ab eius operis molitione temperare: id vnum sufficit obiecisse, quòd nihil in Deum contumeliosius dici queat, quàm ipsum necessitate teneri illius faciundi, quod fieri non oportebat. Verùm ex abundanti etiam demonstrabimus, non esse Deum necessitati subiectum, sed liberrima eius volũtate creaturas in esse prodijsse, vt planum fiat, frustra Dei necessitatem contra tot absurda, quæ ἀπρονοησίαν comitari fusè declarauimus, obtendi. Sed quia hanc quæstionem intricatiorem suis disputationibus fecere Philosophi, quàm vt paucis

cis explicari queat, ideo eius tractationi totum sequens caput dicabimus.

Quod libera voluntate Deus mundum produxerit.

CAPVT XI.

Ntequam ad rei propositæ demonstrationem acccedimus, primum spero nos facile impetraturos ab ijs, qui Deum suæ potestatis esse negant, ipsum non inconsulto quodam naturæ impetu, quomodo grauia deorsum feruntur, suas actiones inchoare. Operum enim diuinorum artificiosissima compositio auctorem prodit artificem. Artifex verò est, non qui sine consilio & ratione præceps ad actionem fertur: sed qui primum finem aliquem sui operis cogitatione complectitur, mox talem eius ideam efformat, quæ fini quem sibi proposuit ad amussim respondeat, ac tandem voluntatis suæ imperio, quod animo conceperat, in lucem profert. Artem quidem perfectam non deliberare dicit Aristoteles, sed antequam rei artificiosæ ideam firmiter suæ menti insculpere quiuit artifex, attentissima ipsi cogitatione finem sui artificij versare ac meditari necesse fuit. Itaque & Deus intelligendus est, non naturali pronitate, quæ omnem mentis actionem præcurrat, rerum naturas

Deus nõ agit ex impetu naturæ.

turas

turas architectatus esse, sed praeeunte mentis iudicio, quod voluntati modum operis dictaret ac praescriberet. Non quod velim in diuina natura, quae immutabilis est, vllam vicissitudinem succedentium sibi mutuò cogitationum intelligi, sed ordinem tantum quendam θεοπρεπῆ in illa sempiterna essentia cogitari, quo ipsius agendi modus ab actione naturali distinguatur. Nrc id Aristotelem, aut Platonem, aut quenquam alicuius pretij philosophum negaturum existimo.

Si enim sine mente & consilio hoc vniuersum constitutum est, quare Deum potius, quem omnes hoc intelligunt, quod sapientia caeteris omnibus antecellit, quam brutam quandam, & à ratione desertam naturã eius cõstructioni pręfuisse, aut fortunę temeritate cunctas res in eum, quem nũc habent, ordinẽ redactas esse fingimus? Si verò ductũ suae mẽtis in agẽdo Deus seqtur, vbicũq; igitur talis actioni subiecta est materia, vt nulla reddi posit ratio, cur agat potius, quàm nõ agat, aut cur sic potius quàm aliter agat, ibi sua libertate vtetur, & quod videbitur, apud se constituet. Nec alia ratione docemus hominẽ libera voluntate praeditum esse, nisi q̃ rationis iudicio suas actiones temperat, ac proinde si viderit ad finem, quem naturaliter desiderat, assequendum, haud multum refer-

Vnde probetur hominem esse liberi arbitrij.

referre, hoc agat, an aliud, liberè se ad alterutram partem eligendam applicare potest; ne si non queat, dum mens intèr æqualia rationum pondera nutat, liberè se ad hoc vel illud amplectendum determinare, frustra consultandi facultatem adeptus esse videatur. Est enim consilium de ijs duntaxat, quæ ἐνδεχόμενα Græci appellant, ac vel fieri vel non fieri possunt. Quo iacto fundamento, facile erit multa inuenire Dei opera necessitati exempta. Primum enim cum Deus nulla re extra se egeat, sed sui ipsius contemplatione beatus sit, nihil ipsius intererat, an mundus crearetur, nec ne, libera igitur voluntate illum creauit. Rursum cum nulla sit ratio, cur ante sex annorũ milia poti⁹, quàm vel paulò citius, vel paulò serius sit creatus, durationis ei initium ꝓ suo arbitratu Deus præfixit. Similiter ꝙ nec maior nec minor sit, ꝙ nec perfectior nec imperfectior, quam quæso rationem habet? Quis etiam dicere audeat, omnium stellarũ situm certa ratione constare, cum nullus inter eas ordo, nulla digestio animaduerti posſit, sed εἰκῆ huc illucque per cœlum disperſæ iaceant? Singula igitur hæc, & plurima alia, quæ Gregorius Ariminensis in primum sentẽtiarum scribens collegit, non idcirco hunc in modum se habent, quod aliter saluo dictamine mentis

Stellarum situs non vbique necessariam rationem habet.

tis diuinæ fieri non potuerint; verum quia Deo visum fuit sic potius, quam alter ea instituere. Plus dico, fieri nō posse, vt appetitus, qui præeunte cognitione ad agendum determinatur, in alterutram partem declinet, cum paribus cogitationum momentis hinc & inde incitatur, nisi suam actionem in manu habeat; sicut impossibile est, trutinam quæ in diuersum æquis ponderibus trahitur, huc potius, quàm illuc inclinare. Itaque nisi Deus liberrimæ voluntatis esset, nunquam ab illo quicquam prodijsset, quod nulla necessaria ratione sic potius quam aliter factum esset. Dices fortasis, his argumentis nihil aliud doceri, quàm non esse causam diuinæ necessitatis ex rebus ipsis petendam: verum haud liquere ex præcedentibus, an Dei sapientia & potentia modum operum diuinorum excedant. Quid si enim diceretur, vbicunque tu ais ex parte rei nihil obstare, quo minus aliter quippiam fiat, quam effectum esse cernitur, ibi diuinam potentiam deficere; vtpote quæ hoc vniuerso fabricando ita prorsus exhausta sit, vt nihil restet in quo vlterius elaborare queat. Scio equidem solum, hoc χρηστοφύγετον ijs superesse, qui Deum necessitati subijcere vellent, verum inde ipsos nullo negotio depellam, si diuinam potentiam multò latius patere ostendero,
quàm

q̀uam vt̃ huius vniuersi cancellis circumscribatur. Cædò igitur, tu qui Deum nihil aliud posse dicis, quàm quod nunc ab ipso fieri vides, anne eiusdem potentiæ sit cœlum ad orientem, vel ad occidentem mouere? Si vtrunque iisdem viribus fieri posse, pro eo ac debes, confiteris; quid erit cur Deus, qui vnum horum facit, alterum, quod eiusdem facultatis esse haud negas, facere non possit? An fortè dicturus es, eum nescire, quod diuersis modis ad eundem scopum æquè commodè perueniatur? Deum igitur lõgè infra hominem deijcies. Nemo enim hominum tam stupidus est, vt non aliquando, velut in biuio dubius hęreat, nec constituere apud se possit, quam viam ingressurus sit, eo quod diuersa itinera pari compendio ad eundem finem perductura videantur. Ad hæc quopacto vnum ex multis fini, quem sibi proposuit, congruere animaduertit, nisi & cætera huic similia eodem tendere perspexerit? Quomodo quisquam sciet, Petrum esse hominem, nisi idem & cęteros, quorum eadem est naturæ ratio, hominum appellatione comprehendi intelligat? Atque vnum hoc epicherema proculdubio sufficeret, ad ostendendum, quàm parum sit in illa defensione pręsidij, qua nonnulli non ex rebus ipsis, sed ex Dei impotentia causam necessitatis pe-
tentes

tentes, ſat cōmodè ſe argumentis pro eius li-
bertate allatis occurrere exiſtimarent. Ve-
rum quò plenius eluceſcat Dei libertas, &
contrarij dogmatis ſumma abſurditas, ἐκ τε-
ρθσίας diuinam ſapientiam & potentiam
nullis terminis definita eſſe demonſtrabi-
mus, præſertim cum horum infinitas nouū
argumentum pro Dei libertate ſuppeditet.
Si enim vlla infinita virtus neceſsitati natu-
rali ſubiecta eſſet, eadem quia ſuas vires in
poteſtate non haberet, ſed ſemper totas eas
in agendo exprомeret, effectum haud du-
biè infinitum produceret. Cùm igitur o-
mnia Dei opera finita ſint, ſequetur profe-
ctò, vel non eſſe infinitam eius potentiam:
vel ſi ea immenſa ſit, non eſſe ipſum naturali
neceſsitate deuinctum. Quare vt eius liber-
tas demōſtretur, nil aliud requiritur, quàm
vt naturam Dei infinitam eſſe planum fiat.
Id verò his argumentis euincimus. Primum
ſi Dei natura eſt αὐτοούσιος, ad nullam cau-
ſam originem ſuam referens, non poteſt fi-
nitatis eius ratio ex cauſa ſumi: ſi verò nec
materiam habet in qua recipiatur, neque in
materiæ paucitatem naturæ eius finitas con-
ferri poteſt. Atqui ſi omnino certis finibus
terminata eſſet Dei eſſentia, vel efficiens ei
certos limites præfinijſſet, vel certè à mate-
ria certum terminum adepta eſſet: quomo-
do

do videmus tanta fere esse artificum opera, quanta per materiæ copiam vel inopiam esse poterât. Atqui neutro horum modorum terminata est diuina essentia: infinita igitur sit necesse est. Quod si essentia Dei infinita est, neque potentiam & sapientiam eius infinita esse dubitandum est. Multæ hoc loco aliæ rationes ad ostendendam naturæ illius æternæ infinitam sapientiam & potentiam afferri solent; verùm quia nolumus rem certissimam parum firmis argumentis dubiam efficere, omissis ijs, quæ peruicaces non conuincunt, & infirmis nil nisi scrupulos ingerunt, ad clarissima libertatis diuinæ documenta accedamus. Considerandum igitur, perpetuam durationem quarundam specierum non à solo Deo pendere: sed neque à Deo cum vniuersalibus causis, Sole dico & stellis; verùm ad hanc necessariam esse, præter memoratas causas, ipsius speciei cooperationem. Nullum enim perfectum animal, si naturales nascendi leges spectentur, sine parente eiusdem secum naturæ gigni potest. Itaq; si non verbis tantùmdo, sed re ipsa defendere volumus, Deum esse totius mundi auctorem, fateri cogimur, retrorsum supputando perueniri posse ad hominem vel equum, qui immeditatè à Deo effectus sit. Ac de cæteris perfectorum animalium indiui-

duis idem intelligi volo. Eorum enim, qui nunc procreantur, genitura, præſupponit vniuerſum iam conſtitutum eſſe, ordinemque agentium & patiẽtium deſcriptum, ſpecies rerum, ex quibus mundus componitur effectas. Sed non rectè Deus vniuerſi conditor diceretur, niſi totus ille cauſarum ordo, quo mundi integritas velut fulcro nititur, ab ipſo profectus ſit. Quemadmodum neque Solon reipublicæ Athenienſis fundator verè dici poſſet, niſi ordinem quo magiſtratus à plebe diſtinguũtur, & leges, ex quarum præſcripto noui reipub. gubernatores defunctis prioribus ſufficiuntur, inſtituiſſet: ſed non ſecus quàm poſteriores illi, Laches, Euctemon, & cæteri, ſecundum iam ſtatutas leges ciuitatem gubernâſſet. Quod ſi Deus cauſas propagationis ſpecierum in ordinem digeſsit, non cuiuſuis equi cauſa fuit equus, ſed quando primum is ordo conſtitutus eſt, equum immediatè à Deo fieri oportuit, vnde cæteri in poſterum naſcerentur. Idque prorſus neceſſarium eſſe demonſtrari poteſt ſimilitudine à repub. ſumpta, in qua magiſtratu decedentes, alios ſibi ſucceſſuros nominarent. Facile enim intelligitur, ſi talis reſpublica ſuam originem ad primum aliquem auctorem refert, initio ſuæ fundationis non potuiſſe quæſtores, prætores, conſules ac

les, ac cętera publica munia obeũtes à ſuis antecesſorib⁹ eligi: ſed primos magiſtratus immediatè ab ipſo fundatore electos eſſe oportere. Cùm verò & in mundo animalium & ſtirpiũ multò maxima pars vi generãdi antequam decedunt poſteros ſibi ſufficiat, ſequitur, magnam eſſe huius vniuerſi cum tali republica ſimilitudinem, & proinde quotquot ſincerè credunt, Deum eſſe magnæ huius ciuitatis conditorem, non poſſe abnuere, quin cuiuſque ſpeciei, quæ per propagationem ſeruatur, prima quædam indiuidua, nullis alijs cauſis intermedijs à Deo effecta ſint, vt deinceps per hæc opitulante Deo & cœlo cætera gignerentur. Quod ſi certum aliquod, in vnaquaque ſpecie indiuiduum primò factum eſt, inter illud igitur & vltima quæ in præſenti exiſtunt, finitus numerus mediorum interiectus eſt. Vbi enim eſt aliquid primum & vltimum, ibi media non poſſunt infinita eſſe. Atqui infinita ea eſſe oporteret, ſi infinitis ſeculis durauit ſpecierum per generationem conſeruatio. Infero igitur ex his, non fuiſſe perpetuo generationem, ac ideo nec mundum carere ſuæ durationis principio. Ac tanti eſt apud me hæc ratio, vt ea non dubitem firmiſsimè demõſtrari, eos qui mundum ponunt æternum, non poſſe ipſum à Deo conſtitutum defendere.

dere. Vt cunque enim elabantur, quoad ostendere conamur res stabiles, cuiusmodi est cœlum, non videri esse Dei opera, si perpetuò extiterunt; certè cum ad naturas sibi inuicem succedentes ventum est. pugna æternitatis mundi eiusdemque creationis tam manifestè conspicitur, vt nimis stupidus sit, qui eam non potest animaduertere: nimis impudens, qui postquam animaduertit, pertinaciter veritati pergit obstrepere. Nec dubito, Aristotelem pro suo acumine facilè perspexisse, quam parum conueniant duo hæc dogmata. Itaque cum æternitatem mundi aperta fronte se amplecti profiteatur, de eius tamen effectione tam parcè locutus est, vt qui negant mundum esse à Deo creatum, sub vmbra auctoritatis eius delitescere audeant. Sed viderit ille, quomodo sua decreta inter se cõciliet. Nobis in p̃senti sufficit ostendisse, non posse integram retineri de mundi creatione sententiam, si is æternus credatur. Sunt plura incommoda, quibus Scholastici theologi mundi æternitatem impugnant, quæ quia magno studio Franciscus Toletus in suis cõmentarijs collegit, non opus est hîc repetere. Hoc solum addo, non rectè eos occurrere argumento, quod à dierum & indiuiduorum præcedentium infinitate sumitur, qui aiunt infinitum

quod

quod ex succesſione cõſurgit, poſſe exiſtere; quod verò totum ſimul exiſtit, nequaquam. Cùm enim naturæ infiniti magis aduerſetur ꝑ partes & fruſtillatim exhauriri, quam rem quampiam ſtabilem, quæ infinita ſit, in rerum natura eſſe; multò incomprehenſibiliora dicunt, qui æterna ſecula durationis mundi preterijſſe tradunt, quam qui magnitudinem eius nullo termino comprehenſam eſſe docet. Si tamen prorſus flagitant ſibi demonſtrari infinitum aliquod totum ſimul exiſtens ex mundi æternitate conſequi: fingatur ſingulis diebus, per quos mundus ſubſtitit, numerus hominum vno factus auctior, nec quenquam toto æternitatis decurſu per mortem de ſumma detractum eſſe: & multitudo hominum in præſenti infinita erit. Nec refert, ꝙ hominũ mortalitas non ſinat eos ꝑer infinitas annorũ myriadas manere ſuperſtites, verum ſatis eſt, eorum ęternam durationem nullam includere repugnantiam. Cùm enim ex imaginabili nil ſequi poſsit, quod ſub imaginationem non cadit, ſi modo imaginabile ſit, homines„ quotquot omnibus retro ſeculis nati ſunt, in viuis remanſiſſe, neque inde quicquam ſequetur ἀσύςατον, aut inimaginabile. Atqui ex hac immortalitate hominis efficitur, multitudinem actu infinitam, in rerum natura

existere: non est igitur tale infinitum inimaginabile nec secum pugnant, qui illud esse statuunt. Sed contrà Aristoteles multis rationibus contendit, multitudinem infinitam necesse, nec omnino cohærere posse, & quicquid dè firmitate illarum rationum sentiamus, illud certè negari nequit, nullius hominis tantum esse acumen, vt modum intelligere queat, quo vlla corporum multitudo sit infinita. Ergo & mundi æternitas, quam talis multitudo comitatur, est incomprehensibilis. Alienum igitur est à grauitate Philosophi, cum per temporalem mundi ortum eas difficultates declinare valeat, sponte se in tam inextricabilem labyrinthum dare præcipitem. Si verò his argumẽtis obtineam, mundum non esse æternum, sequitur, id quod probare nitimur, Deum esse liberæ voluntatis. Nam quæ naturali necessitate ad agendum incitantur, ea si omnibus ad actionem necessarijs instructa sint, quiescere non possunt. Deus ergo cum semper ijsdem viribus præditus fuerit, si non potest non eas in actum cõferre; quemadmodum vitæ diuinæ tempora nullis terminis cõclusa sunt, ita neque durationis mũdi vllum initium inuenietur. Vt summopere mirer, quid sibi VViccleffus, Bucerus, & Caluinus velint; qui cum haud negent, mũ-

dum

dum ante annos nō ita multos initium sumpsisse. Deum nihilominus nil aliud posse facere, quàm quod facit, existimant. Sed contra hoc genus homines disputare, à nostro instituto alienum est: quare ijs dimissis ad Philosophos redeamus, & an vlla iusta ratione commoti diuinæ voluntati necessitatem imponant, expendamus. Primum igitur telum, quod in cœlum, diuinam libertatem oppugnaturi, eiaculantur, tale est. Si inquiunt, liber est Deus, non constabit ei sua immutabilitas. Poterit enim, hoc concesso, noui quippiam facere; ab otio proinde in actum mutabitur. Sed Deus immutabilis est: ergo neque liber. Nec eludi potest hæc obiectio prolatis exemplis, vbi noua actio inchoatur nulla facta in agente mutatione, sed tantum in patiente: vt cum, Sole nil mutato, res quæpiam ab eo calefieri incipit, quia ex tenebris in apricum locum transfertur. Talia, inquam, exempla non debent huic argumento opponi. Nam etsi nonnulli sic defendant, non necessario ex noua animarum creatione sequi Deum esse immutabilem, id tamen in mundi creatione, vnde nos Dei libertatem cōfirmauimus, locum nō habet. Illic enim nulla in patiente mutatio Dei actionem præcessisse fingi potest, vt ita ipsum immutabilem permansisse tueamur:

Solutio eorum quæ cōtra Dei libertatem obijciūtur.

Nam mundi molitioni, nulla fuit ſubiecta materia. Cùm igitur ante omnem nouam actionem præcedat, vel in agente, vel in patiente mutatio, quia certum in patiente, quod nullum erat, præcedere non potuiſſe, vt in agente præceſſerit neceſſe eſt. En argumentum, quo Ariſtoteles ante quamuis mutationem eſſe aliam priorem mutationem docere conatur, vt ita motum & ex conſequẽti mũdum ſemper fuiſſe demonſtret. Quod ſanè quamuis difficillimum ſit, & ſua plauſibilitate multos ineſcârit, Sophiſma tamen eſse ex eo colligitur, quod ipſo parum immutato, & humani arbitrij libertas euerti poſsit. Quare non deſunt Peripatetici, qui animaduerſo hac eadem machina humanam libertatem concuti, Ariſtotelem fatalis neceſsitatis patronum fingunt. Horum vnus eſt Petrus Pomponatius, qui librum pro ſuo metu, vt opinor, inquiſitionis nondum editum, ſcripſiſse dicitur. Verùm quia tot locis Ariſtoteles humanam libertatem clariſſimè confitetur, neque ipſius conſcientiæ hoc argumento ſatisfactum fuiſſe arbitror. Id quod ſatis declarauit, cum patriam religionem, quæ nihil ſani habebat, contemnere non auſus, falſis Græcorũ numinibus ceruicem vano pauore ſubmiſit. Nam teſtamẽto ſuo, quod morti vicinus, aut æger, vt minimum

Pomponatius.

Ariſtoteles fuit idolorum cultor.

nimum, cum arcana ſui pectoris quiſque aperire ſolet, condidiſſe ex ipſo eius exordio deprehendi poteſt, talia apud Laërtium cauiſſe legitur. Matris Cererem dedicari volo vel Nemeæ, vel vbi viſum fuerit. Nicanorem quoque ſeruatum, quod pro ipſo voui perſoluere, & animalia lapidea quatuor cubitorum Ioui ſoſpitatori, & Mineruæ opitulatrici Stagiræ erigere. Hæc Ariſtoteles. Quæ eius δεισιδαιμονία prorſus ſuperuacanea fuiſſet, ſi ſuperiori illa demonſtratione ſe Deo libertatem ademiſſe perſuaſum habuiſſet. Ei enim vota nuncupare qui ita in vnam partem ex natura ſua determinatus eſt, vt in aliam ſe flectere quadam fatali neceſsitate prohibeatur, hominis eſſet imprudentis & intempeſtiuè religioſi. Quod verò idem argumentum contra arbitrij humani libertatem accommodari queat, nunc oſtendamus. Ad libertatem arbitrij requiritur, vt is qui liber eſt, queat, omnibus, quæ ad agendum neceſſaria ſunt, eodem modo ſe habentibus, agere vel non agere; hoc vel contrarium agere. Poteſt igitur qui hactenus frugi fuit, nulla facta vel in ipſo, vel in rebus electioni ſubiectis mutatione, deſerta ſeueriori vita ad Sardanapali caſtra tranſire. Aut ſi id facere non poteſt, liber non eſt. Falſum eſt igitur, ante omnem nouam mutationem,

Votum Ariſtotelis.

Eodem argumento impugnatur Dei & hominis libertas.

nem, præcedere aliam quandam priorem mutationem, & ante hanc rurſus aliam, idq; in infinitum: & tamen hoc axiomate nititur tota Atheiſmi ſtructura, vt dubium non ſit, quin eo labefactato, neceſſe ſit reliqua falſa dogmata, quæ hoſtes gloriæ Dei ſuper tali fundamento erexerunt, concidere. Atque hæc reſponſio ſufficere poſſet, ad eneruandam captionis illius Ariſtotelicæ vim, niſi quorundam curioſitas griphos griphis retundi haud contenta, ipſum nodum ſibi ſolui deſideraret. Quorum ſtudium, vt non prorſus improbandum cenſeo, ita eos memores eſſe velim humanæ imbecillitatis: atque ideò, ſi quid me tale proferre videant, quod omnem ipſis ſcrupulum ex animo euellat, Deo paruulorum eruditori gratias agant. Si verò eorum expectationi non ſatisfecero, cogitent diuinam naturam eſſe pelagus tam profundum, vt etiam elephantes in eo ſubmergi poſsint, nedum ego culex illud ſaluus traijcere queam. Sciendum igitur, Dei ſimpliciſsimam voluntatem, quæ nihil aliud eſt, quam ipſa eius eſſentia, tantæ eſſe perfectionis, vt ſimul includat omnia, quæ per partes in creaturis inueniuntur. Vt ergo, quod creaturæ diuerſis viribus præſtant, id totum ſimplici voluntatis ſuæ imperio Deus efficere poteſt: ita nouam actionem

nem, quam naturalia agentia non poſſunt de ſe promere eodem manente patientis ſtatu, niſi agendi facultas noua ipſis accedat, vel auctiores fiant vires, quas prius habebant: DEVS voluntate ſua, quæ re ipſa quidem ſimplex, ſed perfectîone vſque ad infinitatem multiplex eſt, manente prorſus immutata, inchoare valet. Scio equidem humanę mentis aciem, quę rebus diuiduis contemplandis innutrita eſt, tantæ ſimplicitatis fulgore præſtringi, & inſtar noctuæ in meridiana luce caligare. Attamen tam eſſe incomprehenſibilem in perfectione Dei infinita ſimplicitatem, liquet ex creaturarum, quas ſaniores Philoſophi ab ipſo haud negant effectas, inſpectione. Hæ enim cum pugnantes ſæpè naturas habeant, quomodo vnica & ſimplici Dei voluntate produci potuerunt, niſi ea propter ſuam perfectionem inuariata poſſet efficere, quod creaturis non niſi diuerſis viribus, & alio voluntatis habitu exequi datum eſt. Quomodo aquam & ignem, quarum ſunt tam diuerſæ qualitates, eadem voluntas, eodem modo affecta produxiſſe intelligeretur, niſi & hic ſimpliſsima diuinæ potentiæ perfectio, & perfectiſsima ſimplicitas præ oculis conſtituta, noſtram imbecillitatem fulciret? Si enim hanc rem ad captum noſtræ mentis, & ea,

quæ in natura contingere ſolent, reuocare velimus, non ſolum impietate plus, quam barbarica Deum ineuitabili neceſsitati ſubijciemus; verùm etiam cum Auicenna dicere cogemur multitudinem naturarum non eſſe ab ipſo profectam, niſi quia ſecundam quandam mentem progenuit, à qua deinde res cæteræ ſuam trahant originem. Quod ſi hac ſolutione haud contenti, vlterius in hanc abyſſum ingrediamur, & ſimplici veritati noſtrarum quæſtionum tendiculis inſidiemur, futurum eſt, non ſolum vt ipſis Philoſophis modeſtia ſimus inferiores. quorum Princeps Ariſtoteles fatetur, intellectum noſtrum ſe habere ad ſpiritualium intelligétiam, velut, oculus noctuæ ad lumen ſolis: ſed etiam vt quãto irreligioſius in adytum naturæ diuinæ irrumpere conamur, & quæ incomprehenſibilia ſunt cæci pectoris noſtri anguſtijs comprehendere nitimur, tanto longius ab ipſo reiecti profundioribus tenebris inuoluamur. Quod ſi auctoritate ſapientiſsimi Salomonis haud terremur, qui maieſtatis ſcrutatorem à gloria oppreſſum iri confirmat; moueat nos quòd Simonidi poetæ vſuueniſſe libro primo de natura Deorum Cicero ſcribit. Rogatus enim ab Hierone rege quid eſſet Deus, triduum ſibi concedi poſtulauit, ad huius quæſtionis ſolutionem

Non eſſe nimis curioſè Dei naturam ſcrutandã.

nem

nem. Quo exacto negans se habere quod respponderet, tantúdem sibi temporis ad deliberandum denuo concedi poposcit. Cumq; hoc triduo completo, alterum tantum dierum numerum peteret, rex causam tam crebræ procrastinationis sciscitatur: cui ille respondet, ideo se in aliud tempus semper responsionem reiecisse, quòd quanto diutius Dei naturam scrutatus sit, tanto se minus eam animo complecti posse, deprehéderit. Hæc pro Dei libertate dicta sunto, ne illa negata, quisquam se parum vrgeri antegressi capitis argumentis existimet. Verùm ne quis rudior id q nos dextra manu porreximus, sinistra excipiat, admonendi mihi sunt harum disputationum tyrones, non talem debere intelligi Dei libertatem, vt is, more hominum, id quod semel constituit, queat rescindere, vel per aliquod tempus assensum retinere, quasi nondum liquidò cognoscat vtram partem probare aut improbare debeat. Talis enim libertas sine mutabilitate intelligi nequit. Sed, vt vna cum libertate etiam τὸ ἀμετάβλητον naturæ diuinæ retineamus, cogitandum est, quicquid Deus noui facit, id eum æterno decreto apud se firmâsse. Nec in eo à Philosophis dissentit Ecclesia. Verùm hæc est controuersiæ inter nos & ipsos constitutio, quod nos, quia con-

Quis sit status controuersiæ, inter nos & Philosop.

side-

ſideramus actionem Dei fixam & ſtabilem non tranſire in præteritum, æternitatem decretorum Dei non repugnare ipſius libertati aſſerimus; ipſi verò æterna omnia neceſſaria eſſe contendunt. Quod nos ab æterno decreto temporariam actionem promanare poſſe dicimus; illi contrà negant, actionem nouam ab antiquo decreto proficiſsi poſſe, ſine vlla intrinſeca agentis immutatione.

Sed de libertate Dei, & omnino de prouidentię diuinę ex opificio mundi demonſtratione iſta ſufficiant.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

DE PROVIDENTIA DEI IN QVO ARGVMENTIS moralibus Deus rerum humanarum curam gerere demonstratur.

PRÆFATIO.

Actenus ex prima vniuersi constructione Dei prouidentiam pro ingenij nostri mediocritate confirmare, & contra impiorum latratus defendere conati sumus: reliquum nunc est, vt cætera perlustremus, ex quibus dogma tam necessarium rebus humanis illustrari, & mentibus hominum altissimè infigi possit. Cùm igitur superiori libro scopus noster fuerit, primum ostendere Dei potenti iussi totum hoc vniuersum substitisse, ac proinde non denegaturum ipsum rebus à se creatis tutelam & gubernationem nisi par non esset, tot rebus cognoscendis & inspiciendis quod de eo qui hominibus mentem & intelligentiam impertitus est, dici non potest: nunc oportunum erit, Ethicis argumentis idem demonstrare. Postea-

Qui plãtauit aurem nõ audiet, aut q̃ fin.

xit oculū nō cōsiderat? Psal. 39

steaquam enim præcedens tractatio quasdam salebras philosophicarum argutiarum, quibus Dei prouidentia, & ipsa pietatis fundamenta oppugnantur, continuerit; lectorem ex illis spinetis ingressum faciliori aliqua materia interposita refocillare necesse est. Cùm verò Ethicæ disputationes valere iussis subtilioribus materijs per campos liberiores rerum humanarum, & in communi vitæ vsu positarum expatientur, quid tam commodè superioribus adstrui potest, quam argumentum illud, quod totam de bene viuendi doctrinam prouidentiæ diuinæ, tanquam fundamento inniti ostendit? Hoc enim, vt si vllum aliud, clarissimè conuincit, eos nihil aliud quàm omnis improbitatis licentiam velle in hominum vitam inuehere, qui res humanas Deo curæ non esse docent. Hæc præfati nunc rem ipsam aggrediamur.

Naturalem hominis rationem dictare, virtutis officia ob nullos dolores, imò ne ob mortem quidem, deserenda esse.

CAPVT PRIMVM.

INcorruptior pars humani generis natura doctore vsa, non solum in genere bonum esse faciendum, malum verò euitandum censet, verumetiam multas speciales de rebus agendis ac vitandis

dis notiones menti ſuæ indelebiliter impreſſas gerit. Quarum vna eſt earum voluptatum, quæ tactu & guſtu percipiuntur, cupiditates frænandas eſſe. Idque primum ex eo perſpicitur, ꝙ eos, qui harum voluptatum cupiditate ſuperiores fuerunt, omnes hiſtoriarum ſcriptores laudibus in cœlum vexerint, populi velut inclytos heroas ſtatuis & alijs honorum inſignibus ornandos exiſtimârint. Veterum Perſarum in victu parſimoniam in libro, qui κύρȣ παιδεία inſcribitur, magnis prę conijs effert Xenophon. Curium velut dignum laude virum tota poſteritas celebrat, quod à Samnitum legatis rapas ad focum aſſare deprehenſus ſit, quodque illis magnum auri pondus ipſi offerentibus, reſponderit, ſe malle aurum poſsidentibus imperare, quàm aurum ipſe poſsidere. Antiſthenem, Craten, Diogenem maximi reges venerati ſunt, vulgus velut hominibus maiores ſuſpexit, quod gulæ delitias & omnem corporis curam, rara quadam animi celſitudine contemnere potuerunt. Polyxenum, Xerxen, Apitium, Sardanapalum, & cætera gulæ mancipia, non ſolum hiſtoriarum ſcriptores aſperrimè tractant; verumetiam cuncti mortales, velut publica humani generis dedecora deteſtantur, & beſtiarum magis quàm hominum loco habendos

existimant. Quod verò ad Venerem & tactus voluptates attinet, quisquis illarum cupidinem rationis fræno moderari potuit, hunc magis, quam eos, qui se à gula inuictos præstiterunt, semper admirationi habuit posteritas. Nec tunc solum, quando extra omnem inuidię aleam positi erant, hoc genus homines miraculo fuere: verum etiam apud suos æquales, imò & hostes, maximus ipsis honos habitus est. Nullæ de hostibus relatæ victorię; Alexandrum Magnum tam illustrem reddiderunt, quàm quod cum tam inusitati rerum successus, eum insolentiorem facerent, cumque ipse flos ætatis, in quo versabatur, ipsum ad libidinem incitaret, pulcherrimas Darij filias in prælio captas ne aspicere quidem voluerit, nedum stuprum ijs inferre. Nihil inter omnia, quę Scipio Africanus præclarè gessit, tãtopere cuncti extollunt, quam quod exercitus Romani in Hispanijs Imperator, captam elegantissima forma puellam suo sponso illibatam restituit. Virginitatem verò quæ tam constanter carnis voluptates repudiat, vt liciti etiam congressus spem omnem præcidat, quanti gentiles ante Christum natum fecerint, testantur ij honores, quibus Vestales virgines Romani prosequebantur. His enim cōcessum erat pilento velut publicam pom-
pam

pam per vrbem vehi, his primus concessus in amphiteatro dabatur. Hoc enim de ipsis Prudentius libro secundo contra Symmachum scriptum reliquit. Præterea cum nihil homini vita carius sit, ac feri & immanis animi signum esse videatur, sponte se ad necem offerre, nihilominus eos, qui iustitiæ amore huius lucis vsuram cõtempserunt, nõ solum nemo feritatis accusare ausus fuit; sed omnes potius beatos, & nullo non honore dignos prædicant. Orestes & Pylades tam arcto inter se amoris vinculo coniuncti fuere, vt in Scythia certatim vnus pro altero mori contenderet. Quam charitatem cum olim in scena tragœdi populo spectandam exhiberent, tantę admirationi tam rarum amoris exemplum fuit, vt ad eius tragicam repræsentationem vniuersum theatrũ plausu perstreperet. Damon item quidam Pythagoricus, Philosophus, Pythiam amicum suum ardentissimo amore complexus est. Horum alter cum à Dionysio Siculorum tyranno ad mortem condemnatus peteret, antequam supplicio afficeretur ad suos proficisci, ac vadem pro se amicum relinqueret, facile id impetrauit, eo quod cuperet tyrannus, tam inuisitatę sponsionis exitum videre. Adfuit statuto die sponsor, & ad mortem, quam fidem fallendo euadere potuisset,

Orestes & Pylades.

Damon & Pythias.

ſet, perferendam ſe offert. Sed contra alter ſe periculo eximi nolebat amico ad necem tradito; itaque pium inter illos certamen ortum eſt, vter pro altero interficeretur. Quo tam laudabili fidei & charitatis exemplo tyrannus adeò commotus fuit, vt non ſolum liberos ambos dimitteret; verùm & tertium ſe illis amicum iungi peroptaret. Tanta ſcilicet naturę vis erat, vt neque is qui animum longa ſcelerum conſuetudine efferatum habebat, tantam pietatem fauore dignam eſſe ignorauerit. Epiſcopus quidam re & nomine Firmus, vt quendam, qui ab Ethnicis ad necem quærebatur, proderet, quæſtionibus ſubiectus fuit: ſed tanti apud illum fides erat, vt ne officioſo quidem mẽdacio, & ſe & reum periculo liberare ſuſtinuerit. Verùm haud negans ſe, vbi reus lateret, probè cognitum habere, inter ſæuiſsima tormenta nihil aliud clamabat, quàm ſe nec mentiri, nec proditorem fieri poſſe. Sed nunquid Ethnici tantam animi conſtantiam contemnendam cenſuerunt? Minimè gentium. Sed ab odio ad venerationem tantæ integritatis conuerſi, liberum eum abire permiſerunt. Auctor huius hiſtoriæ D. Auguſtinus libro de mendacio. Marcus Arethuſius & ipſe epiſcopus, quia templum quoddam idolorum temporibus Chriſtianis

Firmus epiſcopus.

Marcus Arethuſius.

nis euerterat, ab Ethnicis, q imperante Iuliano opportunitatem se vlciscendi adepti erāt, iubetur destructum fanum reædificare, aut tantum pecuniæ dependere, quantum ad eius instaurationem necessarium esset. Quod cum ille facere detrectaret, atrocissimis eum tormentis excarnificârunt. In quibus se tam constantem gessit, vt, illis tantisper impensarum æstimationem minuentibus, donec ad vnum aureum ventum esset, mori se malle indicârit, quàm ad idolorum cultum quicquam contribuere? Itaque & hunc capitales hostes propter inuictum animi robur admirati, interficere erubuerunt. Nec opus est ad historias recurrere, vt intelligamus dictatum esse naturæ, quod iustitia neque mortis metu intentato deserenda sit, quòdque honestum ac laudabile sit, voluptatum illecebras & blandimenta respuere: sed si quis in se descendat, ac tacitus apud semetipsum cogitet, itane an aliter se res habeat, eos qui satius ducunt vitam profundere, quàm iustitiam violare, viros bonos ac summo honore dignos iudicabit. Cæteros verò qui ex φιλοψυχία ab officio desciscunt, velut ignauos & degeneres nullo in honore ac pretio habebit. Nec dubium, quin idem de castis & incestis statuturus sit. Quin si & ipsum contigerit iustitia posthabita proximo

Nazianze. nus orat. 1. in Iulian.

ſet, perferendam ſe offert. Sed contra alter ſe periculo eximi nolebat amico ad necem tradito; itaque pium inter illos certamen ortum eſt, vter pro altero interficeretur. Quo tam laudabili fidei & charitatis exemplo tyrannus adeò commotus fuit, vt non ſolum liberos ambos dimitteret; verùm & tertium ſe illis amicum iungi peroptaret. Tanta ſcilicet naturę vis erat, vt neque is qui animum longa ſcelerum conſuetudine efferatum habebat, tantam pietatem fauore dignam eſſe ignorauerit. Epiſcopus quidam re & nomine Firmus, vt quendam, qui ab Ethnicis ad necem quærebatur, proderet, quæſtionibus ſubiectus fuit: ſed tanti apud illum fides erat, vt ne officioſo quidem mendacio, & ſe & reum periculo liberare ſuſtinuerit. Verùm haud negans ſe, vbi reus lateret, probè cognitum habere, inter ſæuiſſima tormenta nihil aliud clamabat, quàm ſe nec mentiri, nec proditorem fieri poſſe. Sed nunquid Ethnici tantam animi conſtantiam contemnendam cenſuerunt? Minimè gentium. Sed ab odio ad venerationem tantæ integritatis conuerſi, liberum eum abire permiſerunt. Auctor huius hiſtoriæ D. Auguſtinus libro de mendacio. Marcus Arethuſius & ipſe epiſcopus, quia templum quoddam idolorum temporibus Chriſtianis

Firmus epiſcopus.

Marcus Arethuſius.

nis

nis euerterat, ab Ethnicis, q imperante Iuliano opportunitatem se vlciscendi adepti erāt, iubetur destructum fanum reædificare, aut tantum pecuniæ dependere, quantum ad eius instaurationem necessarium esset. Quod cum ille facere detrectaret, atrocissimis eum tormentis excarnificârunt. In quibus se tam constantem gessit, vt, illis tantisper impensarum æstimationem minuentibus, donec ad vnum aureum ventum esset, mori se malle indicârit, quàm ad idolorum cultum quicquam contribuere? Itaque & hunc capitales hostes propter inuictum animi robur admirati, interficere erubuerunt. Nec opus est ad historias recurrere, vt intelligamus dictatum esse naturæ, quod iustitia neque mortis metu intentato deserenda sit, quòdque honestum ac laudabile sit, voluptatum illecebras & blandimenta respuere: sed si quis in se descendat, ac tacitus apud semetipsum cogitet, itane an aliter se res habeat, eos qui satius ducunt vitam profundere, quàm iustitiam violare, viros bonos ac summo honore dignos iudicabit. Cæteros verò qui ex φιλοψυχία ab officio desciscunt, velut ignauos & degeneres nullo in honore ac pretio habebit. Nec dubium, quin idem de castis & incestis statuturus sit. Quin si & ipsum contigerit iustitia posthabita proximo

Nazianzenus orat. 1. in Iulian.

ſuo iniuriam irrogare, quantacunque tandem neceſsitate compulſus id fecerit, præſto mox erit cõnſcientia mentem lancinans, ipſumque vt ſceleratum & deteſtabilem accuſans. Nec remiſsiorem carnificinam in animi ſui penetralibus experietur, ſi temperantiæ modum in guſtus & tactus voluptatibus excedat. Tunc enim futurum eſt, vt ſibi aliquem audire videatur, qui in ipſum conuitia iaciat, ac ſua ipſi dedecora ob oculos ponat; vſque adeò, vt præ pudore ac pœnitentia ſibi ipſi horrori ſit. Veriſsima enim eſt illa Muſonij apud Gellium ſententia, cum quis per voluptatem turpe quippiam fecerit, quod ſuaue eſt abire, quod turpe eſt manere. Ac tam potens eſt hoc naturæ dictamen, vt Lucianus Samoſatenus, homo impenſiſsimè deditus ridẽdis omnibus, quæ apud cæteros mortales aliquo in pretio ſunt, non potuerit virtutem contemnere: ſed cum vulgus Philoſophorum ob profligatos mores contumelioſè paſsim accipiat, Epictetum ſe maximi facere non obſcurè indicarit. Nec Epicurei, qui omnia ſua ſtudia ad voluptatem referebant naturalem hunc igniculum, ita prorſus opprimere potuerunt, quin in eorum dictis & ſcriptis ſe aliquando prodiderit. Quantum enim ex Ciceronis primo libro de finibus, vbi ſententiam Epicuri

Conſcientiæ carnificina.

Lucianus Epictetum magni fecit.

curi de summo bono exponit, colligere possum, inter cæteras causas cur virtutes sint amplectendæ, etiam hanc Epicurus afferebat, quòd cuius in animo versatur improbitas, nunquam sinit eum respirare, nũquam quiescere. Seneca in epistolis Epicurum introducit dicẽtem, ex malè viuendo animi quietem perturbari, eo quod natura horreat scelera. Epist.97.

Vt autem nunc omittamus quam præposterum sit, ideo putare fugienda vitia, quia ratio obstrepens omnem eorum suauitatem diluit, & non contrà, idcirco rationem ea horrere & auersari quia turpia, quia fœda, quia flagitiosa, id certè dignum obseruatione, quod in homine qui ex professo bellum contra virtutes gerebat, tam apertè lex naturalis à flagitijs velut manu iniecta retrahere animaduerti queat.

Quod ex illo naturali rationis dictamine Deum esse virtutis remuneratorem probari possit.

CAPVT II.

PORrò ex hac naturalis luminis ad probitatem instigantis scintilla, Dei prouidentiam erga humanum genus, hoc modo colligere licet. Cùm naturale sit illud de colenda virtute iudicium, certè

 falsum

falſum eſſe nequit. Si enim natura nos falle-re poſſet, ad cuius primos igniculos curſum in veritate inquirenda dirigimus, rediret illa vetus Academicorum deſperatio, & nemo ſe vllius rei certam cognitionem adeptum eſſe iactare poſſet. Si verò, vt tam grauia incommoda euitemus, verum eſſe hoc naturæ dictamen fatemur, etiam nihil inde falſi vel abſurdi conſequi poſſe, fateamur oportet; quandoquidem nunquam ſibi repugnare & in ſeipſam incurrere ſolet veritas. Atqui ſi nulla Dei prouidentia res humanæ gubernantur, ex illo naturali de virtute iudicio plurima conſequuntur, quæ abſurda eſſe, & rectæ rationi ex diametro aduerſari, nemo ſobrius ibit inficias. Primum enim natura ſuggerit homini voluptates carnis eſſe fugiendas; idque tanto importunius facit, quanto minus vitiorum aſſuetudine corrupta eſt. Adeo vt ijs qui à frugi vita ſe ad genialem transferre incipiũt, in ipſo voluptatum vſu velut acerba monitrix inſtet, nec ipſos ſincerum ex ijs gaudium capere ſinat. Poſt verò quàm turpe quippiam voluptatis cauſa admiſſum eſt, acrior coorta pudore & dolore animum pungit ac vellicat; vt veriſſimè à D. Auguſt. dictum ſit, animum inordinatum ſibi ipſi pœnæ eſſe. Si autem pro contemptu terrenorum bonorum nihil vn-

quam

quam homo adepturus ſit, quod ijs vel præſtantius, vel certè par ſit; ſi quæ in promptu ſunt, & tantum non extenta manu ipſi offeruntur, repudiare debet, nulla alterius boni propoſita ſpe, quod velut ἀντισήκωσις tam certæ iacturæ opponi queat: nil aliud profectò iſto naturæ conatu agitur, quàm vt ipſa ſeipſam infelicem & bonis omnibus nudam efficiat. Atqui ſi Dei prouidentia ad res humanas non extēditur, quid quæſo erit, quod pro contemptu bonorum huius vitæ viro probo rependetur? An tunc virtutis mercedem homines hominibus perſoluturos exiſtimamus? Atqui hoc multis de cauſis dici non poteſt. Primum enim virtus in pectoris receſſu, quo humana acies penetrare non poteſt recōdita manet; quare optimus quiſque virtutis cultor ſæpè præmio fraudaretur, & hypocritæ probitatem ſimulantes illud interciperent. Iam verò ſi maximè in vulgus nota ſint, quæ præclarè quiſquam geſsit, continget nonnunquam, vt multitudinis errore & ignorantia, quę optima ſunt, peſsima iudicentur. Nonne D. Paulus ait ſua ætate Chriſtianos, quibus nihil innocentius erat, pro mundi purgamentis, & omnium peripſemate habitos eſſe? Quin hoc etiam conceſſo, quod hominum iudicium, de ipſis virtutum officijs nunquam ſiniſtrum ſit,

Si non eſt prouidentia natutā hominis ſibi inimica.

continget tamen ſubinde, vt quos probitatis ipſorum meritò venerari deberent, eoſdem velut ſui diſsimiles & ſcelerum ſuorum reprehenſores immani odio proſequātur. Quales erant, quorum hęc apud Sapientem verba commemorantur Circumueniamus, inquiunt iuſtum, quia inutilis eſt nobis, & contrarius operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis. Quodſi neque id eueniat, ecquid tandem homo homini largiri poteſt, etiam cum maximè propitius eſt? An laudes? an honorem? an voluptates? an potentiam? Sed illa contemnere præcipuum virtutis munus eſt Cùm igitur ex his perſpicuum ſit, vanam eſſe ſalutem, quæ ab homine ſperatur, vel naturam dum à bonis huius vitę auocat, ſibi ipſi inimicam eſſe dicendum eſt, vel ad illum remittere virtutis remuneratorem, qui & cordis arcana explorata habet, & nullo errore deuius à veritate fertur, & immobili voluntatis decreto iuſtitiam amat, & præmium virtutis præſtantia dignum viro bono conferre poteſt. Quæ in ſolum DEVM competere nemo ignorat.

Sapient. 2.

Non eſſe virtutem ſibi ipſi mercedem.

CAPVT III.

VERVM

ERVM hîc nobis Stoici, non tam prouidentiæ hostes, quam virtutis immodici præcones, occurrent, & se hunc nodum sine Dei prouidentia posse dissoluere iactabunt. Est enim Paradoxorum, quæ ipsi defendunt, etiam hoc vnum; frustra aliquod virtutis præmium requiri, eo quod ipsa sibi amplissimę mercedis loco sit, nec altiori bono, cuius expectatione commendetur, indigeat. Sed errare ipsos & in errorem mittere his argumentis ostēditur. Primum certissimum est, eos hac in parte aduersari, omnium hominum iudicio. Omnes enim, tam sapientes, quam insipientes, in eo conueniunt, si non sit vllum præmium, quo virtutis labores ac molestiæ compensentur, meliorem futuram improborum, quam proborum conditionem. Id quod Iuuenalis indicare volens, quis, inquit, Saty. 10.

Virtutem amplectitur ipsam
Præmia si tollas?

Et quotquot extitere morum magistri, cum perspectum haberent frigidas & ieiunas futuras omnes ad virtutem exhortationes, nisi præmij sperati quodam condimento eius asperitas temperaretur, bona quædam suis auditoribus ex virtute obuentura esse polliciti sunt, alij gloriam immortalem,

lem, alij felicitatem in Campis Elyſijs, alij alia. Hinc illud de litera Pythagorę carmen, hinc Xenophontis Hercules, hinc illud Heſiodi.

Litera Pythagoræ. Xenophōtis Hercules.

τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν:

Vbi laborioſo ad virtutis culmen aſcenſui, mox termini, ad quem perducit, iucunditatem opponit. Ariſtoteles in Ethicis ſuis, cum videret ſe ſurdis cātaturum fabulam, ſi nihil afferet, cur virtus amplectenda ſit, poſt longum de virtute ſermonem, ſubiungit tandem, velut priorum ἐπισφράγισμα, illos Deo charos eſſe, qui rationem ducem ſequuntur. Eius diſcipulus Simplicius in Epictetum ſcribens, ne operam perderet, multa de virtute præcipiendo, poetarum fabulas in auxilium aduocat, & quos illi iudices ac ſupplicia ſubterranea confinxerunt, virtutis contemptoribus interminatur. Ac ne putes, ſolius vulgi hanc eſſe ſententiam, illorumque ſtupiditati hac in re à ſapientibus ſeruitum eſſe; en tibi optimum iuxta, ac ſapientiſsimum virum Paulum Tarſenſem adducimus, qui palam profitetur, ſi cum hac vita omnis piorum ſpes concideret, fore vt ipſi cęteris mortalibus longè miſerabiliores ſint. Et auctor libri ſapientiæ, qui proculdubiò vir grauis & cordatus fuit, cum impios vitæ diſſolutæ & luxu diffluentis encomia-

10. Eth. capite 8.

Simplicius laruam indoctis obijcit.

D. Paulus.

ſtas induxiſſet, illorum dementiam refutaturus, non ad caſtitatem & temperantiam magnificis verbis extollendam conuerſus fuit, verùm ſatius duxit, remunerationem futuræ vitæ & honorem animarum ſanctarum ipſis ob oculos ponere. D. Auguſtinus, cuius acre iudicium tot eruditiſsimi libri produnt, in confeſsionibus aperta fronte cófitetur, niſi aliam vitam reſtare credidiſſet, in qua vitæ anteactæ quiſque rationem redditurus eſt, ſe ad Epicuri partes conceſſurum fuiſſe. Diſputabam, inquit, cum amicis meis Alipio & Nebridio, de finibus bonorum & malorum, Epicurum in animo meo palmam accepturum fuiſſe, niſi ego credidiſſem poſt mortem reſtare animæ vitam & tractus meritorum: quod Epicurus credere noluit. Quod verò ſubiungit de lumine honeſtatis, & gratis amplectenda pulchritudine, quam vim habeat, poſterius expẽdemus. Pompeius quando ex pugna Pharſalica Athenas aufugerat, cum Cratippo Philoſopho, quem olim de prouidentia diſſerentem audierat, collocutus, ſciſcitatur, quo præclari illi ſermones de mundi gubernatione diffugiſſent, poſteaquam ipſe pro patria pugnans à Cæſare tyrannidem affectante victus eſſet. Scilicet non occurrebat Pompeio, omnia præter virtutem eſſe ἀδιάφορα, hanc verò

Auguſt. li. 6. cap. 16.

Plutarch.

rò fortunę subsidijs non indigere, sed solam ad beatitudinem sufficere. Et quid ego horum testimonia commemoro, cum M. Brutus homo stoicæ Philosophiæ imprimis adductus, quando suam causam à deteriori victam cerneret, in hæc verba, auctore Dione, proruperit, ὦ ἀρετὴ λόγος ἀρὰ ἦσθα ἐγὼ δὲ σε ὡς ἔργον ἤσκουν, id est, ô virtus nil præter verba eras; atqui ego te pro re colebam. Seneca licet virtutem multis locis ὑπερβολικώτερον laudârit, & virum bonum Dijs immortalibus æquare ausus fuerit, alibi tamen ad beatam & αὐτάρκη vitam adeò parum in virtute præsidii positum esse fatetur, vt optimam eorum conditionem esse dicat, qui nũquam nascuntur, nec vllum sapientem si in ipsius potestate esset nasci necne, cupiturum hanc vitam ingredi. Vnde intelligitur Stoicos licet in scholis grandia verba de honesto propter se amando trutinarent, cum tamen ad rem ventum esset, vulgi de virtute sententiam sibi probari non obscurè indicâsse. Sed omissis testibus, res cum re, causa cum causa confligat: ita enim futurum est, vt verane sit illorum, an nostra sententia diu latere non possit. Si igitur virtutes huius vitæ sibi ipsis sufficiant, nec præmio vllo, quod eas commendabiliores efficiat, indigent, illarum ergo exercendarum occasio omni conatu quęrenda

Brutus.

Seneca.

penda: cumq; ea oblata fuerit, nullo vnquam tempore è manibus dimittenda esset. Verùm hoc de toto genere actionum honestarum nemo dicturus est, nisi animum ferum & immanem, corpus stupidum & sensus expers habeat. Quis enim nisi omnem humanitatem exuerit, non malit non lacessi conuitijs, quam mansuetudinem in malè meritos reluctante animo suo exercere? Quis non potius optaret egestate, morbis, cruciatibus, ac alijs malis, quorum feracissima est vita nostra, nunquam vexari, quam eadem patienter & æquo animo tolerare? Quis non satius duceret nulla libidine ad incontinentiam sollicitari, quam cum eadem fortiter certando castitatem tueri? Et quicquid Philosophi præoptaturi sunt, Christiani certè qui magna probitatis laude floruerunt, tantum abest, vt eam ἀναισθησίαν probent, vt potius laboriosas huius vitæ virtutes pertæsi, cum D. Paulo exclament: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius; & inter cæteras causas, cur mors bonis sit optabilis, etiam hanc recenseat, quòd molestissimum illud bellum, quo virtutes cum insita illa ad licentiosam vitam procliuitate decertant, morte terminetur. Qua verò fronte Stoici iactant virtutes sibi ipsis sufficere, cùm iustitia & charitas aliquando flagitent,

Rom. 8.

Cyprianus de mortalitate.

vt

vt nulli cruciatus, imò neque mors ipsa defugiatur? Cuius rei cum primo huius libri capite exempla sat multa allata sint, hîc noua afferre non est necesse. Quando igitur talis περίστασις incidet viro bono, vt ei omnibus tormentis excarnificato moriẽdum sit, ne vel iustitiam prodat, vel temperantiam violet, quî poterit contra tam atrox malum solius honesti contemplatione labantem animum erigere, cum sibi & virtutibus suis, ac omni illi tam à Stoicis decantatæ felicitati ab ipsis ijsdem virtutibus videat exitium imminere? Quomodo non ratio naturalis quæ tali rerum statu mortem potius eligendam, quam officium esse deserendum suadet, bestia est seipsam comedens, qualem pro ingenti miraculo olim Pharmacopola quidam exhibere pollicebatur? An fortè respõdebit, Stoicus animam corpori superstitem ad aliam vitam virtutibus locupletiorem factam concedere? Sed si vel nullus est Deus, vel non curat res humanas, haud dubium quin ex terrena materia ortum ducat anima, ac proinde materia dissoluta, & ipsam extingui necesse erit.

August. contra Iulianum.

Sed finge, non tam firmam esse horum dogmatum cohæsionem, quin sublata Dei prouidẽtia salua maneat animorum immortalitas; & nihilominus absurdum videbitur, quen-

quenquam ideo feliciorem esse, quia prò justitia mortem oppetijt. Nonne si inter cruciatus animam exhalasse felicem efficiat, etiam felices sunt, qui sub tortoris manu adhuc spirant, quorum ille viscera rimatur, quibus faces admouet, quorum latera fodit? Optabile igitur erit, perpetuò in tormentis illis manere Bonum enim quanto diuturnius, tanto melius. Vide quę ex hoc Stoicorum paradoxo incommoda sequantur. Porrò nihil habuisse Philosophos, quod huic nostræ argumentationi responderent, exemplo nobis sit Cicero in libris de republica, vbi cum Lælium Furio, qui iustitiam ijsdem, quibus nos rationibus oppugnauerat, respődentem inducit, præcipua eius epicheremata irrefutata, velut foueam prætergressus est, ipsa sua taciturnitate victum se esse, non obscurè significans. Vt igitur finem huic capiti imponamus, ex ijs, quæ hactenus dicta sunt liquet non posse superioris capitis argumentum eludi, virtutem sibi ipsi mercedem esse cum Stoicis affirmando. Nolim autem quenquam ita hæc accipere, quasi negem veram pietatem esse gratuitam, & καπηλείαν virtutum à SS. Patribus reprehendi ignorem. Fateor enim cum Gregorio Nazianzeno δεῖν τὸ καλὸν ἐργάζεσθαι, ὅτι καλὸν τῷ πατρὶ παίδευσαι, id est, bonum esse facien-

Vide Lactantium libro 5. capite 16.

dum, quia pulchrum eſt, parenti ſuo DEO obtemperare. Verùm ea gratuita bonitas adeò non poteſt à mercede perpetuæ fœlicitatis ſeparari, vt quoaduſque Deus bonus, iuſtus, & pius manſurus eſt, eos qui parentis ipſum loco venerantur, & colunt, omneſq; ſuas actiones & ſtudia ad amplificãdam eius gloriam conferunt, non ſit deſerturus. Sed longè alia ratio eſt virtutum moralium, quas Philoſophi propter ſe expetendas eſſe docuerunt, nulla Dei hominum conditoris facta mentione. Atque huc etiam D. Auguſtinus ſpectabat, cum libro 6. confeſsionum capite 16. deplorat, ſe non potuiſſe cogitare lumen honeſtatis & gratis amplectendæ pulchritudinis. Sed de virtutis mercede hactenus,

Naturam in neceſſarijs defeciſſe, ſi res humanæ Deo curæ non ſunt.

CAPVT IIII.

SEcundum incommodum, quod ex naturalibus illis virtutum ſeminibus exurgit, ſi Deus rerum humanarum curam non gerit, eſt, naturam, cum nuſquam improuidentiæ poſsit argui, in vltimo actu, hoc eſt hominis conſtructione, tãquam inertem poetam defeciſſe: imò cum cætera quæ homini natura attribuit, inſig-

nem

nem eius ſolertiam declarent, in quo plurimum momenti erat, id ab ea neglectum eſſe. Si enim nihil ex virtute remunerationis expectandum eſt bonis, & nihil improbis ob ſuam nequitiam metuendum à Deo humanarum actionum arbitro & inſpectore, nemo virtutis cultor eſſe vellet. Quare nè naturales illæ de virtutibus notiones in totum ſuo fine fruſtrarentur, alia ratione prouideri debuit, vt ad virtutis culturam homines propenſiores efficerentur. Sed fortè contendet quiſpiam, hac in re naturam ſuo officio non defuiſſe, quandoquidem honeſtis actionibus quandam ſuauitatem ineſſe experimur. Quid enim turbulentius animo, qui affectibus velut quibuſdam procellis huc illucque impellitur? Quid manſuetudine, caſtitate, ſobrietate, & vt vno verbo dicam, quid vehementiorum illorum affectuum tranquillitate iucũdius? Adhæc propenſiſsimo naturæ impetu quiſque afflictorum hominum ſorte commouetur; vſque adeò, vt ſubinde, qui dum ſtarent hoſtium loco habebantur, ij deiecti commiſerationem excitent. Verecundiam verò nonne veluti frænum natura hominibus & maximè fœminis iniecit, ne inſana rabie in Venerem præcipites ruant? Nonne homicidium velut teterrimum facinus adeò quiſque ex naturali

Homo habet quædã naturalia ad virtutẽ ſubſidia.

rali quadam φιλανθρωπία exhorret, & pauci tam efferati inueniũtur, vt homini vitam eripere queant? Respondemus, non diffiteri nos, quin aliquis naturæ conatus animaduerti poßit, quo ad honestatem homines incitentur, & à flagitijs cohibeantur; verum non est is talis, vt argumento nostro opponi debeat. Illi enim naturales instinctus, tam sunt imbecilles, vt à prauis cupiditatibus nullo negotio obruantur. Naturale est alienis malis ad misericordiam commoueri, sed nisi animus odio tam cæcus sit, vt potius aliena miseria pascatur. Horribile est hominem de medio tollere, sed ijs, qui nulla iracundia perturbati sunt. Ac nisi vererer, ne nimia rerum copia lectorem onerarem, ex omni antiquitatis memoria repeterem hîc, in quam multis gẽtibus, naturale rationis lumen extinctum fuerit. Proferrem Massagetarum communes vxores, persarum incestas cum matribus & filiabus nuptias, Germanorum veterum in magna laude apud ipsos posita latrocinia. Ostẽderem apud Tauroscythas, publica lege sancitam fuisse hospitum mactationem, apud Cananæos solenne fuisse propriam sobolem in honorem idolorum exurere, apud Cyprios morem inoleuisse virgines nubiles prostituendi. Nunc verò his, & sexcentis id genus exemplis omissis,

Exempla gentium in quibus naturæ lumen extinctum fuit.

etsi

etsi cõcessero, ad quasdam virtutes tantum subsidij à natura collatum esse, humano generi, vt ipsa suo officio probè functa videatur; ad plerasque tamen multò remissius à natura extimulamur, quàm ad contraria vitia insita quadam ad peccandum pronitate ferimur.

Facilius malum esse quàm bonum,

τὴν μέν τοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἐστὶν ἑλέσθαι
ῥηϊδίως, ὀλίγη μὲν ὁδὸς μαλὰ δ' ἐγγυθι ναίει.

Inquit Hesiodus. Et in Euangelio dominus noster, viam quæ ad interitum ducit latam & spatiosam esse fatetur; nec id quisquam negaturus est, nisi qui nunquam angusto virtutum calli vestigia impressit. Itaque, vt nunc sumus homines, nemo rationem ad ardua ducem sequi vellet, nisi spe prȩmiorum & metu suppliciorum indomita cupiditatum vis retunderetur. Si enim nunc cum plerique oculo Dei vindici omnia nuda & aperta esse credunt, tam multi dirupto iugo & confractis vinculis in omne nefas proni feruntur, quid futurum ȩsset si nullo diuinæ vltionis metu, à flagitiosa quiduis perpetrandi audacia retraherentur? Idque cum perspectum haberent legum latores & morum magistri, leges suas & præcepta viuendi diuinæ prouidentiæ sigillo munienda, & obsignanda esse censuerunt. Itaque nulla vnquam respublica sine religi-

one instituta esse cernitur, sed ante leges de iustitia & mutuis ciuium contractibus, alias priores de cultu numinis cuiusdam omnium actionum humanarum arbitri & inspectoris antecedere. Cuius rei insigne exemplum ex Diodori Bibliotheca historica, operæpretium erit huc asscribere. Is igitur de Zaleucus. Zaleuco Locrensium legislatore sic scribit: Statim in exordio omnium legum dixit Zaleucus oportere ciuitatis incolas, primò persuasum habere, Deos esse, & mente contemplari, cœlum, & ornatum eius ordinemque animaduertere: non fortunæ, nec hominum esse hæc opera; deosque colere, vt omnium in vita bonorum hominibus auctores. Animum quoque malitia vacuum esse debere, cum dij malorum sacrificijs non delectentur, sed bonorum virorum rectis & honestis studijs. Hoc procemio ciues ad iustitiam & pietatem prouocans, subiunxit cætera. Hæc Diodorus. Zaleucum secutus Plato commodissimum censet, à prædicatione diuinæ iustitiæ leges exordiri. ὑπὲρ ἁπάντων τῶν νόμων κάλλιστον καὶ ἄριστον προοίμιον ἂν εἴη, τὸ θεοὺς τι εἶναι καὶ ἀγαθοὺς, δίκην τιμῶντας διαφερόντως ἀνθρώπων. Omnium, inquit, legum pulcherrimum & optimum procemium fuerit, Deos esse, eosque bonos, & iustitiam in maiori pretio quàm homines habere.

Natu-

Naturam non prouidisse, sat firma humanæ societatis vincula si Dei prouidentia mundus non regitur.

CAPVT V.

TQVe hoc loco se aliud argumētum offert, quo natura demonstratur, non solum in eo parum erga humanum genus prouida fuisse, quod homini quem ad virtutem genuerat, non satis magna ad eam colēdam subsidia contulerit, verum etiam quòd cùm eūdem sociali vitæ aptârit, ea per quæ hominum inter ipsos societas conseruaretur neglexerit. Omnis enim humanæ societatis fundamentum est iustitia, vsque adeò vt ea sublata, nil aliud essent humanæ respub. quàm magna quædam latrocinia. Sed iustitia non solum ideò nulla sine cultu veri Dei inter homines retineri potest, quòd hominis prima & potissima ad æternum eius numen colendum sit obligatio, qua ratione D. Augustinus libro 19. de ciuitate Dei, negat vllam inter Romanos iustitiam viguisse: sed etiam quia neque ciuilis illa iustitia, qua humana commercia & contractus diriguntur, sine metu DEI iniuriarum & fraudum vltoris sarta tecta præstari potest. Neminem fugit, quàm necessaria res

Cap. 21.

Iuramenti vtilitas & necessitas.

ad iuſtitiæ tutelam ſit iuſiurandum; quam que ſæpè accidat, vt eius præſidio innocentes calumnijs liberentur, rei prodantur, ſuſpiciones de aliena fide aboleantur, maxime controuerſiæ terminentur. Sed omnis iuramentorum religio à fide prouidentiæ DEI pendet. Cùm enim iurare nil ſit aliud, quam Deum omnis perfidiæ & iniquitatis vindicem in teſtem aduocare: pauci tam erunt proiecti ad audédum, vt, ſi DEVM eſſe omnium arcanorum conſcium, ſibi perſuaſerint, ipſum ludibrio habere, & mendacij teſtem citando, in ſuum caput irritare non vereantur. Sin neque ſcire Deum quid agant homines, neque curare arbitrentur; eodem loco habituri ſunt, viros iuramentis fallere, quo pueros aſtragalis: quod Lyſandrum Lacedæmoniorum ducem Plutarchus dicere ſolitum eſſe teſtatur. Denique vt planum fiat, quam ſit neceſſarius ad hominum ſocietatem & pacificum conuictum, Dei vindicis omnia luſtrantis timor, nonne ſi fingamus rempub. aliquam ex ſolis impijs conflatam eſſe, ea multò erit deterior futura, quàm illa Philippi Macedonis poneropolis, imò quàm ſæuiſsimorum latronum quodcunque σύστημα? Primum enim conſtat nulla in eiuſmodi repub. templa futura, nulla φροντιστή-

Lyſandri dictum.

τιςήρια, vbi de timore Dei, & ſanctè viuendo verba fierent, nullas ſcholas vbi ad honeſtatem & virtutes iuuentus erudiretur. Quis enim poſſet eſſe virtutibus in ea repub. locus, vnde omnium virtutum neruus, Dei vbique præſentis timor exularet? Quam frigidæ illæ conciones, non ſolum apud vulgus hominum, quod ſenſuum dolore ac voluptate potiſsimum ducitur, verumetiam apud eos, qui ingenium liberalibus diſciplinis excultum haberent, futuræ eſſent, quibus multa digna & indigna, pro iuſtitia ferenda eſſe dicerentur, etiamſi neque in hac vita ab hominibus, neque in futurum à Deo vllum inde emolumentum ſperari poſsit? Porrò cum non ſit obſcurum, quàm facilé obbruteſcat homo, ſi non recta inſtitutione corrigatur naturæ prauitas, ſed longa vitiorum aſſuetudine, inſiti illi à natura igniculi opprimantur; intelligit per ſe quiuis, fore, vt in tali repub. ſtupris, adulterijs, cæteriſque flagitijs, quæ aliqua voluptatis illecebra homini blandiuntur, omnia feruerent: furta, rapinæ, oppreſsiones orphanorum & viduarum pro ludo haberētur, atque, vt apud Sapientem ingenuè impij confitentur, cuique ſua fortitudo eſſet lex iuſtitiæ. Si dicat quiſpiam poſſe iſtum flagitiorum impetum mi-

Vulgus potiſſimum dolore & voluptate ducitur.

Sapientiæ 2. cap.

nis ac terrore legum sisti; huic ego non grauatè concedam, publica facinora legum rigore quadam ex parte excludi posse. Verùm quàm frequentes incidunt in tenebris & solitudine peccandi occasiones, vbi nemo arbiter adest, qui in reum queat testimonium dicere? Quod si neque is defuerit, quàm facile erit reo eosdem data mercede corrumpere, ne ipsi suo testimonio periculum creent? Quod profectò si faceret, ecquod deinceps læso perfugium superesset, quæ via reliqua rei suæ recuperandæ? Neque enim iuramentum testibus deferendo, metu diuinæ vindictæ eos ad veritatis confessionem adigere posset, quandoquidem sciret nulla ipsos Dei religione teneri. Itaque hoc euentu qui læsus est, quia quod reo intendit probare non potest, velut calumniator in talionis pœnam incurret. Ac sit ita sane, vt testes ij verum fateri velint; adhuc reus alios totidem conducere poterit, qui testentur eum tunc temporis alibi visum esse, cum alter se
Clodius. iniuria affectum queritur; vt olim Clodius se Romæ haud fuisse probare contendebat, cum sacra Bonæ deæ ab ipso violata esse dicebantur. Quinimo si neque hac via se periculo eximere posset, adhuc tertia rima superesset, iudicis nimirum corruptela. Si enim munerum ea vis est, vt sapientum ac
bono-

bonorum virorum oculos excæcare dicantur, quanto facilius ijſdem impius aliquis & planè irreligioſus iudex de iuſtitiæ tramite tranſuerſus agatur. Vt autem perſpiciatur, quam facilè ſit ijs, qui Deum non timent, terrenorum iudicum oculos perſtringere, documento ſit nobis, quod de duobus Salentinis, Datio, & Blatio apud Appianum Αννιβαικοῖς refertur. Horum natalis loc⁹ Salétia cum ab Annibale occupat⁹ eſſet, Blatius qui rei Romanæ ſtudebat, Datium ſollicitat, vt communi conſilio Romanis clam Annibale Salentiam proderent. Datius Annibali fidus Blatium proditionis accuſat. Quod crimen cum is ſtrenuè à ſe repelleret, & calumniam eſſe veteris inimici dictitaret (multos enim annos ſimultas quædam inter ipſos interceſſerat.) Annibal neque prorſus contemnens eam delationem, neque ſtatim inimico fidem habendam eſſe exiſtimans, vtrumque à ſe abſcedere iuſsit, tanquam conſideraturus apud ſemetipſum quid facto opus eſſet. Cùm verò exitus perquam anguſtus eſſet, in eo rurſum Blatius Datium ſubmiſſa voce ſic affatur: num ſeruabis ô bone patriam tuam? Quo audito exclamat ille, ſe de proditione rurſum appellari. Tunc Blatius multa obteſtatus, iam, inquit, videtis me calumnia appeti. Quis enim illud crimen, cuius

Appianus Alexand. de Datio & Blatio.

cuius nomine reus agitur, & quod à se depellere conatur, propemodum in ipso iudicis conspectu rursum patrare audeat? Visus est igitur Annibali Blatius innocens, quocirca & in posterum nihil veritus inimici sui criminationem, non destitit ipsum ad defectionem ab Annibale ad Romanos prouocare. Ex hoc exemplo intelligitur, qualis esset futura rerum humanarum conditio, si non homines metu iræ diuinæ à perfidia retraherentur, & quam verè à Cicerone dictum sit, pietate aduersus Deum sublata, fidem & societatem generis humani, & vnam maximam virtutem iustitiam tolli. Nec opus est, vel exemplis comprobare, vel rationibus coniectare, quanta rerum omnium perturbatio ex Epicureo de prouidētia dogmate sequatur, cum ipse Plinius, qui audacia plus quam Cyclopica Deum è mundo prōscribere audet, sponté fateatur ex vsu vitæ esse, credi Deum, pœnasque maleficijs aliquando seras, nunquam autem irritas.

Plinius liber de historia naturali.

Quid respondendum sit ijs, qui docent populum ficta religione in officio continendum esse.

CAPVT VI.

SED nonnulli cum sine religione non posse incolumem seruari rempublicam vidēt, ficta religione populum

pulum in officio continēdum esse monent; hac ratione satis commodum huic malo remedium, se afferre arbitrantes. Proponunt hi Minoem Cretēsem, qui in antro quodam se cum Ioue colloqui fingebat, vnde ab Homero διὸς μεγάλου ὀαριστὴς nuncupatur. Numam Pompilium, qui consuetudinem sibi cum Aegeria nympha esse mētiebatur. Adhæc Zamolxin Thracen, Mahumetem, Arabem, pluresque alios, qui vt facerent animos humiles formidine diuum, varijs imposturis simplici vulgo illuserūt. Verùm ij, homines, dum vnum absurdum euitant, in aliud multò grauius imprudentes incurrūt. Dum aliorum probitati consulere volunt, ac ijs iustitiam, temperātiam, fortitudinem, aliasque virtutes colendas esse persuadere, se ipsos imposturæ & mēdacij turpi labe commaculant. Quæ autem hæc dementia est, aliorum vt serues integritatem, euertere propriam? Nonne eadem natura, quæ suum cuique tribuendum esse præscribit, etiam fallere & mentiri, ab officio viri boni aliena esse docet? Ergo, si ad eas angustias res humanæ rediguntur, vt sine ficta religione ad honestatem nemo incitari queat, vt quædam naturæ dictata tuearis, quędam violare necesse erit. Et falsa sunt illa præconia, quibus naturæ prouidentiam Philosophi extulere,

lere, falsum illud vulgatum axioma, naturam in necessarijs non deficere. Aut si alibi nusquam improuidentiæ conuinci potest, in solo homine sui dissimilis erit. Quod si quis contenderet, non esse contra officium boni viri, publicæ vtilitatis gratia mentiri, quemadmodum Plato docuit, mendacio fas esse vti velut Helleboro: hunc ego multis maximi ponderis argumentis redarguere possem, & ostendere fidem, quæ fundamentum est iustitiæ, prorsus vacillaturam, si cum etiam à viro iusto quicquam asseueratur, semper locus erit illi suspicioni, voluisse fortassis ipsum officioso médacio nobis imponere. Pręclarè Aristoteles, cum rogaretur, quid mentientes lucrarentur, respondisse fertur, vt neque verum dicentibus fides habeatur. Atqui si propter vnum mendacium semper in posterum ipsius auctoris fides periclitatur, quanto iustius illi fides in perpetuum deroganda est, qui etiam saluo officio se mentiri posse arbitratur? Hæc, inquam, & plura id genus incommoda huic errori opponere possem: verùm nolo hanc rem nunc pluribus agere; quandoquidem alia ratio suppetit, qua eos ab hoc præsidio queam deijcere. Si enim vitæ hominum tam sit necessaria religio, vt fictam aliquam satius sit habere, quàm nullam: quæro num sapientiæ studen-

Contra officiosum mendaciũ.

ſtudendo quiſquam eò proficere poſsit, vt quicquid de numinis cultu & prouidentia vulgi ſermone iactatur, id totum fraude & mendacio ſubnixum eſſe perſentiſcat? Si negent tam ſublime arcanum vllo ſtudio deprehendi poſſe, ex alióne igitur luto, quàm vulgus hominum, Epicurei formati, ac ſoli παρὰ λύδιον ἅρμα πεζοὶ βαίνοντες, tantam ſapientiam aſſecuti ſunt, vt quod alij quantumcunque anniterentur odorari non poſſent, ipſi ſint odorati? Quis tantam arrogantiam in hominibus nulla re, niſi ſtupore & vęcordia inſignibus ferat? Sin fatentur & alios, ſi ſapientiæ operam darent, poſſe hanc impoſturam deprehendere: conſultius igitur eſſet, à ſapientiæ ſtudio abſtinere, ne dum magnos in illa progreſſus facimus, tandem ſuboleat nobis, religiones Deorum à vafris hominibus confictas eſſe, & ita vindictæ cœleſtis timore ſoluti, non poſsimus in officio cōtineri. Sed quid quæſo abſurdius vnquam auditum eſt, quàm ſapientiæ tam malè cum virtutibus conuenire, vt qui alterum horum retinere cupit, alterius iacturam facere cogatur? Ita fit, vt cum ſemel malè ſubducta ratio eſt, quicquid poſtea tetigeris hulcus ſit. Vt igitur hanc argumentationem concludamus, cùm ſublato Dei timore, neque ad virtutum cultum, neque ad ciuilem vi-

tam

tam cómoda subsidia homini à natura suppeditata sint, efficitur profectò, id quod initio huius disputationis dicebamus: naturam cum cætera omnia prouidentissimè instituerit in postremo actu, velut inertem pöëtam defecisse: imò dum hominem fabricatus est, animal quauis bestia deterius condidisse. Bestiæ enim licet insigni corporis robore polleant, nec sæuitia & immanitate hominibus inferiores sint, ideò tamen minus quam illi nocere possunt, quod ingenio & prudentia destituuntur, sine quibus inermes & euanidæ sunt omnes corporeæ vires. Homo verò, cum prudentia & consilio sit à natura instructus, si Dei scelerum vltoris metu liber in iniustitiam præcipitet, etiamsi viribus nó adeò magnis sit præditus, multò tamen facilius ad nocendum eas conuertere valebit. ὥσπερ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων, inquit Aristoteles, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης, χείριστον πάντων. χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα. ὁ δ' ἄνθρωπος ὅπλα ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ, οἷς ἐπὶ τἀναντία ἐστὶ χρῆσθαι μάλιστα. διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδὴν χείριστον. Id est, quemadmodum homo suam perfectionem assecutus animalium præstantissimum est, ita si à lege & iustitia recedat, omnium nequissimum euadet. Sæuissima enim est iniustitia arma-

armata:homo verò prudentia & virtute velut armis à natura instruitur, quibus in contrarium vti potest, quam maximè. Sine virtute igitur inprimis ferus & impius, & ad libidinem ac voracitatem promptissimus fiet. Quod si credibile non sit, naturam, cuius tanta elucet cæteris in rebus solertia, in eo quod caput erat, non solum haud satis prouidam extitisse, verùm homini, quem ad virtutem genuerat, arma potius ad nequitiam suppeditâsse: Epicurei velut in ipsam rerum parentem naturam contumeliosi, omnium sibilis explodendi sunt, & Deus humani generis rector, & moderator agnoscendus.

Naturalem esse mentis notionem, quòd bonis beata malis misera vita debeatur.

CAPVT VII.

HActenus Dei prouidentiam ex ijs naturæ scintillis demonstrauimus, quæ virtutem omnibus alijs huius vitæ commodis præponendam esse dictant: nunc ex alia quadam hominis menti impressa notione, statim & sine vllis ambagibus prouidentiæ eiusdem res humanas subiacere, probabimus. Principio igitur sciamus oportet, omnibus à natura insitum esse, vt viros bonos, non solum laude & honore

dignos existiment, verumetiam mercede & remuneratione: contrà verò, vt nefarios, nó solum dedecus & infamiam, sed etiam pœnas & cruciatus mereri arbitrentur. Cui rei argumento est, quod ij, qui hominum quascunque societates legibus vitiorum expultricibus exornârunt, supplicium quoque de legum violatoribus sumendum esse decreuerint: idque non solum ne exemplo noceret impunita iniquitas; verum etiam ne crimini admisso iusta vindicta deesset. Intuse. nim in lumine suæ rationis perspiciebant æquum esse, vt qui ius & fas transgressi erant, quo suę libidini obsequerentur, ij quam voluptatem malè agendo cepissent, eam iustè patiendo amitterent. Quin & in bestijs, quæ non scriptis legibus, sed natura reguntur, quędam μνησικακία animaduerti potest, quæ vicem reddere studet ijs, à quibus læsæ sunt, perinde ac si à natura hoc ius constitutum sit, vt mali malè pereant. Et homines si fortè aliàs tardiores erant ad credendum, res sublunares à Deo curari, cum insigniter sceleratum quempiam nullas in hac vita pœnas dare conspiciunt, facile adducuntur, vt tales diuino tribunali reseruari existiment. Itaque, vt est apud Laertium, cum Diogenes à perditissimo quodam nebulone interrogaretur, num DEOS esse crederet, respondit,

Bestiæ memores iniuriarum.

Diogenes cynicus.

dit, quomodo id non crederem, cum tibi Deos inimicos esse persuasum habeam? Scilicet indicare volebat, oportere aliquem gubernatorem mundo presidere, quod equum non esset, hominem tam nefarium, suæ improbitatis nunquam pœnas pendere. Atque hinc origenem sumpsit ea cõsuetudo, qua apud omnes gentes quisque illum à quo læsus est execrari, & diris deuouere solet; vitiosa & ab omnibus cordatis fugienda illa quidem: sed nihilominus prouidentiæ diuinæ non leue documentum existens, vt sequenti capite declarabimus.

Ex hoc naturali iudicio Deum humani generis curatorem demonstrari posse.

CAPVT VIII.

SI indelebiliter humanæ menti inscriptum est à natura, homines improbos ob sua flagitia reos esse pœnæ, debitores mortis fieri, miseram vitam mereri; si non quia leges humanæ statuunt pœnis vexandos esse maleficos, cuncti mortales id rectè fieri iudicant, sed potius, quia naturali suæ mentis iudicio quisque id consentaneum esse perspiciebat, idcirco legum sanctionibus firmatum est: existet profectò aliquis iudex, cui pœnas debent, & à quo supplicium commeriti sunt. Quod enim de-

bitum aut quis reatus incurri poteſt, in vlla hominum ſocietate, niſi ſit aliquis eius præſes, qui ſuam maieſtatem peccando imminutam eſſe queratur, ac propterea illius, q deliquit ſupplicio eam inſtaurari velit? Porrò ſi quis nullas terrenorum principum leges, adhuc vſquam latas eſſe cogitet, cuius nam maieſtatem homines peccando lædere dicemus, niſi eius qui naturæ leges humanæ méti impreſsit, Dei videlicet optimi maximi? Qui ſi vel non exiſtat in totum, vel à mundi adminiſtratione ferietur, falſus eſſet ille tacitus naturæ ſenſus, quo ante omnes humanas leges homines nefarij pœnæ debitum contrahere intelliguntur; aut certè ſtultus & ſuperuacaneus. Quid enim ſtultius eſſet, quàm extare in natura leges, quibus facienda pariter & vitãda præſcribantur, impreſſam quoque ſibi hanc à natura notionem cunctos homines circunferre, qua legum naturæ violatores ſupplicia mereri declarentur; & neminem exiſtere, qui hæc ſupplicia inflicturus ſit, & pulcherrimas naturæ ſanctiones exequuturus? Itaque D. Paulus cap. 2. epiſtolæ ad Romanos, ex eo quod facinoroſi homines ſupplicio digni ab omnibus iudicantur, eoſdem Romanos negat eam poſſe ſuis flagitijs excuſationem prætexere, quod ipſis non perinde atque Iudęis Dei

Paulinum argumentum.

ira

ira in peccatores denuntiata esset. Cùm enim ipsi cæteras nationes imperio suo regentes, si quos in illis sceleratos inuenissent, iustis supplicijs afficerent, ipsos colligere debuisse, quanquam nullis hominibus obnoxij essent, Dei tamen omnium iudicis tribunali reseruari. Inexcusabilis, inquit, es ô homo omnis, qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas. Existimas autem hoc, qui iudicas eos, qui talia agunt (qualia supra enumerauerat) & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? Hactenus D. Paulus. Rursum, si vanum esse nequit, quod ante omnem ratiocinationem omnes velut à natura impulsi sapiunt, vanissimum autem esset malè cuiquam precari, si nemo sit, qui eam precationem exaudire, & reipsa complere posit, quia ex anticipata quadam mẽtis notione, homines vindictam suis hostibus imprecantur, aliquod esse numen tam vbique præsens sequitur, vt nullæ ad ipsum preces in cassum dirigantur.

Idem ex terroribus, quibus mens sibi malè conscia percellitur, doceri.

CAPVT IX.

VLTO luculentius idem ex eo demonstrari potest, quod dum quicquam flagitij animus humanus me-

bitum aut quis reatus incurri poteſt, in vlla hominum ſocietate, niſi ſit aliquis eius præſes, qui ſuam maieſtatem peccando imminutam eſſe queratur, ac propterea illius, q deliquit ſupplicio eam inſtaurari velit? Porrò ſi quis nullas terrenorum principum leges, adhuc vſquam latas eſſe cogitet, cuius nam maieſtatem homines peccando lædere dicemus, niſi eius qui naturæ leges humanæ mēti impreſsit, Dei videlicet optimi maximi? Qui ſi vel non exiſtat in totum, vel à mundi adminiſtratione ferietur, falſus eſſet ille tacitus naturæ ſenſus, quo ante omnes humanas leges homines nefarij pœnæ debitum contrahere intelliguntur; aut certè ſtultus & ſuperuacaneus. Quid enim ſtultius eſſet, quàm extare in natura leges, quibus facienda pariter & vitāda præſcribantur, impreſſam quoque ſibi hanc à natura notionem cunctos homines circunferre, qua legum naturæ violatores ſupplicia mereri declarentur; & neminem exiſtere, qui hæc ſupplicia inflicturus ſit, & pulcherrimas naturæ ſanctiones exequuturus? Itaque D. Paulus cap. 2. epiſtolæ ad Romanos, ex eo quod facinoroſi homines ſupplicio digni ab omnibus iudicantur, eoſdem Romanos negat etiam poſſe ſuis flagitijs excuſationem prætexere, quod ipſis non perinde atque Iudęis Dei

Paulinum argumentum.

ira

ira in peccatores denuntiata esset. Cùm enim ipsi cæteras nationes imperio suo regentes, si quos in illis sceleratos inuenissent, iustis supplicijs afficerent, ipsos colligere debuisse, quanquam nullis hominibus obnoxij essent, Dei tamen omnium iudicis tribunali reseruari. Inexcusabilis, inquit, es ô homo omnis, qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas. Existimas autem hoc, qui iudicas eos, qui talia agunt (qualia supra enumerauerat) & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? Hactenus D. Paulus. Rursum, si vanum esse nequit, quod ante omnem ratiocinationem omnes velut à natura impulsi sapiunt, vanissimum autem esset malè cuiquam precari, si nemo sit, qui eam precationem exaudire, & reipsa complere posit, quia ex anticipata quadam mẽtis notione, homines vindictam suis hostibus imprecantur, aliquod esse numen tam vbique præsens sequitur, vt nullæ ad ipsum preces in cassum dirigantur.

Idem ex terroribus, quibus mens sibi malè conscia percellitur, doceri.

CAPVT IX.

VLTO luculentius idem ex eo demonstrari potest, quod dum quicquam flagitij animus humanus me-

ditatur, maximo nonnunquam terrore concuti soleat, & non minus angatur, quàm si fulmen ipsius ceruicibus impenderet: postea verò quam facinus admissum est, fit sæpenumero vt diurnis & nocturnis δείμασιν exagitatus, nunquam secura quiete perfrui possit. Hæc ita vti diximus euenire, varia hominum sapientum dicta, qui mores ac vitam mortalium descripserunt, variæ quoque historiæ ac rerum euentus comprobant. Semper præsumit sæua, inquit auctor libri sapientiæ, perturbata conscientia. Et alius, Sonitus, inquit, terroris in auribus impij, & cum fuerit pax ipse semper insidias suspicatur. Quibus Iuuenalis suffragatur dicens:

Sap. 17.
Iob. 15.

Cur tamen hos tu
Euasisse putes quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
Pœna autem vehemens, & multo sæuior illis
Quas & Ceditius grauis inuenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieq́ suum gestare in pectore testem.

Orestes. Nunc vt ad historias veniamus, primùm ORESTES, ob conscientiam interfectæ matris Clytemnestræ, velut quibusdam furijs incitatus fuisse refertur. Quam rem si quis velut fabulosam propter nimiam vetustatem reiecerit, non laboro, modo id obti-

ñeam, quod ad imitationem eorum, quę facinorosis homin bus accidere solent, conficta sit. Pręter hunc Pausanię Lacedęmoniorum regi spectrum puellæ, quam ad se stupri causa noctu accersitã interfecerat, dum ea in tenebris strepitum excitante hostem aduenire suspicatur, semper ob oculos versatum esse memoratur, ac talibus ipsum verbis affari visum: βάσκε δίκης ἆσσον, μάλα τοὶ κακὸν ἀνδράσιν ὕβρις. Bessus quidam parricida. dum hirundinis cuiusdam vti fit garrientis, nidum hasta deturbaret, ab astantibus quare id faceret rogatus, respondit, se ab hirundinibus parricidij accusari. Hinc facinoris istius occultè admissi orta suspicione, iudici defertur: à quo captus & quæstionibus subiectus, se parricidam confitetur, ac non ita multò pòst dignas tanto crimine pœnas luit. Tanta scilicet in hoc homine fuit conscientiæ vis, vt quascunque etiam brutorum animantium voces exaudiret, eas sui criminationes interpretaretur. Auctor tum hui⁹, tum pręcedẽtis historię est Plutarchus libello quem περὶ τῶν βραδέως τιμωρουμένων inscripsit. Ac si quis iudices & lictores consuleret, quibus cum facinorosis negotium est, ex illis intelligeret, sæpissimè reos eiusmodi timentis & perturbati animi indicijs prodi. Auditurus esset nonnunquam ijs, si-

Pausanias.

Bessus.

mulatque apprehenduntur, sanguinem prę metu e naribus erumpere. Verùm quia fortasse aliqui hunc timorem ex contemplatione pœnarum, quę ab huius seculi iudicibus impēdēt, pficisci arbitrabūtur, etiā monarcharum exempla pferri possunt, q ob cōscientiam cædis innocentum tantis terroribus discruciati fuere, vt ex earum vehemētia vitam cum morte cōmutârint. Theodoricus Ostrogotthorum rex, cum Symmachum & Boethium patritios Romanos, tanquam patriæ libertatis vindices per summum scelus occidisset, tanto conscientiæ metu torquebatur, vt vbique ei horum virorum species ob oculos versarentur; vsque adeò vt, cum piscis ei caput appositum esset, imaginaretur illud Symmachi caput esse, quod ipsum apprehenso mordicus inferiori labro, minaciter intueretur. Itaque ex tam terribili viso in morbum incidens, cædi patritiorum innocentium non diu superfuit. Quodsi quis hunc metum non naturæ tribuendum esse contendat, verùm spontaneæ illi persuasioni de pœnis impiorum in futuro seculo, qua ab ineunte ætate imbutus erat Theodoricus, quid de illis dicturus est, qui omnium religionum & numinum contemtores cum essent, suorum scelerum recordatione, in grauissimos terrores inciderunt? Quo in genere

Theodoricus ostro gottus.

Consule procopiū de rebus Gothicis.

nere admodum memorabilia ſunt, quæ de Caio Caligula Suetonius ſcribit. Is enim quanquam atheus fuerit; ad minima tamen tonitrua conniuere, ad maiora verò è ſtrato ſe proripere, & ſub lectum condere ſolebat. Peregrinatione Sicilienſi irriſis multorum locorum miraculis, repentè Meſſana noctu profugit, Aetnæi verticis fumo ac murmure pauefactus. Adhæc quis vnquam magis Deum contemſit, quàm Epicurus? Et tamen is nulli non ſcelerato etiam inter tuta timorem eſſe fatetur. Teſtis Seneca epiſtola 97. ſic de Epicuro loquens. Hoc argumẽtum Epicuri, eſt naturâ à ſcelere abhorrere, quòd nulli etiam non inter tuta timor eſt. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. Ideò nunquam fides fit latendi ipſis latentibus, quia arguit illos conſcientia, & ipſos ſibi oſtendit. Hactenus Seneca. Cùm igitur tam in religioſis, quàm irreligioſis, tam monarchis, quàm ſubditis, malam conſcientiam timor comitetur; is ſi vanus non ſit, aliquid eſt profectò, cur ſcelerati ipſius naturæ admonitu timeant. Et quid hoc aliud erit, quam ſupplicium, quod à Deo iuſto iudice, ipſis niſi reſipiſcant infligetur?

Caius Caligala.

Epicurus fatetur malos omnia tuta timere.

Idem liquere ex fiducia, quam bona conſcientia gignit.

CAPVT X.

DIximus ipſam naturam hominis malè ſibi conſciam ſe damnare, & in latebris ſuæ mentis ſententia contra ſe lata Dei futurum iudicium præuertere: idque ex facinoroſorum hominum notiſſimis illis terroribus ita ſe habere demonſtrauimus. Nunc e diuerſo, quoniam & inde prouidentia Dei erga iuſtos non mediocriter illuſtrabitur, bonam ſpem & fiduciam ex vitæ benè actæ conſcientia promanare oſtendamus. Vt igitur ab Ethnicis incipiamus, quanquam illi per errorem ſe innocentes crederent, ea tamen qualiſcunque innocentiæ perſuaſio, quantum momenti habuerit ad implendos bona ſpe & hilaritate eorum animos, ſæpè tum dictis, tum factis declarârunt. Horatius de viro bono loquẽs, ſi fractus, inquit, illabatur orbis, impauidum feriẽt, ferient ruinæ. Et memoratu digna eſt illa Carneadis comparatio, quam Plutarchus libello de animi tranquillitate refert. Aiebat is, quemadmodum pyxides aromaticæ, cum euacuatæ fuerint, gratum odorem multò poſt tempore ſeruant, ita in animo viri ſapientis res benè geſtas nunquam non iucundam & recentem ſui memoriam relinquere, vnde hilaritas irrigatur & efflorescat.

So-

Socratem Athenienſem Plinius ſummam animi tranquillitatem vultus habitu ſemper eodem præ ſe tuliſſe commemorat; vſque adeò, vt neq; dum ad mortem abduceretur, vllus in eo metus aut trepidatio deprehendi potuerit. Cumque eum neceſſariorum nonnulli cum lacrumis ad carcerem vſque proſequerentur, ac ſe id moleſtè ferre dicerent, quod ipſi innocenti moriendum eſſet, ſciſcitatus eſt ex illis, num eum iuſtè interfici mallent: innuens, non mediocri ſolatio ſibi ſuam innocētiam eſſe. Cicero cùm in illa tempora incidiſſet, quibus tyrannide Iulij Cæſaris reſpub. opprimebatur, multas ſibi cauſas eſſe dicebat, cur mortem optaret: verùm contra omnia mala ſe vnicum ſolatium habere, quòd culpa vacaret. Et in epiſtola ad Octauium, quo ἐνθουσιασμῷ & qua fiducia ait ſe ad Curios & Decios iturū, &, apud illos de Octauij improbitate queſturū eſſe? Multò magis ij, q̃ nō ſua tantū imaginatione, ſed reuera innocētes fuere, cum improborū calumnijs appeterētur, ab iniquis eorum iudicijs ad tribunal Dei reſpexere, & eo ſolatio, ſe cōtra virulētas hominum linguas munierūt. Exēplo ſit nobis D. Paulus q̃ cum apud Feſtū iudicem vinctus cauſam diceret, mira quadam cōfidētia & alacritate in hæc verba ꝓrupit: Ego ſtudeo ſine offendiculo cōſciē-

Socrates ſemper eodem vultu fuit.

Xenophō in apologia.

Cicero epiſtola ad Marium. li. 7. epiſt.

tiam

tiam habere ad DEVM & ad homines semper. D. Basilius cum à pneumatomachis ob confessionem trium personarum, in vna diuinitate velut καινοτόμος seu fidei innouator accusaretur, bona sua conscientia fretus, ait se cum illa confessione ad Dominum migrare velle. Plures autem huius rei testes proferre nihil attinet; cum nemo mortalium sit, qui non vim conscientiæ siue ob scelera terrentis, siue ob res præclarè gestas, quadam hilaritate demulcentis, sit in seipso expertus. Sed nihil ageret natura hominis vel metu deijciens, vel fiducia erigens, si nihil ex virtute boni, & ex improbitate mali in futurum à Deo expectari deberet. Atqui naturam nihil frustra agere, apud omnes in confesso est. Adeò igitur nostri cura Deus tangitur, vt vnicuique etiam pro meritis pœnas vel præmia distributurus sit.

Quod sublata diuina prouidentia nemo improbus esse, aut peccare dicendus sit.

CAPVT XI.

HActenus naturam triplici dignam reprehésione ostendimus, si ad res humanas DEI prouidentia non pertingit: primum quòd hominem neque huius vitæ bonis quietè perfrui sinat, neque alia

præ-

præſtantiora, quibus horum iactura penſetur, ſubſtituat: ſecundò quòd eum talem genuerit, vt ſine Dei metu virtutis nullo modo capax eſſe videatur: tertiò quòd non aliter, atque ſi DEVS ſcelerum vindex futurus expectaretur, non ſolum in genere peccatorum comitem debere eſſe miſeriam decernat, verùm etiam cauſa ſit cuique, vt poſt admiſſum facinus ſe ipſum damnare, & ſimulatque digitus increpuit, metu expalleſcere cogatur. Sed nunc maius opus moueo. Oſtendere enim conabor, nullam bonorum & malorum operum diſtinctionem ſubſiſtere poſſe, ſi non Dei cura res humanæ adminiſtrantur, virtutem nil eſſe præter nudum & inane nomen, vnam viuendi regulam cuique ſuam libidinem fore. Vt igitur hinc incipiamus, nemo peccare vel flagitium deſignare dicitur, cum re quapiam pro ſuo libitu vtitur, cuius eſt plenum penes ipſum dominiũ. Quomodo enim poſſet dici, malus aut flagitioſus, qui quod licitum eſt facit? Cur nõ autem liceat cuique re ſua vti, qua ex parte ſua eſt? Atqui ſi nullum numen mundo pręſidet, quod iure creationis & gubernationis ſibi generis humani dominatum vendicet, corpus & ſingula membra quiſque noſtrum ita in ſua poteſtate habet, vt nulli non vſui pro ſua libidine illa queat

accom-

accommodare. Neque eos qui Psalmo 9. effræni linguæ licentia se in quosuis incurrere velle dicebant, eo quod labia sua à seipsis haberent, nec vllum dominum aut superiorem agnoscerent, alia ratione Dauid sibi compescendos existimauit, quàm DEI omnium Domini ipsis iudicia proponendo. D. Paulus immoderata seruitute non esse ab heris præmenda mancipia demonstraturus, nihil validius afferre potuit, quàm quòd cõmunem vtrique dominum in cœlis haberent, qui certos terminos herili potestati præfixisset. Rursus, omnium legum obligatio à legislatoris in eos, quibus feruntur, potestate dependet. imò neque nomen legis illa præcepta merentur, quæ sine imperandi iure cuiquam iniungũtur. Lex enim à ligando nomen accepit. Si ergo nullus est humani generis rector & dominus, nullis quoque legibus homines obstricti erunt. Cuique igitur quicquid lubet, licebit. Nihil enim illicitum, nisi idem & lege prohibitum sit. Habeat sibi impressas quisque honestorum & inhonestorum regulas, dictet natura quid agendum, quidué vitandum sit: interim homo quia nulli se maiori subijcitur, quod volet, facturus est, & eodem loco naturæ dictata habiturus, quo leges Platonis, aut alterius cuiusquam Philosophi, qui imaginari-

am rempub.construxit. Cùm ergo his gradibus à negatione diuinæ prouidentiæ ad omnium virtutum & totius moralis Philosophiæ ruinam perueniatur; adhuc qui Dei curam cœlo definiunt, se non dico Philosophos, verum satis sanos profiteri audebunt? Sed dicent fortè ijdem, peccare hominem, cum non humaniter viuit, tunc autem videri ipsum humanitatis desertorem, cum non id facit quod ratio imperat, sed quod appetitus, quem cum brutis communem habet. Itaque obligationem secundum rationis præscriptum viuendi hominibus ex eo prouenire, quod homines, hoc est ratione præditi sunt; quemadmodum harmoniæ musicæ leges non aliunde, quàm ex ipsa artis natura proficiscuntur, quas tamen quisquis violat, malus Musicus dicitur. Quid igitur obstabit, quò minus & is malus homo dicatur, qui naturæ, per quam homo à brutis discernitur, leges violat? Ad hæc nemo qui aliquem DEVM confitetur, dubitat, quin idem peccaturus sit, si limites suæ sapientiæ & iustitiæ trāsgrederetur: Atqui Deo nemo superior: fallitur ergo quisquis obligationem parendi, sine domini præcipientis auctoritate negat posse consistere. Sed facilis est ad hæc responsio. Obiectio.

Non enim nego, quin rationē homo sua- Solutio.

rum

rum actionum ducem sequi debeat, non id ago, vt sublata DEI prouidentia ostendam, fortunæ temeritati hominum vitam committendam esse; hoc est ipsum, hominem ex homine tollendum: sed cum nonnulla prima fronte videantur esse rationi consentanea, quæ cum diligentius explorata fuerint, ex diametro cum ratione pugnare comperiuntur, in eo rerum genere & morales quasdam virtutes reponendas esse censeo; si non Dei consilio mundus administratur. Nonne Epicurei cum honestatem per se amandam esse negabant, cum virtutem nihil aliud quam œconomiam quandam in voluptate, vel amplectenda, vel tempore & loco parum oportunis contemnenda esse dicerent, rationibus rem gerebant? Agebant sanè; & quidem tam validis, vt sine retributione futuræ vitæ dilui non possint. Si ratio suadet, vt neglectis proprijs commodis iustitiam secter, rursum dictat eadem ratio, æquum non esse, vt sim in alios beneuolétior quam in meipsum; quocirca si proximi ius cum mea pernicie coniunctum est, salutis meæ potius rationem habebo, quam iuris illius. Si ratio imperat nuntium remitti carnis voluptatibus; plausibile & hoc est ab eadem ratione profectum:

τέρπεο μοι φίλε θυμὲ τάχ᾽ ἄν τινὲς ἄλλοι ἔσονται Thegnis.
ἄνδρες ἐγὼ δὲ θανὼν γαῖα μέλαιν᾽ ἔσομαι,

Id est. Voluptate perfruere anime mi, breui alij homines victuri sunt, ego verò terra nigra fiam. Frustra hominis eximiam quandam dignitatem præ brutis animantibus somniamus, si idem ortus, idemque interitus est vtrorumque. Frustra si ex terra toti constamus, in eamque breui tempore recidemus, bona spiritualia quærimus, & rebus, vnde nulla in corpus redundat vtilitas, inhiamus; cum multò consultius esset à mortalibus mortalia curari, à terrenis terrena, à carnalibus ea, quæ carni suauiter blandiuntur. Liquet ex his non defuturas ijs rationes, qui posito mundum à Deo non gubernari, naturale rationis dictamen contemnendum censerent, ac proinde nostrum epicherema inconcussum manet, quo ratiocinabamur, vna cum diuina prouidentia discrimen bonarum & malarum actionum, de medio auferri Aut si tali rerum statu vllum peccatum ab homine admitti poterit, peccabunt ij, qui vel in virtutis cultu longius euehuntur, quam fert propriæ vtilitatis ipsorum ratio: vel voluptati intemperantius indulgent, quam ijs conueniebat, qui ad diuturnam voluptatum affluentiam anhelant. Perfrica igitur frontem ô Epicuree, & eum

qui cum posset te onustum auro spoliare, tibi nemo arbiter à quo proderetur adesset, stultum & malum dicito, eum verò qui talem nactus oportunitatem, ne teruncium quidem tibi reliquum faceret, prudētem & bonum; aut si tunc primum euigilare incipis & virtutem non esse propria vtilitate metiendam confiteris, cum ad marsupium tuum ventum fuerit; agnosce DEI hanc esse immutabilem legem, qua iuberis alteri non facere, quod tute tibi fieri nolles, ideoque illius te imperio ipsa tua conscientia attestante subiectum.

Quod impotentia hominis ad beatitudinem consequendam argumento sit, esse aliquid homine maius, quod humani generis curam gerit.

CAPVT XII.

QVoniam fundamentum totius doctrinæ de moribus est beatitudo, cum ex morali Philosophia nunc prouidentiam DEI stabiliamus, non ab re fuerit ex æstimatione virium hominis ad beatitudinem comparandam, propositæ disputationi aliquid lucis afferre. Nemo igitur nescit, hominis naturam non esse ijs viribus præditam, vt summam suam perfectionem, quam

felici

felicitatem appellare cõsueuimus, sine Thesei cuiusdam se sapientioris & potentioris auxilio adipisci queat. Primum enim beatus esse nequit, qui mentem crassa errorum caligine obtenebratam habet; qui neque de fine quo cursum dirigere, neque de itinere quo ad finem peruenitur quicquam certi statuere potest. Quis verò suæ cæcitatis manticam adeò procul in tergum reiecit, vt non hîc mallet alium longè sapientiorem audire, quàm ipsum se tam arduæ rei magistrum profiteri? Sed etsi fingamus aliquem fuisse hominem, qui cæteros ingenio præcellens, &, quòd Lucretius de Epicuro dixit, omnia minora lumina veluti Sol exortus restinguens, suo Marte quodnam sit hominis supremum bonum animaduertit; quia tamen is vulgo hominum persuadere non potuit, vt se ad felicitatem duce & monstratore vterentur, adhuc fixum manebit quod antea dicebamus. Si enim tanta sit hominum cęcitas, vt neque tum videre potuerint, quem vitæ cursum tenere debebant, cum non deesset, qui velut digito ipsis totius humanæ vitæ scopum demonstraret, ineuitabili necessitate consequitur, sublimiori quodam ipsis doctore opus esse, qui etiam mentis tenebras affuso cœlestis gratiæ lumine dispellat, ne tota humana species fine suo frustre-

 tur,

tur. Is verò quis alius esse poterit quàm Deus? Porrò neminem ex ijs, qui se proprio ingenio, quæ sit hominis suprema felicitas inuenisse iactitârunt, cæteris mortalibus (præter admodum paucos, idq; breui tempore) persuasisse, veram se adferre de felicitate sententiam, facile erit ex historijs declarare. Vt enim de Socrate incipiamus, qui primus dicitur à cœlo & naturæ contemplatione Philosophiam in domos deduxisse, & de finibus bonorum & malorum disserere cœpisse, is quomodo alijs se quicquam solidi proferre persuasisset, cum neque sibi ipsi persuaserit, vtpote qui id vnum se scire dicebat, quòd nihil sciret? Eius discipulus Plato, tam absurdas habuit de hominis fine cogitationes, tamque mirabiles animarum ad corpus remigrationes confinxit, vt diu eius opinio residere nequiuerit. Proposuit & Cynica secta suam de summo hominis bono sententiam, verùm quam sine vulgo riuali amauit. Itaque Diogenes dictitare solebat esse se laudatum canem, sed paucos secum ad venationem exire velle. Denique tam hi, quam Aristoteles de beatitudine in totum nihil dixerunt, verùm intra eius boni inquisitionem, quod in hac vita præstantissimum est, constiterunt. Quare cum potissima de hominis fine quæstio sit, hîcne ad

Socrates.

Plato.

Aristoteles.

eum

eum perueniri poſsit, an in futurum expectari debeat; qui eam ne attigerunt quidem, ſatis indicarunt ſe nihil de vera felicitate comperti habere, ac idcirco non ſunt ijs Philoſophis annumerandi, qui ad eam ſe duces profeſsi ſunt.

Quòd verò ad Zenonem & Epicurum attinet, horum ille tam locupletem facit hominem, vt nemo ſit tātus opum humanarum admirator, quin eum mentiri intelligat: alter verò ad tam brutalem felicitatem velut claſsico dato inuitat, vt quadam erga ſuum genus reuerentia commoti homines, nihil probroſius ducant, quàm Epicuri diſcipuli & eſſe, & vocari. Cum igitur cognitum eſſet Græcorum Philoſophos, qui initiò magnam de ſe expectationem concitârant, promittere ampliora, quam præſtarent, multis iam ſeculis de humano ingenio quadam concepta deſperatione, eæ ſolum de felicitate perſuaſiones viguerunt, quæ diuina niti auctoritate ſunt viſæ. Quarum ſi nulla vera eſt, nec ſe eo demittit cœleſte numen, vt homini, in vaſtiſsimo pelago & denſiſsimis tenebris fluctuanti, faculam accendat, quàm reſpiciēs ad optatum finem perducatur, longè profectò peius cum homine quàm cum brutis agetur. Horum enim etſi ſingula fine ad quem à natura deſtinantur

Zeno.
Epicurus.

excidere possunt, nunquam tamen integra species sua naturali perfectione multantur. Atqui si Deus afflictis hominum rebus non consulit, cum tanta sit eorum ad seipsos iuuandos imbecillitas, vt hactenus nemo vitæ humanæ metam, quæ omnium consiliorum & actionũ principium esse debebat, propria inuestigatione sit assecutus: efficitur vt totum genus humanum ἔκτρωμα seu abortus quidam naturæ censendum sit. Sunt alia multò plura, quorum etsi ad beatè viuendum cognitio necessaria est, nihil tamen aliquidi de illis humanum ingenium cœlesti doctrina destitutum pronũtiare potest, verbi causa, quid de illis spiritibus statuendum sit, qui spectris nocturnis, magorum, idolorumque mirandis operibus adeò per vniuersum orbem clari & celebres effecti sunt, vt ab insania parum abesse videantur, qui negant esse δαίμονας οἳ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον. Hi enim cum diuinos honores olim importunissimè flagitarent, nec se aliquando nisi humanis hostijs placari sinerent, in ancipiti periculo homines versabantur. Nam neque tutum erat eos extrema omnia minitantes aspernari, neque vicissim credibile videbatur, Deorum loco habẽdos esse, qui innocentium cæde oblectabantur. Quis igitur nisi homine maior tam perplexa dubita-

bitatione sollicitas mentes exoluere, & occultissimam illorum dæmonum naturam in lucem proferre potuisset? Sed quantopere altiori quodam lumine, quàm sit naturę, humanum genus indigeat, alio loco fusius explicabitur.

Quod visibilis mundi pulchritudo testetur, hominum vitam Deo curæ esse.

CAPVT XIII.

APVD omnes sapientiæ professores certissimum habetur, naturalia esse prę stantiora ijs, quę arte & industria humana elaborantur. Cùm igitur hoc vniuersum sit humani generis quædam veluti respub. multò omnibus suis numeris absolutius erit, quàm eę quę ad vniuersi imitationem ab hominibus constitutæ sunt. Idque magis perspicietur, si quis visibilé mundi pulchritudinem, cum ciuitatis ornatu visibili, purpura iuxta purpuram, vt dici solet, locata, conferat. Quæ namque ædium species, quis platearum nitor, quæ hortorum amœnitas in vlla ciuitate humana, cum solis ac siderum blando fulgore comparari potest? Quæ saxorum durities, quod columnarum robur, cum cœli adamantina firmitate componi? Sed neque si inuisibilium or-

namentorum comparatio instituatur, vlli reipub. humanæ hoc vniuersum cedet. Legum enim naturæ tanta æquitas existit, vt ad illas, tanquam lydium lapidem, cætera, quas humana adiecit industria, examinentur. Quæ cum ita sint, haud credibile est, ea ex parte humanas politias mundi republica præstare, quòd, cum nulla sit tam abiecta ciuitatula, quin iudicium in legum violatores exerceat; in vniuerso nullus sit, qui vel probos digna mercede remuneret, vel improbis merita supplicia rependat. Solon dicebat pœnis & præmijs respublicas contineri; quare si eorum in mundi repub. ratio non habetur, quæ hæc fuit tam præpostera diligentia, vt vniuersi externa omnia quam splendidissima effecta sint, eorum verò quę mente comprehenduntur, id quod pręcipuum erat, omnino neglectum? Si qua in terris ciuitas extare diceretur, cuius quidem visenda esset pulchritudo ea, quę sub aspectum cadit, cętera verò nihil differret à ferarū latibulo; nemo dubitaret tantundem huic narrationi tribuendum esse fidei, quantum veris historijs Luciani: atqui talem ciuitatem expressissimè referret hoc vniuersum, si improborum scelera nunquam Deus vindicaturus esset. Vidi, inquit Salomon, calumnias

Hoc Solonem dixisse testatur Cicero epistola 15 ad Brutum.

quæ

quæ ſub Sole geruntur, lacrumas innocentum, & neminem conſolatorem, & laudaui magis mortuos, quàm viuentes, & vtroque feliciorem iudicaui, qui nondum natus eſt, nec vidit mala, quæ ſub Sole fiunt. Quiſquis hiſtorias & vetuſtatis monuméta coluit, videbit omnibus ſeculis nil aliud quam pelagus quoddam fuiſſe hunc mundum, in quo homines in morem piſcium, imbecilliores à fortioribus deuorantur. Quid enim annalibus proditum eſt præter bella, cædes, incendia, vaſtitates, quas homines hominibus intulerunt? Quoties accidit, vt vna aliqua gés longiſsimè remotas prouincias velut flamma vorax depopulata ſit? Quanta ſæuitia Perſæ & Macedones per orientem, Romani per totum penè orbem, Turcæ ac Tartari per Europæ, Aſiæque magnam partem graſſati, incolas harum regionem oppreſſerunt, ac ſub iugum duriſsimum redegerunt? Vnius Iulij Cæſaris ductu centies millena milia & centum nonaginta duo milia hominum interemta eſſe Plinius refert, exceptis ijs, quos è proprijs ciuibus, vt ipſe ſolus oppreſſa repub. rerum potiretur, innumerabiles neci dedit. Quæ rerum humanarum confuſio, ſi æternis retro ſeculis durauit, & in poſterum perpetuo manſura eſt, nec aliquod DEI iudicium expectatur, quod iniuſtitiæ

Eccleſ. c. 4.

Hiſtoria ſpeculum humanæ crudelitatis.

deformitatem, quo decursu huius temporis mundus dehonestatur, vindictæ pulchritudine instauret, perenni illo Heracliti fletu hic mundi status deplangendus esset, nec *κόσμος* ab ornatu dici deberet, sed à tanta ordinis perturbatione teterrimum quoddam barathrum, & cœcum chaos iustius appellaretur. Sed absit, vt de re longè diuinissima talis animum nostrum cogitatio subeat: verùm potius, quomodo Socrates cum audisset Heracliti quendam librum legi, rogatus quid de illo sentiret, respondit, ea quæ intellexisset videri sibi præclara, & propterea conijcere se idem de cæteris quæ non intellexisset iudicandum esse; quomodo D. Augustinus quia perspiciebat sacras literas, qua parte ab ipso intelligebantur, plenas esse propheticæ & apostolicę maiestatis, & idcirco nõ dubitabat, quin tales essent, vbi abdita erat earum intelligentia; quomodo Philosophi, cum vident pleraque naturæ opera ratione nõ carere, haud ambigũt, quin & ea, quorum ratio in occulto latet, minimè superuacanea sint: ita quoque nos admirabili illa mundi pulchritudine, quam oculis intuemur, commoti, non dubitabimus, quin haud ei desit intelligibilis ille decor, qui ex eo, quòd iniustitia culpæ per iustitiam pœnæ compensatur, exurgit. Nec audiendi

Socrates. (margin, beside "at: verùm potius, quomodo Socrates")

Obiectio. (margin, beside "næ compensatur, exurgit. Nec audiendi")

sunt,

ſunt, qui ne cogantur Deum iudicem agnoſcere, obijciunt nobis pœnam ſibi ipſi eſſe omnem inordinatum animum, idque ſufficere ad mundi, qui peccando deformatur, inſtaurationem. Primum enim non in omnibus hoc vindictæ genus locum habet. Siquidem, teſte Salomone, ſunt impij, qui ita ſecuri ſunt, quaſi facta iuſtorum habeant: ſunt qui gloriantur cum malè fecerint, & exultant in rebus peſsimis. Quorum enim mẽs vitiorum longo vſu obtenebrata eſt, ij nec ſui peccati magnitudinem ęſtimare, nec quãto ſe bono priuent ſatis intelligere queunt. Neque Philoſophis ignota fuit, ea malorum diſtinctio. Apud hos enim alij ἀκρατεῖς, hoc eſt, incontinentes, alij ἀκόλαστοι, hoc eſt, intemperantes dicuntur; in quorum prioribus natura nondum adeò deprauata eſt, quin adhuc ipſis inter peccandum obmurmuret, ac perpetrato crimine pudorem ingerat: in cæteris verò, quos intemperantes vocari diximus, rationis lumen diuturna peccandi conſuetudine tantopere offuſcatum eſt, vt ſine vllo pudore ſuis cupiditatibus fræna laxent. Eiuſmodi volunt fuiſſe illum, qui dicebat.

Solutio.

Ecclesi. 8.

Prouerb. 2.

Differunt incontinentes ab intemperantibus.

Plutarch. de virtute morali.

τίς δὲ βίος, τί δὲ τερπνὸν ἄνευ χρυσῆς ἀφροδίτης,
τεθναίην ὅτε μοὶ οὐκ ἔτι ταῦτα μέλει.

Id eſt, Quæ vita, aut quę voluptas exiſtit

ſine

sine aurea Venere? Moriar quādo mihi hæc non amplius curæ sunt. Hoc igitur hominum genus, quomodo credibile est seipsos peccando punire, cum tali pœna nihil ipsis possit gratius accidere? Quin neque illi, qui cupiditatibus victi obstrepente ratione se dant flagitijs, rectè existimantur sat pœnarum dare, si pudore in ipsa flagitij perpetratione turbentur, post admissum verò nefas pœnitentia crucientur. Nam varijs negotiorum turbis distracta eorum mens, rarò illam carnificinam in seipsam exercet, idque non tam atrociter, quàm sceleris magnitudo meretur. Mens enim hominis animalis & sensuum mancipis, virtutis pulchritudinem & vitiorum deformitatem valdè tenuiter cognitam habet. Itaque huius anthypophoræ securi huius seculi prætores & iudices, pœnam, quæ sensus offendit, sceleratis adhibendam esse censent; vt eo modo quam iniustè agendo voluptatem ceperant, eam iustò patiendo amittant. Atque hîc moralium argumētorum & totius secundi libri finis esto.

LIBER

IN LIBRVM TERTIVM DE PROVIDENTIA DEI

PRÆFATIO.

VO argumentorum genera, quibus Dei prouidentia mundum administrari docetur executi sumus, iisq; singulis singulos libros attribuimus, quòd neque inter se, neque cum sequentibus cohærerent. Nunc deinceps, quia nonnunquam citius genus argumentorum mutabitur, nonnũquam diutius in eodem genere versandũ erit, libros non amplius probationum generibus distinguemus, sed symmetriæ cuiusdam ipsorum inter se rationem habebimus. De methodo verò quam sequemur beneuole lector, hæc paucis accipe. Primum locum dabimus iis argumentis, quæ ex totius vniuersi quibusdam affectionibus sumta, demonstrant nihil esse quod Dei curam subterfugiat. Hinc ea subiungemus, quæ partem aliquam vniuersi diuinæ prouidentiæ subiectam esse ostendent, sequentur mox quædam experimenta, quibus tandem consensum sapientum & totius humani generis pro argumentorum coronide adyciemus.

Vnum

Unum quendam esse totius vniuersi finem.

CAPVT PRIMVM.

1 ESSE quoddam commune totius vniuersi bonum & finem, primùm ex eo apparet, quod nonnullorum corporum sint diuersæ, imò contrariæ motiones. Aer nonnunquam in profundissimas terræ latebras, contra insitam à natura leuitatem sponté se insinuat, aqua subinde sui ponderis oblita sursum nititur, sidera errantia non solum proprio motu ab occidente in orientem feruntur, verùm etiam primo mobili in contrarium trahenti, haud inuita obtemperant Sed fieri non potest, vt vnum idemque corpus vi suæ naturæ propria diuersis motibus incitetur: vnde igitur ista motuum pugnantia in ipsis proficiscitur? An dicemus vnum esse naturalem, reliquum violétum? At non facile erit explicatu, quid sit, quod aquam in vase per vim retineat, cum vas supernè nullum spiraculum habet. Multò minus verisimile est, alteram cœlorum reuolutionem naturæ repugnare, cum nihil sit à vera Philosophia alienius, quàm æquabilissimam illorum corporum conuersionem, violentam dicere. Nihil igitur hîc aliud dicendum restat, quam vniuscuiusque rei naturalis duplicem esse propensionem, qua-

Duplex naturarum propẽsio.

quarum vna velut particulares naturæ, in proprium bonum feruntur, altera velut vniuersi quotæcunque portiones ad communem eius salutem anhelant. Atque hinc fieri, vt cum vtrunque simul assequi non valent, proprio bono deserto commune bonum consectuntur. Idcircò verbi causa, aquam nonnunquam in sublimi suspensam manere, ne si efflueret, cum in eius locum aër succedere nequit, hiatus nullo corpore plenus in mũdo nasceretur. Quòd tanquam grande incommodum natura refugit; quia vt à continuitate & cohærentia membrorum animalis vita & incolumitas pendet, ita in partium vniuersi continuata serie salus & integritas ipsius constituta est. Adhæc vis generandæ sobolis, amor posteritatis, στοργὴ quo etiam truculentissimas feras natura suos fœtus complecti cogit, omnia generandæ ac educandæ prolis instrumenta non ad priuatam vllius vtilitatem comparata sunt; verùm quia rerum sublunarium natura fragilior erat, quem vt sempiterna posset existere, quo perpetuitati vniuersi consuleretur, generatio instituta est. Qua de re memorabilis extat apud Aristotelem libro 2. de generatione sententia: Quia in omnibus, inquit, quod melius est naturam appetere dicimus, melius verò est esse quàm non esse, cum

Causa cur natura vacuũ fugit.

II.

id

id propter absentiam à principio non sit omnibus concessum, τῷ λειπομένῳ τρόπῳ συμπλήρωσε τὸ ὅλον ὁ θεὸς, ἐνδελεχῆ ποιήσας τὴν γένεσιν, id est, alio modo, qui reliquus erat, Deus vniuersum absoluit, perennem faciens generationem. Præterea nisi sit aliquod totius mundi cōmune bonum, quod singulæ partes respiciant, non esset vnum hoc vniuersum, quemadmodum neque eæ societates vnam rempub. constituunt, quæ ita seorsum sua commoda & incommoda sibi habent, vt vna incolumi manente, altera pessum ire queat. Nil ergo differet ab Hesiodi chao, aut vulgatissima illa Anaxagoræ miscella, de qua librum scripsit, quem his verbis exorditur. ἦν ὁμοῦ πάντα χρήματα. Sed tam absurdam de re longè pulcherrima sententiam, neque ipsius Epicuri animo vnquam sedisse opinor. Falsa quidem, sed probabilior fuit illorum sententia, qui cum viderent multò difficilius esse mundi continuitatem, quàm animalis cuiusquam soluere, cœlum in vniuerso rationem cordis habere; ab ipso non aliter vitam in omnes partes interuentu aëris dimanare, quam in animalibus per tenuem illum spiritum, qui in arterijs continetur, vitalis fotus ad omnia membra diffunditur; denique nihil propemodum in animantis corpore inueniri, quin aliquid ἀντί-

III. (margin, beside "nerationem. Præterea")

Platonici. (margin, beside "aliter vitam in omnes partes")

στροφοι

στροφον ſeu altera ex parte reſpondens in rerum vniuerſitate conſpiciatur; animal eſſe hunc mundum exiſtimarunt: nedum tanta fuerit vllius cordati Philoſophi temeritas, vt vnitatem vniuerſi negare non ſit veritus.
Inſuper libro primo, cum de mũdi opificio tractaremus, multis hoc egimus, vt hominem eſſe totius viſibilis mundi ſcopum demonſtraremus. Quę tota diſputatio πρὸ ὁδοῦ, nobis ad præſentem materiam exiſtet. Nam ſi in hominem cæteræ omnes naturæ collineant, commune igitur earum bonum erit hominis miniſterio mancipari. Omitto nũc quod nonnulli dixerunt, hominis quidem cauſa pleraque animantia condita eſſe; ea verò, à quibus nulla ad hominem redundat vtilitas, velut emblemata ad complendum totius vniuerſi ornatum ad cætera acceſsiſſe; quomodo picturarum extremitates florum & herbarum iconibus exornantur. Quanquam enim hinc non dubia conſecutione inferri poſsit, eſſe quoddam totius mundi commune bonum; quia tamen video quoſdam eruditos viros huic opinioni reclamare, rationibus parum certis rem certiſsimam obſcurare potius, quàm illuſtrare nolo.

IIII.

Eugubinus.

Iulius Scaliger.

Ex hac totius vniuerſi in commune bonum propenſione. Dei prouidentiam confirmari.

CAPVT II.

HANC porrò totius mundi in eundem finem ac ſcopum pronitatem diuinæ prouidentiæ, haud leue documentum eſſe, hoc modo oſtenditur. Quoniam fieri non poteſt, vt naturæ tot ac tam diuerſæ in vnum commune bonum caſu & inconſulta temeritate propendeant, aliquid ſit neceſſe eſt, à quo in ipſum dirigantur: idque vel eſt vis quædam cunctis rebus ex æquo inhærens, vel abſoluta, & per ſe ſubſiſtens Primum horum dici non poteſt. Quis enim neſcit, ea quæ ſolum contigua ſunt, ſuiſque finibus ſigillatim circunſcripta, non poſſe vllam formam in communi poſſidere? Vnum definiunt Philoſophi, quòd eſt in ſeipſo diuiſionis expers, & à quolibet alio diuiſum & ſeparatum: quare ea forma, quæ tot in partes diſcerpta eſſet, quot ſunt res in vniuerſo ſuis proprijs limitibus definitę, nequaquam vna exiſteret. Scio equidem lógè aliam eſſe vnitatem ſubſtantiæ, quàm loci: verùm nego per naturam fieri poſſe, vt vna ab altera ſeparetur, & quæ diuerſis locorum terminis concluſa ſunt, ea ſubſtantiam prorſus eandem habeant. Nam quòd Eccleſię fides de Euchariſtia tradit, tam inſolens, & à naturæ legibus alienum eſt, vt impijs

Quid ſit vnum.

Philo-

Philoſophis nihil abſurdius dici poſſe videatur. Reſtat igitur, vt is, à quo vnum in finem cuncta impelluntur, à mundo ſit abſolutus: incorporeus igitur erit. Cùm enim agens perpetienti coniunctum eſſe debeat, qui ſingula finem ſuum deſtinatò petere facit, hunc omnibus rebus præſentem adeſſe neceſſe eſt. Atqui corpus per vniuerſum ſpatium, quod mundus occupat, intentum eſſe nequit. Quando enim vno corpore impletur interuallum quodpiam, alterius minimè capax eſt. Si incorporeus, etiam mente præditus erit profectò. Nam iuxta illud Ariſtotelis, in ijs quæ materia carent, hoc eſt, incorporea ſunt, intelligens, & quod intelligitur idem eſt. Quis ergo is erit niſi Deus? Cùm verò nil aliud ſit, rem quampiam ſuum in finem dirigere, quàm gubernare ac prouidentiam eius habere, patet ex his, DEI prouidentia mũdum adminiſtrari. Sed quia ſub tam generali prouidentiæ deſcriptione impiæ quorundam Philoſophorum ſententiæ deliteſcere poſſent, eidem fundamento aliã ſuperſtruemus, quę pietatis & religionis conſeruatrix eſſe queat, & qua nihil diuina gubernatione exemtum eſſe ſtatuitur. Poteſt igitur Deus in vniuerſum tribus modis huius vniuerſi moderator intelligi. Vel enim ipſe cum primò rerum naturas condere

Omne incorporeũ intelligẽs. Cap. 4. li. 3.

ret, impetus quoſdam ijs impreſsit, quibus cum in propria bona, tum in id, quod omnibus commune ferantur, ac deinceps à mundi procuratione feriatus, vnumquodque ſinit eò tendere, quo impetus illi naturales rapiunt; vel per cœlos, aut aliud quodcunque corpus inferiora procurat; vel denique vicariam quandam mentem vniuerſo præfecit, vt ipſum eius gubernatione diſtineri, non ſit neceſſe. Ac primis ille prouidentiæ modus, cum experimentis repugnet, à nemine Philoſopho, quod ſciam, ponitur. Alter verò, licet patronis non careat, facilè tamen neque diuinæ bonitati congruere, neque experimentis conſentire, neque omnino poſſibilis eſſe demonſtrabitur.

Deum non ſolum mediante cœlo, ſed immediatè quoque mundum regere.

CAPVT III.

NON congruere Deo talem prouidentiæ modum in fine primi libri tot rationibus declaratū eſt, vt ſupuacaneum videatur, vllū deinceps verbū ea de re cum aduerſarijs commutare. Experimentis verò, quia plurima à nobis afferentur, ſatius erit peculiarem locum attribuere. De poſsibilitate igitur nunc ſolum tractaturi ſumus. Ac primum Lactanius libello

Prima ratio.

lo de ira Dei sic ratiocinatur: vbi non est ratio, non est cogitatio, vbi non est cogitatio, non est motus nec actio. Quæ gradatio, quia mirificè illustrat prouidentiam ad omnia pertingentem, clarius explicanda erit. Neque enim omnes intelligere arbitror, quid sibi tam succincta argumentatione Lactantius velit. Itaque sciẽdum est, veteres Philosophos, quemadmodum ex Platonis Phædone & proclo in Timæum libro primo admonuimus, præter causam materialem vix aliam agnouisse, ac primo Anaxagoræ suboluisse mentem quãdam, quę res omnes inter se cõfusas & permistas in ordinẽ digesserit. Qui tamen in progressu physiologię suę, ad aëras & nescio quam ὁμοιομέρειαν relabitur. Post hunc demum Platonem animaduertisse, quòd præter materialem causam opus sit effectore intelligentis naturę, non solum ad primam mundi constitutionem, sed in omni deinceps materiæ immutatione, & secundarum causarum ἐνεργεία. Quæ enim sine cognitione sui effectus operãtur, cum ex se indeterminata sint ad hanc formam ἄτομον, seu aliam producẽdam, imò inter infinitas, quæ paulatim produci queunt, æquali pondere suspensa hæreant, non erit ratio, cur ab ijs vna præ altera in esse prodeat.

Quare vel eas omnes simul gignent, vel

nullam in totum. Atqui omnes, quę infinitę sunt, vnà produci non possunt: nulla igitur producetur. Quocirca, si vlla forma recens in materia progignetur, in tota serie causarum eius aliquam esse necesse est, quæ intelligibilem ipsius imaginem cogitatione complectatur, & ad eam producendam propinquiores causas ex se ἀδιαφόρους determinet. Hoc volebat Lactantius (opinor) cum ait, sine cogitatione nec motum nec actionem subsistere posse. Vt autem ad nostrum institutum hæc argumentatio accommodetur, si iners & otiosa est omnis agendi facultas, nisi intelligentis naturæ adminiculo eius ἀδιαφορία restringatur, sequitur non sufficere cœlum vel corpus quodcunque ad perpetuam illam rerum occumbentium, & orientium vicissitudinem.

Adhæc mundi salus & incolumitas in accurata quadam partium eius symmetria posita est. Nisi enim talis siccorum & humidorum, item frigidorum & calidorum inter se ἰσοκράτεια seruetur, vt vnum ab altero vinci & pessundari non possit, breui tempore futurum esset, vt vna sui parte rerum vniuersitas mutilaretur. Sed & specierum conseruatio, & indiuiduorum certus numerus ad vniuersi integritatem requirũtur. Quis enim nescit eo modo à specierum quodam conte-

xtu indissolubili mundum pendere, vt si è toto ordine vna eximatur, e uestigiò truncus & mutilus sit euasurus? Quis etiam ignorat, si vnius alicuius generis indiuidua nimium multiplicarentur, fore vt vna species alteri impedimento esset? Quid item facerent animalia vitam solitariam ducere sueta, si omnia deserta loca feris complerentur? Vnde rapaces bestiæ alerẽtur, si ingens esset earum copia, & animantia quorum venatu victitant exiguo numero comprehenderentur? Porrò hoc omnium rerum iustum pondus, hanc mensuram, ac numeros sæpè tentari quidem nonnulla intemperie suborta videmus, verùm nunquam adeò tot annorum spatio dissolui ac perturbari potuisse, quin paulatim suæ mediocritati restituta sint. Quæ tantæ molis tam accurata temperatio cuínam quæso accepta ferri debet? An existimabimus mundi sapientissimum architectũ, ita potuisse ipsum instituere, atq; partes eius tam æquis inter se viribus committere, vt vna alteram vincere & deuastare nõ possit? An quemadmodum eximij in humano genere artifices ingẽtes machinas sic instruere valent, vt assidua sui opificis medicatione opus non habeant; sed non aliter, quàm si per se ratione vterentur, vsus ad quos conditę sunt, etiam illo absente pręstẽt? An quo-

Homerus. modo Homerus fabulatur Vulcanum tripodes, qui sponte progrederentur fecisse, quomodo Cretensem Dædalum quædam organa construxisse ferunt, quæ ἀυτομάτως sine auctore mouerentur, ita quoque statuemus hoc vniuersum adeò prouide institutum esse, vt sine opificis sui adminiculo partes, quæ singulæ fragiles sunt, simul coniunctę se inuicem ab interitu vindicare possint? Scio equidem hanc prouidentiæ rationem summopere quibusdam minorum gentium

Auerrois. Philosophis placuisse. Horum enim est illud paradoxon, omninò fieri non posse, vt quantumlibet res singulæ fortuitis casibus iactentur, vlla ἀταξία vel pernicies in rerum genera inuadat. Ac proinde nunquam non esse in tota specie aliquod indiuiduū, quod non omnibus suis numeris absolutum sit, nunquam in humano genere deesse qui beatus sit, nunquam qui rideat, nunquam qui philosophetur, & sic deinceps. Neque vt vires naturales in tota aliqua specie, haud sint otiosæ, ac omnes mundi partes incorruptæ seruentur, specialem Dei prouidentiam requiri, sed huic rei procurandæ vires rerum naturales cum primi corporis motu & energia sufficere. Sed absit, vt credamus mundū quem nos incolimus, cuius imbecillitatis tot documenta quotidie intuemur, sine sui opi-

ficis

ficis singulari cura, non dico in perpetuum, quod illi iactant, sed vel ad breue tempus consistere posse. Loquor autem de mundo nobis noto; siquidem an alius hoc stabilior & minori prouidentia egens ab omnipotente Deo constitui queat, in præsenti non disputo. Primum igitur aio dissolutionis harmoniæ tot causas intra se mundum habere, quot animalia. Vt enim hic è partibus contrarijs in vnum coagmentatis & virium æqualitate sibi mutuo attemperatis, componitur, ita & animalium, quorundam si omnes particulæ inter se conferantur, talis quædam ισοκράτεια agnoscenda erit. Nam etsi disputetur à Philosophis num detur mixtum æquale ad pondus, vt ipsi loquuntur, doctiores tamen in eo conuenire video, quod, si omnium partium crasis iunctim consideretur, talis mixtio non solum posibilis sit, verum etiam ad animantis bonam constitutionem necessaria. Iam verò si anima non potest suum corpus ab iteritu seruare, sed etiam si nulla continentis vi ipsum læderetur, ob partium, è quibus conflatum est, pugnam dissolui paulatim necesse est, quanto magis vniuersum, quòd animæ vinculo non colligatur, tametsi vis aliũde non afferatur, propter suarum partium contrarietatem, non semper maneret incolume, nisi opificis sui

1. ratio cõtra Auerrois dogma.

Datur mixtũ æquale ad pondus.

II. potētiſsima virtute fulciretur? inſuper nulla ſub Sole monarchia, nullum regimen, nulla ſodalitas tam prouidè inſtitui poteſt, vt iniurię temporis non ſit obnoxia. Habent omnia primum ſua rudimenta, mox τῇ κατὰ μικρὸν προσθέσει ad ſummum perueniunt, ac tum deinde fatali quodam flexu incipiūt in peius fluere, & retro ſublapſa referri. Nihil hîc profuerit, remedia cōtra ſuborientes defectus magna cura inſtituta eſſe, nihil gubernatorum induſtria, qui ipſis ad ruinam inclinatis magno ſtudio humeros ſupponant. Incredibile eſt igitur, hunc mundum, quem toties nutare videmus, ſine vllo moderatore ſibi dimiſſum, perpetuò ſaluum manere poſſe. Sed nunc propius ad rem accedamus.

III. Nemo ignorat, ab aëris temperie non ſolum ſtirpium prouentum, ſed & animalium quę ſunt mūdi partes longè nobiliſsimę, ſalutem dependere, & ſi is ſiue nimium diuturno, ſiue nimium copioſo calore vel humore, horumve contrarijs frigore & ſiccitate ſit terris infeſtus, de terreſtrium animalium toto genere actum eſſe. Quæro ergo nūc quidnam haſce aëris affectiones ita moderetur, ijſque legibus temperet, vt ſaluti & incolumitati tot ſpecierum, ſine quibus mundi integritas conſtare non poſſet, ab aëris dyſcraſia probè cautum ſit. An dicemus totam

tam illam causarum multitudinem, à quibus aër variè afficitur, incerto casu fluitare, & dum vna alteri repugnat, & huic rursum altera, idque sine vllo modo ac regula in orbem progreditur, nunquam fieri posse, vt vna diu rerum potiatur exclusis cæteris, ac proinde nullam vsque eo inualituram vt animalium generi perniciosa sit? Fateor equidem fieri posse, vt aliquantisper hoc modo ἡ πανωλεθρία ab animalibus & terræ nascentibus propulsetur, verùm in illa fortuita iactatione necesse esset ex intemperie aëris omnia terrena crebrius, quàm nunc fieri videmus, periclitari, & tandem inferioris mundi harmonia penitus dissoluta, vniuersum vix vllum pristini decoris vestigium retinere. Nisi enim quippiam existat, quod res inter se pugnantes, ac perpetuò in exitium mutuum intentas, in quadam virium æqualitate conseruet ac tueatur, vnum tandem, pessundatis reliquis, necessariò præualebit. Quodsi verò inferior mundus ex se instabilis, & susque deque fluctuans, ad aliquod stabile principium reuocari debet, quodnam illud erit? Hîc Astrologi, sat scio, respondebunt, cœlum ac stellas tantum iuris in sublunarem mundi partem exercere, vt omnium eius affectionum promi condi existant, ac proinde ab illorum stabilitate

Astrologi an rectè stellis affectionũ aëris assignent.

cau-

causam esse petendam, cur aëris temperies ex se fluxa, certis quibusdam legibus astringatur. Atque idem Philosophis dicendum est, qui mentem huic inferiori mundo præesse negant. Sed ex his lubet sciscitari, num sic velint statum aëris ad siderum influxum esse referendum, vt nunquam earum radios materiæ contumacia frustretur, an verò siderum vires aliquando materiæ edomandæ pares non esse fateantur. Non potest dici semper efficax esse stellarum vis; nam si perpetuus sit huius inferioris mundi ordo, vtpote ab insuperabili causa dependens, perit ex vniuerso pulcherrima illa varietas, qua fit, vt nonnullis corporibus certæ & statæ vicissitudines competant; aliæ nullas certas mutationum vices subeũdo, in sua instabilitate duntaxat constantes sint. Præterea mundus inferior peste, sterilitate, aquarum eluuionibus, terrarum incendijs, ventorum grauissimis procellis, terribilibus ostentis in sublimi conspectis adeò subinde concutitur, vt videatur antiquum chaos repetere velle, impiaque æternam formident secula noctem.

Sed absurdum est non ex materiæ fluxu & inconstantia potius, quàm ab eo ipso cœlo, quod sublunarem mũdum in interitum pronam fulcire dicitur, perturbationis originem

ginem repetere. Nec Aristoteli vnquam in mentem venit, stellarum alium atque alium situm inundationis aut siccitates causam statuere: sed contrà in meteorologicis ait propter similem terrarum ad solem respectum æqualiter in ijs affectum esse aërem, nisi vel regionum ipsarum diuersa natura, vel halitus ex vna regione in aliam à vento propulsi, in causa sint, vt vna prouincia humore grauetur, altera siccitate squalescat; vna ventis infestetur, altera tranquilla sit. Vides hîc inæqualium tempestatum, in ijsdem climatibus, rationem non quæsitam esse è sideribus, sed partim ex ipsa soli diuersa indole, quæ alia est in montosis locis, alia in siluestribus, alia in campestribus, alia in palustribus: partim ex fortuita materiæ, vnde venti & pluuiæ gignuntur, iactatione. Patet igitur ex hisce argumentis non rectè dici, omnes aëris constitutiones à stellarum influxu pendere Si verò cœlestium corporum vires tantæ non sunt, vt inferiorem mundum sibi omni ex parte subijcere queant, nondum inuenta ratio, qua is, sine mentis rerum moderatricis præsidio, sartus tectus manere posse videatur. Adde his tot rerum species tam longo tractu seculorum seruatas, ita vt ne vna quidem hucusque interciderit; tametsi quarundam sit tanta fragilitas, vt sine huma

lib.2.ca.4.

IIII.

na cura diu ſupereſſe nequeant, quædam in vna ſolum regione inueniantur, quædam vnicum duntaxat indiuiduum habere dicantur. Quam facile fuiſſet negligentia hominum eas rerum ſpecies aboleri, quæ humana induſtria ſeruantur? Quam procliue inopinato aliquo caſu eas conſumi, quarum ita fert natura, vt cum admodum paucis indiuiduis vel ſtare, vel occumbere cogantur? Quomodo Phœnicis ſpecies, quæ (ſi talis eſt, qualis deſcribitur) omnem ſalutis ſpem in vnico indiuiduo, eoq; caduco repoſitam habet, hactenus ſuperſtes fuiſſet, niſi mens aliqua mundi præſes ſingulari ſtudio ipſa rerum genera ab interitu vindicaret? Sed ne-

V. que prætermittendum hîc eſt, fieri poſſe, vt vna ſpecies in aliam degeneret. Quæ res quia fortaſſe nonnullis παράδοξος videbitur, rationibus & exemplis perſuadenda erit. Primum igitur cogitari velim, ad formæ in materiam inducendæ genituram, non parum referre cuiuſmodi ſit materiæ διάθεσις: nam, vt præclarè dixit Ariſtoteles, δοκεῖ ἐν τῷ πάσχοντι καὶ διατιθεμένῳ ἡ τῶν ποιητικῶν ὑπάρχειν ἐνέργεια, id eſt, videtur actus agẽtium in patiente diſpoſito ineſſe. Itaque non è qualicunque materia equus equum procreare poteſt, ſed ritè diſpoſita & modificata. Ac tantum in materia momenti ſitum eſt, vt equus

lib 2. de anima ca. 2.

quus ex aſina, non equum, ſed deteriorem quandam naturam procreet, mulæ videlicet, non quia ſemina vtriuſque ſexus permiſcentur, vt Galenus exiſtimauit, ſed quia maternum ſemen eſt materia paterni: quomodo ſuccus terræ velut materia ſtirpium ſeminibus ſubiecta eſt; quare tota cauſa degenerationis, materiæ, quam aſina ſuppeditat, inhabilitas exiſtimari debet. Inſuper nonnulla ſemina immodico aëris calore excocta degeneri ſegete ſpem agricolarum eludunt, cuiuſmodi eſt D. Baſilio auctore, qui à Græcis πυρὸς dicitur. Hoc enim frumenti genus cum primò ſereretur, σῖτος dicebatur; poſtea verò quam adoleuit, & natura & appellatione mutata ab aduſtione πυρὸς nuncupatur. Sed & Plinius frugum, quæ ſuo generi non reſpondent mentionem facit. Quę cum ita ſint, efficitur, non poſſe eandem naturam à genitore in fœtum perpetuò tranſfundi, niſi aliquid exiſtat, quod materiam ex ſe mutabilem à corruptelis quæ infinitis eam modis vitiare poſſunt, tutam præſtet. Porrò cum proximæ cauſæ tantis haud polleant viribus, vt materiam prorſus euincere, ac formæ, quam parturit, adaptare queant; ſed tam imbecilles ſint, vt ſæpè διὰ τὸ τῆς ὕλης δυσμεταχείριστον in totum ſuo effectu fruſtrentur, vt in ſterilibus vſuuenire ſolet, ſæpè

Fruges degeneres.

pè fœtum turpi monſtroſitate deformem producant; de alia cauſa multò potentiore cogitandum eſt, quæ materiam à noxis defendens, prolis à paterna ſpecie degenerationi obſiſtat, mens videlicet per inferiorem mundum intenta, & eius incolumitati proſpiciens. Quodſi adhuc vllus cuiuſquam animo ſcrupulus de harum rationum firmitate, inhæreat, ac nondum ſatis neceſſaria ſpecialis prouidentiæ documenta nos protuliſſe arbitretur; huic duo quædam reſpondere poſſum. Prius horum eſt, non potuiſſe mundum ſine opificis ſui admirabili ſapientia ſic inſtitui, vt contra omnes intereundi occaſiones, quas tam multas recenſuimus, ſint in ipſo prouiſa remedia, & proinde ſi non ad oſtendendam Dei ſpecialem prouidentiam efficaces ſint, ſaltem eò profecerint hæ rationes, vt manifeſtius DEI conſilio mundum effectum eſſe perſpiciatur. Alterum verò, quia paucis verbis expediri non poteſt, in ſequens caput reijciemus.

Fuiſſe quoddam vniuerſale diluuium, & ex eo, ſiue naturaliter ſiue miraculosè dicatur accidiſſe, ſemper elucere, quod inferior mundus ἀπρονόητος non ſit.

CAPVT IIII.

SI quis peruicacior sibi non esse satisfactum praecedenti capite queratur, duo me habere dixi, quæ ipsi respondeam; vnum fuit, si non necessariò putet ex illis rationibus confici, quod propositum erat, saltem aliud quod tantundem valet cõcludi, nimirum in ipsa mundi καταβολῇ à Deo perpetuitatis ipsius fundamenta posita esse: ex mundi verò creatione prouidentiam qualem requirimus certissimò inferri, libro primo declaratum est. Alterum priusquam proponam, docẽdum est mihi, fuisse quoddam vniuersale diluuium, quo omnia animalia quæ in terris degunt, quàm paucissimis exceptis, suffocata sunt. Id verò ex orbis ante aliquot secula vacuitate, historiarum origine, artium inuentione, arborum recentibus tralationibus, denique ipsis gentium historijs tanta euidentia probari potest, vt impudens sit, qui in re tam clara tergiuersari non erubescit. Orbis vacuitatem gentium ad quærendas nouas sedes innumeræ migrationes ab historicis commemoratę testãtur. Quis enim nescit, Cyprum, Ciliciam, totum Asię minoris littoralem tractum à Caria & Lydia vsque ad Hellespontum, quin & omnia Ponti littora Græcorum colonijs olim plena extitisse? Siciliam, & eam Italiæ partem, quæ magna Græcia olim di- Cap. 10.

cebatur, Cyrenen in confinio Libyæ & Ægypti, Massiliam in Gallia Narbonensi, omnes fere mediterranei maris insulas cultoribus vacuas à Græcis primum habitari cœpisse? Sed & ipsos Græcos aliunde in illam regionem commigrâsse, vel inde colligitur, quod soli Græcorum Athenienses αὐτόχθονες, hoc est indigenæ habebantur. Nam eius rei argumento est, publica tunc fama iactatum fuisse ceteras gentes, quæ Græcorũ nomine censebantur ex alijs terris in Greciam, haud dubium quin vacuam, esse profectas. Nam si quis ad eam veteris Greciæ barbariem, quæ à Thucidide primo libro historiæ suæ describitur, animum aduertat, facile assentietur, eos tũc recenter in eam regionem aduenisse. Ait enim eos nondum habuisse muratas vrbes, sed vicatim habitâsse, & pro sui tutela enses perpetuò gestâsse, insuper ex rapto viuere solitos esse. Porrò & Græcos & cæteras nationes omnes è Syria & vicinis locis, ne Atheniensibus quidem exceptis, prodijsse, ipse historiarum in antecedentia ductus, ostendit. Cùm enim posterioribus seculis de Gallis, Germanis, Britannis, Hispanis, Afris plurimis sermo fiat, quanto altius retro ascenderis, tanto orienti propiores gentes celebrari inuenies, donec ipsum caput omnium historiarum Assyriorum monar-

Isocrates in panathenaicis.

chiam

chiam à Niuo inchoatam, aſſecutus fueris. Atque hoc eſt illud ſecundum generalis cataclyſmi indicium, quod quinam ante Aſſyrios vſquam terrarum imperitârint, quis rerum ſtatus in mundo extiterit, nulla hiſtoria commemorat. Nam quæ de antiquitate phrygum Aegyptiorum & Atticæ autochthonibus dicuntur, tanquam λήρου βεκκεσελήνου, ἀπόζοντα & fabuloſa ab omnibus reijciuntur. An ergo fuiſſe quidem ſemper ante Niuum aliquos tum Aſſyriæ, tum aliarum regionum incolas exiſtimabimus, verùm æternis ſeculis ſine cultu & humanitate, ſine repub. & legibus vixiſſe, nec quicquam dignum, quòd hiſtorijs mandaretur geſsiſſe? Atqui non eſt credibile, poſt barbariem infinitorum annorum ſerò tandem homines quaſi è profundo ſumno experrectos, ad humaniorem viuendi rationem ſe contuliſſe. An multa quidem in primis digna memoratu ab ijs geſta eſſe dicemus; ſed ideò ad noſtram notitiam ea non perueniſſe, quod omnia illorum temporum monuméta abolita ſint? At multò magis fide caret, omnia illius nó nimis vetuſti ſeculi indicia obſcurari potuiſſe, niſi & ipſum genus humanum penè totum vna cum literis aliquo inuſitato caſu extinctum fuiſſet.

Qui ex ipſa regione quam incolit oriūdus eſt.

Artes omnes recentes. ſet. Adde his omnium artium quæ ad vſum & ornamentum humanę vitę pertinent, certam originem, eamque non admodum antiquam, apud hiſtoriarum ſcriptores inueniri. Nam Varro libro 3. de re ruſtica auctor eſt, cum illud opus ſcriberet, ab omnium ar-

Cap. 1. tium primis initijs non vltra mille annos effluxiſſe. Quid igitur hîc dicturi ſumus? An multò quidem ante fuiſſe eas, quàm Varro arbitratur; ſed teſtimonia quibus id probetur intercidiſſe? Atqui non ſolum deſunt hiſtoriæ vnde earum maior antiquitas probetur, verùm etiam in promptu ſunt, quę ipſas recenter inuentas teſtentur. Itaque nihil hic aliud reſtat, quàm vt vel vniuerſali quadam terrarum vaſtatione artes interijſſe, vel ſempiternis temporibus humanum genus ſine earum cognitione vitam toleraſſe dicamus. Nec minus validum argumentum à nouis arborum & animalium tranſlationibus ſumitur. Olim vites non habuit Germania; verùm noſtro hoc ſeculo vix vlla Europæ regio vini feracior eſt. Olim genus illud arboris, quod perſicam appellant, in ſola Perſide inueniebatur: nunc verò per totam Europam nihil iſta arbore vulgatius. Plura ſunt his ſimilia, ſed ſatis eſt ipſum genus animaduertiſſe. Sed hîc Philoſophi, quæ eſt illorum pertinacia, cõfugient ad fatales quaſ-

dam

dam rerum ſublunarium periodos, & quéadmodum Ariſtoteles ait, τὰς ἀυλας δόξας ὀυχ ἅπαξ, οὐδὲ δὶς, οὐδὲ ὀλιγάκις ἀλλ' ἀπειράκις ἀνακυκλεῖν, id eſt, eaſdem opiniones non ſemel neque bis, ſed infinities redire, ita ipſi contendent artes & ſtudia humanitatis, perpetua quadam alternatione nunc florere, nunc negligi. At verò ſi per vniuerſum orbem aliquãdo ab humanitate ad belluinam feritatem deſciſcant homines, quo tunc ergo aufugit illa naturæ potentia, quàm Auerrois tantam eſſe affirmat, vt ſine DEI prouidentia queat efficere, ne tota ſpecies ab vlla naturali functione vllo tempore ferietur? Quę hęc iſtorum deſultorũ tanta leuitas eſt, vt, cum ex contemplatione imbecillitatis rerum inferiorum ad confeſsionem diuinæ prouidentiæ ipſos inuitamus, naturæ in tota ſpecie inſuperabile quoddam robur nobis perpetuò ingerant. ac viciſsim, cum ad oſtendendum diluuium vniuerſale, omnes artes ante annos non ita multos in lucem ꝓdijſſe dicimus, tam eſſe fragilem naturam fingant, vt nonnunquam in toto humano genere velut quodam veterno oppreſſa, ab omni propemodum humanitatis officio vacet? Verùm vt donemus non abſurdè credi, interdum hoc genus artium ab hominibus in totum neglectui haberi, ſine quo vtcun-

Philoſophorum reſponſio.

Refutatio.

que viui poteſt, ceu ſunt eloquentia & Philoſophia. & omnis literarum cognitio; non eſt tamen vllo pacto veriſimile agriculturam & cæteras artes vitæ neceſſarias, poſteaquam ſemel innotuiſſent, iterum repudiatas eſſe, & homines deſertis frugibus ſponte ad glandes redijſſe Et tamen cum agriculturam & ſimiles artes ab initio non admodum vetuſto hiſtoriarum ſcriptores repetant; niſi mundus aquarum eluuione quondam vaſtatus fuerit, tale quid Philoſophi de toto hominum genere comminiſci cogũtur. Denique, ne vlla de vniuerſali inundatione dubitandi occaſio ſuperſit, non deſunt quoque prophani ſcriptores, quorum apud noſtros aduerſarios haud leuis auctoritas eſſe debet, qui talem mundi caſum memoriæ prodiderunt. Ij ſunt Beroſus Chaldęus & Nicolaus Damaſcenus, quorum verba apud Ioſephum in ἀρχαιολογίᾳ Iudaica recitantur. Quin & Aytonus Armenus tradit, vſque hodie in Armenia montem oſtendi, in quo conſtans fama eſt arçam Noe, quæ mundi λείψανα ſeruauit, deſediſſe. Atque partim fretus horum teſtimonio, partim exiſtimãs quiduis potiꝰ admiſſuros eſſe Philoſophos, quibus cum mihi in præſenti res eſt, quàm mundi totius recentem eſſe originem, cum æquè probabiliter vtrunque ſupra memoratis

Beroſus Chaldæus Nicolaus Damaſcenus.

ratis experimentis ostendi posset, diluuium potius quàm mũdi nouam creationem mihi probandum duxi. Quòd autem ex illo, siue naturale, siue miraculosum fuisse putetur, Dei erga humanum genus prouidentia elucescat, nunc planum faciam. Primùm si naturæ ordo fert, vt aquę terras supergressę cuncta animantia atque adeò homines vniuersos, quàm paucissimis exceptis, absorbeant, fieri etiam poterit, vt aliquanto vlterius euectæ, nullos relinquant superstites. Quid enim stultius, quàm potuisse ad tam paucos genus humanum redigi, vt omnis antiqui temporis memoria perierit, nisi quam diuino spiritu instinctus Moses interpolauit; & non aliquãdo eo vsque grassari posse aquarum violentiam, vt, neque πυρφόρος, vt dici solet, in mundo relinquatur? Si autem possibile est aquis omnia terrestria suffocari, corruptibilis ergo mundus inferiore sui parte existit, ac idcirco ne aliquando pessum eat, mentem aliquam rectricem ei præsidere necesse est. Si verò contra naturæ leges factum est, vt aquarum elementum totius orbis terreni ambitum occupârit, euidentissimum hoc argumentum erit, non ita suæ naturæ permitti hæc inferiora, quin cuiusdam rerum præpotentis gubernatoris curæ subiecta sint.

Quod mens illa, quæ mundi prouidentiam gerit, sit ipse DEVS.

CAPVT V.

HActenus demonstratum est, mentis cuiusdam cura sublunarem mundum regi: nũc quoniam fortè quispiam sibi probari cupiet, non secundariæ alicui intelligentiæ rerum habenas à Deo traditas esse; id paucis docendum erit. Intelligamus igitur oportet, Deum oculis humanis non esse conspicuum, & proinde quascunque sibi eius notiones format humana mens, illas ex operibus, quæ aliquo sensu percipiuntur sibi collegit. Cùm verò inter opera DEI, quæ sub aspectum cadunt, nullum sit luculentius, ac præstantius, quàm singularum mundi partium tutela, & in fines suæ naturæ consentaneos destinatio, si non per seipsum, sed aliam quandam inferiorem mẽtem cunctis rebus id beneficij præstaret, præcipuam Dei notionem creaturæ accommodaremus, &, quo nihil absurdius cogitari potest, mundus qui non solum D. Basilio in Hexaemero, sed & ipsis Philosophis au-ctoribus, ideò factus est, vt διδασκαλεῖον seu liber esset, in quo humanum genus Dei potentiam, sapientiam ac bonitatem contemplaretur, homines neque ad notitiam ipsius per-

Mundus liber humani generis.

perduceret, neque amorem inuitaret, sed nescio cuius alterius mentis ab ipso diuersæ. Absit igitur, vt postquam declaratum, est oportere naturam quampiam intelligentem ad mundi gubernacula sedere, aliam præter ipsum DEVM isto munere fungi imaginemur. Verùm si quid per angelos in tota hac rerum vniuersitate geri creditur, id non nisi Dei nutu & imperio geri credatur; vt summa rerum penes ipsum semper maneat; &, quemadmodum D. Augustinus ait, voluntas DEI sit prima & summa causa omnium corporalium, spiritualiumque motionum, nihilque fiat visibiliter & sensibiliter, quod non de inuisibili & intelligibili summi Imperatoris aula, aut iubeatur, aut permittatur, secundum ineffabilem iustitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum & retributionum in ista totius creaturę amplissima quadam vniuersaque repub. Præterea vulgatum est axioma Philosophorum, de ijs quę fieri possunt, naturam & Deum id facere, quod optimum est. Atqui melius est ita creaturas institutas esse, vt in omnibus suis actionibus à diuino arbitrio pendeant, nec quicquam noui sine eius voluntate in mūdo oriri posit, quàm vt ipse per se sine diuino nutu nouas in materia formas progignere queant. Ita enim fit, vt mūdi pleno iure domini-

Angeli ad ministri prouidentię diuinę.

Sententiarum prosperi sententia 58.

II.

minium ſibi ſeruet, ac verè dici poſsit τὰ πάν-
Xenophō. τα σείειν καὶ ἀτρεμίζειν, quod ipſi à Xenophō-
te attribuitur: cum alioqui naturarum qua-
dam velut emancipatione ſuam poteſtatem
non parum imminuiſſet. Si enim creaturæ
ſine Dei ſpeciali opitulatione ſuas naturales
functiones obire valent, intelligi profectò
nequit, quomodo in vllius minimæ rei acti-
onem quicquam iuris habeat, ſaluo generali
illo influxu, quem Philoſophi ſtatuunt, niſi
ipſam eius, quod remorari vult, naturam
deſtruat; id verò, cum eius bonitati non ſa-
tis conſentaneum videatur, nunquam eſt fa-
cturus. Si ergo non ea lege mundum produ-
xit, vt omnium eius motuum ſibi poteſta-
tem retinuerit, non fuit poſsibile talem ip-
ſum creari. At verò, cum non ſine manifeſta
ratione quicquam diuinæ poteſtati ſit exi-
mendum, ecquæ eſt illa ratio, ob quam ne-
getur DEVS ſic eum inſtituere potuiſſe? An
Obiectio. fortè metuit quiſquam, ſi nihil ſine Dei ſpe-
ciali ſynergia fieri poſſe dicamus, nullas in
agendo partes ipſis creaturis relinqui? Sed
Solutio. fruſtra hoc metuit. Si enim color quamuis
ſine lumine ſui ſimilitudinē in aëre nō que-
at progignere, rectè tamē illius ſimilitudinis
propinqua cauſa dicitur; cur non & ſimili
ratione proxima agentia ſuorum effectuum
cauſæ manebunt, etiamſi abſque Dei ſpeci-
ali

ali quadam cooperatione omnes eorũ vires torpeſcerent? Vltimò cõſiderari velim Deum tanquam ens per ſe primam omnium rerum cauſam eſſe, non ſolum quia auctor eſt primorum indiuiduorum, vnde cætera ducunt originem, nec ea duntaxat ratione, quòd vniuerſis ex æquo generalem quandam curam impendit; nam ita non magis eorum quæ reuera ſunt, quàm quę non exiſtunt, modò poſsint exiſtere, cauſa eſſet, quemadmodum auus non magis eſt cauſa nepotum, qui iam geniti ſunt, quàm eorum qui adhuc gigni poſſunt. At ſi hoc volebat Ariſtoteles cum diceret, ab hoc ente, id eſt, DEO pendere cœlum & terram, & vniuerſam naturam, nihil attulit dignum tanto promiſſor hiatu. Sed tunc demum verè cauſa vniuerſæ naturæ eſſet, ſi, quod Chriſtianorum literæ docent, omnia verbo virtutis ſuæ eum in modum portaret, vt ipſo ſpiritum ſuum auferente deficerent, & in puluerem ſuum reuerterentur.

III.

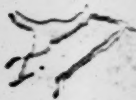
12. meta. phyſi.

Pſal. 102.

Cœlum non ab interno principio moueri, ſed à mente extrinſecus aſſiſtente.

CAPVT. VI.

QVEmadmodum huc vſque totum vniuerſum ſpeciali DEI prouidentia adminiſtrari docuimus, ita nunc ſigillatim præci-

præcipuas eius partes diuinæ curæ ſubiecta eſſe demonſtrabimus. Commodiſsimè verò à cœleſti corpore ordiemur, tum quòd illud ſupremum in vniuerſo locum obtinet, tum quod expeditior ea tractatio futura ſit, in qua neque Philoſophos nobis aduerſos habemus. Vt autem ordine procedat hęc noſtra diſputatio, primum non eſſe motum cœli eo modo naturalem oſtendemus; ſecundo quod neque animæ impulſu in orbem voluatur; tertiò motorem externum, quem ei tribuimus, oportere intelligentis naturæ eſſe; quartò etiamſi negandum non ſit, inferiores quaſdam intelligentias cœlum conuertere, totius tamen cœlorum regiminis primum dictatorem Deum eſſe probaturi ſumus. Ac non moueri cœlum ſponte naturæ
I. ſuæ, his argumentis planum fit. Nulla res motu naturali incitatur, niſi extra locum ſuum peregrinetur. Eſt enim vnicuique corpori impetus à natura impreſſus, quo in locum ſuum naturalem, ſi quando vi ex illo eiectus fuerit, referatur; eò quod in natiuo cuiuſque rei loco eius incolumitati melius cõſultum ſit. Atqui cœlum in ipſa ſua naturali ſede conſtitutum irrequieta vertigine circunfertur. Non eſt ergo motus eius
II: naturalis. Inſuper motus naturalis ſemper quandam ἀνομαλίαν ſeu irregularitatem habere

bere cernitur, contrariam illi, quæ in violento motu percipitur. Vt enim vi proiecta quanto longius progrediuntur, tanto lentiori motu feruntur: sic ediuersò quę à natura mouentur, quanto longius procedunt, tanto concitatior est eorum impetus. At verò cœlum ac sidera æquabilem & regularem in omni æternitate motum retinét, nec diuturnior est nostro seculo primi cœli diurna periodus, quàm Ptolomæi vel Eudoxi temporibus fuit. Adde his, quòd eæ causæ, quæ ex vi naturali quicquam efficiunt, si nullam ipsis remoram materiæ patientis contraria διάθεσις afferat, momento temporis suam actionem absoluant. Lumen, quia nullam sibi contrariam qualitatem ex aëre pellit, simul cum lucido corpore in ipso apparet. Nec dubitat Aristoteles, grauia ἐν ἀχαρεῖ deorsum casura esse, si spacium per quod feruntur omni corpore obsistente vacuum esset. Sed nihil in cœlo ostendi potest, vnde motus eius retardetur. Quid enim illud erit? An medium? Atqui cœlum non per vllum medium, quod eius celeritati moram afferre posit, sed in seipso reuoluitur. An orbis vnus cõtra alterum nitẽs? at si eiusmodi orbium renisus in cœlo admittitur, motus eorum violentus erit. Sed vim in rebus perpetuis nunquam reperiri vulgatissimum est.

Aristo. lib. 4. Phys. cap. 8.

Cùm

Cùm igitur nulla ratio reddi poſsit, quare
motus cœli non ſit momentaneus, ſi natura-
lis, à motore extraneo cœlum moueatur
III. neceſſe eſt. Præterea videmus Planetarum
ſpheras, diurna cœli vertigine contrarium
ſuo proprio motui curſum pagere; quocir-
ca cum vnum idemque corpus non poſsit
duobus contrarijs motibus à natura cieri, ſi
vnus eorum naturalis ponitur, alter naturæ
contrarius, ac proinde violentus erit. Itaque
vt cœlum à violẽtia liberemus, alium quàm
naturalem in eo motum agnoſcere debe-
IIII. mus. Ad hęc cœlum, in quo ſtellę inerrantes
infixę ſunt, nonnunquam celerius, nonnun-
quam tardius progredi videtur. Ante Pto-
lomęi enim tempora, centeſimo quoque an-
no, gradum vnum in conſequentia fixæ ſtel-
læ promouebant; à Ptolomęo verò vſque ad
Mahometen Aratenſem multò citius, hoc
eſt 66. annorum ſpatio grádum abſoluiſſe
dicuntur, ab illo deinde vſque ad noſtra
tempora rurſum eorum motus accelerari
cœpit. Nam ſingulis 71. annis intermedio
tempore vnus gradus reſpondet. Quam ἀνω-
μαλίαν ad ęqualitatem hactenus nemo reuo-
care potuit, niſi per quandam polorum ſiue
mundi, ſiue Zodiaci deflexum & libratio-
nem, qualem etiam polis epicycli Mercurij
Aſcholo- tribuunt Aſtronomiæ periti. Atqui cum ta-

lis

lis polorum à ſua poſitione in latus deflexio non poſsit ad vllam ſpeciem naturalium motuum, quos Ariſtoteles enumerat, referri, nihil aliud reſtat, quam vt is externo motori tribuatur Denique ſi motus cœli naturalis fingatur, quæſtio mox difficilima explicatu ſuboritura eſt, an naturalis illa propenſio per quam in orbem voluitur, in vna aliqua cœli parte ſolum reſideat, an verò æquè in ſingulis. Si in vna cœli parte vim eius motricem ſitam eſſe dicas, huius partis natura alia erit quam cæterarum: etenim quorum eſt eadem natura, eorum quoque naturales facultates non diſtinguuntur. Quare neque continuæ ſibi mutuò erũt. Quæ enim naturis diſcrepant, continua inter ſe eſſe nequeunt. Quòd ſi, vt tam graue incõmodum euites, vim motiuam omnibus cœli partibus communem eſſe dixeris, mox inferam in pleriſque eam ſuperuacaneam fore. Nam quanto quæque pars eſt ab æquinoctiali remotior & polis vicinior, tãto tardius, quod omnes norunt, mouetur. Sed ſi in quaque illarum vis mouendi naturalis otioſa non eſſet, omnes quia eadem vi præditæ ſunt, pari celeritate mouerentur: id verò cum minimè fiat, quædam cœli partes alieno motu trahuntur, nec vllus in ipſis propenſionis ad motum naturalem vſus exiſtit. Plura ad hu-

gia ponit motus in cœlo, qui ad nullam ſpeciem naturalium referri poſſunt.

ius

Cùm igitur nulla ratio reddi posſit, quarè motus cœli non ſit momentaneus, ſi naturalis, à motore extraneo cœlum moueatur
III. neceſſe eſt. Præterea videmus Planetarum ſpheras, diurna cœli vertigine contrarium ſuo proprio motui curſum pagere; quocirca cum vnum idemque corpus non poſſit duobus contrarijs motibus à natura cieri, ſi vnus eorum naturalis ponitur, alter naturæ contrarius, ac proinde violentus erit. Itaque vt cœlum à violẽtia liberemus, alium quàm naturalem in eo motum agnoſcere debe-
IIII. mus. Ad hęc cœlum, in quo ſtellę inerrantes infixę ſunt, nonnunquam celerius, nonnunquam tardius progredi videtur. Ante Ptolomęi enim tempora, centeſimo quoque anno, gradum vnum in conſequentia fixæ ſtellæ promouebant; à Ptolomęo verò vſque ad Mahometen Aratenſem multò citius, hoc eſt 66. annorum ſpatio gràdum abſoluiſſe dicuntur, ab illo deinde vſque ad noſtra tempora rurſum eorum motus accelerari cœpit. Nam ſingulis 71. annis intermedio tempore vnus gradus reſpondet. Quam ἀνωμαλίαν ad ęqualitatem hactenus nemo reuocare potuit, niſi per quandam polorum ſiue mundi, ſiue Zodiaci deflexum & librationem, qualem etiam polis epicycli Mercurij
Aſcholo- tribuunt Aſtronomiæ periti. Atqui cum ta-
lis

lis polorum à ſua poſitione in latus deflexio non poſsit ad vllam ſpeciem naturalium motuum, quos Ariſtoteles enumerat, referri, nihil aliud reſtat, quam vt is externo motori tribuatur Denique ſi motus cœli naturalis fingatur, quæſtio mox difficilima explicatu ſuboritura eſt, an naturalis illa propenſio per quam in orbem voluitur, in vna aliqua cœli parte ſolum reſideat, an verò æquè in ſingulis. Si in vna cœli parte vim eius motricem ſitam eſſe dicas, huius partis natura alia erit quam cæterarum: etenim quorum eſt eadem natura, eorum quoque naturales facultates non diſtinguuntur. Quare neque continuæ ſibi mutuò erũt. Quæ enim naturis diſcrepant, continua inter ſe eſſe nequeunt. Quòd ſi, vt tam grauè incõmodum euites, vim motiuam omnibus cœli partibus communem eſſe dixeris, mox inferam in pleriſque eam ſuperuacaneam fore. Nam quanto quæque pars eſt ab æquinoctiali remotior & polis vicinior, tãto tardius, quod omnes norunt, mouetur. Sed ſi in quaque illarum vis mouendi naturalis otioſa non eſſet, omnes quia eadem vi præditæ ſunt, pari celeritate mouerentur: id verò cum minimè fiat, quædam cœli partes alieno motu trahuntur, nec vllus in ipſis propenſionis ad motum naturalem vſus exiſtit. Plura ad hu-

gia ponit motus in cœlo, qui ad nullam ſpeciem naturalium referri poſſunt.

ius

ius rei confirmationem argumenta proferrem, nisi quæ hactenus allata sunt, prorsus euincerent, alium à naturali esse illum motum, quo cœlum in orbem cõuertitur. Hoc tantum adijcio, vix vllum Philosophum reperiri, qui non quiduis potius commentus sit, quàm cœli reuolutionem à natura proficisci admiserit. Quin neque satis fidei nostrę cõsentanea est illa cœlestis mot⁹ causa. Cùm enim huius mundi vltimus dies finem perpetuæ siderum conuersioni in arcanis literis allaturus esse dicatur, si ad illud vsq; tempus ὁρμῇ quadam naturali incitata fuere, aliquẽ fingamus oportet, qui deinceps per vim ea retineat, ne pro naturę suę propensione rursum moueri incipiant. Sed quis credat DEVM cœlestia corpora violenta stabilitate fixurum esse? Atque hanc rem non ideò mihi hoc loco commemorandam duxi, quod Philosophis quicquam ex auctoritate sacrarum literarum pręiudicari velim; sed ne fortè Christianorum ij, qui tardiori ingenio præditi sunt, nec vim rationum nostrarum satis assequuntur, non multum referre existiment, an cœlum à natura, an ab alio principio moueri dicant. Attamen quia subinde Aristoteles hunc motum naturalem appellat, & in scholis pro axiomate iactatur, cuiusque corporis naturalis esse aliquem motum

Cœlum à natura moueri nõ est consonum fidei.

Obiectio.

tum naturalem, ne quenquam hæ rationes probabilitatis quadam ſpecie ſic ineſcent, vt ſibi adhuc liberum eſſe putet vel aſſenſum retinere, vel vtrilibet parti accedere, operæpretium erit hos ſcrupulos de medio auferre. Quod igitur ad ARISTOTELEM attinet, tam is diſertè in 8. Phyſicorum & in 12. Metaphyſicæ ſuam ſententiam expreſsit, vt etiamſi faterer me non intelligere, quid ſibi velit, cum in primo de cœlo motum quinti corporis non aliter naturalem dicere videtur, quam elementorum; non ideò tamen cuiquam integrum futurum eſſet, ex vno paulò ſalebroſiori loco tam apertis eius verbis inſidiari. Interim, ſi quid coniectare poſſum, videtur mihi Philoſophus ea de cauſa motum cœli naturalem appellare, quòd intelligentia motrix animæ quandam rationem ad cœlum habeat non informãtis, ſed mouentis & gubernantis, quomodo Platonis ſecta animam in corpore motoris officio fungi dicebat. Quòd autem non prorſus vana ſit hæc coniectura, patet ex libri ſecundi de cœlo cap. 2. vbi cœlum eſſe animatum & habere principia ſui motus affirmat, idque non ex Pythagoręorum ſentẽtia, ſed ex ſua, vt ipſe verborum contextus oſtendit. ἡμῖν δ᾽ φησὶν ἐπειδὴ ὥρισται πρότερον, ὅτι ἐν τοῖς ἔχουσιν ἀρχὴν κινήσεως αἱ τοιαῦται δυνάμεις ἐνυπάρχουσιν,

Solutio.

Cœlũ quo modo animatum.

σιν, ὁ δ' οὐρανος ἔμψυχος καὶ ἔχει κινήσεως ἀρχὴν δῆλον ὅτι ἔχει τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω &c. Postquã, inquit, nobis definitum est, in ijs quæ principium motus habent, eiusmodi facultates inesse (loquitur de positionum differentijs) cœlum verò animatum existit, ac motus sui principium habet, proculdubio & superum & inferum &c. habebit.

Cœlum non moueri ab anima, sed intelligentia, quæ à cœlo absoluta sit.

CAPVT VII.

Vòd autem de anima informante non sit locutus Aristoteles, quodque omnino impossibile sit cœlum à principio interno instar animalium moueri, nunc demonstrare aggrediemur. Quæ disputatio tanto impeditior erit, quantò maior est eorum auctoritas, qui contrariam sententiam sunt amplexi. Ea verò maxima & grauissima est. Non enim solum antiquitus creditum fuit, sideribus mentem ac rationem inesse, vt ex Homeri illo carmine perspicitur ἠέλιος ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει, verum & Aristoteles, ob verba superius memorata à nonnullis huc trahitur, adeò vt neque Diuus Thomas in Aristotelis lectione egregiè versatus, neget ipsum huc inclinâsse.

Contra gẽtes cap. 70.

Quia

Quin & Cicero libro secũdo de natura Deorum sic exponit Aristotelis rationem, qua probatur cœlum à natura haud moueri, vt is vitam inesse sideribus, dicere videatur. Verba sic habent: Ordo siderum & in omni æternitate constantia, neque naturam significat (est enim plena rationis) neque fortunam, quæ amica varietatis constantiam respuit. Sequitur ergo vt ipsa sua sponte, suo sensu ac diuinitate moueantur. Nec verò nõ laudandus Aristoteles in eo, quod omnia quę mouẽtur aut natura moueri censuit, aut vi, aut voluntate. Moueri autem Solem & Lunam & sidera omnia. Quæ autem natura moueantur, hæc aut pondere deorsum, aut leuitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret, quod eorum motus in orbem circumque fertur. Nec verò dici potest, vi quadam maiore fieri, vt astra contra naturam moueantur. Restat igitur, vt motus astrorum sit voluntarius. Hæc Cicero. Porrò D. Augustinus in suo Enchiridio cap. 58. eumque secutus D. Thomas, hoc ita in medio relinquunt, vt non solum Christianæ fidi non aduersari, sed neque manifesta ratione conuelli posse significent. Sed nec illud quidem certum habeo inquit D. Augustinus, vtrum ad eandem societatem pertineant, Sol & Luna & cuncta sidera, quamuis

Augustinus dubitat num Stellæ animatæ.

nonnullis lucida corpora esse, & non cum sensu vllo videantur. Atque hinc quidam recẽtiorum τὸ ἐνδόσιμον accipientes, animam cœlo inesse, velut magis rationi consonum defenderunt. Sed quia tantos viros sine temeritatis nota contemnere non possum, cómodè ipsos interpretari malo, quàm sententiæ tam absurdæ patronos facere. Animæ igitur appellatione eos proprium & determinatum motorem arbitror intellexisse, qui & vires habeat naturaliter suo mobili attemperatas, & à quo mobile ex proprietate suæ naturæ regi aptum est, quomodo & Plato corpus ab anima inhabitari decernit. Quod enim cœleste corpus à nulla anima tãquam forma viuificetur, tali ratione mihi persuadeo. Tradunt Physici formam esse materiæ finem, nec materiæ causa formam effici, sed materiam cum omnibus suis affectibus ad formam destinari. Idque eorum quæ arte fiunt, exemplis declarãt. Non enim serra propter ferrum existit, sed contra potius ferrum ad serram referri solet: vsque adeò, vt si instrumentum illud citra materiam fieri & suum munus peragere valeret, è ferro ipsum construi opus non esset. Quæ cum ita sint, nisi aliquid à corpore cœlesti ad suas functiones obeundas adiumenti accipiat ea anima, quæ cœlos mouere dicitur,

Contarenus & Riccius.

Cœlũ quo sensu animatum.

Plato in Alcibiade.

Lib.2.Physico.cap.9.

non

non debet sine vlla necessitate ac fructu materiæ contagione fœdari. Cùm igitur tria sint animæ officia præcipua, augere & & nutrire corpus, sentire, & intelligere, quid horum erit, quod cum per se subsistés agere nequit, cœlo alligata facilius exequetur? An augere & vegetare corpus quod inhabitat? Sed hæc officia in corpore immortali, alterationisque minimè capaci locum non habent. Idque tam firmiter cunctis hoc seculo persuasum est, vt risum non teneant discipuli nostri, cum ex Plutarcho referimus, ideò Stoicos opinatos esse Solē ad septentrionem ac meridiem euagari, quod si idem iter perpetuò relegeret, in eo non satis alimenti inuenturus esset. An verò sensus causa in corpus ea anima demersa est? Sed neminem opinor tam malè sanum fore, vt cœlum vel oculos vel aures habere, vel vllis sentiendi meatibus perforatum esse dicat. An denique vt contemplationi veritatis incumbat. necesse fuit ipsam in corpus detrudi? Sed mens est facultas à corpore separata, & quæ sine corporeo instrumento suum officium facere potest; nisi fortè sit humanę similis, quæ rerum cognitionem à phantasia & sensibus emendicat. Verùm si tam imperfectam cœlo animam inhærere dicimus, iterum ad prius illud absurdum rçuoluemur,

De placitis Philoso. phorum.

& quemadmodum in homine ita & in cœlo vias quasdam, per quas rerum species ad animam deferantur, patere statuemus. Sed erit fortè aliquis, qui motorem cœli, si non ob aliam causam, saltem vt cœleste corpus mouere queat, cœlo affigi debuisse contendet. Verùm neque illam rationem vllius ponderis esse ex eo perspicitur, quod nullum corpus etiamsi quam maximè animatum sit, seipsum mouere posſit, nisi distinguatur in partem mouentem & motam, hoc est, quarum vna per se moueat, & non nisi aliena vi moueatur, altera per se moueatur tantum, & non simul motum efficiat. Quas partes quisquis in cœlesti corpore designare voluerit, haud dubium, quin se omnibus cordatis ridendum propinaturus sit. Neq; enim hic suffecerit animam & corpus vel formam & materiam proferre, nam ea ratione quoque grauia & leuia in partem mouentem & motam facile esset dispertiri. Quare cum hoc neget Aristoteles, non partes substantiales, sed integrantes intellexisse conuincitur. Præterea omnis motus, qui ab anima fit, p partes duntaxat fieri solet. Verbi causa, si manus mouetur, necesse est brachium quiescere, brachij verò motus humeri quietem requirit, & ita deinceps. Neque enim potest quisquam pro voluntatis suæ

Aristot. ca. 5. lib. 8. Physi.

arbitrio

arbitrio simul totum suum corpus loco mouere, nisi longè petito conatu vim sibi inferat, quod faciunt ij, qui fossas transiliunt. Atqui cœlum totum simul in orbem voluitur, nec vllam habet similitudinem illius circuitio, cum eo motu, quem in animalib9 ab anima proficisci videmus. Non igitur illius causa cœlum animatum fingere oportebit. Insuper cum in superioribus demonstratum sit, cœlum ex naturali appetitu nequaquam moueri, vel igitur sensitiuus appetitus, vel rationalis ipsum impellet. Non enim plura sunt interna motuum principia, quàm ij tres appetitus. Atqui sensitiuus appetitus nunquam sine sensu reperitur: cuius cum cœlum capax non sit, neque appetitus sensitiui capax erit. Reliquum igitur est, vt à rationali appetitu circunferatur: is verò cum instrumento corporeo ad suam actionem non indigeat, non oportuit cœli motorem, quò expeditius suum munus obiret, cum cœli corpore velut formam coniungi. Porrò si absolutus est à cœlesti corpore, qui illud in orbem contorquet, mox eundem & incorporeum esse consequitur. Nam vt Epicurei posteaquam Deum finxissent corporeum non malè deinceps quærebant, vbi is consistere potuisset, cum vniuersi molitionem aggrediebatur, ita & nos si quisquam

cœlorum motores materitatos & corporeos arbitretur, ex eodem ſciſcitabor, quęnam ipſis intermundia, in quibus conſiſtāt, attribuemus, cum propter ſuam corpulentiam non valeāt illud ſpatium quod à mobili occupatur inſidere. Quodſi ergo ipſos ne inter cœleſtes ſpheras vllam vacuitatem ſtatuere cogamur, aut ſi vnus ſit omnium cœlorum motor, ne is extra mundum excludatur, liberos à corporea concretione fatemur, neque integrum nobis erit, num intelligentia præditæ ſint, dubitare. Vt enim ſupra quoque admonui, quicquid eſt per ſe intelligibile idem & intelligens, auctore Ariſtotele, haberi debet.

Quod ex præcedentibus inferri poſſit, cœlum diuinæ gubernationi ſubiacere.

CAPVT VIII.

HIS iactis fundamentis via patefacta ad probandum, cœleſtes orbes diuina prouidentia regi. Vel enim ab vna mente impulſa ſidera tam varios gyros ac circuitiones abſoluunt, vel, vt mauult Ariſtoteles, quiſque motus à proprio quodam motore peragitur. Si vnus omnium motionum auctor ponitur, Deus proculdubio is erit. Nam ſubſtantia incorporea, quæ

ſimul

ſimul tot locis præſens eſt, tamque vaſtum ſpatium complet, quàm eſt illud, quod inter ſupremum & infimum cœlum interiacet, tot denique immenſę molis orbes tam varijs & contrarijs motibus ciere poteſt, infinitæ virtutis & maieſtatis ſit neceſſe eſt, ac proinde DEVS. Sin magis arridet quemque motum à peculiari quodam motore proficiſci, quęro num in ea intelligētiarū multitudine quiſpiam principem locum obtineat, ac cæteris agenda præſcribat. Si ab vno ſummo prę́ſide gubernari negentur, vnde quęſo fit, vt votis tam concordibus in vnum conſpirent, nec aliud per tot annorum milia ſibi propoſitum habuiſſe animaduerti poſsint, quàm vt mundus in optimo ſtatu perſiſtat, annorum, menſium, dierum, aliorumq́ue temporum eadem deſcriptio perſeueret? Si ex natura quendam ad ſuos orbes, eorumq́; motus ordinem habent, quod Philoſophis placere video, is ordo nequaquam fortuitus exiſtet? Etenim prorſus incredibile eſt res, quarum tam ſunt diuerſæ naturæ, inconſulta temeritate ita inter ſe quadrare, quaſi vna alterius cauſa effecta ſit. Si verò diuino conſilio conſtitutus eſt is ordo, Dei ergo prouidentia cœli reguntur. Quodſi magis probabile videtur, ex natura ſua ad cœli motum intelligētias deſtinatas non eſſe, neque tunc

nobis argumenta deerunt, quibus vni supremo rectori subiectæ esse doceantur. Nam si ad perfectionem naturæ ipsorũ nihil intererat, cœlestes orbes versarent necne, quomodo tãta animorum vnitate, & promptitudine in commune consulendi primum inter se cõiũgi potuere, deinde p tot secula inuiolabilem concordiam retinere, nisi vnus aliquis in inuisibili illo spirituum regno præsideat, qui immensa virtute singulis adesse, leges mouendi ferre, facultates & sapientiam tanto oneri necessariam impertiri, & sui amore ac reuerentia, ad capessenda libenter iussa inuitare queat? Atque hic rursum non alius quàm DEVS erit.

Esse quosdam alios spiritus, qui cœlo non adhærent, sed inter homines versantur.

CAPVT IX.

TAntò sunt Epicureis meliores ij, qui se Aristotelicæ disciplinæ sectatores profitẽtur, quòd cum Epicuri familia nihil incorporeum velit agnoscere, Aristotelici non negent, quin à spiritibus & à materia separatis naturis cœlum moueatur. Verum vtrorunque communis error est, quòd nulli in sublunari hoc mundo spiritus reperiãtur, qui se negotijs humanis immisceant. Hac igitur de re, quia non parum ad sanam

de mundi regimine sententiam momenti habet, nūc differere opęrepretium erit. Primum igitur de huiusmodi spiritibus sub dęmonum seu geniorum appellatione, pleni sunt omnes veterum poetarum & sapientum libri, vt videre est apud Eugubinum de perenni Philosophia, vbi Orphei, Homeri, Sibyllarum, Chaldæorum, aliorumque quam plurimorum de ijs testimonia recenset. Quæ cum hîc repetere non sit necesse, tantum historica documenta nonnulla, quæ vel ex fide dignorum relatu accepi, vel ex probatæ fidei scriptoribus collegi, in gratiam eorum, qui adhuc tyrones sunt in historię cognitione, huc apponam. Hęc autem iuuādæ memorię causa in tria capita digessi, quorum primum continebit phasmata ex improuiso hominibus oblata, vocesque ab incerto auctore profectas; secundum ea, quę in cultu simulachrorum prodigiosa euenerunt; tertium, opera quædam ab hominibus fieri visa, sed humanas vires longè superantia. Primi generis exemplum esto, quòd de Socrate omnes scribūt, eum videlicet familiarem quēdam dæmonē habuisse, cuius ipse vocem duntaxa pcipere, formā verò & speciem nequaquam videre solitus erat; atque hoc eum duce & cōsultore in rebus gerēdis perpetuò vsum esse. Itaque cum ab Atheni-

ensibus

ensibus Lachete prætore ad Delium infeliciter pugnatū esset, ipsum à dæmone admonitum, ne eadem, qua cæteri, via fugeret. Hunc eo modo saluum euasisse, eos verò q alia via fugerāt, in equitatum hostium incidisse. Auctor Cicero 1. de diuinatione. Idem in apologia apud Platonem de suo dæmonio sic loquitur: ἡ εἰωθυῖα μοι μαντικὴ ἡ τοῦ δαιμονίου, ἐν μὲν τῷ πρόσθεν χρόνῳ παντὶ πάνυ πυκνὴ ἀεὶ ἦν, καὶ πάνυ ἐπὶ σμικροῖς ἐναντιουμένη, εἴ τι μέλλοιμι μὴ ὀρθῶς πράξειν. ἐμοὶ δὲ οὔτε ἐξιόντι ἕωθεν οἴκοθεν ἠναντιώθη τὸ τοῦ θεοῦ σημεῖον, οὔτε ἡνίκα ἀνέβαινον ἐνταυθοῖ, οὔτε ἐν τῷ λόγῳ οὐδενὶ, μέλλοντί τι ἐρεῖν. Id est, consueta diuinatio genij omni superiori tempore admodū frequens erat, etiam in minutis rebus mihi obsistens, si quid non rectè facturus essem. Nunc autem neque manè cum domo exirem, DEI signum me retraxit, neque cum huc ascenderem, neque in vlla meæ orationis parte. Cùm Paulus Aemilius insignem de Persa Macedonum rege victoriam reportasset, eodem die in Italia bini adolescentes in equis cuidam Vatinio obuiam facti, hanc exercitus Romani victoriam ei nuntiarunt. Is quod audierat, mox ad senatum defert. Verùm quia nullum certum istius nuntij auctorem proferre poterat, velut senatoriæ maiestatis contemptor in carcerem coniectus

Paulus Aemilius.

ctus

ctus est, donec ab Aemilio allatæ literæ essent, qbus idem significaretur. Creditum est igitur Castorem & Pollucē Vatinio apparuisse. Sic Valerius Maximus, Liuius, Lactantius, & plures alij. Plinius iunior libr. 7. epistolarum refert, suo tempore Athenodorum quendam Philosophum Athenis domum vilitate pretij illectum conduxisse. Nemo enim illas ædes propter spectrum qđdam isthîc apparere solitum, inhabitare audebat. Posteaquam verò in eam domum immigrâsset, spectrum illud noctu ad ipsum lucubrātem accessit, & cathenam, quam gestabat, supra caput eius concussit, insuper & digito ipsum ad se inuitauit. Idque cum aliquantisper fecisset, eodem in loco semper euanescebat. Illîc igitur cum fodi Athenodorus iussisset, cadauer hominis simili cathena vincti repertum est. Quo inde sublato, desijt hoc quicquid fuit terriculamenti in illis ædibus apparere. In eadem epistola narrat, ad puerum suum cubātem per fenestras venisse quosdam in albis tunicis, eumque detondisse, ac deinde qua venerant recessisse. Hunc tonsum, sparsosque circa capillos dies ostendit. Atque prius quidem illud de Athenodoro affirmantibus se credere ait, hoc se alijs affirmare posse. Plutarchus libello de oraculorum defectu, ait Epither-

Lactant. li. 2. cap. 16.

Epistola ad Suram.

ſe patre Aemiliani Rhetoris quondam in Italiam nauigante, quando iuxta Echinadas ventum eſſet malaciam ac tranquillitatem extitiſſe. Cumque vectorum plerique vigilarent, à Paxis inſula delatã eſſe vocem, quæ Thamum gubernatorem Aegyptium nominatim euocaret, eique negotium daret, vt cum ad Palodes veniſſet Pana mortuum clamaret. Omnibus rei nouitate attonitis, atque num parendum eſſet conſultãtibus, tandem decernit Thamus, ſi ventus vehemẽs nauem impelleret, prçteruehi ſilentio: verum ſi tranquillum mare eſſet, imperata facere. Proinde cum venti ipſis ad eum locum delatis cõſileſcerent, clamat, vti iuſſus erat, magnum Pana mortuum. Quàm vocem continuò luctus & admiratio multorum ſubſecuta ſunt, & toto pelago ab occultis auctoribus editi planctus exaudiebantur. Cùm autem Romam, qui ea naui vehebãtur, veniſſent, Tyberium Cæſarem de tam inuſitato prodigio certiorem faciunt, qui literatos ad ſe accerſens, quiſnam ille Pan eſſet, ex ijs ſciſcitatus eſt. Idem Plutarchus in vita M. Bruti ſcribit eidem lucubranti idolum apparuiſſe, quod cum Brutus quis eſſet percontaretur, reſpõderit, ego ſum malus tuus genius; Philippis iterũ me videbis. Dioni Syracuſano refert idem muliebris formæ imaginem noctu apparuiſſe.

Magnus Pan.

paruiſſe, quæ pauimentum ſcopis verrebat.
Conradus Celtes libro 10. exegeſeos Germaniæ tradit eſſe quendam Noruegico mari circunſeptum montem, Heckelberg nomine, quem perpetuò vultures ac nigerrimi corui horrendo clamore circunuolant. Addit præterea eiulatûs in eo tantos audiri, vt per vnum miliare clamor diffundatur.

Mõs Heckelberg. Eadem Suirius, & Picus de prænotionib9, qui & ſpectra ibi hominibus frequenter occurrere aiunt.

Petrus Martyr Anglerius libr. 9. decadis primæ oceaneæ, dicit occidentalibus Indis ſpiritus quoſdam ea forma, qua apud nos lemures pinguntur, ſe conſpiciendos præbere, quos illi Zemes appellant, & tanquam ſummi DEI miniſtros colunt. Eorum quatuor imagines ex goſſampio confectas ſe vidiſſe teſtatur. Alexander Neapolitanus lib. 5. genialium dierum capite 23. ait, ſuis in ædibus nocturno tempore non ſemel hominis ſpeciem, ſqualida facie, vultu minaci, nigro corpore, aſpectu formidabili, nomen ſuum exprimentem, & opem implorantem viſam eſſe. Ac Nicolaum Tubam virum multæ & expertæ fidei cum nonnullis doctis iuuenibus ad ſe acceſsiſſe, vt num verè ita ſe res haberet intueretur. Cùm verò hac de cauſa noctem ſecum peruigilem ducerent, ſpecies illa dira aduenit, ac omnia gemitu funeſto miſcere cœpit. Cumque illi propius ad ipſam accederent, illa retrocedebat, & queru-

la voce lumẽ effugere videbatur. Idem cum alio tempore in lecto insomnis cubaret, eminus idolum illud appropinquare, & cubiculi fores pulsare sensit. Nec multò post introijsse per commissuras & rimas ostij, ex suo alumno è regione cubanti intellexit. Idque cum illi foribus occlusis fieri non posse videretur; simulacrum quod sub lecto iacebat, manum protendere, & candelam extinguere visum est. Cumque ad tumultum, quem in cubiculo Alexandri excitabat, socij accurrissent, ipse aperto manibus ostio foras effugit. Ac spiritus quosdam sub persona defunctorum omnibus seculis non solum in horridæ noctis tenebris, verum etiam in meridiana luce obtutibus humanis se præsentasse, tam multorum testimonijs probari potest, vt, qui id inficias ire haud veretur, non tam argumentis, quàm flagris indigeat.

FR. Picus Mirandula lib. 7. de prænotionibus cap. 4. fœminam quandam in Germania postquam multos menses defuncta fuisset, assumpto aëreo corpore apparuisse, & cum mille ferè testibus diuersis temporibus collocutam esse refert. Idque se ex ore tum Cęsaris Maximiliani, tum Mathęi Longi eiusdem secretarij audiuisse commemorat: qui cum Episcopo quodam iussu Cæsaris ordinem rei gestæ, & testium responsa notauerat.

tauerat. Nostro æuo rusticus quidam ex pago occidētalis Frisię VVingeterp vsq; in Frisiam orientalem à quodam qui se hominis animam esse dictitabat, repentè translatus fuit. Is se diebus aliquot in ignota regione versatum esse, & multa inibi stupenda vidisse narrabat. Huius rustici sua visa narrantis fama exciti multi homines, vt certius rei veritatem explorarent, ad eum proficiscūtur, ex quibus vnus mihi se ex eius ore quicquid supradixi, & multò plura se accepisse confirmauit. Et nihil tota Frisia vulgatius, quàm rusticum illum à spiritu quodam in viciniam prouinciam transuectum fuisse. Denique nulla regio, imò nulla vrbs, aut vicinia reperitur, quæ non singulis ætatibus aliquo spectri apparētis ostento perturbetur. Multa quidem ex inani metu vulgus imperitum se videre fingit, quę nulla sunt: atq; idcirco nō promiscuè omnes hoc genus narrationes in circulis iactatas recipere vir grauis debet; sed quia nonnulla phasmata longo tempore etiam ab hominibus non nimium credulis visa esse multis testibus probari potest, qui in tanta rerum euidentia adhuc assensum rętinet, is non tam id, quod per se notissimū est, sua tergiuersatione obscurat, quàm insignem suam prodit impudētiam. Ad præsens caput etiam referri possunt spirituum illo- Dęmones incubi.

rum subitæ apparitiones, qui fœminarum pudicitiæ insidiari dicuntur.

Cap.25. De quibus D. Augustinus lib. 15. de ciuitate Dei huncin modum scribit: Creberrima fama est, multique se expertos, vel ab eis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audisse confirmant, Siluanos & Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos sæpè extitisse mulieribus, & eorum appetisse ac peregisse concubitum. Et quosdam dæmones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assiduè immunditiam & tentare & efficere, plures, talesque asseuerant, vt hoc negare impudentiæ videatur. Fuit, & Louanij, cum isthic agerem fœmina quædam à dæmone ad concubitum sollicitata, vt ex eius domesticis, quorum est apud me indubitata auctoritas, cognoui. Horum vnus mihi retulit, fœminę huic se pręsente alapas tanto impetu inflictas esse, vt plagæ strepitus à circunstantibus audiretur, nemine conspecto, qui illam infligeret. Item candelam cõsecratam, qua dæmonem se abigere posse sperabat, manu se tenuisse, eamq; in multas partes ab eo, qui non videbatur, comminutam fuisse. Ac multi vsque hodie superfunt, quos huius rei testes, cum erit opus producere possum. Insuper auctores libri, qui Malleus maleficarum inscribitur, crebrò se tali-

um

um mulierum inquisitioni præfuisse affirmãt, quæ fatentes à spiritibus se compressas, propter id facinus viuæ crematæ sunt. Hinc etiam tot apud veteres semidei seu heroes extitere, qui altero parente Deo orti credebãtur, quòd spirit⁹ illi de q̃bus nũc agimus, eorum generationis ministri fuerant. Quod illis non esse difficile seminibus collectis, & assumpto aëreo corpore, theologi in enarratione secundi Sententiarum ostendunt. Huc etiam prodigiosi euentus pertinent, quos ethnici in præsagium alicuius futuri vana ominatione trahebant, cum nihil aliud quàm dæmonum pręstigię fuerint. Primum haruspicina ex viscerum in hostijs diuerso habitu, bellorum successus prænuntiare conabatur. Quędam igitur occulta, & minimè naturalis in iecore, corde, pulmone, alijsque partibus mutatio, dum hostiæ non litarent acciderat, quandoquidem aliâs in sanis bestijs eiusdem speciei nulla viscerum diuersitas inueniri potuerit. Quæ autem eæ notæ futurorum extiterint, non semper tacent historici. Itaque Cæsari paulò antequam interficeretur, sacrificãti in extis opimi bouis cor defuisse memoratur. Marcellus cira tempus, quo cum Hannibale congressus occubuit, hostiam cęcidit, in cuius extis iecur desiderabatur; sequenti deinde die in alia ge-

Heroes vnde.

Cicero eius cõtemporaneus 1. de diuinatione.

minum repertum est. Defuit & Caio Mario iecur, cum immolaret Vticæ. Item C. Caligulæ, cum iniret consulatum, quo anno interfectus est. Hęc & plura alia Plinius lib. II. historię naturalis capite 36. quę non est opus hîc recensere, quod passim in historijs talia fibrarum portenta occurrant. Ad secundum igitur caput narrationum nunc transeundum est.

Ex idolorum miraculis idem confirmari.

CAPVT X.

IDolis gentium pręfuisse quosdam genios primum nobis argumento sit, quod in multis eorum fanis oracula & responsa de rebus occultis reddi solebant. Ac Delphis quidem id factum esse, ipsius oraculi celebritas testatur. Nisi enim illic vis quædam humana maior ex tripode respondentem Pythiam, de occultis erudisset, nũquam ille locus à Græcis, Romanis, & barbaris adeò frequentatus fuisset, nũquam tot regum & populorum donarijs cumulatus. Et rectè Cicero ratiocinatur, quia suo tempore cum defecisset hoc oraculum, celebre esse desierat, olim cum in tanto pretio erat, mirandis quibusdam prædictionibus diuinitatis famam collegisse. Et quamuis ea ratio

Oraculum Delphicũ.

1. de diuinatione.

ratio abūde declaret, dæmonem quēdam illud χρηστήριον gubernâſse, vnum tamen exemplum ab Herodoto narratum, quod mirificè hanc rem illuſtrat, præterire non poſſum. Crœſus inquit Herodotus, vt fidem oraculi Delphici exploraret, legatos eò miſit, quid Crœſus ageret, rogaturos. Cumque ex itineris ratione illos iam Delphis eſſe cōiectaret, teſtudinem vna cum agni carnibus in æreo lebete, cui & æreum operculum impoſitum erat, coquere cœpit. Sciſcitantibus igitur legatis quid Crœſus ageret, Pythia reſpondit.

οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμὸν καὶ μέτρα θαλάσσης
καὶ κωφοῦ συνίημι καὶ οὐ φωνεῦντος ἀκούω.
Ὀδμή μ' ἐς φρενάς ἦλθε καταιρινοῖο χελώνης
ἑψομένης ἐν χαλκῷ ἅμ' αρνείοισι κρέεσσι
ᾗ χαλκὸς μὲν ὑπέστρωται, χαλκὸν δε ἐπιέσαι.

Hanc diaboli iactantiam Sācti Patres valdè exagitarunt.

Id eſt, Noui ego arenæ numerum & menſuram pelagi, & ſurdum intelligo, & non loquētem audio. Odor verò teſtudinis politi meæ menti occurrit, quæ in ære coquitur cum agninis carnibus. Et æs quidem ſubiacet, ac ſuperimponitur. Huiuſmodi fuere Apollinis Delphici reſponſa; quare nullum hîc locum habet ſuſpicio, quę nonnullos ſollicitos habet, an videlicet fraude ſacerdotum confićta fuerint. Quomodo

quæso sacerdotum figmenta fuere, quę Pythia respōdebat, cum notissimum sit, illam simul atque tripodem conscendisset, mente excessisse, & bacchico furore correptá, etiam à se minimè intellecta effutijsse? Conati quidem sunt Philosophi causam huius rei naturalem afferre, vt ex libello de mundo ad Alexandrum perspicitur, verùm nemo de sacrifiiorum impostura mentionem fecit. Solus, quod sciam, Demosthenes questus est, suo tempore Pythiam φιλιππίζειν; verum si vnum aut alterum suppositititium oraculum è tripode emanâsse concedatur, ideóne tot milia, quibus nulla fraudis suspicio subesse potest, conficta dicemus? Quomodo fraus illa tot seculis deprehendi non potuit?

Adhęc apud Dodonam in Molossorum regione statua quædam Iouis, virgam manu tenens lebetes æneos percutiendo diuinabat. Ibidem è querceto responsa de rebus ignotis reddebantur. Apud Branchidas octodecim stadijs à Mileto Dyndimæi apollinis oraculum fuit, vbi cum sacerdotes halitum ex aqua ascendentem ore captassent, vaticinari incipiebant. Argis quoque, Lebadiæ, Colophone olim celebria Dæmonum oracula fuerūt, de quibus inter veteres Pausanias, inter neotericos verò Alexander Neapolitanus libro 5. genalium dierum, accuratissimè

Huius Apollinis etiam quædā de Christo oracula circumferuntur.

ratissimè scripserunt. Porrò de oraculo MOPSI, quod in oppido Ciliciæ cui nomen erat μόψου ἑστία, fuisse dicitur, digna memoratu historia in libello Plutarchi de oraculorum defectu legitur. Est autem huiusmodi. Epicureus quidam, oraculis fidem nō habens, libertum suum ad Mopsi oraculum ablegat, scitatum quid acturus esset. Huic in eo loco dormienti, vbi responsa reddebantur, per quietem visus est quidam apparere, qui cum nigrum dixisset, mox discessit. Idque domum reuersus patrono suo nunciat. Tunc ille tabellam, quam secum Libertus attulerat resignans, ostendit in ea scriptam fuisse hanc quæstionem: Albúmne tibi an nigrum taurum immolabo? Cùm igitur Mopsum suę quęstioni respondisse animaduertit, plus deinceps fidei oraculis tribuendum esse censuit. Adde his quæ de Api Plinius libr. 8. cap. 46. refert. Bos, inquit ille, in Aegypto numinis vice colitur, quem Apin vocant. Hic responsa dat è manu consulentium cibum capiendo. Germanici Cæsaris manum auersatus est, haud multò post extincti. Quum se prorupit grex puerorum comitatur carmen eius honori canentium, quod intelligere videtur, & adorari velle. Per dies septem quibus eius natalis celebratur, nemo à crocodilis attingitur. Hęc de api

Plinius. Fuit & celeberrimum Iouis Ammonis oraculũ in deserto Libyæ, vbi statua ipsius in aurata naui à sacrorum antistite circunferebatur, ac postquam patrium quoddam carmen ei cecinissent, non aliter atque si illis vocibus delinita esset, nutibus & subobscuris signis, quę soli sacerdotes intelligerent, ad interrogata respõdebat. Talia enim de hoc oraculo Strabo, & Diodorus Siculus memoriæ prodiderunt. Non minus portentosum est, quòd de Apollinis statua in hierapoli Syriæ Lucianus ait se non ex alijs audisse, sed αὐτοψίᾳ comperisse. Verba eius à nobis è Gręco conuersa hęc sunt. Multa sunt apud Aegyptios & Græcos oracula. Sed ea neque sine sacerdotibus, neque sine vatibus loquũtur: Hic verò (de Apolline Hierapolitano loquitur) ipse mouetur, & prædictionem ipse per se exequitur. Modus autem eius talis. Cùm oracula edere vult, primum in sede sua mouetur. Cùm verò ipsum in humeros tollunt, ducit ipsos quaqua versum agitans, & ex vno in alterum insiliens. Tandem antistes occurrens de quibusuis ipsum interrogat. At is si quid fieri nolit, retrò recedit, si verò annuit, baiulos ad progrediendum impellit, ac eorum gressum velut auriga moderatur. Et sic quidem oracula concinnat, nec sacrum quicquam aut priua-

Lucianus lib. de Deo Syriæ.

tum

tum ſine ipſo aggrediuntur. Et paulò poſt. Dicam verò & aliud, quod ab illo me præſente factum eſt. Sacerdotes ipſum attollentes geſtabant, ipſe verò eos humi relinquens in aëre ſolus ferebatur. Hactenus Lucianus. Ibidem refert ſingulis annis caput quoddam à ventis ſine vllius hominis auxilio Byblum phęnicię ciuitatem, rectà ex vicino pelago deferri conſueuiſſe, idque ſe præſente accidiſſe. Ne autem de ſolis oraculis dicamus, nunc alia quædam idolorum miracula recenſenda. Euſebius libro 7. hiſtoriæ eccleſiaſt. cap. 16. ſecundum Græci exemplaris diſtinctionem, auctor eſt, apud Paneadem, quæ alio nomine Cæſarea Philippi dicebatur, hoſtiam in quodam fonte ſubmerſam, non amplius comparere ſolitam. Aſterium verò inſignem Chriſti confeſſorem Deum oraſſe, vt ijs præſtigijs ſimplici vulgo non amplius illudi ſineret, moxque erupiſſe hoſtiam, & ſe denuo conſpiciendam præbuiſſe. Lactantius libr. 2. diuinarum inſtitutionum capite 8. tradit fortunæ muliebris ſtatuam Romæ bis locutam eſſe; & Iunonis monetæ ſimulacrum, cum captis Veijs à militibus Romam transferendum eſſet, interrogatum num Romam ire vellet, reſpondiſſe volo. Refert Herodianus libr. 1. ſtatuam matris Deum quæ Peſsinunte allata erat,

Aſterius.

Iuno moneta.

ta erat, de cœlo lapſam fuiſſe, & ignota materia conſtitiſſe. Hæc eſt illa ſtatua, quæ cum ex Peſsinunte Romam veheretur, naui vado Tyberini fluminis adhærente, nulla inde vi dimoueri potuit, donec Claudia quædam Veſtalis de impudicitia ſuſpecta, cingulum ſuum nauigio alligans, Deam illam rogaret, vt, ſi caſta eſſet, ſuum cingulum ſequeretur. Leguntur & gentium idôla nonnunquam ſudore manâſſe, nonnunquam ad locum vnde tranſlata erant ſua ſponte remigrâſſe. Penates dij, qui ex Troia incendio ſeruati Lauinium venerant, cum inde Romam tranſlati eſſent, poſtea Lauinium redierunt. Herculis ſimulacrum ex Tyro Phœniciæ ad Erythræos ſpontè profectum eſſe Leonicus lib. 1. de varia hiſtoria tradit. Olim Agrigenti in colle Vulcani ligna vitea ſuper aram ſtructa, etiamſi virerent, per ſe ignem concepiſſe, idque ſignum propitij dæmonis fuiſſe, Solinus cap. 11. Polyhiſtoris narrat. Apud Diodorum in fine libri 11. miraculum fontis Paliciorum in Sicilia deſcribitur. Dicit enim lites illic terminari conſuetas iuramento ad fontem depoſito, periuros autem eueſtigio pœnas dediſſe. Fecit & Ariſtoteles huius fontis mentionem in libris de animalibus. His andiungi poſſunt & ſupplicia illorum, qui fana idolorum expilâ-

Idæa mater.

Penates.

Collis Vulcani.

pilârunt, vel quacunque alia ratione gentium falſas religiones volârunt. Quo in genere admodum mirandum eſt, quod de tribus illis Phocéſium ducibus Oenomao, Philomelo & Phayllo Diodorus in bibliotheca hiſtorica refert, & Philo Iudæus non contẽnendum diuinæ prouidentiæ documentum eſſe voluit. Fuere hi præcipui auctores iſtius direptionis tẽpli Delphici, quæ Philippi Amyntę filij Macedonũ regis tempore à Phocenſibus perpetrata eſt. Cùm verò leges Græcorum in ſacrilegos vel præcipitio, vel ſubmerſione, vel igne animaduertẽdum eſſe decernerent, contigit vt inopinato quodam euentu hoc triplici genere ſuppliciorum tres illi ſacrilegi interirent. Vnus enim de alta rupe in præceps delapſus ceruices fregit; alter ab equo indomito cui inſidebat ad mare abreptus, fluctuum ſuperuenientium inundatione obrutus eſt; tertius itidem in quodam templo concrematus fertur. Hæc cum fortuitò accidiſſe nemo niſi contẽtioſus dicturus ſit, dæmonibus igitur ſui contemptum vlciſci, volentibus aſsignari debent. Maximè cum fœminæ, quæ id temporis pepla & donaria veterum heroinarum eodem è templo ſurripuerant, mala morte omnes perijſſe ſcribantur. Notiſsimum quoque eſt ex Liuio, & alijs rerum Romanarum ſcriptoribus,

Pœnæ violatarum falſarum religionũ.

Philo de prouidẽtia citatus ab Euſeb. lib. 8. de præparatione.

toribus,

toribus, Appium Claudium Censorem luminibus orbatum esse, quod sacra Herculis à Potitiorum gente contra responsum ad seruos publicos transtulisset. Et Potitios qui sacra illa prodidissent, intra vnius anni spatium extinctos esse. Multa prudens omitto, quod facile sit vnicuique talia exempla, quę passim in historijs occurrunt, per se colligere. Restat tertium caput, in quo de Magis & veneficis agetur.

Nonnunquam homines quædam facere, quæ sine dæmonum ope fieri nequeunt.

CAPVT XI.

T quædam ab hominibus fieri doceamus, quæ nisi dæmones quidam in hoc sublunari mundo reperirentur, fieri non potuissent, primo loco ipsam talium spirituum euocationem producimus. Nam si ne essent quidem ij spiritus, nullis coniurationibus ad pręsentandum se hominibus exciri possent. Id autem sæpissimè factum esse, ex historijs demõstrabimus. Primum Tullus Hostilius ideò fulmine ictus dicitur, quòd in eliciendo Ioue, hoc est dæmone, consuetos ritus minimè obseruâsset. Auctor Liuius 1. libro 1. decadis. Iulianus apostata cum Mago quodam in subterrane-

Tullius Hostilius.

am

am specum ingressus, dæmones ad se vocauit, qui tam terribiles illi visi sunt, vt homo cruci inimicissimus, sui oblitus ad eius signi præsidium confugerit. Hæc de illo Nazianzenus orat. 1. quam cōtra ipsum habuit. Ideò autem plus fidei huic narrationi tribuendum est, quod notissimum sit ipsum Magiæ impensè deditum fuisse, adeò vt in libro quem contra Christianos scriptum Cyrillus refutauit, dicat, quia suo tempore admodum rarò dij apparerent, ideò artis Magicæ subsidio eos aduocandos esse. Refert Munsterus Fridericum Austriacum, qui Ludouici Bauari in Imperij petitione æmulus fuit, cum ab eodem Bauaro captus & carceri inclusus esset, à dæmone, qui ad ipsum viatoris specie veniebat, admonitū esse, vt si liberari vellet, se sequeretur. Frater enim Friderici Leopoldus magicis carminibus dæmonem sollicitauærat, vt fratrem è captiuitate eriperet. Sed noluit sequi Fridericus. Francis. Picus lib. 7. de prænotionibus, Sacerdos quidam, inquit, & alius dæmonum familiaritate delectati sunt, quorum ille ab ipsis suffocatus & in fossam proiectus est, hic autem viuus paucos ante menses raptatus ad montem. Idem lib. 4. cap. 9. sic scribit: Allocutus sum plurimos, qui vana spe futurorum delusi, ab apparente sibi dæmone per

inita

inita pacta vocato, adeò ad finem vexati sunt, vt optimè sibi actum putauerint, ne vitam amiserint. Alium audiui ab eiusdem socijs, qui viuunt adhuc, à dæmone 50. fere ab hinc annis, viuum asportatum nusquam comparauisse, dum curioso cuidam & male sano principi Troiæ oppugnationem repræsentare, quasi in scena pollicitus esset, Achillemque & Hectorem inducere præliantes; & multis tamen id quærentibus irritum negotium euenit. Hæc Picus. Henricus Agrippa Magus nostri temporis dæmone in cane latente perpetuò comitatus incedebat; nisi fortè is dæmon fuerit canina specie. Nam circa obitum Agrippæ canis ille se Lugduni de ponte in flumen præcipitem deiecit, nec vsquam deinceps comparuit. Narrauit mihi quidam familiaris, de cuius fide nihil dubito, se Magum pædagogũ habuisse, qui cum non ritè magicas adiurationes recitasset, tanto capitis ardore conflictatus fuit, vt caput in vrnam aquæ mergere compulsus sit. Idque cum eius parentes resciuissent, noluisse eum diutius in suis ædibus tolerare. Nec aliud quàm dæmonum aduocatio est illa, quæ à Græcis necromantia dicitur. Non enim existimari debet animas defunctorum vllis carminibus ad nos reuocari posse. Porrò viguisse, & adhuc vigere inter homines

Henricus Agrippa.

Paulus Iouius in Elogijs.

Necromãtia.

hoc

hoc diuinationis genus, non ſolum ex eo colligitur, quòd mortuos conſulere tam ſeuerè prohibeat vetuſtiſsima lex Iudæorum, quòdque Samuel in regnorum libris à Pythoniſſa ab inferis excitatus refertur, verum etiam quia Lactantius ſuarum Inſtitutionum libr. 7. cap. 13. ait, eos, qui hoc negarent, ipſis rerum teſtimonijs refelli poſſe. Epicurus, inquit, Democritus, Dicæarchus, non auderēt de mortalitate animi mago aliquo præſente diſſerere, qui ſciret certis carminibus ciere animas ab inferis, vt adſint, & præbeant ſe humanis oculis videndas, & loquantur, & futura prædicant. Idem Iuſtinus martyr in ſecunda Apologia pro Chriſtianis affirmat. Qui auctores quamuis in eo labantur, quod animas ab inferis euocari crediderunt, non tamen adeò confidenter id auſi fuiſſent aſſeuerare, niſi magi ſpiritus quoſdam perſonam defunctorum referentes humanis obtutibus præſentarent. Denique celebris fama eſt, ante noſtra tempora fuiſſe homines, qui in publicis ſcholis hanc artem ciendi animas certa condicta mercede docerent. Nunc ſi quis præſtigias & miranda magorum opera contempletur, ſine dubio hæc ei maiora videbuntur, quam vt ab homine præſtari queant. Quænam autem ſint illa magorum portenta, ex ſubiectit exemplis

Lactantius

perſpi-

perſpicietur. Primum grauiſsimas ægritudines ijs, quibus infenſi ſunt, aliquando infligunt. Nam Antonius Beniuenius libro de abditis morborum cauſis, teſtatur mulierem quandam vomuiſſe æneos acus, capillos, clauos recuruos, quæ cum nulla humana vi in eius viſcera immiti potuerint, dæmonum opera, id factum eſſe non dubitatur. Scotorum regem Duffum ſcribit, Hector Boëthius, olim lenta quadam tabe conſumptum fuiſſe, quæ nullis remedijs curari poterat. Cumque de ipſius ſalute ferme deſperatum eſſet, rumor increbuit, regem maleficijs appetitum eſſe à quibuſdam mulieribus, quæ in Forres oppido Morauiæ degerent. Quidam igitur ad locum deſignatum, vt rei veritatem explorarent, ablegati, maleficarum fores clauſas inuenerunt; quibus effractis, viſa eſt vna earum cęream regis imaginem, ad ignem torrere, altera verò dum ꝗdam carmen demurmuraret, oleo ipſam perfundere. Comprehenſæ igitur & quæſtionibus ſubiectæ, confeſſę ſunt, dum ſimulacrum igne excoqueretur Duffum regem in ſudorem ſolui, carmine recitato vigilia torqueri, & liqueſcente cera macie contabeſcere. Submota verò hac imagine, & veneficis ſupplicio affectis, propediem rex conualuit.

Duffus rex

II. Rurſum ægrotos nonnunquam morbis leuant.

uant. Nam auctor eſt Ioannes Fernelius lib. 2. de abditis rerum cauſis, ſe vidiſſe, per chartulam collo ſubnexam, icterum vna nocte toto corpore detergeri. Item febres verbis & ritibus quibuſdam profligari, quæ tamen poſtea multò deteriores recurrerent. Addit vidiſſe ſe, qui ſanguinem ex quacúque corporis parte fluentem, partis ipſius contactu, & verborum quorundam murmure ſiſteret. Horum autem nihil vi naturali factum eſſe liquet. Viſum effaſcinant, vt ſecundum III.
illud Alcimæonis, cor cum oculorum aſpectu non conſentiat. Apud Saxonem Grammaticum libro 5. hiſtoriæ Danicæ, mulier quędam Craca nomine dapes opiparas in effigiem ſerpentum cómutat. Apud eundem Finni ab hoſtibus victi, bis præſtigijs in pacatum euaſerunt. Semel enim inſtante à tergo victore exercitu tribus in eum coniectis lapillis, trium montium phantaſiam ipſi ingeſſere; quos cum ſe tranſcendere poſſe deſperaret, finem perſequendi fecit. Aliâs fuſi, fugatiq;, fluminis cuiuſdam ſpecie hoſtem veſtigijs hærétem ludificati ſunt. Cùm enim ad eum vſque fugientes inſecutus fuiſſet tanquam intercluſo itinere, pedem referre coactus eſt. De Simonis Magi præſtigijs multa ſtupenda referunt Eccleſiaſtici ſcriptores; quæ minimè conficta eſſe ſtatua illa

testatur, quæ ipsi Romæ posita est, cum hac inscriptione, SIMONI DEO SANCTO. Nisi enim fidem propemodum excessissent ea miracula, quæ is, vt famam sibi diuinitatis conciliaret, coram Romanis patrârat, nunquam tantus ei honos in illa ciuitate habitus fuisset. Hanc istius Magi consecrationem in Apologia sua Iustinus Philosophus & Martyr Romanis exprobat, nequaquam id facturus, nisi vera se criminatione vti cōpertum habuisset.

Iustinus martyr.

IIII. Tempestates & grandines cient; vt eius libri, qui Malleus maleficarum inscribitur, auctores, multis allatis exemplis ostendunt, è quibus vnum huc ascribendum censui. In diœcesi Constantiensi, inquiunt, prope oppidum Rauenspurg grādo sæuissima excitata est, quæ per spacium miliaris circumquaque vineta & segetes adeò afflixit, vt triennij spatio vix vllus è vitibus fructus sperari posse videretur. Itaque cum per maleficium id accidisse vulgus suspicaretur, de sententia & consensu consulum, binas septimanas de veneficis illius libri auctores, inquirunt. Ac fama popularis duas fœminas notabat, Agnetem balneatricem, & Annam de Middelheim. E q̄bus balneatrix ante tormenta, sua sponte fatetur, se vltra 18. annos ab incubo dæmone stupratam fuisse, ac eius iussu & adminiculo istam

tempe-

tempestatem, pauxillo aquæ in scrobem misso & digitis circumagitato cõcitasse. Cõsule secundæ partis illius operis cap. 15. Non sum nescius quam iniquè de hisce inquisitoribus in libro de varietate rerum Hieronymus Cardanus iudicârit (quod enim contra Dominicanos in genere dixit, illud in huius libri auctores dirigere videtur) verum ipse in libro suo de subtilitate ex epistolis Erasmi non minus prodigiosa commemorat. Verba Erasmi ab ipso citata hæc sunt: In oppido Schiltach dæmõ quidã sibilo signũ dedit è quadã ędiũ parte. Caupo suspicatꝰ esse furẽ ascẽdit, neminẽ repit. Sed idẽ signũ ex altiore cœnaculo redditũ est. Et huc conscendit caupo furem persequens. Cùm nec illic quisquam appareret, sibilus auditus est è fastigio fumarij. Illicò tetigit cauponis animum esse dæmoniacum quiddam: iubet suos esse præsenti animo. Acciti sunt sacerdotes duo, adhibitus exorismus. Respondit se esse dæmonem. Rogatus quid illic ageret, ait se velle exurere oppidum. Minitantibus sacrificis respondit, se pro nihilo eorum minas ducere, quòd alter esset scortator, vterque fur. Aliquanto post mulierculam qui cum habuerat consuetudinem annis quatuordecim, cum interim illa quotannis confiteretur & Eucharistiã acciperet, sustulit in Erasmus.

aërem, impoſuitque fumarij faſtigio; tradidit ollam, iuſsit vt inuerteret: inuertit, & intra horam totum oppidum exuſtũ eſt. Mulier crimen ſuum confeſſa, & ſupplicio affecta eſt. Hæc Eraſmus, homo non nimium credulus, vt ipſe Cardanus fatetur. Eat igitur nunc Seneca, & rudem antiquitatem rideat, quòd crediderit attrahi imbres cantibus & repelli, horumque nihil fieri poſſe tam palam eſſe dicat, vt huius rei cauſa nullius Philoſophi ſchola ſit adeunda.

Seneca lib. 4. naturalium quęſtionum.

V. Ferro & igni ſe inuiolabiles præſtant. Nam ſacerdotes Apollinis in mõte Soracte, qui Romę vicinus eſt, dęmonum pręſtigijs freti ſuper carbones nudis pedibus ingrediebantur. Eſt è memorabilibus inclytum, & inſigniter pomnium ora vulgatum, inquit Solinus, quòd perpaucę familię ſunt in agro Phaliſcorum, quos Hirpos vocant. Hi ſacrificium annuum ad montem Soracten Apollini faciunt. Idque operantes geſticulationibus religioſis impunè exultant ardentibus lignorum ſtruibus, in honorem diuinæ rei flammis parcentibus. Sic Solinus. Alij hęc de Feronię deę ſacerdotibus narrant.

VI. Homines in quaſuis ſpecies transformant. Nam Plinius lib. 8. hiſtoriæ capite 22. fatetur vulgo infixam eſſe famam, homines aliquando in lupos cõuerti, & inde factum eſſe, vt in maledictis

Homines in lupos conuerſi.

verſipel-

verſipelles habeant, ſed totã hãc rem ad Gręcorum fabulas vult eſſe reijcien dam. Apud illos enim Euanthum quendam ſcribere, ex gente Antæi cuiuſdam ſorte electum ad ſtagnum quoddam eius regionis duci, veſtituque in quercu ſuſpenſo tranare, atque abire in deſerta, transfigurarique in lupum. Sed reſpondet D. Auguſtinus, ſi ea non eſſe credenda dixerimus, non deeſſe etiam nunc, qui eiuſmodi quædam vel certiſsima audiſſe, vel etiam expertos ſe eſſe aſſeuerent. Nam & ad ſe cum eſſet in Italia, de quadam illius regione talia perlata eſſe, mulieres videlicet ſtabularias his malis artibus imbutas, illic in caſeo dare ſolitas viatoribus, vnde in iumenta ilico verterentur, & neceſſaria quæque portarent. Idem poſtea modum, quo id fieri ſit veriſimile, ſubiungit. Nam pro vero lupo aut equo phantaſticum quid à dæmonibus ſubſtitui potuiſſe, & ipſum hominem talẽ ſibi ipſi videri (ſicut talis ſibi videri poſſet in ſomnis) & portare onera. Addit quẽdam Præſtantium ſimile quid de ſuo patre narrâſſe, hũc nimirum, poſtquam venenum illud per caſeum domi ſuæ ſumpſiſſet, iacuiſſe in lecto quaſi dormiret, nec vllo modo excitari potuiſſe. Poſt aliquot verò dies ipſum euigilaſſe, & quaſi ſomnia narraſſe, quę paſſus eſſet, caballũ ſcilicet ſe factum anno-

Modus harum tranſmutationum quis.

nam inter alia iumenta portaſſe militibus.
Ac quæ ille vt ſua ſomnia narrabat, hæc verè geſta compertum fuiſſe. Poſterioribus deinde ſeculis tam frequentes eiuſmodi metamorphoſes in hiſtorijs occurrunt, vt quod initio fidem excedere videbatur, nunc omnium probet aſsenſus. Pecuniæ vel perditæ

VII. recuperantur, vel non perditæ acquiruntur. Ac prioris illius tam illuſtria documéta ſuppetunt, vt nemo ſit, quem ea fugere poſsint. Nam in ſingulis oppidis, imò vicis propemodum nonnulli reperiuntur, qui vulgo fatidici appellati dęmonum adiurationibus efficiunt aliquãdo, vt fures ſeipſos prodere cogantur. Poſterioris inſigne exemplum

Gilbertus cognatus.

refert Gilbertus, cognatus in libello ſuo de hiſtorijs Tragicis. Ait is puerum quendam familiarem ſe habuiſse, qui cum diſsolutius viuendo pecuniam ſuam dilapidaſset, ab ignoto homine chartulam accepit, in qua dæmones & obſcena membra depicta erant, cum tali pollicitatione, vt quotieſcunque chartulam hanc inter digitos teneret, toties quot vellet aureos acciperet. Ac ſe præſente puerum huius rei periculum feciſse teſtatur, nec defuiſse ſuccelſum, donec à ſe perſuaſus, fidem nullam his præſtigijs habendam eſse cenſeret. Nam ex illo nihil pecuniæ ſibi ea charta comparare potuit. Adijcerem hoc

loco

loco exempla quædam incantati genitalis membri, nisi pudor de ea re loqui prohiberet, ac talibus maleficijs impeti coniugatos etiam ex iure canonico notum esset. Quædam etiam de ijs dicerem, qui in aulis principum versantes magicis præstigijs eosdem obiectant, & nonnunquam in annulis phialis, alijsque rebus dæmones inclusos gestant, ac multa per eos miranda efficiunt. Adderem ex Georgio Agricola, quam sæpè in fodinis negotium ijs facessant, qui metalla è terræ visceribus eruūt, adeò, vt fodina quędam Annebergi omnino deserta sit, etiamsi argento diues esset, quia duodecim metallici in ea à dæmone necati sunt. Ex veterum quoque scriptis insignes aliquot Magos, & nominatim ex Philostrato Apolloniū Tyanæum producerem, cuius tam fuit celebre apud omnes nomen, vt eum vnum nostro saluatori tanquam τερατȣργίᾳ parem, Ethnici opponere non sint veriti. Ostenderem eundem aliquando Romæ in prætorio subitò disparuisse, & postero die post auroram suo Damidi in Dicæarchio, item Demetrio & cæteris familiaribus apparuisse. Verùm ne modum in huiusmodi experimentis accumulandis excedam, pauca de arreptitijs dicturus sum, & multa ab ijs fieri docebo, quæ sine dæmone corpus eorum inhabitante fa-

Georgius Agricola.

De arreptitijs.

te facerę non possent. Primum igitur linguis hoc genus hominum loquitur, quas nũquam didicerũt, astantibus secreta vitia exprobrant, nunc in vna, nunc in alia corporis parte suę pręsentię dant significationem, exeuntes e corporibus vasa & vtensilia domus commouent, adiurati in nomine Christi, aut signo crucis conspecto, vel aqua lustrali super ægrum sparsa, è suo diuersorio facessere compelluntur, denique ipsi per obsessorum ora, qui & quales sint confitentur. Horum omnium, ne quisquam à nobis conficta putet, testimonia afferemus. Cyprianus contra Demetrianum fidei nostræ hostem, de dæmonibus hunc in modum loquitur: O si audire eos velles & videre, quando à nobis adiurantur & torquentur spiritualibus flagris, & verborum tormentis de obsessis corporibus eijciuntur, quando eiulantes voce humana, & potestate diuina, flagella & verbera sentientes, futurum iudicium confitentur. Et tractatu de idolorum vanitaté, de ijsdem sic scribit. Hi adiurati per Deum verum, nobis statim cedunt, & fatentur, & de obsessis corporibus exire coguntur. Videas eos nostra voce & oratione occultè flagellis cædi, igne torqueri, incremento pœnæ propagantis extendi, eiulare, gemere, deprecari, vnde veniant, & quo discedant, ipsis etiam

qui

qui colunt audientibus confiteri, & vel exiliunt statim vel euanescunt gradatim, prout fides patientis adiuuat, aut gratia curantis aspirat Et Lactantius libro 2. cap. 16. de ijsdem verba faciens, Iustos, inquit, cultores DEI metuunt, cuius nomine adiurati, de corporibus excedunt, quorum verbis tanquam flagris verberati, nó modo dęmones se confitentur, sed etiam nomina sua edunt, illa quæ in templis adorantur. Eadem Iustinus Martyr in dialogo cum Tryphone, Tertullianus libr. de anima cap. penultimo. Arnobius libro 8. contra gentes, Athanasius contra idola & de incarnatione. Qui auctores qualescunque tandem fuerint, certè stolidi & mente capti non fuerunt, vt ea scriberent, quæ mendacij actutum redargui potuissent. HIERONYMVS in vita HILARIONIS auctor est Francum quendam Imperatoris familiarem cum à dæmone obsideretur, à D. Hilarione curatum esse, ex cuius ore dæmon Syriaca lingua interrogatus, Syriacè respondebat, ac rursum Græcè quærenti Græca referebat, etiam si obsessus ille nullum idioma præter patrium & Latinum calleret. Ibidem paulò superius recitat exemplum cuiusdam ab integro dæmonum legione obsessi, qui vno ore simul diuersas voces edebat, vt tibi cœtum populi

alicuius vociferantis audire videreris. Ioannes Fernelius regis Gallorum medicus libr. 2. de abditis rerum causis quēdam, ad quem curandum accitus erat, Græcè, quod nunquam didicerat, locutum esse refert, idque eum fecisse, cum adhuc optimè sibi constaret, ac integris sensibus vteretur, imò deploraret, quod coactus eiusmodi voces protulisset. Quod diligēter notari velim. Addit eundem multa asidentium, maximeq; medicorum secreta detexisse, & risisse, quod eos morbi occultatione fefellisset. Patrem habebat equitem D. Michaelis, qui more equitum Gallorum torquem gestabat, vnde D. Michaelis imago propēdebat: hunc quoties eminus aduentantem conspiceret, vociferabatur, istum ingressu prohibete, aut torquem detrahite. Cæremonijs & execrationibus cōpulsus, qui in eo latebat dæmon, negabat se crimine damnatum, & spiritum nuncupabat. Hæc Fernelius non ab alijs audijsse, verum se astante & inspectante, gesta

D. Martin' esse affirmat. De D. Martino Seuerus eius discipulus cap. 6. dialogi 3. hunc in modum scribit: Cùm D. Martinus vt Basilicam adiret, cellam suam egressus esset, ἐνεργούμενοι, hoc est dæmoniaci, qui olim intra septum quoddam in Basilicis seruabātur, rugire incipiebant, cum adhuc duo millia passuum

ab

ab ipsis abesset. Nec certiori indicio clerici Martinum aduentantem præsentire poterant, quàm energumenorum insolito tumultu. Vidi quendam (inquit Seuerus) appropinquante Martino in aëra raptum manibus extensis in sublime suspendi, vt nequaquam solum pedibus attingeret. Si quando autem exorcizãdorum dæmonũ Martinus operam cepisset, cæteros iubebat abscedere ac foribus obseratis, in medio Ecclesiæ cilicio circuntectus, cinere respersus, solo stratus orabat. Tum verò cerneres miseros diuerso exitu perurgeri. Hos sublatis in sublime pedibus quasi de nube pendere, nec tamen vestes defluere super faciem, ne faceret verecundiam nudata pars corporum. At in parte alia videres sine interrogatione vexatos, & sua crimina confitentes. Nomina etiam nullo interrogante prodebant, ille se Iouem, iste Mercurium fatebatur. Postremo cunctos diaboli ministros cum ipso cerneres auctore cruciari. Ita Seuerus. Patres Societatis IESV in epistolis Iapanicis, tradũt fœminam quandam nomen IESV & D. Michaëlis proferre nitentẽ, ore compresso vi prohibitã, mox in laudẽ idolorũ Indicorum prorupisse, & clamasse ijs reiectis neminem superesse qui adorari debeat. Postridie eadẽ fœmina peracto Christiano sacrificio rogata vt valeret,

Dæmonis in D. Michaëlem odium.

rectè

rectè se valere respondit: Cùm verò iussa esset S. Michaelis nomen proferre, tum fremere dæmon & queri è veteri suo hospitio se pelli, & quò me vertam dicere. Hoc animaduerso Christiani pręsentes ad preces cóuersi sunt, inter quas dæmon obsessam deseruit. Nam rogata denuò, vt IESVM & MARIAM nominaret, tanta id fecit suauitate, vt angeli vocem audire astantes viderentur. Adhucne igitur quisquam tam præfractus erit, vt neget experimentis probari posse, quòd spiritus quidam præter eos qui cœlum mouent, in hoc sublunari mundo vagentur? Tantumne sibi sumet morticinæ carnis pellicula, vt contra tot non solum graues, sed etiam oculatos testes, ficta esse dicat, quæ hactenus dæmoniarum operationum exempla attulimus? Aut si hoc nimis illiberale & inuerecundum fore iudicat, causas illas duas Aristotelicas naturam & hominum volũtatem, ad effectus tam prodigiosos sufficere iudicabit? Incipiat igitur suas speculationes in medium afferre, & nisi mox omnium in se cachinnos prouocet, mendax haberi non recuso. Idque non tam confidenter asseuerare auderem, nisi mihi probè perspectum esset, quàm irrito labore se nonnulli Itali, quibus neque ingenium neque industria defuit, hac in re fatigârint. Horum vnus

nus PETRVS POMPONATIVS, vide quid non fingat, ne dæmones ad sublunarem mundi partem admittere cogatur. Primum (inquit) ea quæ Magi faciunt, pe occultas quarundam rerum vires clam adhibitas fiunt, quas dum astantes non percipiunt, dæmonis auxilio res geri putatur. Probabile autem hoc videtur, quia ipsi dæmonum assertores negant eis virtutem vllam inesse, secundum formam res transmutandi, nisi, quomodo medici in morborum curatione faciunt, actiua passiuis adhibeant. Itaque cum & homines agentia passiuis applicare non minus quàm dæmones possint nulla hîc dæmones recipiendi necessitas esse, videtur. Sed magorum opera secretis rerum naturalium viribus tribui, prorsus intolerabile est. Nam si ita esset, non magis quàm cęteræ artes liberales huius seculi legibus magia damnata fuisset, sed in eos solum, qui re per se bona in aliorum perniciem abutuntur, pœnæ decretæ. Nunc verò legum districtissimo rigore omne eius exercitum interdictũ, & capitis pœna in veneficos & incantatores statuta est. Præterea, si magia est res naturalis, quorsum magi barbaras & à nemine intellectas voces obmurmurant? Quorsum ridiculos characteres & ligaturas & multa alia, quæ tum nihil ad rem facerent vsur-

Petrus Pōponatius sine dęmonibus supradicta saluare conatur.

Refutatio

Magia legibus dānata.

vſurpat? Si dicas, vt fallãt ſpectantes, ne ſi naturale ſciatur quòd peragunt, in contemptum veniat ipſa magia: ergo ſolis impoſtoribus vires rerum naturales cognitæ erunt. Nullus enim vir bonus aliorum credulitate ad priuatam gloriam abuti vellet, ſed ſi quis talis ſemel diſceret, qua demum herba vel lapide mortuorum vmbræ excitentur, vtique pro ſuo candore id alijs patefaceret, aut ſaltem carminibus hoc ſe nequaquam facere cõminiſceretur. Deniq; nec generalis eſt hęc cauſa ad omnia quæ ſupra enumerauimus. Quæ enim vires naturales faciũt, vt ipſi magi viui aſportentur, aut vri incipiãt? Et quid opus multis, cum notum ſit magos ſpiritibus ſupplicare & pacta cum illis inire? Atq; hoc ipſum multæ incantatrices, ante mortem coram ſe confeſſas eſſe, & magno animi dolore ſuum ſcelus deplãxiſſe, auctores mallei maleficarum affirmãt. Scribit etiam Porphyrius in epiſtola ad Anebuntem, quæ ab Auguſtino de ciuitate Dei lib. 10 cap. 11. citatur, magos ſolitos minari ſpiritibus, ſe Hecates ſecreta prodituros, & cœlum diruturos, niſi ad nutum ipſorum præſto eſſent, atque eos his minis ſe terreri ſimulantes comparuiſſe. Quare Pomponatius animaduertens, non ſufficere vires naturæ ad reddendam rationem tam admirabilium ope-

rum

rum: ad imaginationē hominis cōfugit, eáq; tam potētē facit, vt nō solū corpus imaginātis immutare valeat, sed & alienis corporibus nouas affectiones inducere. Itaq; eos, q robusta vi imaginādi tēpestates in aëre ciēt, ijs q vim imaginationis nequaquam perpēdunt, videri dæmonum auxilio vti. Hæc est Pomponatij Philosophia, in qua primum consideratione haud indignum, quod is, qui diuinæ potentiæ multò angustiores limites præscribit, aut saltem Aristotelem præscripsisse contendit (nam tempero mihi nunc ab illa suspicione, quod eius hæc fuerit sententia) quam hominis imaginationi. Cùm enim hanc formalem mutationem in terrenam materiam sine alterius agentis adminiculo progignere dicat; DEVM & intelligētias orbium motrices, nihil in hęc inferiora, nisi cœlorum interuentu, iuris habere decernit. Præterea nunquam visum aut compertum est quenquam sua imaginatione quicquam mutationis in rebus imaginationi subiectis efficere potuisse. Nam ad exemplum, quod Pomponatius affert de mulieribus, quæ aspectu homines enecant, ipse Aristoteles libro de insomnijs capite 2. respondet. Cùm enim illic mulierum, quæ mensium tempore solo intuitu specula nitentia inficiunt, mentionem fecisset, non ab imaginati-

ginatione huius rei causam petijt, sed ex immundo sanguine, qui in oculorum venulis contentus, etiam vicinum aerem commaculat, ac proinde & speculum quod aër contingit. Nec dubium quin idem de illa oculorum fascinatione sentiendum sit, si modo vera sunt, quæ apud historicos de ijs referuntur. Itaque in hac αἰτιολογίᾳ magicorum operum, neque ipse Pomponatius acquieuit, sed tandem ad ipsa totius atheismi mysteria confugit. Ait igitur omnia prodigia miracula & ostenta ad intelligentias cœli motrices referri debere Has enim cœlo tanquam instrumento inferiorem hunc mundum & cũctas res humanas administrare, religiones & sectas nouas antiquatis veteribus inducere, regna & dominia trãsferre. Pro his enim vel stabiliẽdis, vel euertendis præcipuè cœlũ θαυματουργεῖν. Quin & Prophetas à cœlo fieri existimat; cuius rei exẽplũ ex Hali Abenragel profert. Is enim pueri cuiusdã recens nati geniturã inspiciens, eum puerilibus adhuc annis prophetaturũ dixit: idque euentus verum esse comprobauit. Verùm ea, quę magi faciunt, quomodo cœlo & intelligentijs sine manifesta insania tribuentur, cum illorum ars sit turpium libidinum & aliorum flagitiorum ministra? Quod enim magicis ligaturis & characteribus ad illicitam Venerem homi-

Alia Euasio.

Refutatio

hominibus incitētur, Hieronymus in vita D. Hilarionis insigni exemplo declarat. Illic enim narrat puellam quādam ſanctimonialem, cum nullis primum blanditijs in amorem adoleſcentis, qui illam deperibat perpelli potuiſſet, magos quibuſdam characteribus in lamina æris Cyprij inciſis, & ſubter limen domus puellæ collocatis, effeciſſe: vt ea mox pręamoris vehementia iuuenem illum magna voce inclamaret. Atqui cœlum & ſtellas non ſolum per accidens, vt vinum ad libidinem inflammare, ſed directè ad certi hominis flagitioſum amorem inſtigare, & motrices intelligentias ad eiuſmodi miniſteria vti corporibus cœleſtibus, Pomponatij inuentum eſt, nec vnquam Ariſtoteli in mentem venit. Quin & hoc partus eſt cerebri ipſius, quod falſæ religiones, quibus per tot ſecula mundus eo depreſſus fuit, vt opera manuum ſuarum adoraret, à cœlo & intelligentijs originem ducant. Nam Ariſtoteli nulla res ex natura ſua mala eſt, vt q malum nil aliud, quàm boni naturalis abſentiam eſſe dicit. Eſſet autem cœli natura peſſima, & rebus humanis pernicioſiſsima, ſi tam impias religiones portentis & prodigijs confirmaret. Inſuper ipſe Deus, quem primi cœli motorem ſtatuit Ariſtoteles, & cui cæteras intelligentias ſuccenturiatas vult eſ-

se, primus idololatriæ & nefandorum sacrorum auctor (proh nefas) habēdus esset. Quæ omnia cum tam absurda & impia sint, vt citra horrorem audiri non queant: non solum absque dæmonibus inter homines versantibus causas haud explicant eorum, quæ supra enumerauimus, verum etiam tantam vim veritatis ostendunt, vt ijsdem ipsis technis & mendacijs, quibus eam nonnulli opprimere conantur, illustrior fiat. Quisquis enim eos, qui erroris patrocinium susceperunt, quanto maiori conatu eum fucare conantur, tantò magis eius deformitatem prodere animaduertit, is si antea adhuc suspēso gradu incedebat, deinceps sine hæsitatione veritatem amplectitur.

Ex hisce spiritibus DEI prouidentiam demonstrari.

CAPVT XII.

ACcommodemus nunc ad nostrum institutum, quæ hactenus de spiritibus cœlo non affixis dicta fuerunt. Primum hinc intelligimus, esse quasdā incorporeas naturas, quæ magnitudinem nō
II. habēt, & proinde nec locum occupāt. Discimus etiam quam parum suæ rationi homo tribuere debeat, cum nondum natus sit,
qui

qui commodam rationem excogitare potu-
erit, qua ab his dæmonibus singularia intel-
liguntur. Nam vel ab ipsis rebus singulis hau
riunt earum cognitionem, & hoc ideò fieri
non posse videtur, quòd tunc ab ijs aliqua
mutatione eorum intellectus afficeretur.
Quicquid enim dum præsens est solum cog-
noscitur, alias latiturum, id sui aliquam spe-
ciem facultati cognitiuæ imprimat necesse
est. Etenim cur eius p̄sentia ad cognitionem
requiratur, nisi quia præsens in vim cogni-
tiuam agere potest, absens non item? Atqui
species rerum corporearum corporeæ sunt;
nec ab ijs quicquam perpeti potest corpore
vacans intelligentia. Vel singularum rerum
cognitio ipsis à natura inesse dicenda est; ac
tum quia illę infinitæ sunt, nō dubium quin
& ipsi dæmones infinita vi cognoscendi pol-
leant, ac proinde DEO pares sint. Quocun-
que hic se vertat humana mens, semper in
quosdam scopulos incurret, adeò vt hac ra-
tione vel in primis nitantur, qui dæmones
caliginosi aëris incolas admittere nolunt.
Sed perperam & malè. Non enim rationem
sensuum experimentis præferre debemus,
vt non vno loco monet Aristoteles. Ad hæc III.
multis indicijs se humani generis inimicos
declarârunt hi spiritus, & potissimum ex eo
quod hominum corpora subeuntes, nullum

non genus crudelitatis in miseros expromant. Quare si non Dei prouidentia certum illis modum exercendæ sæuitiæ determinaret, nihil impediret, quo minus totum genus nostrum breui tempore extirparent. Quòd enim remedium, aut quæ defensio contra eiusmodi hostes valeret, qui nullius corporis obice repelli, nulla solertia, cum inuisibiles sint, euitari queunt: imò quibus ob naturæ mirabilem subtilitatem vsque in intima hominũ viscera penetrare licet? Quòd igitur dæmones cum sint μισανθρωπότατοι tam raris incommodis humanum genus afficiant, imò quod pati cogantur se scriptis oppugnari, eorumque imposturas in lucem proferri, argumento est, ipsos imperio, homines verò tutelæ Dei subiectos esse. Præterea quærunt diuinos honores, & sacrificijs se velut numina coli affectant. Id autem non idcirco ab ipsis fieri verisimile est, quòd falsa hominum adulatione capiantur. Quis enim eo honore delectatur, quem sibi ex errore & ignoratione deferri animaduertit? Quòd si verò nihil ipsi voluptatis ex idololatria capiunt, quàm tot fraudibus & imposturis per multa secula aluerunt, quid aliud spectâsse credendi sunt, quàm vt verò Deo suum honorem suffurarentur, & homines secum in eandem perniciem traherent? Hæ

IIII.

autem

autem causæ nullæ erunt, si Deus res humanas curæ non habeat, atque idcircò nulla religione colendus sit. Insuper magica disciplina docet varijs modis dæmones hominibus obnoxios fieri, nam adiurationibus cogi, vt annulo aut alteri rei semp inclusi maneant, item minis adigi posse, vt hominibus ad nutum obsequantur, quod Porphyrius in epistola ad Anebuntem, cuius supra mentio facta est, scriptum reliquit. Sed minimè dubium est, quin simulata sit illa eorum necessitas. Cur autem quæso superbissimi pariter & hominum inimicissimi spiritus tam se ijs obsequentes præberent, nisi vt ipsos à vero Deo alienatos in quæuis flagitia darent præcipites? Denique nisi tum ipsi, tum homines diuinæ potestati subessent, nunquam precibus ad ipsum fusis è corporibus, quæ obsident, inuiti eijcerentur. Id autem crebrò accidere, supra multis veterum Ecclesię scriptorum testimonijs planum fecimus. Sed de dęmonibus & in totum de spiritibus, qui inter homines apparent, in præsenti ista sufficiunt.

V.

VI.

Ex animæ origine liquere, quod inferior mundus non sit expers diuinæ prouidētiæ.

CAPVT XIII.

OST spirituum, qui à corpore prorsus absoluti sunt, contemplationem ad terrena propius descendenti, primum anima rationalis occurrit. Quare si quid ex illa firmitatis diuinę prouidentię potest accedere, id oportunissimè hoc loco disquiretur. Ac primum quidem non sum nescius animæ naturam valdè esse remotam à sensibus, quorum opera in philosophando pro statu præsentis vitæ vti cogimur; qua de causa non debent hic rationes tam firmæ requiri, vt assensum ab omnibus, qui modò vim verborum assequuntur, extorqueant. Sed eas, vt in re longè occultissima, protulisse satis erit, quæ hominem æquum, & studio veritatis incensum facilè permouerint, vt in nostram sententiam pedibus eat. Sunt enim quædam dogmata, in quibus luce demóstrationum mathematicarum destituti, ideò tamē astipulatores habemus, quotquot ingenio modesto præditi sunt, quod illi sciunt negari quædā pertinaciter potius, quàm sapienter, temerariè quàm consultò, animosè quàm verecundè. Si enim ad mathematicæ euidentiæ canones argumenta, quibus in Physica & prima Philosophia vtī consueuimus examinarentur, vix scio an quicquam de totis illis disciplinis nobis reliquum maneret.

Non vbique quærenda certitudo mathematica

peret.

neret. Quis enim quæso generationem simplicem, & innumera alia quæ demonstrata esse creduntur ab Aristotele, & omnium ritè philosophantium calculis approbantur, ijs demonstrationibus statuere potest, quæ ingenijs quantumlibet contentiosis satisfaciant? Itaque si de eiusmodi epicherematibus agitur, fateor illa mihi in præsenti materia non suppetere, sed ea me allaturum esse confido, quę omnibus ęquis rerum ęstimatoribus idoneę videbuntur ad ostendendum à quodam cœlesti numine animas in corpora immitti. Velim igitur animæ opera hoc loco ad memoriam reuocari. Hæc enim tanta ac talia sunt, vt de ipsorum auctore nil nisi egregium, sublime, diuinum, cogitare sinant. Idque vt magis perspicuum fiat, considerandum initio, quicquid in rerum vniuersitate DEVM auctorem naturæ testatur, eius quandam in mentis operibus imitationem sedulò contemplāti apparere. Condidit Deus cœlorum orbes, & sideribus velut oculis exornauit, eorumque cursus & circuitiones mira æquabilitate sic distribuit, vt annis & temporibus numerandis sint accommodati. Sed non defuere & homines, qui organa excogitarunt, in quibus anni tempestates, menstrui Lunæ cursus, & omnium aliorum siderum periodi tanta soler-

Homines diuinorū operum simiæ.

tia exprimerentur, vt hominis opificium cum diuino quadam ex parte certare videretur. Notiſsimum eſt, quod de Archimedis Syracuſani Sphęra vitrea Claudianus, de Poſſidonij Cicero prima Tuſculana. Tametſi forte huius rei laus non tam hiſce auctoribus debetur, quàm Hipparcho & Ptolomæo, qui ignea & planè diuina ingenij viuacitate ſiderum obſeruatis motibus, eorum inæqualitatem apparentem multiplicatis orbibus & cōuerſionibus ad ſummam æqualitatem reuocare potuerunt, & eas confingere cœleſtium corporum Hypotypoſes, ad quas omnia quę ſui admirationem rerum cœleſtium ſtudioſis excitabant, euidētiſsimè conſequerentur. Quin inſigni mentis acumine trium corporum mūdi, ſolis inquam, Lunæ & terreni globi interualla & magnitudinem non adhibita pertica (quomodo enim id, in tanta eorum magnitudine tamq́ue vaſta diſtantia fieri potuiſſet?) Sed rationis iudicio dimenſi ſunt. Atque ita dimenſi, vt eorum aſſeuerationi pondus mathematicæ neceſsitatis adiunctum ſit. Condidit DEVS hęc ſublunaria, & animantium ac præcipuè humani generis vſui accommodauit. Quocūque te conuertis, miranda Dei opera inſignem eius bonitatem, ſapientiam, & potentiam non obſcurè teſtantia, ingerūtur.

Claudian.

tur, Sed & humanæ rationis inuenta in hoc inferiori mundo tot tamque illustria occurrunt, vt hominem non quidem Deum, sed natura Deo cognata esse preditum, vociferentur. Que si cuncta enumerare vellem, citius mihi charta quàm verba deficerent. Quid enim si naturæ opera demas, superest in rebus humanis non humanæ rationis industria inuentum? Respice corpus tuum, & quam multa in eo præstātię mentis δείγματα circunferas, animo attento considera. Respice quam incolis domum, & quid in ea sit, quod rationis industriæ non debeatur inquire. Respice ciuitatem, & quicquid ad eius statum conseruandum pertinet non παρέργως intuere, templa, forum, curiam, moenia, vallum, fossas, turres, propugnacula, portas, leges cupiditatum frænatrices, magistratum & omnem εὐταξίαν; & vide num quicquam horum ab alio profectum sit auctore, quàm ratione. Vbi res vrbanas sat diligenter lustrasti, postea te rus confer, & perinde atque in vrbe circunspice, num quicquam ibi quo humanæ mentis solertia declaretur occurrat. Et illic tibi aratra, ligones, sarculi, rastra, & reliqua agriculturæ instrumenta, cum vniuersis curādæ sterilitatis tam agrorum quàm arborum remedijs ingerentur, ac perspecturus es, quacunque in re in- In mundo inferiori vbique occurrunt animæ nobilitatis iudicia.

genium intenditur ibi valere. Posset hoc loco tota congeries artium mechanicarum, posset Philosophia cum liberalibus disciplinis ad commendationem humanæ mentis in medium adferri, sed quia in tanta rerum mole satius est tacere, quàm pauca dicere, idcirco nunc ad originis humanæ causas manifestas nos cōuertamus, & num quicquam ibi sit, cui mentis procreatio tribui possit, etiam atque etiam consideremus. Sed omnibus summa diligentia excussis & peruestigatis nihil dignum inuenietur, à quo mentis originem repetamus; nihil erit vnde animam plenam consilij & rationis ortum ducere credi par est. Quid enim in officinam naturæ cogitatione ingressus non humile, sordidum, vile, imò non pudendum & abominabile deprehensurus es? Quali origine cœpisse id, quod est inter omnia terrena longè nobilissimum, quomodo non est à ratione alienum? Anne tam stupidi erimus, vt cum Epicuro in sensibiles humanę natiuitatis causas intenti, ratiocinemur hominis mētem non posse non rem abiectam, corpoream, & terrenā esse, vt quę ἔργον λαγνείας καὶ μιαρᾶς σάνιδος existat: & nō potius diuinam eius præstantiam ex eius operibus colligentes, multò rectiꝰ inferemꝰ, nō ex semine sed alijs secretioribꝰ & diuinioribꝰ causis ipsam
oriri?

oriri? Inferemus profectò. Nam alioqui respondeat mihi Epicurei, num ipsum semen simulatque genitum est mente prçditum esse arbitrentur, an verò illam posterius demum accedere putet. Si iam inde ab initio mentis compos fuit, homo igitur erat, & homicidæ sunt quotquot cœlibem vitam ducunt, nec sinunt inchoatum illum hominem suam perfectionẽ adipisci. Sequuntur & alia ex hac opinione incõmoda, quæ enumerare turpe esset. Si ergo, vt ea deuitet, fateatur semen posterius animari, mox à quo animetur interrogabo, an à matre an alia quadam insita virtute. Quodsi matrem fingant animæ rationalis causam effectricem esse, contra omnium mortalium sensum & consensum primas ei partes in hominis generatione concedent. Sin aliquid in semine inesse dicant vnde animetur, vel substantia vel accidens illud erit. Sed vtrunque horum çquè absurdum. Nam si accidens sit, sequetur formam substantialem, eamq; non vulgarem, sed omnium sublunarium præstantissimam ab accidente prognatam esse, & accidens longè vltra suam speciem çgisse, quòd est impossibile. Si substãtia sit, haud dubium quin forma substãtialis ipsius seminis existat. Atqui nec illa quicquam habet, cur possit mentis effectrix iure reputari, ne rursum necesse

Nihil vltra suam speciem agit.

sit

sit fateri, quicquam vltra suam speciem agere. Cùm enim semen longissimè infra naturam intelligentia præditam subsideat, quo pacto non modum suæ speciei excederet, si naturam intelligentem progignere posset? Ne in præsenti dicam quam sit absurdum, formam quę ex materia excedit, alterius cui locũ prębet causam esse; & eo modo sibiipsi interitum afferre. Et tamen vel aliquid horum de origine animæ constituendum erit, vel origo eius ab inuisibili principio repetenda. Vtcunque enim de formarum ortu variè disputetur à Philosophis, vtcunque alius aliam earum causam fingat, id certè fixum manere debet, non posse substantiam à non substantia, viuum à non viuo, & omnino melius à deteriore progigni, vt non immerito D. August. in collatione Epicuri cũ Platone, ea etiã ex parte hũc velit Platoni cedere, ꝙ res viuas à non viuis fieri posse, crediderit. Siue enim dicas ex nihilo quippiam oriri, siue id quod melius est à deteriori, verbis quidem diuersa videberis affirmare, res verò vtrobiq; eadem erit. Nam posteaquam nulla res alteri conferre potest, quod ipsa nõ habet, si quod naturæ est abiectioris, quicquam se nobilius gignit, hoc ipsum qua parte suæ causæ nobilitatem superat, ex nihilo genitum videbitur. Atque hæc est prima ratio

Libro 8. de ciuit. ca. 5.

tio humanæ mentis originem haud esse terrenam demonstrans, vnde vlterius consequitur aliquod numen huic mundo præsidere, vnde in corpus animæ infundantur.

Eandem animæ originem aliter probari posse.

CAPVT XIIII.

SEcundò idem alio modo sic ostenditur. Anima vel est compositum, vel compositionis expers forma. Nō compositum, quia tunc corpus esset, ac proinde aliud corpus, quod animatura est, per totum immeare non posset, eò quod natura corporum haud ferat, vt eundem locum simul plura occupent. Forma igitur est anima. Formarum verò quædam propriam habent subsistentiam, quædam in alio & per aliud subsistunt. Ac in primo genere humanam animam collocari debere testatur suprema eius operatio, quàm sine corporis adiumēto exercet. Nam formas eas, quę per aliud subsistunt, per se operari non posse, multis argumentis demonstrari potest. Primum enim si actio sit formæ, quæ materię inhęret non autem totius hypostaseos, sequeretur, & quod actione foris producitur non esse totam hypostasin, & generationis siue simplicis siue κατά τι terminum non esse aliqd subsistens, sed ipsas duntaxat formas. Hoc autem

Rationes quibus docetur actionem esse nō formarum sed compositorum.

autem concesso, mox vlterius sequitur omnia, quæ fiunt naturali mutatione ex nihilo fieri, quæque intereunt in nihilum occumbere. Si enim non compositum, sed formæ solæ producuntur & pereunt, cum illarum nihil ante generationem extiterit, nec post interitum restet, necesse est illas & ex nihilo productas fateri, & rursus in nihilum recidere. Sed hoc incommodum effugiunt ij, qui totum compositum gigni dicunt. Tunc enim & genitum erit ipsa tota hypostasis, cuius cum altera pars, materia nimirum, sit toto antiquior, è nihilo ortum esse dici non potest. Ad hæc res sensibiles notionem sui concretam in sensus nostros imprimũt. Non enim colorem aut odorem primo & per se sensu percipimus, sed coloratum & odoratum; nec vnquam homini in mentem venire potuisset colorem esse formam à re colorata diuersam, nisi ratiocinando vnum ab altero secreuisset. Non est autem dubitandum, quin haud aliter res agant, dum suam speciem generatione propagant, atque dum sui similitudinem in sensibus nostris producunt. Insuper hæc tria se multò consequuntur, esse, posse, agere. Nam ex rei essentia potestas agẽdi manat, ex qua deinde actio prodire consueuit. Si igitur essentia sit non sola forma, sed compositum ex vtroque, nec agendi

Videmus non colorem propriè, sed coloratũ.

gendi potentia, neque ipsa actio soli formæ attribui debent. Atque ideò si qua forma per se operetur, ea hypostaseos quodammodo rationem habebit. Preterea quid fuit, cur Aristoteles motum grauium à generante prouenire dicat, cum manifestum sit proximam eius causam esse ipsum pondus, hoc autem à forma ipsis inesse minimè dubium sit, nisi quia videbat actionem omnem alicui toti & per se subsistenti tribuendam esse? Cùm igitur graue seipsum non posit mouere, eò quod hoc non cōueniat, nisi ijs quæ in partem mouentem & motam distinguū-tur, reliquum erat, vt à generante moueretur. Quæ cum ita sint, si modo probetur esse aliquam animæ functionem, quàm ipsa sola exercet, simul etiam probatum erit ipsam αὐθυπόστατον esse, seu per se subsistere. Id autem multis ijsque non leuibus argumentis, ab Aristotele in 3. de anima libro docetur; post quem plura ad eius rei confirmationem afferre haud necessarium foret, nisi tam grata esset homini suæ mentis diuinitas, vt nunquam superuacaneū videretur, quod illius stabiliendæ causa adducitur. Itaque si quid in hoc genere dicendum occurrit ab Aristotele preteritum, eius rationibus cumuli loco adijciemus. Cogitandum igitur hominis mentem nulla rerum visibilium assuetudine sic

Cur Aristoteles putauit grauia à generante moueri.

Prima ratio probãs intellectũ esse vim incorpoream.

ne sic astringi posse, vt non ei liberum maneat etiam illa amplecti, quæ regulis iudicandi per sensuum experimẽta collectis, aduersantur. Quodsi enim solos sensus in consilium adhiberemus, quibus nihil nisi ordinarium huius vitæ cursum conspeximus, quibus oriri & occumbere homines nõ aliter quam bruta, quibus blasphemos & impios florere, bonos obscuram & ignobilem vitã ducere, casibus multis inopinatis res humanas iactari, creaturarum eundem statum totannos perseuerare cernimus; quid prohiberet quo minus Epicuri nobis disciplina probaretur? Iam verò sensuum & totius animalis hominis cogitationes supergressa mens, ac totum visibilem mũdum infra se relinquẽs, esse aliquod inuisibile Dei regnum, plenum beatis mentibus, assentitur. Credit DEVM nullis loci temporis & perfectionis limitibus circunscriptum, & tamen omnis corporeę magnitudinis omnino expertem; eius naturam ęquè in cum vnius milij grano totam existere, atque cum vniuerso orbe. Credit post breue tempus, mundum cum omnibus suis cupiditatibus trãsiturum, aduenturumque iustis regnum DEI, in quo resumptis corporibus, quæ partim in puluerem comminuuntur, partim in halitus aurasque diffugiunt, æternis seculis diuinam maiestatem

contem-

contemplabuntur. Atque has tam ſublimes de rebus ſupramundanis cogitationes, non ſolum apud rude vulgus inuenias, verùm quantò quiſque eſt ſapientior ac iudicio ſanior, tãtò hęc lubẽtius amplectitur. Id quod nunquam facturus eſſet, ſi mens per corpus ſuum munus obiret. Quòd enim ſpontè ſua cęcitatis damnat ſeipſam, & ſe captiuam trahi in rerum tam incomprehenſibilium aſſenſum patitur, vtique argumento eſt, habere ipſam apud ſe altioris ſapientiæ rationes, quàm ſit ea, quę à ſenſuum experimentis dependet. Atque hæ rationes cum deſtruant & ſtultam oſtendant animalem huius mundi ſapientiam, ex ſeipſa mens eas depromat neceſſe eſt, & quatenus à corpore ſeparata exiſtit. Idem ſpondet ordo agẽtium. Nam elementorum & omnium inanimorum actio in extraneam materiam tranſit: quę verò his nobiliora ſunt, in patiens minus remotum ſuam vim exerunt, ita vt ſecundum incrementa nobilitatis creſcat etiam agentis & patientis coniunctio. Mox enim poſt elemẽta & miſta, quæ in materiam à ſe penitus diuerſam agunt, ſequuntur plantæ & terræ naſcentia, quæ nutrimentum quod primo cum ipſis minimè cohæret, poſtquam immutatum eſt, ad ſe rapiũt, ac ſuo corpori agglutinant. Minus adhuc ſentientis animę vis

in exteriora prodit. Vis enim ſentiendi ſimilitudinẽ eius, quod ſentitur in eadem materia producit, in qua & ipſa exiſtit. Verbi cauſa, in eodem oculo rerum viſibilium formæ & ipſa facultas videndi inhærent.

Quoniam autem ſupra vires ſentiendi proximo gradu ratio & mens collocata eſt, quid reſtat niſi vt hæc, ſi quemadmodum naturæ dignitate præſtat, ita etiam in minus diſtantem materiam aget, ſuam intellectionem intra ſe recipiat. Porrò cum intellectio ſit immanens actio, ſi in ſola mente recipitur, à ſola etiam mente producatur neceſſe eſt. His eum in modum conſtitutis, facile nunc erit probare hominis animam ex parentum ſemine oriundam non eſſe. Omnis enim mutatio phyſica præſupponit ſubiectum in quo verſetur, ſiquidem ea mutatio, quæ in materia nulla recipitur, eſt creatio, quàm naturalis Philoſophia ignorat. Si ergo humana mens phyſica actione progignitur, in materia profectò hærebit. Atqui ante oſtenſum eſt, ipſam per ſe ſubſiſtere, nec à materia velut fulcro dependere. Non eſt igitur humanæ mentis origo Phyſica, ac proinde vel ἀγέννητος erit, vel ſi ortus ſui aliquod initium habet, per creationem ex nihilo in eſſe prodijt. Prius horum falſum eſſe apud omnes in confeſſo eſt. Si enim antequam

cor-

corpus viuificare incipiat perfecta erat, magno ſuo incommodo in illud demitteretur: ſin ex illa coniunctione tantum emolumenti capiat, vt omnino ſatius ſit eam in corpus inſeri, quàm perpetuò ſeparatim exiſtere; ergo, niſi fortè ita vſuueniſſet, vt alia quædam cauſa ipſi corpus tanquam organum perfectionis adipiſcendæ ſuppeditaret, ſemper imperfecta maneret. Sed fieri non poteſt, vt cuius eſſe neceſſarium eſt, id bene eſſe fortunæ beneficio poſsideat. Proculdubio igitur eam ex nihilo creatam eſſe ſequitur. Siue autem creator ipſorum omnes ſimul effectas paulatim in corpora diſpertitur, ſiue tum primum ſingulas creat, cum in corpus immittit, ſemper ex hac animarum origine perſpicitur, neque inferiorem mundum diuinę gubernationis expertem eſſe.

Idem alÿs rationibus demonſtrari.

CAPVT XV.

DEinceps vt omnibus quam teſtatiſsimũ fiat, animas noſtras humano ſatu genitas non eſſe, adhuc breues quaſdam rationes ad præcedentia adijciemus. Nulla in hoc ſublunari mundo bona inueniuntur, quæ homo ſimulatque deguſtauit, non faſtidiat. Non ſaturatur oculus viſu ne-

Ecclesi. 1. que auris auditu, inquit Salomon. Et quisque in seipso experitur, nihil in rebus humanis diu placere posse, ac propterea vicissitudine quadam exercitationum opus esse, vt tędium, quo plena est hominum vita, vtcunque leuemus. Quin neq; voluptuarij homines diu ijsdem voluptatibus capiuntur; idque rerum suarum vsu Xerxes edoctus, pręmium nouæ alicuius voluptatis inuentoribus proposuit. Quin neque fastidio tantum sunt homini degustatæ voluptates, sed & pudoris & tristitię aculeũ post se relinquũt. Sed quorsum hæc, si anima hominis ex hoc mundo inferiori instar brutorum ducit originem? Cur voluptates corporeas, si nil nisi corporum fœtura sit tantopere abominatur? Rursum, anima intelligit operum naturæ rationem, quam natura ignorat. Videt singula quomodo facta sunt, ita etiam fieri debuisse; sed natura omnis intelligentiæ expers est. Vnde non solum DEO naturæ parenti mens humana propinquior esse colligitur, quàm natura, verumetiam fieri non posse, quin id quod pari sapientia rectè se habere intelligit, huius vniuersi fabricam, atque Deus illam machinatus est, non interuentu naturæ, quæ multò ignobilior est, in lucem sit editum, sed ab ipso omnis sapiẽtiæ fonte Deo. Præterea nihil Deus post habere

sapien-

ſapientia diuiniſu, itaque inter Iouis prerogatiuas ob quas ei ſummum inter Deos imperium obtigiſſe Homerus fingit, vna eſt, quod ętate & ſapientia Neptunum & Plutonem antecelleret. Ζεὺς γὰρ ἦεν πρότερος γενέσθαι καὶ πλείονα ᾔδει, inquit Homerus. Is ergo qui & ſapientiæ particeps, etiam quodammodo diuinitatis particeps eſt. Vnde autem ad homines partiuncula quædam diuinitatis prouenire potuit, niſi ab eo, qui totam diuinitatis plenitudinem poſſidet? Neque contemnenda eſt hac in re D. Gregorij Nazianzeni cõiectura, qui inde colligit, parentes tantum corpora, non verò & animas generare, quòd ij malè affectis filiorum corporibus grauiter commoueantur, animę autem morbos, quin & mortem etiam, rarò in ſuis liberis deplorent. Verba eius ex carmine de laude virginitatis hæc ſunt.

οὐχ ὅλου ἀνθρώποιο πατὴρ βροτὸς, ὥς ἐνέπουσιν
ἀλλ' ὅσσον σαρκός τε καὶ αἵματος, ἀμφοτέρων μὲν
ὀλλυμενῶν, ψυχὴ δὲ θεοῦ κρατέοντος ἄημα
ἔκτοθεν εἰσπίπτουσα χοὸς πλάσει, ὅς δ' ἄρ ὁ μίξας
πρῶτος τὸ πρῶτον ἔπνευσε, καὶ εἰκόνι μίξατο γαίῃ
μάρτυς ἐμῶν ἐπέων καὶ σὸς πόθος, ἡμιτελὴς γαρ
στέργων οὐ ψυχὰς τεκέων, τάδε σώματα μοῦνα
οἷς δάκνῃ μογέουσι, καὶ οἷς θαλέθουσι γέγηθας.
ὧν τεκέων λώβησιν ἐὸν καταδάμναται ἦτορ,
ἢ μεγάλαις ψυχῶν κακίαις καὶ χείροσι λώβαις.

 Id eſt,

Id est, Non est, vt aiunt, totius hominis pater homo, sed tantum carnis & sanguinis, quæ ambo intereunt. Anima verò Dei præpotētis flatus, extrinsecus illabens, dum corpus è terra formatur. Nouit miscens, quomodo animam flatu genuit, & suam imaginem terræ admiscuit. Testis meorum verborum etiam tuum desiderium (alloquitur virginitas coniugium) est enim semiperfectum, non diligens animas liberorum, sed corpora sola. Quorum te afflictiones mordent, & quorum te integritas exhilarat. Liberorum perniciei magis cor succumbit, quam magnis animæ vitijs & morbis peioribus. Hactenus ille. Huc denique omnium, qui aliquid iudicio valuerunt, suffragia accedunt. Cicero ait, videri sibi illum mēte carere, q nō videt mentem hominis diuina cura perfectam esse. Apud Xenophontem Socrates ait, non aliunde quàm à DEO mentem ad homines venire potuisse D. Paulus ex animæ diuina origine, tāquam certissima & ipsis infidelibus notissima, ostendit idola non esse Deos. Si, inquit, nos homines Dei genus sumus, quod quidam vestrorum poetarum dixit, non debemus existimare ligno & lapidi diuinum numen simile esse. Aristoteles etiam rationem attulit, cur talis sit animarum credenda origo. Ideò enim docet mentem extrinsecus

A Cicerone citatus. Libr. 2. de natura deorum.

Actor. 17.

cus accedere, quia cum eius operatione non communicat corpus. Vbi non vult eam corpore antiquiorem aut ſine vlla origine ſempiternam eſſe, vtpote qui in 12. primæ philoſophiæ affirmat, nullam formam extitiſſe, antequam materiæ coniungeretur; ſed à DEO creatam in corpus immitti. Alij ſuæ mentis admiratione plus quam par eſt defixi, eo prorupere audaciȩ, vt eam ἀπόσπασμα θεοῦ, hoc eſt, interprete Cicerone decerptum ex mente diuina dicerent; Erupides verò omnibus ijs audacior etiam Deum. Male illi quidem. At intelligitur tamē ex hiſce eorū encomijs, tantam eſſe humanæ mentis dignitatem, vt ſemper ampliſsima quæque ſapientes de ipſa ſint opinati: nedum adeò ſit à quoquam depreſſa, vt eam è terra progenitam eſſe finxerit. Sed argumētorum quȩ ex animȩ origine ſumuntur, hic finis eſto.

DE PROVIDENTIA DEI LIBER QVARTVS.

PRÆFATIO.

Uperiorum temporum scriptores, qui diuinæ prouidentiæ causam egerunt, ex mirabili brutorum, in suis operibus artificio, ac plena industria organorum in viuentibus efformatione non malè ratiocinati sunt, nihil animatum diuini regiminis expers esse: verum nemo, quod sciam, ex iisdem fundamentis singularium prouidentiam ex professo demonstrare conatus est. Nam isti rationi, quæ primum sumit, omnia in quorum operibus magnum quoddam ingenij & solertiæ specimen apparet, si per se non sapiant, ab aliquo sapiente gubernari: ac deinde, quia cōstat bruta per se non sapere, infert à sapiente quodam rectore in propositum scopum ea dirigi, isti, inquam rationi obuiam iri posset, dicendo cunctas res in prima mundi institutione semel iis viribus instructas esse, quibus sua munia obire queant Si igitur docere velimus, ad omnia animata

etiam

etiam in præsenti diuinam gubernationem extendi, probandum erit, mirabilem illam in animatorum regimine œconomiam, non esse tribuendam vlli virtuti, quæ partium naturæ compositionem sequatur. Haud enim dubitandum, quin si extrinsecus ipsis adueniat, à Deo omnium rerum potentissimo moderatore sumat originem. Id autẽ priusquam facimus, ingenuè cõfitemur, nõ esse mox ad supranaturalem causam confugiẽdum cum effectus quispiam admiratione dignus occurrit, quemadmodum indoctum vulgus, omnia, quorum rationem non capit, diuino miraculo deputare solet. Nam ita cum D. Augustino cuncta diuino arbitrio dispensari arbitramur, vt tamen vnamquamque naturam proprios motus agere sinat. Nec ignoramus à sapientissimo quodam viro dictum esse, Deum à fine vsque ad finem attingere fortiter, ac disponere cuncta suauiter. Itaque non semper quid Deus omnipotenti sua virtute facere possit, sed quid rerum naturis conueniat, attendendum esse libenter agnoscimus: ac proinde maximè vniuscuiusque naturæ integritas postulare videatur, vt non alieno impulsu, sed ex insitis viribus suas functiones exequatur, minus probabile esse, quòd aliena directione bruta operentur. Attamen nihil horum me deterret, quo minus existimem, non posse tantum solertia in eorum, quæ ratione carent, operibus apparere, nisi diuino nutu regerentur. Ratio-

Sapient. 8.

nes, quibus moueor indicabo, tu lector quam i pon deris sint iudicabis.

Bruta facere quædam non minus ingeniosè, quàm si mente prædita essent.

CAPVT PRIMVM.

Brutorum animantium singularis prudentia tam multis è rebus elucet, vt non minima pars historiæ naturalis in ea describenda cõsumatur. Verùm hoc loco, vbi omnia commemorare longum esset, pauca quędam brutorum minimè brutalia opera exempli causa recensere decreuimus, initio ab astu, quem in quærendo

Victus. victu declarant, sumto. Primum cancer, quia libenter conchis vescitur, cum propter duritiem testę non posit vi ad eas deuorandas irrumpere, arte & industria se voti compotem facit. Tempus enim obseruans, quo propter cœli serenitatem illectæ conchæ testas diducunt, velut auram captaturæ, calculum in concharum hiatum inserit, ne bestia intus latens testarum compressu sese tueatur. Atque ita hostem in potestatem redactum securè deuorat. Sic Ambrosius & Basilius in hexaëmeris suis. Platalea auis, cum piscibus viuat, nec posit ipsa sese aquis ingurgitare, ad eas aues aduolat, quæ in mari

mer-

mergunt, ac eorum cum præda emergentium, tantisper capita pmit ac mordet, donec prædam e rostro dimittant. Atque hanc acceptam illa deuorat. Cicero 2. de natura deorum. Polypodes hūc in modū piscibus insidiātur. Petræ alicui insidētes in eius colorem se ita trāsformāt, vt idē cū illa esse videātur. Interim pisces ad Polypodē tāq̃ ad petrā securi adnatātes, ab illa capiūtur. Aelianus lib. 1. de varia historia: Textoriam artē & dona Erganes deæ, neque norunt Phalanges (genus hoc araneorum) neque nosse desiderāt. Nam cui vsui bestiæ vestis à se contexta foret? Sed veluti nassa est illa contextio ad ea, quæ inciderint, capienda. Ac ea de causa in medio retis, ad omnem occasionem intenta sedet, vt si qua forte in eam musca inuolet, pabulum fiat. Idem ibidem. Huc etiam referri debent, quę libri primi 7. capite de Pinna & Squilla ex Cicerone retulimus. E quibus exemplis, quanta sit brutorum in quærendo victu solertia, satis patere rati, deinceps quanto ingenio morbis suis bestiæ occurrant, ostendemus. Plinius lib 8. naturalis historiæ integro cap. 27. remedia percenset, quibus se bruta curare solent. Dictamum herbam, inquit, extrahendis sagittis cerui monstrauere, percussi eo telo, pastuque eius herbæ eiecto. Ijdem percussi à Phalangio, Remedia brutorum contra morbos.

can-

cancros edendo sibi medẽtur. Anguis hiberno situ membrana corporis obducta, fœniculi succo impedimentum illud exuit, nitidiusque vernat. Idem hiberna iatebra visu obscurato, marathro herbæ sese affricans, oculos inungit ac refouet: si verò squamæ obtorpuere, spinis iuniperi se scabit. Hæc aliaq; plura ibidẽ Plinius. Vrsus sauci⁹ verbascum plagæ imponit, quæ herba cum siccandi vim habeat, purulentia absterſa breui tempore cicatricem vulneri inducit. Basilius 8. concione in opus sex dierum. Hippopotamus bestia in Nilo degens cum distenditur nimia satietate, arundineta recens cæsa percurrit, quoadusque stirpium acuta pedes vulnerẽt, vt profluuio sanguinis leuetur sagina. Plagam deinde cœno oblinit, vsque dum vulnus cõducatur in cicatricem. Solinus. cap. 35.

Neque sues agrestes omnino rei medicæ imperiti. Cùm enim per imprudentiam hyoscyamum comederunt, etsi tam inde debiles fiant, vt ægrè posteriora trahendo repetent, mox tamen ad aquas se conferunt, ibique collectos cancros epulati pristinam valetudinem recuperant. Aelianus lib. 1. Nemo ignorat canes nimia ventris ingluuie grauatos herbæ cuiusdam esu vomitum prouocare, eoque modo stomachi saburram deponere,

nere. Memorabile autem, quod Plinius ait, neminem quæ ſit ea herba deprehendere poſſe. Eandem rem non mediocriter illuſtrant ea, quæ pro vitæ ſuæ tutela & conſeruatione beſtiæ machinantur. Quis enim non miretur torpedinem piſciculum hamo iam implicitum, occulta quadam vi piſcatoris manum ita obſtupefacere vt calamum, cui hamatus funiculus adhæret, retinere non poſsit? Et tamen ita ſolere hoc animal piſcatorum inſidias euadere, auctor eſt Cicero libro 2. de natura deorum. Perdices item ſuos pullos inter fugiendum ſe occultare, & in tergum reſupinatos glebam tanto artificio ſibi prætendere docent, vt omnem quærentium induſtriam eludant. Sic enim de ipſis PLVTARCHVS in dialogo, qui Gryllus inſcribitur. Mures ad ſubterranea ſua antra diuerſos exitus fodiunt, vt vno obſeſſo per alium vitæ ſuæ conſulant. Lepores ambagibus & curſu in orbem facto canum impetus ludificantur. Quę duo tam ſunt nota omnibus, vt auctorum teſtimonijs ea confirmare non ſit neceſſe. Perdices cùm pullis ſuis ab ancupe metuunt, ſimulant pedum & alarum debilitatem, vt auceps ſpem concipiat ipſius matris prehendendę. Atque ita fit, vt pulli dimiſsi ſpatium fugiendi nanciſcantur, & mater cum eos in tutum ſe recepiſſe

Lib. 25. c. 8.

pisse animaduertit, vana spe illuso aucupe, volatui se mandet. Solinus cap. 13. In Aegypto est quoddam genus ranarum, quod ne à varo quodam pisce deuorari possit, frustum arundinis demordet, idque obliquum in ore gestat. Cùm enim vari rictus tam amplus non sit, vt arũdinem tam latè vtrinque extensam deglutire valeat, fit eo modo, vt ranas incolumes dimittere cogatur. Aelianus lib. 1. Sepia cum à piscatoribus se peti videt, atramẽtum, quod ipsi pro sanguine est, post se effundit, vt in aquis atro colore tinctis, cõspici nõ possit. Cicero 2. de natura deorum. Castor, cuius testiculi magno in pretio sunt, cum venatores sibi imminere videt, non ignarus qua de causa ipsum insectentur, testes sibi morsu amputat, atque ita se ab interitu defendit. Nam simulatque testibus venatores potiti sunt, deinceps illi animanti infesti esse desinunt. Hoc Plinius lib. 32. cap. 3. Insuper, quod summopere mirandum, nouit vnaquæque bestia telum, quod defensionis causa accepit, nouit occasiones quibus opportunè aduersariũ inuadat, nouit hostiũ partes imbelles. Idque exemplo Delphini & Crocodili, quod libro primo capite 7. recitatur, doceri potest. Quin & diuinandi peritiam, quanta eorum saluti necessaria, sunt adeptæ. Echinus animal marinum, tempestates

Diuinatio bestiarum

tes imminere ſentiens ad ſcopulum ſe applicat, ne ex maris iactatione vllo incommodo afficiatur. Auctor BASILIVS concione 8. in opus ſex dierum. Terreſtris verò Echinus antrum, cui bina ſpiracula ſunt, vnũ boreale, alterum meridionale, inhabitare ſolet: cumque boreas flaturus eſt, ſpiraculum, quod borealem plagam ſpectat; cum verò auſter, quòd auſtralem, occludit. Baſilius concione 9. eiuſdem libri. Scribunt Aelianus & Plinius tantam in muribus eſſe diuinandi ſcientiam, vt, cum domus aliqua prę ſenio ruinam minatur, primi id ſentiant, & priſtinis ſuis cauernis relictis, fuga ſaluti ſuæ conſulant. Addit Plinius & araneos cum telis imminente ædium ruina cadere. Quæ ſi vera ſunt, & ſuperſtitioſis Ethnicorum obſeruationibus annumerari non debent, ſine peculiari DEI inſtinctu tale quicquam ab hiſce beſtijs pręſagiri nõ poſſe, manifeſtũ eſt. Atque idem ſtatuendum eſt de illo hirundinum genere, quod in Nili ripis excauatis indificare, ac ſi futurum eſt, vt eorum nidos auctus amnis attingat, multis diebus ante migrare Plinius refert. Nec aliter de araneis iudicandum, ſi, quod ille tradit, incremento amnium futuro, telas ſuas altius attollant. Item de Crocodilo, ſi ex eius nido auctus Nili quantitas pręſciri poteſt, quia ſemper

Lib. 8. c. 28

Lib. 10. cap. 33.

Lib. 8. c. 25.

ſemper extra illum locum incubet, ad quem ſummo auctu eo anno Nilus egreſſurus eſt. Hæc enim maiora ſunt, quàm vt à beſtijs per inſitam induſtriam præſtari queant. Nõ vulgaris etiam eſt ea prudentia, quam in nidis & latibulis ſuis conſtruendis beſtiæ declarant. Primum enim hirundo nidum fabricatura, feſtucas ore portat, lutum verò quod pedibus tollere non valet, ſummas alarum partes aqua madefaciendo, ac deinde in tenuiſsimo puluere volutando conficit, eoque velut glutine feſtucas coniungens, nidum machinatur, in quo ſobolem ſuam enutriat. Lanam quoque de ouium velleribus decidentem è pratis colligit, vt ouis & pullis ſuis molle ſtratum ſubijciat. Eaſdem ſcribit Plinius in Heracleotico Nili oſtio nidorum talium continuatione molem euaganti Nilo inexpugnabilem ſtadij ferè vnius longitudine opponere. Quod ſanè quomodo ſine Dei nutu facere queant, intelligi non poteſt. Apes mirabili artificio mellis receptacula extruunt. Nam in tenuem membranam extenſa cera, crebras & continua ſerie cohærẽtes conſtituunt cauitates; vt frequentia earum, quæ ſingulæ imbecillæ ſunt, toti ſtructuræ robur addat. Quælibet enim fiſtula alteri nectitur, tenui ſepto illi coniuncta pariter & ab eadem ſecreta. Vna autem fauorum

Habitacula beſtiarum.

rum contignatio alteri ſuperincumbit: quia ſi vna eſſet, nullo diaphragmate interſepta concauitas, in quam mellis liquor infunderetur, ea tanto pōderi nequaquam par eſſet. Diſce hic etiam quod inuenta Geometriæ parergum ſint operis, quod ſapientiſsima apis ductu naturę facit. Nam iſopleura hexagona, quæ Geometra ſine circino delineare non valet, ipſa accuratiſsimè etiam in tenebroſo alueari citra omnis organi adminiculum elaborat, eaque non è directo ſibi inuicem opponit, ne fundi nulla ſoliditate ſubnixi leni momento fathiſcant: ſed anguli inferiorum ſexangulorum baſis & ſuſtentaculum ſuperiorum exiſtant.

Hanc apum ſolertiam oratione ſecunda de Theologia magnificè D. Gregorius Nazianzenus extollit. Vnde, inquit, apibus ars & induſtria, vt fauos concinnent per fiſtulas hexagonas, & ſibi mutuò oppoſitas, & firmitatem ijs per ſeptum intermedium, & permutatim ſibi mutuo attextos cellularum angulos concilient, idque in aluearibus tam obſcuris, & formatione tam procul à ſenſu remota? Hæc Nazianzenus. Sed neque locorum illæ mutationes tam neceſſariæ animātibus, hoc loco prętereriri debent. Hę enim, ſi quicquam aliud, inſignem eorum ſagacitatem produnt. Pontici piſces ex Helleſponto Migrationes auium & piſcium

& alijs vicinis maribus in Pontum Euxinum gregatim commeare solent, cum tempus fœturæ ipsorum in propinquo est. Etenim illud mare dulciores aquas habet, propter exiguam solis, qui dulciores partes educit, in locis ad Boream deuergentibus efficaciam. Quocirca longè oportunius est, ad fœtus piscium recentes educandos. Cùm verò id, cuius causa peregrinationem istam susceperant, ad exitum perduxerunt, retrò vnde venerant reuertuntur, partim quòd nulla causa sit, cur ibi diutius morentur; partim quòd hiberno tempore istius maris habitatio non esset periculo caritura. Cùm enim exiguæ sit profunditatis, hibernis tempestatibus aquæ ipsius turbidiores fiunt. Porrò hanc piscium migrationem D. Basilius non solum fando se audisse, verumetiam suis oculis non sine ingēti stupore conspexisse testatur. Grues, ciconię, hirundines, sturni & multò plura auium genera, cum in vna regione diutius versari non possunt, quò migrare & quas sedes quærere debeant, vt se à fame & frigore tueantur, probè cognitum habent. Nec potuit vsque in præsens quisquam mortalium, quod sit eorum asylum, cum à nobis recedunt, deprehendere. Affirmat Olaus Magnus in septentrionalium locorum descriptione inuētas in stagno demersas hi-

7. Concione hexaëmeri.

rundi-

rundines, quæ cathenę instar cohęrescebant, sequentis rostro in præcedentis anum inserto, easque igni ad motas, sensum & vitam recuperasse. Idem de ciconijs compertum esse tempore Othonis quarti, scribit Baptista Fulgosius in capite de miraculis. Verùm an omnes aues, quo tempore non comparent, in aquis demersę iaceant, ignoratur. Vltimo locum sciri velim bestias nonnullas in commune consulere, & reipublicæ quãdam formam habere. Primum enim de apibus vulgatissimum est, habere eas regem, eumque loco honoratiorem in aluearibus occupare, nec sine eius ductu tota examina iterfacere. Ferũt & emeritas, ac eas quæ laboribus fractæ sibiipsis cõsulere nequeunt, aliena industria sustẽtari: alias verò, quę laboris patiẽtes otiari, & nihilominus ex reliquorum sudore partis opibus viuere cupiunt, ex aluearibus expelli. Hæc & plura alia non solum Virgilius, quem licentia poetica fortasse nonnulli metas veritatis excedere suspicabũtur, sed & Plinius historiæ naturalis scriptor commemorat. De gruibus hunc in modum Solinus scribit. Non piguerit meminisse quà tenus expeditiones suas dirigant. Sub quodam militiæ eunt signo, & ne pergentibus ad destinata vis flatuum renitatur, arenas deuorant, sublatisq; lapillis ad moderatam

Respublicę brutorũ

Cap. 16.

grauiatem saburrantur. Volatus desidiam castigat voce, quæ cogit agmen. Ea vbi obraucata est, succedit alia. Excubias nocte diuidunt, vt exsomnis sit decima quæque. Vigiles ponduscula digitis amplectuntur, quæ si fortè exciderint, somnum coarguant. Est & inter formicas quędam reipublicę species. Nam hæ communiter cibum quærunt, integræ fessis, aut sub onere succumbentibus opitulantur. Vita defunctas reliquæ solenni pompa sepulturæ mandant. Hæc enim de ipsis Hieronymus in vita Malchi monachi memoriæ prodidit. Sed exemplorum, ex quibus brutorum admiranda solertia perspicitur, hic finis esto.

Bruta nequaquam per innatas vires facere, quæ supra commemorauimus.

CAPVT II.

ANtequam ex animantium artificiosis operibus Dei prouidentiam demonstremus, docendum erit, non sufficere innatas ipsis vires ad reddendam eorum, quæ superiori capite recésuimus, rationem. Id verò hunc in modum probari potest. Si brutis animantibus innata est quædam vis ad talia peragenda; ea vel erit ratio, vel natura. Sed neutrum horum dici potest.

Ac

Ac primum quidem non ineſſe brutis ratio-nem, ex eo liquet, quod quæ ex propriæ rationis iudicio operantur, non eodem cuncta modo, ſed pro ſuo quodque arbitratu agãt; bruta verò eiuſdem ſpeciei ſimilem magnitudinem ac formam, & cætera omnia quam ſimilima ſuis operibus impertiant. Inſuper quicquid propria cuiuſquam ratio exculpit, id ſi magna conſideratione opus habet, non ſine aliqua meditatione & exercitatione perficitur, & progreſſu temporis melius addiſcitur. Atqui bruta ſimulatque nata ſunt, artes ſuas ad vnguem callent, nec magis ſcitè poſt multorum annorum exercitationem operantur, quàm dum primò incipe-rẽt. Adhæc ſi bruta ſuas actiones ex præſcripto rationis moderãtur, non poſſent ea quæ populatim ad quærendas nouas ſedes emigrant, ad eiuſmodi profectiones vnanimi conſenſu ſuſcipiendas impelli, niſi aliquis publico edicto propoſito diem itineris deſignaret. Nam vt caſu in eundem diem omnium voluntates concurrant, prorſus incredibile eſt.

Præterea ſi apis & canis ratione præditi ſunt, ergo non minus ab homine different, quàm à ſe inuicem, nec animal per rationale & irrationale in hominem & brutum diſtinguetur; ſed cum ratio ſit omnium animali-

um communis, alia quærenda eſt differentia, quæ hominem à reliquis ſecernat. Quæ omnia tam abſurda ſunt, vt beſtia ſtupidior ſit, qui ea poſsit in animum inducere. Quòd verò neque à natura ijs tributum ſit, tam artificioſa opera machinari, difficili9 quidem, ſed probabitur tamen, Deo noſtros conatus fortunante. Vt igitur hinc exordiamur, non eſt dubitãdum, quin in brutis eius quod agunt quædam notitia præcedat, eo quòd motus ille membrorum, quo vtuntur in ſuis operibus conficiendis non ſit naturalis, cuiuſmodi eſt grauium in ſua loca deſcẽſus, ſed animalis potius. Animalis verò motus cognitione à naturali diſcernitur. Habet igitur vnaquæque beſtia operis ſui quandam imaginem vi cognitiuæ impreſſam.

Quæ imago ſi ex natura ipſius ſine cauſæ externæ adminiculo profluxit, multò brutorum natura perfectior, quàm hominis erit. Hominis enim mens omneſque aliæ vires cognitiuæ, ſimiles tabulæ raſæ in qua nihil depictum eſt, ab Ariſtotele in lucem prodire dicuntur. Infans recens natus nil niſi plorare nouit, & niſi mammæ ei in os ingererentur, ipſe per ſe eas nũquam quæſiturus eſſet. Integro quoque ſemeſtri non poteſt matrem ſuam à cæteris mulieribus diſtinguere. At verò bruta omnifarijs artibus & habi-

habitibus instructa nascuntur. Norunt expeditè omnium membrorum vsum, discernũt suam genitricem ab alijs bestijs eiusdem naturæ. Agni in maxima turba ouium, prætеritis cæteris, quarum vbera maiori lactis copia distenduntur, solam matrem requirunt. Et quod magis admirabile, etiam gallinæ incubatione exclusi anates deserta putatitia matre ad aquas properant, ipsa nequicquam eas reuocante, & lamentis vsque ad ripam prosequente: adeò non ignorat vnaquęque bestia locum, cui incolendo destinata est. Sunt qui dicunt bruta suæ conseruationis quandam speciem à natura habere, & ideò scire quos musculos mouere debeant, cum incedendum aut quicquam aliud ad tutelam vitæ necessarium agendum. Verùm his ego hominem oppono, q, cum primum nascitur non habet eam rerum necessariarum notitiam, & tamen multò quàm illa nobiliorem naturam adeptus est. Quodsi hominis natura, propter primorum parentum inobedientiam meruit, vt hac in parte brutis animantibus longè inferior sit, quod Christianorum theologi docent, profectò quemadmodum ipsa tanto bono spoliata, non à se illud habuisse tantum non exerta voce testatur, ita etiam nuditas illa, cum qua in mundum prodit, documẽto est, quid bru

Cardanus de subtilitate.

tis longè ignobilioribus euenturum esset, si eorum natura sibi relinqueretur. Secundo, cum dicimus habere bruta quandam apud se ideam suorum operum, ac eius subsidio tantos artifices videri, non ea volumus in illam ideam cogitationem defigere, & ad illam velut exemplar suum opus elaborare; hoc enim si facerent, ratione vterētur. Quod enim maius rationis indicium esse potest, quàm finem velut principium agendi intueri, & ex eo media, quibus ad illum peruenitur, velut complexiones colligere? Sed quēadmodum is, qui habitum alicuius artis sibi comparauit, sine deliberatione, imò nonnūquam aliud agens, nihilominus expeditè eam artem exercet, ita etiam bruta sine vlla totius operis, quod moliuntur apprehensione, & nihil de fine quo tendunt cogitantia, ad eum, duce quodam habitu, qui sit arti perfectę simillimus, progredi statuimus.

Vt autem habitus artis in ordine quodam specierum, quibus corporis & mēbrorum legitimæ agitationes repræsentantur, constitutus est; ita minimè dubitādum, quin & bestiæ simulacra eorum motuum, quibus ad finem sibi propositum perducuntur, in interiori sensuum officina ordine quodam digesta circumferant. Aut explicetur, quo pacto vel sine omni cognitione operando à

rebus

rebus inanimis distinguantur, vel sine ordinata cognitione tam mirabilis in eorum operibus ordo appareat. Si autem ordine certò in facultate eorum cognitiua species agendorum dispositæ sint, alius profectò erit huius ordinis auctor, quàm natura. Illa enim, quando adhuc nulla cuiusquam rei notitia imbuta est, quomodo tam solerter eas imagines digerere potest, cum maioris artificij sit ipsum habitum artis producere, quàm postquam genitus est, secundum ipsius præscriptum operari? In homine parens artium est ratio multò ipsis artibus prestantior, precedunt frequentes meditationes, & tandem vix longo vsu ἕξις comparatur. Quid autem illud in brutis, quæ ratione carent, tam eximium esse potest, quod antequam vlla arte instructum est, tantò pollet ingenio, vt puncto temporis habitu se ad ritè obeunda sua munia confirmet? Præterea vt concedamus non esse absurdum, quòd anima suo corpori certum quantitatis modum, & certam figuram ac lineamenta determinet, eo quod omnia quæ natura constant, certam magnitudinem deposcant, nec informe, aut qualicũque ratione figuratum corpus, idoneum sit animę domicilium: nulla tamen ratio à brutorum natura peti potest, cur tanta & non maior sit operum quæ struunt magnitudo,

Arist. 2. de ani. cap. 4.

item cur hanc potius, quàm aliam ipsis figuram tribuant. Quam, quæso, rationem afferemus, cur apes fauorum cellulas non paulò vel minores vel maiores fabricētur, cur sexangulam & non aliam ipsis figuram indant? Quod si nulla huius rei causa ex apum natura reddi potest, sequitur eiusmodi cellulas struendi notitiam ad extraneam causam referri debere. Postremò si ex vi naturali tāto artificio exteriorem materiam bruta efformant, nullis rationibus doceri potest Deum mundi opificem sapere, aut intelligenti natura præditum esse. Vnica enim ad hoc probandum via est, ostendere mundi singulas partes ita vt par erat, constitutas esse. Quæ ratio nullum pondus habebit, si ex naturæ instinctu & sine vllo mentis iudicio bruta sic operentur, vt melius nō possent, etiamsi operum suorum rationem intelligerēt. Si enim in illis natura expers intelligentiæ tam miranda valet efficere, cur non & in huius mundi opifice valeat? Philosophi ergo qui Deum sapiētem esse statuunt, ne sine ratione id facere videantur, cauere debent, ne tantas vires naturæ tribuant, vt sine ductu mentis à qua regatur, ipsa per se artifex sit. Ne tamen quisquam hæc ijs aduersari existimet, quæ libri primi capite 6. dicta sunt, vbi probaturi Deum esse naturæ auctorem, assume-

Solutio obiectionis.

assumebamus, impetum quo vnaquæque res in finem suum contendit à natura ipsi inesse; fatemur vnumquodq; animal naturali quadam vi ad suas functiones exequendas incitari: verùm negamus vllam esse facultatem naturæ, quæ sine externo subsidio animantia ad fines, quibus à natura destinata sunt, perducere valeat. Habent & homines à natura suæ perfectionis quædam extrema lineamenta, verùm non inde mox efficitur non indigere eos habitibus & alijs adiumentis naturæ superadditis, vt suam absolutionem consequantur. Atque hunc in modum ostendūtur ea, quę in primo libro attulimus, non pugnare cum ijs, quæ de aduentitia brutorum sagacitate in præsenti disputantur. Reliquum igitur nunc est, vt ratiocinationem, qua ex brutorum artificio Deus eorundem curator esse demonstratur, concludamus.

Ex præcedentibus sequi bruta animãtia Deo curæ esse.

CAPVT III.

QVISquis argumentis superiori capite propositis cõmotus, existimat non inesse brutis omnium eorum, quæ mirabili industria machinantur, peritiam naturalem, is haud grauatè concedet, DEVM

ipsis

ipsis in prima origine artem quandam impertiri, qua deinceps per reliquum vitę tempus vtantur. Quis enim alius præter summum totius orbis monarcham, tot mundi partibus vno eodemq́ue tempore se præsentem sistere, & vilem brutorum naturam tāta sapiētia expolire posset, vt homines quātumlibet artificiosos quædam bestiæ procul à tergo relinquant? Dubitari à nonnullis video, qua Dei energia bestijs tantum sapientiæ accedat; nam Cardanus existimat diuinum intellectum cunctis rebus præsentem, sed propter corporis diuersam temperationem, vnam rem alia diuinæ illuminationis capaciorem esse, ac tanto vnumquodque sapientius euadere, quanto plus diuini influxus recipit; proinde plantas, quia introad eas, propter temperationis vitium, diuina mens penetrare non potest, prorsus stupidas relinqui. Alia ratione Platonici ad DEVM reuocant, quę bruta propter suæ rationis inopiam per se facere non possent. Aiūt enim DEVM esse mundi totius animam, & eius quandam portionem à particulari qualibet natura possideri. Sic enim Virgilius 4. Georgicorum Platonis hac de re sententiam exponit.

In libro de animi immortalitate.

quidam

Esse apibus partem diuinæ mentis & haustus
Aethereos dixere, Deum namque ire per omnes

Ter-

Terrasq; tractusq; maris cœlumq; profundum.
Hinc pecudes armenta viros genus omne ferarũ,
Quenque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia, nec morti esse locum, sed viua volare
Sideris in numerum atque alto succedere cælo.

Cùm igitur in eo conueniant omnes, quod, si quisquam bestias eorum quę acturę sunt peritia instruat, is non alius sit, quàm DEVS, omissis absurdis, & ad indoctorum plausum captandum confictis nugis, simpliciter confiteamur, infundi bestijs quædam habituum adminicula, vt quia ipsa sibi illos adinstar hominum propria exercitatione parare non possunt, alia ratione ad suas functiones obeundas idoneæ fiant. Nec opus est longa disputatione refellere, quæ Plato & neoterici, vt aliq̃ sapientię brutorum rationem redderent, commenti sunt. Nam simplex veræ doctrinæ expositio, facilè omnes tam turpium errorum nebulas discutiet.

An organa in viuentibus à natura, an ab extraneo plaste formentur.

CAPVT IIII.

VENIMVS nunc ad disputationem longè intricatissimam, de vi schematistica in viuentium seminibus, quæ artificio tam admirabili ex rudi & impolita

polita materia visendę elegantię instrumenta efformat, in qua etsi complurium doctissimorum hominum ingenia se exercuerint, adhuc tamē nodis plusquam Gordianis implicita manet. Quos cum me soluere posse desperem, vix operæpretium videretur ex organorum formatione Dei erga res sublunares prouidentiam confirmare, nisi omnes veteres, qui hanc materiam tractarunt, vel maximè hoc argumento niterentur. Exponam igitur quanta maxima plausibilitate hanc rationem, sed postea neque taciturus sum, cur mihi illa non omni ex parte satisfaciat. Primùm igitur, si vis quædam insit in semine, quę singulis membris congruentem figuram impertit, quæro num ea sit tota in singulis eius partibus, an verò diuisim pars formatiuæ virtutis cum parte seminis coniungatur. Si tota ea virtus singulis partibus insit, incorporea, & immaterialis erit profectò, & proculdubio Deus. Nam formæ quæ materię inhęrent, ipsius contagione diuiduę efficiūtur. Atq; idcircò in diuersis locis totæ nō queūt existere. Si verò pars eius parti seminis dūtaxat cōiūgitur, tūc pereūte aliqua seminis portiuncula, aut à toto detracta, necesse esset fœtum aliquo membro captum in lucem edi, cumque semen in geminorum aut trigeminorū materiam diuiditur, quod in canibus & suibus perpetuò vsuuenit, in

Virtus formatrix, an indiuidua

quaque portione dimidiata duntaxat exi-
ſteret. Vnde fieret, vt diuerſi fœtus vno
partu nati, totam animalis figuram inter
ſe partirentur. Atqui hoc nunquam eue-
nit. Falſum eſt igitur virtutem formatri-
cem per partes in ſemine latere. Modò au-
tem demonſtrabatur, ſi vbique tota eſſet, fie-
ri non poſſe, vt in materia inhæreret, ſpiri-
tualis ergo & incorporea ſit neceſſe eſt. At-
que hic eſt vnus modus à vi formatiua argu-
mentandi Alter eſt eiuſmodi. Semen licet a-
ctu ſit ὁμοιομερὲς, poteſtate tamen partes di-
uerſæ naturę continet. Videmus enim vt lac
in ſerum, caſeum, & butyrum faceſsit, ita ſe-
minis aliud in os, aliud in neruum, aliud in
aliam partem ſimilarem tranſmutari. Cùm
verò in ſemine, priuſquam coagulatum fue-
rit, omnes illæ particulæ inter ſe permiſtæ
ſint, poſt coagulationem ſibi inuicem inter-
ſperſæ erunt. Quare vt animal figuretur, ac
membra ad vſum habilia fiant, quamque ad
ſui generis partem coniũgi oportet; ac dein-
de per additionem & detractionem forma-
ri. Nam id quod primum rude eſt, quomo-
do figuram idoneam nanciſci poteſt, niſi v-
na parte ipſi quippiam addatur, & alia rur-
ſum detrahatur? Hæc autem ſine particulá-
rum ad omnem poſitionis diuerſitatem tra-
iectione fieri non queunt. Sed naturalia agẽ-
tia in

tia in vnam partem determinata sunt: tanta igitur motionum varietas non naturam, sed altiorem quandam causam significare videtur. Præterea, si vis formatrix in semine sita est, vel ergo accidens eius, vel substantia erit. Non accidens, quia rursum quæro, num separabile, an inseparabile. Separabile dici nó potest, quia non solum in semine perpetuò inest, sed etiam in animali quoad viuit permanet. Videmus enim carnem amissam eadem forma, quam principio habebat instaurari, & quæ per incrementi tempus ei quod primo figuratum fuit adijciuntur, eadem lineamenta retinere. Si verò inseparabile statuatur, ex substãtia ergo profluxerat, & præcipua formationis causa erit ipsa substantia seminis, quod ab aduersario concedi volebamus. Sed neque substantiam esse membrorum σχηματιστὴν fit verisimile. Vel enim semen animatum dicitur, & hoc, licet à magnis quibusdam auctoribus dictum sit, multis tamen de causis incredibile est. Primum enim ex equi cum asina congressu mula nascitur, quæ specie ab equo differt; atqui si semen equinum animatum erat, qua μεταμορφώσει in locis maternis ex equo mula fieri potuit? Insuper si humanum semen antequam in vtero coaguletur, anima preditum fuisse dicitur, quæ nam illa anima erat? An ratio-

Iulius Scaliger.

rationalis? Homo igitur est humanum semen. Aut si hoc nimis absurdum, an sensitiua aliqua anima semini inest, quæ aduenturæ menti sedem & domicilium apparet? Sed quis credat sentientem animam posse corpus hominis accommodatè ad vsum rationalis animæ efformare? Denique nunquam Aristoteli in mentem venit, semen animatum ponere. Cùm enim quæsiuisset, num semen animam habeat, sic respondet: δῆλον ὅτι καὶ ἔχει καὶ ἐστὶ δυνάμει. ἐγγυτέρω δὲ καὶ πορρωτέρω αὐτὸ αὑτοῦ ἐνδέχεται εἶναι, ὥσπερ ὁ καθεύδων γεωμέτρης τοῦ ἐγρηγορότος πορρωτέρω, καὶ οὗτος τοῦ θεωροῦντος. Id est, certum est semen habere animam, quæ sit potentia. Nihil autem prohibet, quo minus idem sit se ipso propinquius & remotius; quemadmodum geometra dormiens vigilante remotior, & hic eo qui contemplatur. Atque ex his verbis D. Thomas, Auicenna, & alij semper intellexerunt, non aliter quàm virtute semen animatum esse. Quodsi tamen quisquam speraret se posse in alium sensum illa detorquere, is si paulò altius repetito principio legere incipiat, adhuc manifestius semen animatum esse negari videbit. παυομένης τῆς κινήσεως, φησὶ, γίνεται ἕκαστον τῶν μορίων καὶ ἔμψυχον, id est, motu cessante (quo semen figuratur) vnaquæque particula fit animata. Rursum

Libr. 2. de generatione animalium.

descendens paulò inferius. De modo quo anima est in conceptu & semine, & quo non est, iam determinauimus. Potestate enim habet animam, ἐνεργείᾳ non habet. Adhæc si semen animatum, an toti, an verò subtiliori eius spiritui duntaxat anima inest? Si in toto semine inesse dicas, manifestè repugnabis Aristoteli. Is enim in spiritu solo vult naturam residere, quam corporis formatricem constituit; quæ si anima sit, (vt Scaliger contendit) solus ille spiritus animatus erit. Cùm autem ex crassiori liquore membra formentur, cum illa statim à principio animam nó habuerint, necesse est, vt ea quę in spiritu inerat, deserto veteri domicilio, ad membra se conferat. Atqui formas de subiecto in subiectum migrare impossibile est. Atque hæc argumenta sufficere existimo ad probandum, nó solũ falsum esse, quod neoterici de anima in semine latente docent, sed neque Aristotelicum. Verùm etsi hoc illis concederemus, adhuc non apparet, quomodo anima sibi corpus fabricari posset. Multa enim in homine & brutis reperiuntur, quæ ad nullum vsum animæ facta esse liquet, vt virorum mammæ, surarum pulpæ & id genus alia plura, quę non tam vsum pręstant, quàm venustatem conciliant. Insuper anima illa, si qua esse fingatur, nec sapit, nec cogitat quicquam

quam;quare cum particularum figuratio opus sit admirabilis cuiusdam sapientiæ non debet illi animæ attribui. Summam, inquit Galenus,in fœtuũ cõformatione & sapiẽtiam & potẽtiã video, neq; possum existimare eam,quæ est in fœtu animã quidẽ,sed naturam appellatam, ipsum fœtum conformare, vt quæ non modo sapiens non sit, sed omni ratione careat.Sic Galenus. Si ergo seminis substantia,quam ponit aduersarius organorum formatricem,non sit anima nascituri fœtus, vt ex præcedentibus perspicitur, restat vt alia quædam eius forma locum, figuram,numerum,& cætera,quæ ad salutem animantis requirũtur, vnicuique parti conferre dicatur. Atqui neque illud minus absurdum est, quàm quod prius dictum fuit. Imò si tolerabile erat animam suo corpori idoneam figuram impertiri, quis ferat formam ab anima diuersam,corporis,è quo ipsa,cum perfectum erit,facessere cogetur, architectam dici? Sed ait Aristoteles rem se habere in animalium genitura, vt in automatis instrumentis. Vt enim in his exterior quispiam partem vnam mouet, & illa mota consequentem in actum perducit,ac eo modo fit, vt exterior ille mouere dicatur, non quia tangit instrumentum, sed quia tetigit, ita etiam is,qui facit sperma, dicitur forma-

Galenus libro de conformatione fœtus.

tionis organorum esse causa, non quia nunc quicquam agit, sed quia egit. Non igitur seminis vllam partem esse causam generationis, eo quod nihil seipsum generare posit, sed id quod extrinsecus primo mouet. Idem non aliam vult in semine causam esse formationis, quàm motum, qui ipsi à generāte impressus est, quomodo ædium causa est ipsa ædificatio. Sed hunc tamen motum interpretatur non esse ipsam pasiuam seminis immutationem; facile enim animaduertebat fieri non posse, vt is motus permaneat, illo, qui principium ipsi dederat, recedente: sed motum hunc vult esse veluti speciem ideam quandam & corporis fabricandi, respondentem ideæ artis in mente artificis. vt enim illa virtute continet omnes motus, quibus materia perpolitur vt formam artis recipiat, ita quoque hæc futuri corporis species à parente semini impressa, omnes motus potestate continet, quibus semen accommodatam figurationem adipiscitur. Neque enim aliter differre artem à natura, quàm quod ars sit forma & species eius, quod fit in mente artificis, naturę verò motus sit eadem rei efformandæ species, sed in ipsa quæ efformabitur materia delitescens. Summa autem omnium huc redit, in spiritu seminis residere formam, quæ sit animæ virtus, & veluti fabri-

Aristotelis de virtute formatrice sententia.

fabricæ organorum idea, atque ideò mirum non esse, si ipsa corpus animalis apte ad vsum animæ figurare queat. Subtilis est hæc quidem & digna Aristotele auctore sententia, sed tamen contra quam non pauca obijci possunt. Primum enim si vna motio à parente profecta, qui actu existebat quod semen potentia, τῷ κυήματι imprimatur, vnde sexuum diuersitas? Idem certè Aristoteles, cum diu in quarto de generatione hanc quæstionem versasset, non potuit secundum positam à se formationis causam aliud quicquam afferre, quam nonnunquam ob debilitatem generatiuæ virtutis in patre, & abundantiam materiæ quam mater suppeditat, fieri, vt in fœtu virtus alimentum in semen mutandi deficiat, ac tum naturam, ne frustrà quippiam agat, non ea membra animali tribuere, quæ semen percoquant & generandæ prolis sint instrumenta, sed alia, quibus indigesta materia & in semen transire non valens, contineatur. Verùm si pro re nata mutatur corporum in animalibus efformatio, proculdubio formator eorum non erit vllum naturale agens, sed aliquis mente præditus, qui pro diuersa rei subiectæ conditione, diuersa ei membra construere potest. Nec melius hunc modum Galenus dissecare videtur, cum dicit fœminas

Causa diuersitatis sexuum secũdum Aristotelem

gigni, quia ob debilitatem caloris membra genitalia, quę primum introrſum conuerſa erant, non poſſunt foras protrudi. Hic enim dicere cogitur, ſexuum diſtinctionem eſſe πάρεργον naturæ, cum nihil in toto animali ſit, quod magis ſtudiosè factum eſſe conueniebat. Inſuper vnde hauſit Galenus hanc de genitalis membri intro conuerſi protruſione ſentētiā? An ex eo, q̄ ſi fingamus maſculorum pudendum introrſum verti, glans matricem referet, & cætera fœmineis membris reſpondebunt? An quia ex anatomia compertum eſt, non ſtatim in embryo maſne ſit an fœmina apparere; verùm ſerò tandem ea membra, quæ ſexum diſtinguunt, in lucem prodire? Sed hæ nil niſi futiles coniecturæ ſunt, nec ad tantam rem demonſtrandam ſatis roboris habent. Adde his, quod ea comparatio, qua ſuam de vi formatrice ſententiam fucare vult Ariſtoteles, non ſatis aptè quadrare videatur.

Nam habitus artis in mente artificis non eſt ſimplex aliqua forma, ſed è multis particularium motuum ſpeciebus compoſita, quę, quia inter ſe quodam ordine connectūtur, idcircò vnum habitum conſtituunt. Sed talis ſpecierum congeries in ſemine ſtatui non poteſt: ſed quæcunque ea forma ſit, quę membra figurare dicitur, ſimplex ſit neceſſe eſt.

eſt. Dicat etiam Ariſtoteles, quis parens ſui ſpeciem in ea ſemina imprimat, ex quibus ἔντομα gignuntur. Quod ſi in ijs hic modus formandi locum non habet, neque in perfectis animalibus habebit. Cùm igitur inexplicabile ſit, quomodo à naturali agente partes humani corporis congruēti figura expoliantur, multi non vulgares Philoſophi crediderūt peculiare Dei opꝰ eſſe, hāc organorum conformationem. Plato in Timæo docet, animas quidem à DEO effectas eſſe, ſed corporum ſtructuram inferioribus dijs cōmiſſam eſſe. Galenus tametſi dubitet alicubi, num Deus ſimiliter atque illi, qui miracula moliuntur, (hi cum motus initium dederint diſcedunt, machinæ verò aliquantiſper artificiosè mouentur) ſtirpium, animaliumque ſemina in quandam motuum continuationem idonea præpararit, ac poſtea nihil agat, in libris tamen de vſu partium liberè profitetur mentem quandam animalium corpora fabricari. Quis non, inquit, cum hominis cutem inſpexerit, mox cogitat mētem admirabili poteſtate præditam per terram ingredi, & in omnes eius partes extendi? D. Auguſtinus lib 7. de geneſi ad literam cap. 22. de præſenti quæſtione ſic ſcribit. Iſti (Epicureos notat) ſi viderent tantum ordinem quantus in membris carnis cuiuſlibet

Plato. Galenus. D. Auguſtinus.

animātis apparet, non dico medicis, qui hæc propter artis suę necessitatem diligenter patefacta & dinumerata rimati sunt, sed cuilibet mediocris cordis & considerationis homini, nonne clamarent, ne puncto quidem temporis Deum, à quo est omnis mensurarum modus, omnis parilitas numerorum, omnis ordo ponderum, ab eius gubernatione cessare? Quid ergo absurdius, quid insulsius sentiri potest, quàm eam totam esse vacuam nutu & regimine prouidentiæ, cuius extrema & exigua videas tanta dispositione formari, vt aliquanto attentius cogitata ineffabilem incutiant admirationis horrorem? Et cum animæ natura corporis antecellat, quid est dementius, quam putare nullum esse diuinæ prouidentię iudicium de moribus hominum, cum in eorum carne tanta eius solertiæ clareant, & demonstrentur iudicia? Idem sensisse veteres theologos omnes quot quot hanc materiam tractarunt, facile doceri posset, nisi longum foret eorum testimonia recitare. Ex recentioribus verò Scotus & Gregorius de Arimino, ambo præcellentis ingenij Philosophi, eiusdem sententiæ fuerunt. Et haud scio, an Christianis per auctoritatem sacrę scripturę aliud credere liceat, eo quod illæ passim Deum hominis in aluo materno plasten indicēt. Manus tuæ, inquit,

Iob, fecerunt me & plasmauerunt me totum in circuitu. Et paulò post. Nonne sicut lac mulsiste me, & sicut caseum me coagulasti? Pelle & carne vestisti me, ossibus & neruis compegisti me. Et ad Hieremiam prophetam sic dominus loquitur: Priusquam te formarem in vtero noui te, & antequam exires de vulua sanctificaui te. Hæc & plura alia ostendunt nullam virtutem formatiuam in semine inhærere. Verum neque pro contraria sententia desunt magni ponderis argumenta. Primum enim si DEVS corpora hominum format, neque filij figura est à parente deducta, vnde tanta liberorum ad parentes similitudo? Deinde cum Deus nulla temporis mora indigeat, vt materiam euincere, & pro suo libitu immutare possit, mirum esset, quare tam lentè procederet in humani corporis ex semine structura. Tertiò, cum DEO æquè facile sit ex lapidibus, quam semine humanum genus propagare, cur non nisi ex semine id facit? Cur tempus formationis masculi semper æquè longum? Quare idem ordo obseruatur in cuiusque partis generatione, cum Deo æquè promptum foret ab hepate, quàm à corde incipere? Denique nec sacræ literæ ab huiusmodi animalium generatione abhorrere videntur. Nam septem illorum Maccabæorum mater suos filios ad

Iob 10.

Argumenta in contrariã partem.

os ad perferendam pro iustitia mortem animatura, nescio, inquit, qualiter in vtero meo apparuistis. Neque enim ego spiritum & animam donaui vobis & vitam, & singulorum membra non ego ipsa compegi: sed enim creator mundi, qui formauit hominis natiuitatem, quique omnium inuenit originem &c. ([illegible] c. 7.) En videtur hoc loco scriptura sacra, non aliter Deo membrorum figurationem tribuere, nisi quia formauit hominis natiuitatem. Eodem pertinet, quod Paulus ([illegible]or. 17.) in actis ait: DEVM ex vno formasse omne hominum genus. Hoc enim quomodo verum sit non facile intelligetur, nisi corpora saltem filiorum parentibus accepta ferãtur. Cùm igitur tam multis vtrinque nodis perplexa sit hæc quæstio, ne rem ex se manifestam minus firmis rationibus incertam efficiamus, haud consultum videtur, ex artificiosa corporis humani fabrica specialem prouidentiam corroborare: aut sanè ita cautè id faciendum, vt offendicula, quæ minus firmam videri hanc argumentationem faciunt, vel tollantur, vel euitentur. Euitari autem poterunt, si media quædam via inter duas priores multis scopulis impeditas aperiatur. Ea porrò erit, neque prorsus negare Deum aliquid opis ad formationem fœtuum conferre, neque nullas parenti in eo officio

ficio

ficio partes relinquere. In particulari verò ſuam cuique prouinciam aſsignare, & quid DEVS, quidúe parentes faciant decernere, nec facile nec neceſſarium exiſtit. Sufficit enim in genere intelligi, non eſſe abſurdum nec impoſsibile vtriuſque communem eſſe hanc actionem, ac eo modo fieri, vt ſoboles non rarò parentem aliqua ſui parte referat. Id autem ſic declaratur. Qui ſolam naturam huic operi præficiunt, ij cum rogantur, quare cum natura ſpecifica in omni ſemine eadem ſit, non etiam omnium hominum eadem forma, eademque membrorum delineatio exiſtat; nihil aliud reſpondere poſſunt, quam circunſtantias quæ ad naturam communem adiunctæ, eam indiuiduam faciunt, non ſolum in cauſa eſſe, vt non cunctis ſit eadem vultus & cæterarum partium habitudo, ſed etiam efficere, vt filij ſint parentibus ſimiles. Si ergo illi huius rei non aliam poſſunt rationem reddere, quid mirum, ſi ſub vno humani generis plaſte Deo, propter particulares proximarum cauſarum circunſtantias, maneat quædam parentum & filiorum ſimilitudo? Poſita etiam tali propinquarum cauſarum cooperatione, non amplius negotium faceſſent, quæ præterea obiecta fuerunt. Nam quia non pro ſua poteſtate hic agit DEVS, ſed miniſterio pa-

rentum

rentum ad sobolis generationem vtitur, nō requiri debet, quid ipse per se facere posset, sed quid naturæ, cui suas vires attemperare solet, conueniat. Atque hoc modo si ipsum corporis humani tam fabrè constructi opificem vsque in præsens manere dicamus, facile nos ab omnibus, quæ contra obijciuntur expediemus: id quod ij, qui prorsus contendunt sine Deo gigni animalia, nunquam facturi sunt. Quod cum probè sciret Auerrois naturæ vsque ad impietatem admirator, fassus est opus naturæ esse opus intelligentiæ non errantis. De cœli motore loquitur ille quidem; sed testor omnes veritatis studiosos, an non multò difficilius intellectu sit, quomodo per cœlum in orbem conuersum rude semen ad tantam elegantiam efformetur, quàm quomodo parens vim seminii imprimat, qua seipsum illi assimilet. Vt igitur semel finem huic argumento imponam, aio, cum prouidentissimè animalium corpora fabricari cernamus, vel eam prouidentiam in mente diuina residere, & obtinuimus singularia à Deo curari, vel in bruta & rationis experte natura, & hoc perinde absurdum est, atque si dicatur videndi sensum extra oculos subsistere.

Adhuc alia quædam in sublunari mūdo cer-

ni, ex

ni, ex quibus appareat DEI prouidentiam cœlo minimè terminari.

CAPVT V.

ANtequam ad experimenta, quę ex rebus humanis sumuntur transeamus, alia quædam diuinæ prouidentiæ in sublunari mundi parte documenta afferre decreuimus. Diligēter autem cauebimus, vt notha à germanis discernamus, quòd minimè committendum sit, vt in causa DEI, non aliter, atque si is mendacio nostro indigeret, friuolis argumētis certemus. Primum igitur Chrysostomus homil. 10. ad populum Antiochenum argumentum diuinæ prouidentiæ vult esse, quod terra, quæ aquas pondere vincit, ijsdem supereminеat, ac veluti leuior innatet. Verùm quia certum non est terram in aquis natare, imò quia probabilius videtur terram in medio & infimo totius mundi loco existere, aquas verò in eius cauernis velut receptaculis contineri, ac multo esse terra minorem; idcirco non magnopere hoc vrgendum. Quemadmodum neque illud rectè ab ipso pro miraculo celebratur, quod radij solis, quos ignitos vult esse, descendunt, cum alias in superum locum soleat ignis contendere. Chrysost.

Nam

Nam responderi posset, aliud ignem, aliud radium esse, & ignem quidem in superum locum ferri, radios verò cuiuscunque corporis lucidi tam deorsum, quàm sursum emitti. Alijs non leue prouidentiæ DEI ad omnia pertingentis argumentum videtur, quod Oceanus quem ipsi terra sublimiorem existimant, suis limitibus se cohibens in continentem non effundatur. Sed ij non satis firmis rationibus probant, aquas in medio oceano instar montis aceruatas consistere. Nam quod S. Basilius de Sesostri affert, voluisse ipsum ex rubro ad Aegyptium mare fossam perducere, & coactum esse incepto desistere, quod intelligeret Aegyptum esse rubro mari depresiorem, atque ideò non potuisse illi absque periculo accessum ad eam patefieri, nihil aliud ostendit, quàm littora esse mediterraneis illius regionis locis editiora; cuius rei Aristoteles rationem vult esse, quòd Aegypti magna pars sit Nili ipsam interluentis opus. Cumque prius loca à continente remotiora fluminis aggestione siccata essent, etiam quicquid in medio relinquebatur à pelago seclusum, paulatim arefactum esse quidem, sed littorum altitudinem minimè æquâsse. Malim igitur & hoc argumentum velut incertum relinqui, maximè cum in lunæ defectu vmbra terræ semper

Lib. 1. meteorolog. ca. vltimo

A terræ supra aquas eminentia

ſemper rotunda appareat, id quod fieri non poſſet, ſi aqua in medio mari contra naturalem ſuam grauitatem ſuſpenſa penderet. Plus momenti habet, quod ijs locis, quæ ab animantibus incoluntur, terra aquarum elemento ſuperemineat. Cùm enim ſi vtrunq; elementum ſuæ naturę permitteretur, terra, pro ſua ad infimum locum propenſione, nō poſſet vna ſui parte quàm alia longius à centro abeſſe; id quia non fit, quàm aliam hic cauſam tanti miraculi fingemus, quàm Deum? Nec dici poteſt ſemel ita in mundi primordio terram DEI imperio extra aquas protuberaſſe, deinceps verò ſine ſpeciali eius cura in tali ſtatu permanere. Nam vt concedatur globum terræ ad tempus eiuſmodi figuram poſſe citra DEI opem retinere, quia tamen ea naturali ipſius ponderi aduerſatur, ſine vi maiore perpetua eſſe nequit. Vel igitur aliquando infra aquas terra ſubſidebit, ac viuentia cuncta ſuffocari neceſſe erit, vel ſi id Philoſophus admittere nolit, vtpote mundum ſtatuens immortalem, DEI prouidentia illam ſuſtentari dicat neceſſe eſt. Præterea quod elementa quum per anni tempus maximè infeſta eſſe deberent, vnius animalculi cauſa depoſita feritate miteſcant, eidemque copiam ſuos pullos ſine vllo negotio educandi præſtent; dubio Ab alcyoneis dieb9.

procul

procul clarissimum est diuinæ prouidentiæ argumentum. Est autem hoc animal auicula quam Græci alcyonem vocant. Hanc enim doctissimi naturalis historiæ scriptores tradunt sub ipsum brumæ tempus oua sua in littore ponere, ac post septem dierum incubationem pullos excludere, alijsq; totidem diebus illos educare. Per totos verò illos quatuordecim diesmare tranquillum esse, eaque de causa hos dies à nautis alcyonios vocari. Testis huius rei præter alios plurimos est etiam Aristoteles; nam eius libr. 5. de historia animalium hæc sunt verba. Alcyon parit circa solstitium hibernum. Quare cum serenum est solstitium, septem qui præcedunt, & septem qui sequuntur dies alcyonij vocantur, quemadmodum & Simonides cecinit sic inquiens:

λανθάνε-μον ὥραν

Quando hiberno mense Iupiter tranquillat dies
quatuordecim,
Ventilatium hoc tempus appel-lant terrestres,
Sacrum, nutritium versicoloris Alcyonis.

Et paulò post. Circa hæc Igitur loca non semper alcyonij dies contingunt solstitij tempore. In Siculo verò mari propemodum semper. Hæc Aristoteles. In miraculis etiam veteres computarunt vultuum in tanta hominum copia diuersitatem, atque idcirco non leue momentum ad stabiliendam singu-

A vultuum diuersitate.

lari-

larium prouidentiam in eo positum esse arbitrati sunt. πῶς ἑστηκότα τὰ εἴδη καὶ τοῖς χαρακτῆρσι διεστηκότα; ὧν τοσούτων ὄντων αἱ ἰδιότητες ἀνέφικτοι; inquit Gregorius Nazianzenus oratione 2. de theologia. Id est, quomodo stabiles formę & characteribus differunt, cumque tanta sit earum multitudo, proprietates innumerabiles existunt? Et alius; Quis, inquit, videns formas in tot milibus hominum discrepantes, & nusquam per omnia conuenientes, non hoc opus admiretur? Et causam secum reputans, comperiet prouidentiæ imputandum, quod tanta formarum in hominibus diuersitas sit. Considera enim, si eundem perpetuò characterem seruarent, quanta omnium rerum confusio sequeretur; quanta ignorantia homines occuparet, dum neque domesticum, neque alienum cognoscerent, neque hostem & malum ab amico & bono discernerent. Haud dubium, quin, vt Anaxagoras dicebat, omnia in vnum permista essent. Si enim ita se res haberet, nihil obstaret, quo minus quis sororibus aut matribus consuesceret, aut prædaretur, aut in propatulo iniuriam irrogaret, si tãtum in præsens effugeret. Etenim postea conspectus non agnosceretur. Sic ille. Non ausim tamen hanc rationem inter palmarias reponere. Nam pertinacior quispi-

Nemesius libr. de homine.

am hîc negaret quicquam miraculi esse, verum idcircò tantam vultuum in hominibus diuersitatem inueniri, quod causæ particulares & circunstantiæ in singulis diuersæ reperiantur. Magis ad rem facit, quod multorum annorum experimentis compertum est eos, qui morte violenta consumpti sunt, etiamsi aliquot ab eorum cæde dies præterierint, imò si aquis suffocati sint, ad præsentiam vel cognatorum vel homicidæ sanguinem profundere. Huius enim, quæ naturalis ratio reddetur? An, quod nonnullos dixisse video, existimabimus aliquem cadaueribus inesse sensum, quo suæ cædis auctores ab alijs hominibus discernant? Atqui hoc nemo dicturus est. nisi ipsis cadaueribus stupidior sit. Restat igitur, vt occulta DEI potestate res à legibus naturæ tam aliena fieri dicatur, partim vt quãti sanguinis vinculũ sit faciendum intelligamus, partim vt homicidij auctores hoc modo prodantur. Iam enim aliquoties tali miraculo deprehensum esse constat, num ij, quos fama publica notabat homicidij rei essent. His non immeritò illud quis adiecerit, quod capilli, quos resectos perpetuò repululare videmus, si crescere permittantur, non nisi ad certam longitudinem perueniant. Huius enim rei ratio non potest esse materiæ defectus, nam alioqui renascentibus

Ab eo q̃ interfecti ad præsentiam homicidæ sanguinẽ emittunt.

Leuinus Lemnius.

A capillorum certa longitudine.

tibus

tibus quoq; tandem materia deficeret. Nec dici poteſt ab anima certam illis magnitudinem præſcribi, prout ipſa reliquo corpori certum augmenti modum determinat; nam capilli animati non ſunt. Ac Galenus profectò quem de quantumlibet obſcuris quæſtionibus ſemper videas aliquid dicere, hîc tamen ingenuè ſuam ignorantiam confitetur. Id ergo cuius nulla ratio naturalis afferri poteſt, non malè fortaſsis inter diuina miracula numerabitur. Semper etiam admirabile mihi viſum fuit, quod ſtomachus cibos, matrix fœtum firmiſsime retinēt, quoad hic maturuit, ille concoctus eſt. Niſi enim vel intellectu prædıtæ ſint eæ partes, vel ſingulari quadam Dei prouidentia regantur, qui fieri poteſt, vt temporibus tam oportunis ſtringantur & laxentur; vt gallinæ vterus, qui aliâs tam anguſtum introitum habet, vt vix acus in eam inſeri poſsit, tempore partus tam latè pandatur, vt tantæ magnitudinis ouum ſine difficultate tranſmittat. Itaqui non dubitarem hanc rem inter diuinæ prouidentiæ argumenta referre, ſi per Phyſicos liceret. Hi enim contendunt eadem naturæ facultate hæc vaſa vim habere, id quod primum in ea inciderit, vndique amplectendi ac fibris & neruis ſuis cōſtringendi, atque idem cum ſic immutatum eſt, vt ipſis oneri futurum

esset laxatis ijsdem eijciendi. Plura etiã alia commemorarem, quæ magni auctores prouidentiæ ad sublunarem mundum pertinentis indicia esse voluerunt, & in primis quod vlmi, tiliæ, populi albæ, solstitij tempore sic vertuntur, vt alia parte cœlum respiciant, quam pridiè; quod rem vt stupendum prouidentiæ naturæ erga homines documẽtum tragicis vociferationibus Plinius prosequitur, nisi q̄ vnus ꝓ miraculo ducit, alius naturæ acceptum ferre malit. His ergo omissis ad ea experimenta transibimus, quæ nulla tergiuersatione eludi possunt.

Li. 18. c. 27.

Humanum genus occulto quodam instinctu ad quasdam res gerendas incitari, idque primum rationibus probari posse.

CAPVT VI.

NTEQVam ad experimenta historica veniamus, quæ hominem diuino instinctu subinde incitari testantur: non possum dissimulare, quid sentiam de vulgatissimo illo argumento, quo nonnulli existimãt se démonstrasse, primum actum voluntatis ab externo agente prouenire. Si enim aliquid virium hanc eorum probationem habere putemus, ideò negligi nó debet, quod magno adiumẽto ad prouidentiam

tiam illustrandam futura sit. Si verò eã nullius ponderis esse arbitremur, quàm iusta ratione ita sentiamus docendum erit, ne sine causa ab alijs dissentire videamur. Sic ergo nonnulli argumentantur. Primus actus voluntatis est amor finis; ex hoc enim eorum, quæ ad finem conducunt, amor progignitur. Is autem neque est ab ipsa voluntate, neque ab obiecto; ab alia igitur extranea causa proficiscetur. Non esse à voluntate ex eo perspicitur, quod tunc in hominis potestate situs esset. Nam actus quos voluntas ipsa in se producit, quomodo non erunt voluntarij? Sed amor finis seu boni in genere, non potest à voluntate respui, non est ergo in arbitrio voluntatis situs. Sed neque ab obiecto, quod cogitatio voluntati amandum offert, ea voluntatis actio existit. Nam si hoc obiectum sui amorem in voluntate necessariò producere valet, etiam quælibet alia valebunt, ac nulla eo modo libertas voluntati relinquetur. Quod si nec ipsa voluntas sit huius primi actus effectrix, nec obiectum, sequitur aliud externum agens, ad eam efficiendam requiri. Illud autem proculdubio erit ipse Deus. Is enim solus in incorpoream hominis mentē ipse incorporeus illabi, eã q; ad boni amorem incitare valet. Prætere a nulla res seipsam de potentia ad actum perduce-

Ratio ostendens primum actum volũtatis ab externa causa proficisci.

ducere poteſt, ſed hoc ab eo quod in actu iam erat fieri neceſſe eſſe, quàm plurimis locis tradit Ariſtoteles. Sed voluntas in potentia ſolum eſt ad primum actum ſuum; ergo ab eo quod actu erat à poteſtate ad energiam traduci debet, Deo videlicet. Quin & Ariſtoteles hoc idem ſentire videtur. Is enim cum lib. 8. Ethicorum Eudemiorum, de primo voluntatis motore quæſtionem propoſuiſſet, ſic illam diſſoluit. τόδε ζητούμενον τοῦτ' ἐςὶ τίς ἡ τῆς κινήσεως ἀρχὴ ἐν τῇ ψυχῇ. δῆλον δὴ ὥσπερ ἐν τῷ ὅλῳ θεὸς τὸ πᾶν κινεῖ, οὕτω πως καὶ πάντα τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον. λόγου δὲ ἀρχὴ οὐ λόγος, ἀλλά τι κρεῖττον. τί οὖν ἂν κρεῖττον καὶ ἐπιστήμης εἴποι τις πλὴν θεοῦ. Id eſt: Quod verò quęritur hoc eſt, quodnam ſit motus in anima principium. Perſpicuum ſanè quemadmodum cũcta in vniuerſo DEVS mouet, ſic & omnia mouere, quod eſt in nobis diuinum. Rationis verò principium non ratio, ſed præſtantius quid. Quid verò aliud ſcientia præſtantius eſſe dicat quiſquam, niſi Deum? Hactenus Ariſtoteles. Præterea omnes Philoſophi ſaniores fatentur hoc vniuerſum non eſſe congeriem naturarum quomodolibet cohærentium, ſed quæ vno cõmuni vinculo connectuntur, ordine videlicet ad vnum primum motorem, quare iidem, ſi defendere

velint

velint hominem ſuprema ſua facultate in partibus vniuerſi numerandum eſſe, nec velut ἐξ ἐπιμέτρου & extra ordinẽ illi adhærere, eandẽ quoque à primo omnis motus principio gubernari cõcedãt, neceſſe eſt. Cùm verò mentis humanę motus non queãt ad primum vniuerſi rectorem interuentu vllius corporis reuocari, eo quod virtus corporea rem tam ſubtilem attingere non valeat, reſtat vt ſpiritualem naturam ipſe ſpiritus per ſe moderetur. Ad hæc quiſquis conſiderat, quam mirabili ordine res corporeæ inter ſe coniunctæ ſint, quodque omnes eorũ motus ad vnius corporis, ſupremi videlicet cœli rapidiſsimam vertiginem, reuocentur, etiam ſi fortè Deum prorſus ignoraret ex illo viſibilium ordine aliquid eſſe colligeret, à quo mentis humanæ, quæ ſub aſpectum non cadit, motus & cogitationes regerentur. Multò minus is, qui ſupra cœlos etiam Deum totius viſibilis mundi choragum agnoſcit, dubitare debet, an hominis voluntas, quæ ipſi ſimilior eſt, quàm quicquam cæterorum, eiuſdem regimini ſubiecta ſit. Nec eludere Põponatii poſſunt has rationes, qui mentem per phantaſiam, quæ cœlorum influxui ſubiacet, ad DEVM reducere conantur: nam phantaſia non aliter in mentem hominis agit, quàm id quod intelligi & optari debet præſentando,

quod genus ἐνεργείας, nonnulli ſpecificationem actus appellant. Sed in tali actione à cœlo phantaſia non dependet, verum ſiue cœlum in orbem gyretur ſiue quieſcat, quando phantaſma vllum facultati intellectiuæ offertur, ipſa illud apprehendere poteſt. Atqui dependere debebat, ſi in eo totius vniuerſi vnitas ſita eſt, quòd in omnia primi motoris, ſi non immediatè, ſaltem alterius interuentu, efficacia dimanet, quemadmodum ad exercitus vnitatem pertinet, vt ad vnius ducis mandatum, quod per tribunos & centuriones ad quemque gregarium militem peruenit, vel moueatur, vel quieſcat. Hæc eſt eorum ratio nonnullis additamentis à me locupletata; quam vt fateor non eſſe contemnendã, ita vereor ne quiſquam dicat Ariſtotelem in illo Ethicorum Eudemiorum loco, nõ aliter Deum facere noſtræ voluntatis primum inſtigatorem, quàm quia is animarum noſtrarum effector eſt, ac vim eidem impreſsit, obiecti præſentis notionem & amorem intra ſe concipiendi. Hæc eſt enim peculiaris eius philoſophandi ratio, q̄ quæ alij per inſitas vires fieri dicunt, hæc ille generanti attribuat. Attamen non ſolum de generali illa mouendi ratione locutum eſſe Ariſtotelem, indicio eſt, quòd tunc nihil ad propoſitam quæſtionem reſpondiſſet. Quærebat

rebatur enim, quæ esset ratio, cur vnus altero fortunatior esset, ac multis interpositis tandem concludit, primos animorum motus à Deo esse. Quo si nihil aliud significare velit, quàm DEVM humanæ menti facultatem eligendi indidisse, nihil ad Dionysium faceret hæc responsio. In sequentibus deinde, etsi textus sit valdè mutilus, facile tamē apparet, de illis instinctibus ipsum loqui, p quos fit, vt ij, qui rationem non sequuntur, sed ἐξ ἀλόγου ὁρμῆς ad agendum incitantur, crebro feliciter rem gerant. Horum autem nihil ad generalem voluntatis motionem accōmodari potest. Itaque planè existimo, quicquid alibi dicat Aristoteles, hoc loco specialem prouidentiam ab eo agnosci. Sed nunc dimisso Aristotele ad historias veniamus.

Ex historijs idem liquere.

CAPVT VII.

FORTVItum id solemus appellare, quod inexpectatò & improuisò hominibus prosperè cadit, ac fortunatos, qui etiam quæ temerè & inconsultò aggresi sunt, felici exitu terminare solent: infortunatos verò, qui post quantamcunque industriam à se adhibitam, nihil tamen ex animi sententia perficere possunt. Porrò quæ-

situm fuit à multis, num vlla certa causa existat, quæ hunc fortunatum, illum infortunatum efficiat, an verò nulla certa regula fortunæ munera dispensentur. Ac primum ipsum nomen fortunæ efflagitare videtur, vt sine ratione ac certa causa vnus οὐριοδρομεῖν, alter aduerso amne & vento nauigare videatur. Contra tamen, quisquis reuoluit casus magnorum virorum, & repentinas quorundam exaltationes & inopinatas vicissim deiectiones, ortus quoque & occasus imperiorum considerat, cogitur confiteri id, quod vulgus fortuitum appellat, ab occultæ alicuius causæ destinatione, non rarò euenire. Iulius Cæsar summa temeritate res maximas aggressus, semper felicem successum habuit. Vnde factum est, vt opinione de perpetua Cæsaris felicitate in omnium animis oborta, nihil deinceps frustra ab illo tentatum iri crederetur. Quòd cum ipse haud ignoraret, existimauit se nauclero, qui ipsum periculosissimo anni tempore Brundusium è Macedonia vecturus erat, ob fluctuum vehementiam attonito, nulla re magis animum additurum, quàm si se fortunatum illum Cæsarem esse aperiret. Ignoto enim habitu, & clam hostibus Brundusium petere statuerat. Notum est illud veni vidi vici. Notum quòd cum in traiectione Hellespõti

parua

parua scapha vectus, à Casio facilè opprimi posset, solo nominis sui terrore hostem multis nauibus instructum in fugam verterit. Notum quòd Labienus, qui sub Cæsarem in Gallijs strenui ducis officio functus erat, postquam ad Pompeiũ defecisset, semper infeliciter pugnârit. Nec minus admirandis succesibus Alexander Magnus vsus fuisse refertur. Nam cum in pugna ad Granicum Rosaces Persa letiferum illi ictum altisime sublato ense intentaret, in ipso feriendi conatu à Clito Macedone exceptus obtruncatur. Cumque Memnon Rhodius regis Persarum stipendiarius, aliquot insulas ab Alexandro occupatas ad Darij imperium retraxisset, & in eo res esset, vt is, qui alieno imperio inhiabat, de ipsa Macedonia periclitaretur, ecce inopinato Memnon à rebus gerendis morbo auocatus, nec ita multò post mortuus fuit. Ac nescio, quæ Nemesis ita omni iudicio Persas orbabat, vt claustra Ciliciæ angusta, cum id nullo negotio facere potuissent, non tuerẽtur, ac tali in loco cum Alexandro confligerent, vbi propter angustias multitudo, qua longè superiores erant, nulli ipsis vsui esset. Vidit nostra ætas Carolum quintum cum veteribus monarchis rara quadam felicitate comparandum, vt eo nomine etiam Turcis ipsis formidabilis fuisse

ille dicatur. Pleraque is bella alieno ductu
absens confecit, ac propterea nonnulli forte
suspicabuntur, virtuti militum eius tribuen-
das esse victorias, quæ ipsi obtigerunt. Ve-
rum hanc suspicionem diluit, quòd eosdem
milites, qui sub Carolo stipendia merentes
inuictos se præstiterant, scribat Iouius à re-
ge Gallię postea conductos, vna cum prin-
cipe etiam fortunam mutâsse. Rursum alij
in historia tam cæci & amentes proponun-
tur, vt manifestè appareat eos fatalibus qui-
busdam causis in interitum trahi. Quot in-
dicijs fuit Dario Besi perfidia patefacta,
quot modis, vt sibi ab illo caueret, admoni-
tus est? Sed omnia frustra. Itaque Curtius,
postquam Darij tantam ἀναισθησίαν narrâs-
set, subiungit se credere, æterna constitutio-
ne, nexuque causarum quemque suum ordi-
nem immutabili lege transcurrere.

Rursum tanta Candaulæ dementia fuit,
vt non ante conquiescere potuerit, quàm v-
xorem suam nudam famulo suo Gygi re-
luctanti, & multis rationibus hoc dissuadēti
ostendisset. Quæ res Herodotum commo-
uit, vt cum tantam ipsius ἀβουλίαν comme-
moraturus esset, prefatus fuerit χρῆν γὰρ Καν-
δαύλῃ γενέσθαι κακῶς. Preterea tot in histori-
js occurrūt exempla eorum, qui repente vs-
q; ad cœlos elati, subito rursum ad ima præ-
cipi-

cipites deciderunt, vt inde nata sit opinio inter homines, nimiam prosperitatem esse ruinæ prænunciam. Quocirca veteres, si quando inusitato aliquo successu vterentur, sollicitudo eorum animos subibat, num fortè in flexu eorum res essent. Theramenes, cum domus è qua prodierat, post eius egressum corruisset, alijs ei de tanta felicitate gratulantibus, ipse aiebat, ὦ ζεῦ εἰς τις τίνα με καιρὸν φυλάττεις, id est, ô Iupiter, in quod me tempus reseruas. Nec multò post à triginta tyrannis cicutam bibere coactus est. Polycrates Sami tyrannus, cùm diuturna felicitate vsus, aliquid mali sibi per illam protendi cõijceret, annulum suũ in mare abiecit, sperans eo modo se imminenti incommodo posse defungi. Sed eundem annulum coquus eius in pisce, quem in foro emerat inuẽtum, domino suo restituit. Scilicet grauior casus Polycratem manebat, vt euentus postea declarauit. Nam ab Oronte Darij præfecto, in excelsissimo Mycales montis vertice cruci affixus est. Hanc historiam apud Valerium libro 6. inuenturus es. Cùm Philippo Macedoniæ regi, vno atque eodem die multa lęta nunciarentur, o fortuna, inquit, exiguum aliquod malum, his tot bonis oppone, non dubitans, quin post tantam prosperitatem aliquid aduersi consecuturum esset. Auctor

Aelianus libro 9.

Plu-

Plutarchus in apophtegmatibus. Omnium verò clarissimè ex imperiorum ortu & occasu perspicitur, minimè fortuita esse, quæ fortunę tribui solent, sed excelsum in regno hominum dominari, & cuicunque voluerit dare illud. Nam vt de Assyriorum monarchia taceam, eò quod pauca de eius exortu scribantur, Cyrus quem primum monarcham celebrant historiæ, breuissimo tempore sibi totum orientem subiecit, nequicquam conspirantibus contra eum potentissimis Babylonis & Lydiæ regibus. At vicissim quãta celeritate idem imperium in suis primordijs caput extulerat, tanta per Macedonas depssum fuit. Nam hi vno ꝑpetuò victoriæ cursu, primum occupata minori Asia, deinde Palęstina, Syria, & Aegypto in potestatem redactis, ad postremum ipsa regia persarum debellata, nullum vestigium Persici imperij reliquere. Post hos Romani, licet non tam breui tempore maximum illud ab omni hominum memoria imperium fundârint, multi tamen admirandi eorum successus indicant, ipsos non fortunę temeritate, sed occultioribus causis adiutos, illud sibi peperisse. Primum consideratione dignum est, quod cum multi essent, qui Romanorum incremento inuidebant, nunquam tamen ijs in mentem venerit, vt illos

iunctis

iunctis viribus oppugnarent. Bello Macedonico quieuit Antiochus, qui si vires cum Philippo coniunxisset, in graue discrimen res Romana adducta fuisset. Antiocho confecto Mithridates se contra Romanos extulit, Tigrane spectante & exitum rei præstolante, quasi fatale esset Romanis, cum vno tantum rege decertare. Adde huc tot mirabiles victorias de hostibus partas, cũ nec numero nec viribus cum ijs conferri possent.

Lucullus cum exercitu 10. milium hominum contra Tigranem, qui innumerabili multitudine pugnatorum formidabilis erat, occurrere ausus fuit. Quem cum tam angustè metatum ex edito loco Tigranes conspexisset, si, inquit, legationem obituri veniunt hi Romani, iusto maior est eorum numerus: si verò acie decertari, nimis exiguus: addens tam paucos non suffecturos canibus, quos in castris habebat Sed paulò post, cum paucos illos leonina audacia in se infestos tendere vidit, adeò ipse cum toto exercitu suo perculsus est, vt vultum Lucullianorum intueri vix sustinuerit. Atque hanc tam memorabilem victoriam Antiochus Philosophus in libro de dijs immortalibus, haud dubium, quin vt Dei prouidentiam ex illa stabiliret, auctore Plutarcho retulit. Scio nonnullos dicturos Romanorum virtuti & In vita Luculli.

hostium

hostium ignauiæ tales victorias imputandas esse, verum hos rogare velim, quæ Romanorum virtus & Carthaginensiũ ignauia Rempub. seruauit, cum toto robore militũ interfecto, Hannibal nullo negotio ipsum caput imperij occupare potuisset? Quis, quando exercitum vrbi admouens, etsi nocte cum tribus satellitibus, quid in vrbe gereretur speculatus, animaduertisset nullum exercitum ad vrbis defensionem præsto esse, omniaque tumultu & pauore plena, non aliter tamẽ, quàm si non Hannibal, sed alius quispiam nullius pretij dux fuisset, nullo memorabili edito facinore discessit? Sed frustra ego, quoties occulto quodam fato Roma seruata sit ostendere conor, cum proprio libello hoc argumentum Plutarchus tractârit. Illud ex posterioribus historiæ Romanæ scriptoribus admonuisse satius erit, quanta felicitate hoc imperium primò creuit, tanta infelicitate post expletã fatalem periodum denuo pessum iuisse. Vt enim antea non nisi vicissim ab hostibus suis Romani oppugnabãtur, sic ecõtra vergẽte ad exitũ imperio, vno tempore Gothi, Franci, Sueui, Hunni, Vandali, Quadi, Burgundiones, Thuringi in prouincias Romanas tanto impetu effundebantur, vt tot simul locis defendendis nulla militum copia par esset. Huc accedebant
crebræ

crebrę ducum & præfectorum, quorum tutelę commissa erat Respub. defectiones. Etsi qua imperij columina supererant, hos immatura mors velut inuidēs reflorescētī imperio de medio auferebat. Porrò quicquid de Romano imperio huc vsque diximus, id in aliorum regnorum initijs & fine accidisse ex historijs liquet. Quàm breui tempore Sarraceni non modo totum orientem, sed & Africam vniuersam, vna cum Hispania vsque ad Pyrenæos alpes suæ ditionis fecerunt? Quàm obscura & ignobilis Tartarorum origo? Et tamen ijdem illi repente ex pastoribus milites facti, rege Indorū Presbytero Ioanne, cui antè seruiebant, in acie occiso, eius subditos tributa sibi pendere coegerunt. Hinc in varia agmina diuisi, ex vltimo oriente vsque ad Poloniam & Hungariam ferro & cædibus grassati sunt. Ac tam latè sui nominis terrore omnia compleuerunt, vt homines aduentum eorum non ausi præstolari, desertis oppidis ad syluas & mōtes, quo se ab eorum violentia tuerentur, confugerent. Omitto nunc, quàm mirabili felicitate Hellespontum transgresi Turcæ Constantinopolitanum imperium & vicina regna, vsq; ad Germaniam & Poloniam, deuictis tot bellicosissimis gentibus, occupârint. Non commemoro, quod Aeneas Syl-

De Aëtio hæc intelligenda.

Sarraceni.

Tartari.

Matthęus michou.

Turcæ.

uius ſcribit, viginti annorum ſpatio, pluſquam centum vrbes chriſtianas Turcarum imperio ſubiectas eſſe. Taceo Selymum Amurathis filium paucis menſibus Mammeluchorum potentiſsimam tyrannidem diſſoluiſſe. Verùm quid ductu regum caſtellæ & Luſitaniæ in vtraq; India noſtra penè memoria actum ſit, conſiderari velim. Non dubito enim, quin is, qui libera mente heroica Luſitanorum Pacieci & Albuquertij in oriente, Franciſci verò Corteſij Caſtellani in occidente perpenderit, lubenter agniturus ſit, vi maiore quàm humana Indiarum recentia imperia fundata eſſe. Quis enim credat humanis viribus fieri potuiſſe, vt Albuquertius exercitu mille & quingentorum Luſitanorum & Indorum trecentorum intra ſex horas Goam vrbem maximam, armis & tormentis, fortiumque militum præſidijs, ac hominum multitudine refertam expugnaret? Maximè cum Goenſes tanta pertinacia reſiſterent, vt in veſtigio mori maluerint, quàm vitam ab hoſte dono accipere. Quis exiſtimet Paciecum humano præſidio cum ſeptuaginta Luſitanis & mille Indis, exercitum quinquaginta & ſeptem milium hominum ſuſtinere, imò & in fugam conijcere potuiſſe? Quis arte humana factum eſſe arbitretur, vt tela innumera, eaque

Luſitani & Caſtellani.

que tanta vi nonnunquam contorta, vt ſcuta & moles obiectas facillimè diſsiparent, neminem Luſitanorum læſerint? Aequè etiam incredibile eſt, Corteſium ſine ſecreta occultioris cauſæ cooperatione cum pauciſsimis Hiſpanis è Temiſtitan vrbe, quæ in magno lacu inſtar Venetiarum ſita eſt, vijs omnibus ab infinita Indorum multitudine inſeſsis, per vim erumpere quiuiſſe. Patet ergo ex imperatorum mirandis ſucceſsibus, ex quorundam repentina elatione & conſequente mox depreſsione, denique ex regnorum & imperiorum minimè vulgaribus initijs & occaſibus, non eſſe fortunam bonorum & malorum hominibus diſpenſatricem, eò quod fortuita omnia incerta viciſsitudine alternent, nec diu in vnam partem ſtabiliter propendeant, homines verò & reſpublicæ humanæ ſubinde multorum annorum felicitate ſtupenda fruantur, ſubinde verò aduerſis caſibus aſsiduò vexentur. Inſuper quædam communis animi conceptio eſt, nonnullos homines fortunatos, nonnullos verò infortunatos exiſtere, non ſolum ſi præteritos eorum ſucceſſus, ſed etiam ſi futuros reſpiciamus. Itaque Cicero cum in oratione pro lege Manilia, quę in ſummo belli duce requirerētur enumeraret, pręter ſcientiam rei militaris, virtutem & auctoritatem

Cicero requirit in Imperatore felicitatem.

tem, etiam felicitatem in eo considerandam esse statuit. Verùm si nulla certa sit humanę εὐτυχίας causa, sed inter prospera & aduersa semper incertus fluctuat, nunquam ex præterita fortuna sic quisquam fortunatus dici posset, vt etiam de futura eius felicitate spes conciperetur. Quibus eum in modum constitutis, inquirendum nunc porrò quid sit, quod homines fortunatos vel infortunatos efficiat, an occulta numinis prouidentia, an alia quædam naturalis causa. Ac non esse huius rei vllam naturalem causam vt ostendatur, intelligamus oportet, ad absolutam felicitatem tria requiri; primum est electio eius quod in rem futurum est, alterum dexteritas quædam & promptitudo eius, quod eligendo probatum est, in opus conferendi; tertium, non solum nullis infortunijs ex transuerso incurrentibus à scopo suo retardari, sed potius casu oblatis adiumentis ad eius consecutionem prouehi. Ac primum quidem horum non ausim inficiari, à natura cuiquam insitum esse posse. Nihil enim prohibere videtur, quominus naturalem quis facultatem adeptus sit, sine diuturna deliberatione id, quod in re qualibet optimum factu sit, peruidendi. Sed neque secundum tale est, vt causam supranaturalem desiderare videatur. Potest enim corp⁹ hominis

Ex præcedentibus infertur Deum curare res humanas.

nis innata quadam dexteritate præditum esse, ad mentis cogitata exequenda. Videas nõ nullos ad musicam, alios ad rem militarem, alios ad fabrilem artem, alios ad alia exercenda veluti natos. De poetis vulgatissimum est, eos non tam studio fieri, quam à natura progigni. Et D. Augustinus cùm libro quarto de doctrina christiana diceret, eloquentiam aut citò disci, aut nunquam, haud obscurè indicauit, plus in ea arte discẽda naturam posse, quàm studium. Siue igitur ab astris, quod Astrologi contendunt, siue à corporis temperatione, siue aliunde hæc duo suam trahant originem, id certè negandum non est, vtrunque stabiliter inhęrentem habitum posse existere. Verùm propter hæc nemo fortunatus dici debet; siquidem fortuna ijs in rebus locum habet, quæ præter opinionem & insperatò eueniunt. Ac sunt, quibus neque acumen optima consilia celerrimè excogitandi deest, neque manuum promptitudo ad ea, quæ animo conceperunt peragenda; & tamen inopinato aliquo infortunio à cursu quem tenebant, excutiuntur. Alij vicissim neque recta consilia capere valentes, neque capta in rem conferre, dum, quod ad ipsorum prudentiam attinet, in nõ dubium properant interitum, aliquo inexpectato casu interueniente, plerunque incolumes

Homines ad quadã artes à natura facti sunt.

lumes euadunt. Hoc modo fortunati Romani, quos cum Terentij Varronis consulis inconsulta temeritas, quantum in ipso erat pessundederat, Hannibalis, victoria vti nescientis, ἀβουλία erexit. Atque hoc tertium illud erat, quod requiri dicebam, vt quispiam fortunatus habeatur. Id verò nemo sobrius existimabit eiusmodi esse, vt inter naturales dotes referri, aut ab vllo naturali agente originem sumere possit. Naturalia enim ad vnum quidpiam tendunt: at verò vt Varrone malè pugnante Hannibal nesciat vti victoria, duo sunt euēta diuersa, nullam connexionem, aut vnitatem inter se habentia; quare vni causæ naturaliter agenti, vtrũque acceptum referri non debet. Verùm si non vnum alterius σύμπτωμα existit, ab intelligente natura inter se coniuncta sunt. Id quod & Hannibal ipse alioquin homo, cum in militia magis, quàm Philosophia detritus, non ignorauit. Cùm enim posteà vrbi exercitum admoueret, & Romani cum ipso pugnam inire non defugerent, ac bis à conserendis manibus pluuia ingruente prohibiti essent, fassus est diuinum numen, ROMANIS propitium esse. Quocirca abducto ab vrbe exercitu questus est Romæ capiendæ aliquando sibi voluntatem deesse, aliquando facultatem. Ac vulgus ethnico-

rum

rum quando fortunam pro Dea colebat, ac bonorum & malorum promam condam arbitrabatur, nihil aliud profectò volebat, quàm Dei nutu fieri, vt homines vel fortunati sint, vel infortunati. Animaduerto etiam Demosthenem in oratione pro Ctesiphonte, cũ ait sibi nõ idcirco esse calamitates Græciæ imputãdas, quòd bellum, cuius ipse suasor & instigator fuerat, infelicem exitum habuisset, nunc quidem dicere boni ciuis esse optimis consilijs rempub. iuuare, euentum verò in fortunæ potestate relinquere, alias verò idem repetere pro fortuna DEI nomen substituendo. τὸ πέρας, φησὶ, ὡς ἂν ὁ δαίμων βουληθῇ πάντων οὕτω γίνεται. Id est, cuiusque rei talis exitus, qualem DEVS vult. Et paulò post. οὐ τῆς τύχης κύριος ἦν, ἀλλὰ ἐκείνη ἁπάντων, id est, non erat respub. fortunæ domina, sed illa omnium. Vnde intelligitur, cunctos mortales tacito quodam naturæ instinctu impelli, ad credendum fortuitos euentus à Deo temperari, vsque adeò vt & Plinius diuinæ prouidentiæ irrisor, commotus rerum illarum præstantia & vtilitate, quæ casu ab hominibus inuentæ videntur; casum & DEVM pro ijsdem acceperit. Atque hoc aliud argumentum est, quo & ipse clarissimè conuinci existimo, hominis menti aliquando salutares impetus

Demosthenes pro eodem accipit Deum & fortunam.

à DEO immitti, cuius explicationem melius erit in ſequens caput reijcere.

Idem ex rerum ad vitam vtilium inuentione demonſtrari.

CAPVT VIII.

VT planum fiat, nō omnia, quæ ad vitæ ornamentum ac tutelam pertinent, ſine Deo monſtratore ab hominibus inueniri potuiſſe, pauca quædam ex multis admirabilium inuentorum exempla hoc loco proponam. Primum in agriculturę diſciplina, quis credat ſterilitatis agrorum medicationes, & quicquid in hortorum & arborum cura ruſticana obſeruat induſtria, ſolius ingenij humani, eiuſque agreſtis & inculti inuenta eſſe? Ipſa illa, quæ vſu quotidiano cunctis notiſsima ſunt, caſeus, cereuiſia, & ſal factitium, tali modo conficiuntur, qui niſi Deo ſuggerente nemini in mentem venire potuiſſe videatur. Quis enim per ſe cogitaſſet, hordeum, vnde ceruiſia coquenda eſt, primū aquis macerari debere, ac deinde poſtquam ſiccatum fuerit, molæ tradi. Quis peruidiſſet lupulum tam eſſe accommodatum ceruiſiæ condimentum? Ac talium exemplorum tam plena eſt hominum vita, vt in ſingulis ferè artificum officinis aliquod

Ceruiſia.

ſoler-

ſolertię humanæ pluſquam inuentũ occurrat. Apud coriarios videre eſt, querno cortice minutatim confracto, & commolito conditum corium tale fieri, vt neque ſiccitate dureſcat, neque humore laxetur. Apud figulos ollæ fictiles primùm argilloſa aqua madefactæ, deinde plũbo in puluerẽ cõminuto cõſpergũtur, vnde fit, vt quãdo in fornace coquũtur, liquefacto illo puluere, cruſta quadam leni & nitida integantur, quæ non ſolum decus & venuſtatem illis concilient, verùm & liquorum, quibus imbuũtur, minus bibulas præſtet. Apud lignarios fabros inuenitur genus quoddam bituminis, ex ea materia confectum, quam coriarij à pellibus abradunt, tantæ in conglutinando potentiæ, vt quæ trabalibus clauis ſibi mutuo affiguntur, non firmius cohæreant, quàm quæ illo glutine coniunguntur. Apud nautas ſpectabilis eſt acus ferrea, ex attritu ad magnetem hanc vim adepta, vt quando ſuper alterius ferramenti acumine libratur, vna ſui extremitate (illa nimirum, quæ magnetem attigit) ſeptentrionem reſpiciat, altera meridiem. Cuius rei inuentio tam præclara eſt, vt nunquam ſatis pro dignitate laudari poſsit. Huius enim præſidio nouus orbis ab Hiſpanis detectus. Huius beneficio tam cõmodè nunc cœlo nubilo & denſiſsi-

Corium.

Ollæ fictiles.

Fabri.

Nautę.

mis noctis tenebris nauigatur, quam olim in fulgentissima siderum luce. Itaque nunc frequentiora & securiora sunt extremis Sinarum incolis, cum Europæis cōmercia, quam veterum ætate Hispanorum cum Britannis, qui tractu maris non ita longo ab inuicem disiunguntur. Apud argentarios fabros cernere est aurum, alijs metallis admirabili arte circunduci. Est autem talis. Aurum liquefactum argento viuo permistum illinunt rei quam inaurare volunt: hinc tantisper illam foculo adhibent, donec argento viuo per ignem euaporante solum aurum relinquatur. Apud Pharmacopolas videas omnia morborum remedia, quæ ex sinu suo terra profundit in ordinem digesta, & venum exposita esse. Et quod maiori dignum admiratione, animaduertere licet oportuno tempore, hoc est cum ipsis morbis, ea, quibus curarentur, medicamenta apparuisse. Cùm ante annos aliquot infamis illa Gallica lues veteribus medicis ignota primum conspiceretur, non multò post in India inuentum antidotum, quod præsentissima vi huius morbi depellendi præditum est, lignum scilicet Guaiacum, omnibus in pharmacopolijs nostro tempore venale. Nunc quoniam exemplorum sat multum recitauimus, etiam atque etiam expendi velim, num hęc & plura

hoc

hoc genus talia ſint, vt à ſolo homine citra occultam Dei opem inueniri potuerint. Et ſi quidem ſua ſolius opera tam variam rerum vtiliſsimarum ſuppellectilem in lucem protuliſſe dicatur, quæro num de induſtria quærendo eam inuenerit, an aliud agenti caſu oblata ſit. Hic quicquid reſponderis, ſemper tibi aqua hærebit. Nam ſi caſu & aliud agentibus tot morborum remedia, totque alia humanæ vitæ adiumenta innotuerunt, multò deterior eſſet hominum, quàm beſtiarum hac in parte conditio. Quicquid enim beſtijs ad vitæ ſubſidium & tutelam neceſſarium, id certa naturæ prouidentia adipiſcuntur. Norunt iam inde à primo ortu ſuorum morborum remedia, norunt quæ tanquam pernicioſa declinare oporteat. Atqui, ſi tu vera dicis, homo niſi inopinato caſu diſcat, quibus remedijs labantem valetudinem confirmare, alijſque difficultatibus occurrere debeat, in maxima rerum neceſſariarum egeſtate verſabitur, nec vlli vſui erũt, quæ ipſi tam diuiti vbertate natura profundit. Quæ ſanè vt à quopiam Epicuri diſcipulo admitti æquo animo feramus, eo quod ſuis principijs conſentanea dicat, quis tamen eos, qui vnum mundi conditorem Deum, & certam cauſarum ſeriem confitentur, talia docere non indignetur? Si verò ais, homines dum

dum ad quærẽdum necessitas extimularet, singula explorantes, tandem ad id peruenisse, quod ipsis remedio futurum erat, non inficiabor equidem astu humani ingenij multa, cùm duris in rebus egestas vrgeret, excogitari potuisse, sed nonnulla hominum inuenta eiusmodi sunt, vt manifestè appareat, illa inquirendo minimè deprehensa esse. Industriæ humanę eorum inuentio tribuatur, quorum vtilitas qualicunque ratiocinatione perspici potuit, vt calida medicamenta contra morbos frigidos valere: at incredibile est, quęrentibus contra serpentum ictus remedia, sine diuino instinctu in mentem venisse, quod caro bestiæ, quæ morbum genuit, eundem depellere posit. Ac si fortè quispiam Philosophus, & arcanorum naturæ haud ignarus, pro ingenij sui præstantia tam secretas rerum vires odoratus esse concedatur, quid de mulierculis & imbecillis iudicij hominibus dicemus, qui eruditos nó raro inueniendi felicitate excellũt; Cùm aliquando Louanij tabulatum frumentarium collegij Vigliani, in quo degens hũc librum composui, vermiculis abundaret, qui frumentum fœdè depopulabantur, muliercula quædam aquam nobis medicatam obtulit, qua si tabulatum aspergeretur, aiebat fore, vt omnis illa vermiculorum turba inde facesseret.

Vulgus felicius in inueniendo, quàm docti.

tesseret. Nec fefellit suam vatem euentus. Nam postquam illo remedio vsi essemus, deinceps ab illa vermiculorum infestatione tuti fuimus. Notatum quoque est à nonnullis, nouam illam stellam, quæ superioribus annis apparuit, pri9 ab indocto vulgo, quàm ab Astronomis animaduersam fuisse. Nullum igitur hic locũ habet ea suspicio, quod homines acuti talia naturæ secreta ratiocinando inuestigarint, sed fatendum, à DEO afflictis mortalium rebus consulente, illa ostensa esse. Non quòd oraculo aliquo cœlesti talium adminiculorum inuentores admonitos esse arbitrandum sit, verùm fieri potuit, vt occulto DEI afflatu excitati sint ad eius rei facultatem explorandam, quæ contra id malum, cuius quærebatur remedium profutura erat. Vel alio modo pro immensa sua sapientia DEVS efficere potuit, vt sine manifesta reuelatione huiusmodi inuentis hominum vita locupletaretur. Sed vtcunque ea res se habeat, prorsus agnoscendum est, sine DEI 'ope tam admirabiles quarundam rerum vsus non innotuisse, quandoquidem & Plinius, quem constat initio naturalis historiæ DEVM è mundo relegasse, cum ad hanc de rerum inuentione materiam ventum esset, nimio veritatis fulgore cęcos ipsius oculos feriente, priorem sententi-

am

Plinius providētiam Dei confitetur.

am retractauit & prouidentiam Dei apertè confessus est. Verba eius in procœmio libri 27. hęc sunt. Nec dubiè superata posset videri etiam rerum naturæ ipsius munificentia, si humani operis esset herbarum inuentio. Nunc verò Deorum fuisse eam apparet, aut certè diuinam etiam cum homo inueniret, eandemque omnium parentem & genuisse hæc & ostendisse, nullo vitæ maiori miraculo, si verum fateri velimus. Et sequenti capite: Si quis illa forte ab homine excogitari potuisse credat, ingratè Deorum munera intelligit. Et initio tertij capitis: Hic ergo casus, hic est ille, qui plurima in vita inuenit DEVS. Hoc habet nomen, per quem intelligitur eadem & parens rerum omnium & magistra natura. Hæc Plinius. Vbi tandem ad suam priorem de natura sine Deo cuncta gignente imaginationem relabitur; sed non sine nota pertinaciæ id, quod semel effutiuerat, defendēdi. Quis enim non videat, priora eius verba, simpliciter diuinam prouidentiam sonare, posteà verò ipsum factum sui memorem, id quod prius benè dixerat peruertisse? Si enim per casum hoc intelligit, quod vulgò solemus, quid durius cohæret, quàm hæc tria, casus, DEVS & natura, cum Dei nomine rem summa præditam sapientia intelligamus, casus autem sit res plena te-

na temeritatis & insipientiæ? Nonne æquè apposité dixeris lucem esse tenebras, & nigrum album? Insuper quænam hæc quæso natura est, quæ homini ostendit, quod ipse ratiocinando excogitare non potuisset? An hominis? Atqui tunc omnibus æquè promptum esset, eiusmodi occultas rerum facultates pernoscere. Adhæc nemo in se hanc naturalem cognitionem experitur, sed quisquis tale quippiam inuenit, vel casu id factũ arbitratur, vel diuina prouidentia. An alterius cuiusquam rei natura. Sed nulla res præter Deum & spirituales naturas Deo subiectas tam potens est, vt humanæ menti illabi, eique agenda dictare queat. Patet igitur hũc hominem, dum tantæ luci tenebras suæ impietatis admiscere voluit, inextricabilibus se laqueis implicuisse. Deinde sunt etiam exempla quædam memoriæ prodita, in quibus non tectè, sed palam Deus quædam morborum antidota demonstrasse refertur. Nam vt idem Plinius lib. 25. cap. 2. ait, suo tempore cuiusdam militantis in prætorio mater per quietem admonita fuit, vt radicem siluestris rosæ, quam cynorrhodon vocant, blanditam sibi primo aspectu in fructecto, mitteret filio bibendam. Is enim in Lacetania à rabido cane morsus erat. Casuque accidit, vt cum miles, vti fit, aquas pauere inciperet

ret ſuperueniret epiſtola orantis, vt pareret religioni. Paruit, & ſeruatus eſt, ac deinceps & cæteri, qui hoc remedio vſi fuerunt. Sed quid ad hæc Plinius? Scilicet ingenuè hoc inuentum non caſui, ſed Deo, quem hîc à caſu diſtinguit, tribuendum eſſe confitetur. Nam antequam hanc hiſtoriam narrare incipiat, In repertis, inquit, herbis alias caſus, alias vt verè dixerim DEVS inuenit. Quin & Hippocrates libro de ſomnijs teſtatur, ſibi nonnulla remedia in ſomnis ab imagine quadam apparente oſtenſa eſſe, & Galenus narrat, ſe cum diu ſollicitus fuiſſet, quopacto quendam ex ſplene laborãtem curaret, ſomniaſſe quod ſecaret venam, quæ eſt inter digitum auricularem & annularem. Quo remedio poſtea vſus, ægrum ſanitati reſtituit. Nec dubito, quin omnes magni artifices, omnes magnarũ ſodalitatũ inſtitutores, quas in Chriſtiana religione ordines appellare ſolemus, diuino afflatu inſtincti heroica ſua cœpta perficere potuerint. Sed neque ſectæ, & ſchiſmata tam latè breuiſsimo temporis ſpatio diffunderẽtur, niſi quibuſdam malorum dæmonum furijs primi falſarum religionum ſatores Deo id permittente agitati, mirabili quadam verborum potentia hominum imaginationem velut excantarent. De Mahumete Arabes dicunt, tanta eum Arabicę

rabicæ linguæ facundia polluisse, vt neque angeli elegantiorem librum, quàm est eorum Alcoranus componere possent. Quid de Lutheri spiritu, quem ipse nonnullos ex suis scriptis hausisse iactabat, sentiendum sit, si Lutherani à me audire non sustinent, ex Erasmi saltem Roterodami hyperaspiste discere ne grauentur. Anabaptistæ verò Monasterienses, quomodo tam firmiter in animum inducere potuissent, vilißimum illum sartorem Ioannem Leydensem à Deo missum, vt regnum Israel instauraret, Amsterodamenses, quopacto combustis vestibus, tam fœminæ, quàm mares per plateas contra naturalem pudorem nudi discurrissent, nisi fanatico spiritu in omne nefas præcipites acti fuissent? Auctor est Gilbertus cognatus in libello de historijs tragicis, Anabaptistam quendam deserta legitima cõiuge è Saxonia aufugisse Argentinam, ibiq; aliam priore viuente duxisse. Sequente verò vxore & maritum suum repetente, Saxoni illi à magistratu Argentinensi optionem delatam, malletne vxorem pristinam pro coniuge agnoscere, an tanquam adulter in Rheno submergi; ac tum illum obstinato animo renuisse priorem coniugem, & mori satius duxisse, quàm cum [illegible] in gratiam redire. Anne verò credi[illegible] est hominem il-

Nicolaus de cusa in cribratione Alcorani.

lum tam væſanam pertinaciam induere potuiſſe, niſi à cacodæmone inſtigatus fuiſſet? Minimè verò. Ac tam latè patet hęc ſpecialis humanarum cogitationum prouidentia, vt ex priuata ſua vita quiſque eius exempla proferre poſsit; vſq; adeò, vt neque mihi futura eſſent luculẽta ſingularis erga me Dei curæ teſtimonia, niſi vererer, ne eorum cõmemoratio quibuſdam ambitione haud carere videretur. Itaque illis, quæ mihi acciderunt omiſsis, ex Poſsidonio de vita Auguſtini inſigne documẽtum ſpecialis erga priuatum hominem prouidẽtiæ recitabo. Verba Poſsidonij hæc ſunt. Scio, inquit, non ſolum ipſe Poſsidonius pręſul, qui hanc vitam conſcripſi, verumetiam alij fratres & conſerui, qui nobiſcum tunc intra Eccleſiam Hipponenſem, cum eodem ſancto viro viuebant, nobis pariter ad menſam conſtitutis eum dixiſſe: Aduertiſtis hodie in Eccleſia meum ſermonem, eiuſque initium & finem contra meam conſuetudinem proceſsiſſe, quoniam non eam rem terminatam explicuerim, quam propoſueram, ſed pendentem reliquerim. Cui reſpondimus: ita nos in tempore miratos fuiſſe ſcimus, & cognoſcimus. At ille: credo, ait, quòd fortè aliquem errantem [illegible] populo, dominus per noſtrum errorem [illegible] & obliuionem curari, & doce-

Exemplũ declarans. quod concionatoris lingua à Deo regatur.

& doceri voluerit, in cuius manu sunt & nos,& sermones nostri. Et post hæc, nisi fallor, ecce alia die, vel post biduum venit quidam Firmus nomine negociator, & intra monasterium sedente sancto Augustino coram nobis, ad pedes eius genibus prouolutus sese iactauit, lacrumas fundens & rogans, vt pro eius delictis sacerdos cum suis dominum deprecaretur, confitens, quod Manichæorum sectam secutus fuisset, & in ea, quam plurimis annis vixisset, & propterea pecuniam multam ipsis Manichæis, vel eis quos dicunt electos in cassum erogâsset: ac se in Ecclesia per Dei misericordiam fuisse eius tractatibus nuper correctum, atque catholicum factum. Quòd & ipse venerabilis Augustinus,& nos, qui tunc aderamus, ab eodem diligenter inquirentes, ex qua re potissimum in illo tractatu sibi fuerit satisfactum,& referente eo, nobisq; omnibus sermonis seriem cognoscentibus, profundum consilium Dei pro salute animarum admirantes & stupentes, glorificauimus sanctum eius nomen, & benediximus, qui cum voluerit,& vnde voluerit,& quomodo voluerit, & per scientes, & per nescientes animarum operatur salutem. Hactenus Posidonius, cuius etiam verbis huic capiti ac insuper toti libro præsenti finem imponimus.

DE PROVIDENTIA DEI

LIBER QVINTVS.

PRÆFATIO.

IN fine præcedentis libri historica documenta adhibuimus; quibus cum & in sequenti libro vsuri simus, perperam à nobis factum esse, videri posset, quòd non omnia id genus argumenta in vnum volumen coniecerimus. Itaque ne quis ἀμεθοδίας temere nos insimulet, consilij nostri in hac similium argumentorum ab inuicem diuulsione, eam rationem afferimus, quòd historiæ, quibus humanas voluntates diuino nutu gubernari ostenditur, cum ea disputatione cohæreant, qua idem paulò ante philosophicis rationibus demonstratum fuit, vt necesse fuerit vel omnia, quæ sequentur experimenta historica præcedenti libro complecti, id quòd salua librorum inter se proportione fieri non posset. Vel si alicubi hanc separationem facere necesse sit, nusquam perinde cõmodè atque hoc loco fieri posse videbatur. Hac lectorẽ admonuisse contẽti, ad sequẽtia pergemus.

Deum

Deum sæpè vindicando impiorum scelera sua prouidentiæ significationem dedisse.

CAPVT PRIMVM.

HOC argumentum quia latissimè patet, nec vnius hominis diligentia ad omnia hoc genus exempla colligenda sufficeret; rationem duntaxat hoc loco traditurus sum, qua illud in infinitum locupletari posset, pauculis exemplis, quæ ingenij & memoriæ nostræ mediocritas suppeditare quiuit adiectis, vt secundum præscriptam à nobis methodum, alij in historiarum lectione magis versati & ætate prouectiores, aut etiam plures regiones peruagati, cætera quæ ipsi vel legerint, vel viderint, vel audierint, sibi ipsis subijciāt. Primò igitur loco collocanda erunt exempla eorum, qui postquam vitam multis sceleribus infamem duxissent, infelicem exitum sortiti sunt, non dissimulantibus illud historiarum scriptoribus. Tale est quod Pompeio vsuuenisse, notauit Orosius. Hic enim cum antea semper euētu prospero bella gessisset, posteaquam in Hierosolymitani templi adytum nefaria curiositate irrupisset, aleam belli aduersam expertus est. Nec absimile est quòd Plutarchus in Vitellio refert,

Exempla primi generis.

Pompeius

Vespasiani stirpem malè perijsse, quia is Vitellianum quendam ducem, qui multos annos in antro subterraneo delituerat, proditum interfecit, quamuis vxor eiusdem appositis ad genua Vespasiani liberis, quos in latebra viro genuerat, tanta affectus vehementia pro marito supplicaret, vt ipsi etiam Vespasiano lacrumas excuteret. Eodem pertinet, quòd auctor supplementi Chronicorum Burgundiæ ducem Carolum audacem vna cum stirpe interiisse obseruat, quia sæuus extiterat, & crudeliter victorias exercuerat. Quòd item PAVLVS Iouius Alexandrum Medicem Florentiæ ducem idcircò miserabiliter à cognato suo Laurentio in somnis interfectum esse ait, quia pro nihilo ducebat virgines sacras nefario concubitu polluere. Eiusdem farinæ est illa poetæ obseruatio, quòd

Dux partium Vitellianarum.

Ad generũ Cereris sine cæde & sanguine pauci
Descendant reges, & sicca morte tyranni.

Sed quia non rarò impij postquam longa felicitate floruerint, morte naturali defungũtur, prouidentiæ hostes totidem contraria exempla opponentes, dicerent non eos diuinitus propter sua scelera violenta morte absumptos fuisse, sed homines à quibus interfecti vel depressi sunt, priuatis odijs ad oppugnationem & cædem eorum pertractos

tractos

tractos esse; quòd autem felicem successum habuerint consilia de ipsorum internecione suscepta, partim hostium prudentiæ & robori, partim fortunæ tribuendum esse. Itaq; vt fortius diuinæ prouidentiæ hostes vrgeamus, secũdo loco exempla colligenda, quibus non simpliciter solum impius quispiam malè perijsse narratur, verùm adduntur etiam nonnulla indicia, è quibus colligatur iustam illi talionem à DEO, repensam fuisse. Quo in genere primum occurrit, quod de Theramene Atheniensi memoriæ proditum est. Hunc videlicet, cum cicutam nihil commeritus bibere cogeretur aduersario, & precipuo suę necis auctori Critię pulchro illud propinasse. Nec effectu caruisse illam imprecationem. Nam haud ita multò pòst & Critias interfectum esse. Hic mors, quàm Theramenes inimico suo imprecat⁹ erat, tã breui secuta, argumento est, Deum voluisse insontis Theramenis necem vlcisci. Auctor huius historiæ Valerius lib. 3. cap. 2. & Xenophon rerum Græcarum lib. 2. Plutarchus in libello de sera numinis vindicta scribit legatos ciuitatis Spartanæ, cum Leuctris Bœotiæ apud quendam Scedasum hospitarentur, filias eius virgines primum stuprasse, ac deinde interfectas in puteum deiecisse. Patre verò Scedaso de tam atroci iniuria apud

Exempla quę paulò magis illustrant Dei prouidentiam.

Theramenes.

Spartani.

Ephoros querente, non fuisse auditam eius querimoniam, itaque cum aliter se vlcisci non posset, diras reipub. Spartanę imprecatū esse. Post multos demum annos Cleombrotum regem Spartę, eodem loco, quo illud facinus designatum erat, cum Thebanis paucissimis acie decertantem cecidisse, ac tanta clade affectos Lacedęmonios, vt ex illo nunquam vires recuperare potuerint. Iosephus de Aristobolo hyrcani filio fratricida eiusmodi historiam narrat. Aristobolus post matrem fame enectam, fratres in vincula coniectos, Antigonum ex omnibus vnum charum habebat. Cùm verò & hunc à calumniatoribus instigatus interfecisset, paulò pòst corruptis visceribus sanguinem vomere cœpit. Quadam igitur vice contigit, vt dum quidam ministrorum sanguinem, qui vomitu redditus erat, pelui exceptum foras efferret, eodem in loco, vbi ANTIGONVS cæsus erat, extantibus adhuc cædis eius maculis, cum pelui laberetur. Quod cum domestici viderent, ploratum tam ingentem ediderunt, vt ab Aristobolo intus audiri possent. Tum ille sciscitatus est, quid sibi clamor ille voluisset. Famuli & domestici, quāquam libenter id, quod actum erat mussitassent, vrgente tamen domino, rem omnem aperiunt. Tunc Aristobolus intel-

Aristobolus.

ligens

ligens diuino nutu effectum, vt quo loco fratris sanguinem fuderat, ibidem & sanguis eius effunderetur, in hæc verba prorupit: οὐκ ἄρα λήσειν ἔμελλον τὸν θεὸν ἐπ' ἀσεβέσιν οὕτω τολμήμασι, id est, non ergo DEVM latitura erant, tam impia mea facinora. Suetonius auctor est omnes Iulij Cæsaris interfectores malè perijsse, imò nonnullos eodem pugione, quo illum necauerant sibi ipsis mortem consciuisse. Adrianus Imperator Xiphilino & Zonara testibus, Seuerianum quendam occidit, nullius criminis obtentu, sed quia ægrè tulerat Lucium Commodum ab ipso Cæsarem creatum esse. Hic antequam moreretur ignem postulauit, & suffitum faciés, vos, inquit, dij scitis me nihil commeritum. Precor autem, vt Adrianus optet mori, nec possit. Hanc imprecationem nó multò pòst Adriani grauissimus morbus secutus, in quo tantis doloribus conflictatus fuit, vt non solum extingui optaret, verùm etiam seipsum interficere vellet. Clearchi primi Heracliensium tyranni fratrem Satyrum ait Memnon historicus tam horribili morbo interijsse, vt cunctis appareret ipsum suæ crudelitatis pœnas dare. Nam carcinoma in iguine ipsius suppullulârat, sanie intolerabilis fœtoris vbertim manans; vt neque ministri, neque medici putredinis graueolentiam ferre

Adrianus Imperator.

Satyrus Heracleæ ponti tyrannis.

possent. Non dissimili mortis genere Herodes magnus alter Phalaris, si Iosepho credimus, interijt. LEO Imperator Constantini Copronymi filius, cum auream coronam, quam Mauritius in Ecclesia sanctæ sophiæ Deo sacrauerat, inde ablatam suo capiti imponeret, mox in febrem letiferam incidit. Atque vt constaret mortem illam non fuisse naturalem, sed vltione cœlesti inflictam, simul etiam vlcus in eius corpore erupit, cui carbũculo nomen erat, quo nomine & gemmæ, quibus diadema illud insignitum erat, appellatę fuere. Huius historię auctores Zonaras & Paulus diaconus. Sed quoniam omnia id genus exempla hoc libro recensere longum esset; tertio loco nunc aliquot sceleratorum punitiones sine dubio miraculosas proferemus. Quæ, quo facilius memoriæ mandari posint, in ordinem præceptorum decalogi sic digeremus, vt vnicuique præcepto quædam vltionis diuinę experimenta adiungantur.

Exempla manifesta vltionis diuinæ secundum ordinem decalogi digesta.

CAPVT II.

Exempla ad primũ præceptũ pertinẽti.

PRImum qui turrim Babel, velut propugnaculum contra Dei omnipotentiam ædificare conati sunt, linguarum confusione

ſione puniti fuerunt. Dicet fortè quiſpiam, id Chriſtianorum literis contineri, quibus ij cōtra quos hęc ſuſcepta diſputatio, fidem habere nolunt. Sed huic reſpondemus non velle nos cuiquam infideli in hac diſputatione ex auctoritate noſtrarum literarū tanquam diuina pręſcribere, verum flagitamus dūtaxat, vt hæ ſaltem eo loco habeātur, quo cęterę humanę hiſtorię. Id quòd facilè ab ijs obtinebimus, qui animum non prorſus odio cęcum ad earum lectionem afferunt, quique ſciunt, nullas his antiquiores vſquam terrarum literas extare, eaſque ſumma cura & religione ſemper à Iudæis ſeruatas, & tandem iuſſu Ptolomæi Philadelphi in Græcum conuerſas, ac in eius bibliotheca pro magno theſauro repoſitas eſſe. Atque hæc dico perinde ac ſi neque ethnicorum monumentis hæc linguarum confuſio prodita eſſet; cùm longè ſecus res habeat. Nam Alexander polyhiſtor à Cyrillo libro 1. contra Iulianum citatus, ait idem à Sibylla quoque traditum fuiſſe. Verba Sibyllę ab ipſo citata hæc ſunt; Cùm omnes mortales vna lingua vterentur, quidam ex his altiſsimam turrim ædificarunt, cœlum per eam ſcandere cupientes. Dij verò turbines mittentes euertêre turrim, & diuerſam vnicuique tribuêre linguam. Hactenus Sibylla. Ob contemtum diuinum imperium

Turris Babel.

Ethnici non poſſunt eam fidem ſcripturæ denegare, quàm alijs tribuūt hiſtorias.

vxor Loth perium, vxor LOTH in ſtatuam ſalis verſa eſt, quam non ſolum Ioſephus, ſed & alij plurimi ſui interitus loco ſe defixam vidiſſe teſtantur. Et nominatim Beniamin Iudæus cuius itinerarium nuper ex Hebraico conuerſum Arias Montanus euulgauit, ante 400. annos ſe huius miraculi αὐτόπτην fuiſſe dicit, addens quod licet ab ouibus lambendo diminuatur, ſemper tamen ad priſtinam increſcat molem. Rurſum circa annum humanæ ſalutis 1525. Bartholomæus Saligniacus Gallus, in ſuæ peregrinationis hiſtoria, eam ſe vidiſſe aſſeuerat.

Herodes. Herodes Iacobi occiſor, cum ſibi à populo acclamari pateretur, DEI voces & non hominis, nec tam ſacrilegam & ſummæ maieſtati iniuriam adulationem reprimeret, paulò poſt bubonem mali imminentis nuntium ſupra caput ſuum intuitus eſt, ac ſtatim cordis dolore cruciari cœpit, ventris item morbo tentari. Quibus malis preſſus ipſe non diſsimulauit ſe pœnas dare ſuperbiæ ſuę. Nam populum his verbis allocutus eſt. En ego veſter Deus vitæ finem impono. Deinde in regiam delatus quinque ſolum diebus, idque in maximis cruciatibus ſuperuixit. Hæc Ioſephus ab Euſebio citatus, & Lucas in actis Apoſtolorum, qui etiam addit fuiſſe eum à vermibus conſumptum.

2. precepti exempla. Periurij autem reos, quod crimen ſecundo

cundo decalogi præcepto prohibetur, aliquando πάρ ἀῦλά, quod dici solet suum scelus luisse, æquè mirabilibus exemplis doceri poteſt. Nam in veteri teſtamento legitur fames in Iudæa exorta, quòd Saul Gabaonitarum nonnullos, contra vetera gentis Iudaicæ pacta cum illis inita & iureiurando firmata, necaſſet. Nec ante hæc plaga irati numinis ceſſauit, quam ſeptem Saulis filij auctore facinoris iamdiu mortuo, ſuſpendio vitam finirent. Rurſum, apud Ezechielem 17. capite Zedechias in Babylonem adducendus, ibique moriturus prædicitur, quòd iuramentum, quo regi Babylonis obſtrictus erat, violaſſet. Quam prædictionem, cum poſtea euentum ſortitam eſſe ex Hieremiæ 51. capite intelligi poſsit, neque infidelibus dubium eſſe queat, hanc calamitatem Zedechiæ diuinitus accidiſſe. D. Auguſtinus epiſtola 137. ait noſſe ſe Mediolani apud memorias martyrum vbi terribiliter dæmones confitentur, furem quendam, qui ad eum locum venerat, vt falſum iurãdo deciperet, compulſum fuiſſe confiteri furtum, & quod abſtulerat reddere.

Quin & tertij præcepti, quo dies feſti ſanctificari, & ſacræ res omnes religiosè coli iubentur, violatores, ſæpiſsimè in hac vita pœnas dederunt. Idque licet multis ſcripturarum te- 3. præcepti exempla.

rum testimonijs confirmari posset, illis tamen quoniam ad manum sunt prætermissis, solum si quid tale humana historia suppeditare potest, in medium afferemus. Primum Victor libro 1. de persecutione Vandalica Proculum quendam in rabiem versum frustillatim sibi linguam comedisse ait, quia de pallis altaris sibi camisias & fœmoralia fecisset. Gregorius Turonensis libro de gloria plurimorum confessorum cap. 63. testis est, quosdam in alpibus disrupta sub pedibus terra viuos ac horrendum in modum vociferantes in tartarũ descendisse, eo quòd calicem aureum à Leone Imperatore Ecclesiæ Lugdunensi dono missum adulterare, auri parte detracta, & argento in eius locum substituto, conarétur. Vincentius Belluacensis in speculo historiali, Albertus Krantzius libro 4. de Saxon. cap. 34. alijque plures referunt Imperatore Henrico 2. in Colbeke villa Halberstadensi, viros & fœminas in cemiterio S. Magni saltasse, & choreas duxisse, nec à sacerdote, qui in templo sacrificabat, vt modestius se gererent admonitos, desistere voluisse: illumque tanta pertinacia irritatum dira imprecatione effecisse, vt per integrum annum sine cibo & potu velut choream plaudentes circuirent. De parentum honore neglecto, quem quartum decalogi præceptum

Miranda historia.

4. præcepti exempla.

ceptum

ceptum requirit, perquam memorabile eſt, quod Diuus Auguſtinus libr. 22. de ciuitate DEI cap. 8. narrat. Eſt autem huiuſmodi. Cęſareę Cappadocię mulier quædam vidua à decem ſuis filijs iniuria affecta, vt ſe vlciſceretur, eoſdem diris deuouit. Nec irritum fuit hoc votum maternum: nam ex illo tempore membra eorum inuſitato tremore cõcuti cœpere. Hi ſuorum ciuium cõſpectum in tam fœda ſpecie reueriti, alius aliò dilapſi per orbem vagabantur; Ac duos ex illis Hipponem delatos, & ſupplicia ſua non tam lingua, quàm ipſa rerum euidentia euulgantes, eoſdemque paulò poſt, ſanitate ad memoriam S. Stephani Martyris reſtitutos D. Auguſtinus vidit. Apud Ethnicos Plato 11. lib. de legibus multis exemplis declarat; parentum execrationes pertimeſcendas eſſe. οἰδίπους φησὶν, ἀτιμασθεὶς ἐπεύξατο τοῖς αὐτοῦ τέκνοις ἃ δὴ καὶ πᾶς ὑμνεῖ τελέα καὶ ἐπήκοα γενέσθαι παρὰ θεῶν. ἀμύντορά τε φοίνικι τῷ ἑαυτοῦ παιδὶ ἐπαράσασθαι θυμωθέντα, καὶ ἱππολύτῳ θησέα καὶ ἑτέρους ἄλλους μυρίους μυρίοις, ὧν γέγονε σαφὲς ἐπηκόους εἶναι γονεῦσι πρὸς τέκνα θεούς. Id eſt, Oedipus cõteptus à liberis ſuis imprecatus eſt illis, quę omnes decãtant à dijs cõpleta, & exaudita eſſe. Amyntorem quoque iratum Phœnicem filium ſuum execratum eſſe, & Theſea Hippolytum, & alios parentes innumeros filijs

ros filijs malè precatos esse constat; quorum preces contra liberos dij exaudiuerunt. Ex his verbis intelligitur omnibus seculis parentum execrationem liberis exitialem fuisse. Sed de parentum honore hactenus. Homicidij verò diuinitus vlti primum exemplum tale esto. Hatto episcopus Moguntinus famis tempore pauperes in horreum congregatos succenso horreo combusit, nihil eos à muribus differre dictitans, quandoquidem vt illi panem comederent, ac nulli præterea vsui essent. Sed non impunè tãtam crudelitatem abstulit. Nam mures vndique confluẽtes eum tanta rabie inuaserunt, vt etiam in medio Rheno domicilium habentem, flumine traiecto aggresi sint, ac deuorârint. Monumentum huius rei perpetuum est turris illa, qua se protegere conabatur, adhuc in medio Rheno iuxta oppidũ Bingium sita, ac etiamnũ vulgo murium turris dicta. Vide hac de re Munsteri cosmographiam, quo loco Rhenẽsem tractum describit. Simili vindicta percussum Poloniæ regem Pompilium ob patruos necatos, omnes Polonicarum rerum scriptores testantur. Estque in hac narratione peculiariter notãdum, quod mures ex interfectorũ tumulis erumpentes regem adorti sint, nec ignibus circumquaque factis ab eodem infestando pro-

5. præcepti exempla.

prohiberi potuerint; vt tandem ipse à suis desertus, & diuina vltione se feriri confités, à bestiolis illis laniatus sit. Milo quidam, ob Pyrrhi regis filiam interfectam, in insaniam versus, 12. die extinctus est. Iustinus Trogi abbreuiator lib. 28. Apud Aelianum Macareus Mitylenensis Bacchi sacerdos hospitem qui depositum reposcebat, in templum seducens occidit, ibidemque humauit. Exactis paucis diebus patre in templo sacrificante, filij volentes eius immolationem immitari, alter alterum mactauit. Idque cum mater resciuisset, arrepto torre filium, qui adhuc reliquus erat, interfecit. His ad Macarea allatis, & ipse iracũdia fremens, domum aduolauit, ac vxorem interemit. Propter hoc scelus comprehensus, & quæstionibus subiectus, quid in templo egerat, confessus est. Antequam verò publico supplicio afficeretur, in tormentis animam exhalauit. Huc pertinet, quod Stoicos ad statuendam diuinationem crebrò cõmemorasse, auctor est Cicero libro priori de diuinatione. Duos nimirum Arcades familiares Megaram venisse, quorum alter ad Cauponem, alter ad hospitem diuerterit. His postquam cœnatum esset quiescentibus, concubia nocte visum esse ei, qui in hospitio erat, illum alterum orare vt subueniret, quòd sibi à Cau- Aelianus libro 15.

pone interitus pararetur. Eum primò perterritum somnio surrexisse, deinde cum se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duceret, recubuisse. Tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, vt quoniam sibi viuo non subuenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur, se interfectum in plaustrum à caupone esse coniectum, & supra stercus iniectum, petere vt mane ad portam adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret. Hoc verò eum somnio commotum mane bubulco ad portam præsto fuisse, quæsisse ex eo, quid esset in plaustro, illum perterritũ fugisse, mortuum erutum esse, cauponem re patefacta, pœnas dedisse. Hic minimè dubitandum, quin illud somnium sit à Deo immissum, vt homicidij reus proderetur. Sed neque adulterij, neque aliarum nefandarum libidinum diuina castigatione punitarum exemplis deficimur. Vt enim à Sodomitis exordiamur, horum ciuitaté ob Veneris vsum, haud naturalem, cum incolis cœlesti incẽdio conflagrasse non solum Moses scribit, verùm & vsque in hodiernum diem eius rei vestigia apparent. Nam arbores mari mortuo vicinæ fructus proferunt, qui cum foris grata specie blandiãtur, intus cinere & fauilla pleni sunt. Itaque nec Tacitus, Plinius, Solinus, quamuis

6. præcepti exempla.

nis Ethnici fuerint, dubitant hæc loca cœlesti igne conflagrasse. Longè ab Hierosolimis, tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur, humus nigra & in cinerem soluta. Duo ibi oppida Sodomum alterum, alterum Gomorrum, apud quę pomum gignitur, quod habeat speciem quidem maturitatis licet, mandi tamen non potest. Nam fuliginem intrinsecus fauillaceam ambitio tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel leui tactu pressa fumum exhalat, & fathiscit in vagum puluerem. Hęc ille. Heraclius Imperator ob incestas cum sua consanguinea nuptias tali vindicta percussus fuit, vt vrina quam reddebat in faciem eius insiliret. Itaque cum vesicam exoneraturus erat, ligneam tabulam inter exilientem vrinam & faciem eius interponi, necesse fuit Sic Műsterus in cosmographia. Nōnulli quoque graues auctores luem illā Veneream, quæ, quia veteribus incognita erat, nouo nomine scabies Gallica vulgò dicitur, plagam Dei esse existimant. Quorum sententiam admodum probabile facit, quòd nunquam ille morbus quemquam nisi vagæ veneri deditum, aut qui illorum contagione fœdantur, inuadat. Atqui si vllæ istius morbi in natura causæ extarent, siue eæ sint intraneæ siue extraneæ, hanc luem aliquando in alijs hominibus in-

ueniri necesse est. Non enim causæ naturales vllum certum genus hominum sibi vexandum deligere possunt. Nunc furti quod septimo præcepto cauetur, puniti aliquot exempla proferenda essent, verùm nondum hactenus vsquam in historiarum lectione simplex furtum cœlesti vltione plexum fuisse, potui animaduertere. Quin neque humanis legibus olim vbique capitis supplicium fures cōmerebantur. De fœnoratorum malo exitu multa legi, sed in auctoribus nō satis locupletibus. Itaque ne omnino nihil dicam, sacrilegij, quod est quędam furti species vnum exemplum ex Gregorio Turonensi referam. Is libro 2. de gloria plurimorum martyrum narrat, quēdam qui oues ecclesiæ S. Iuliani abstulerat diuina vltione comburi cœpisse, adeò vt membra eius tanquam ex verò incendio nigredinem contraherēt ac tātus inde fœtor exhalaret, vt ab astātibus tolerari vix posset. Porrò falsi testimonij admodū stupēda animaduersio in Eusebij Ecclesiastica historia extat. Refert enim is Narcissum Hierosolymorum episcopum falsi criminis à tribus testibus accusatum fuisse, qui horrendis execrationibus se ipsos deuouebant, si Narcissum falsò calumniarentur. Ac primus quidem sibi incendium imprecabatur, alter lepram tertius cæcita-

Septimi præcepti exempla rara.

Cap. 16.

Lib. 6. historię eccl. cap. 9.

tem.

tem. Quę mala dum prioribus pro eo, atque precati erant euenirent, tertius sibi metuens pœnitentia sui sceleris ductus est, illudque tam iugibus lacrumis defleuit, vt cæcus fieret. Atque hunc in modum & eius imprecatio euentum sortita est. Huc referri potest comitis Hollandiæ admirabilis ille partus ab omnibus historiarum scriptoribus celebratus, quo tot liberos, quot sunt in anno dies, enixa esse dicitur. Nam & illa quãdam pauperculam falso in adulterij suspicionem quod tam numerosam prolem haberet vocauerat: atque ideò DEVS, vt huius innocentiam declararet, illius verò maledicentiam vlcisceretur, illam tam prodigioso partu infamem effecit. Huius rei præter tantum consensum historicorum etiam picturam in Hollandia, in quodam virginum sanctimonial[illegible] monasterio inter Leidam & Hagam comitis inueniri audio, vt de eius veritate nihil dubitari queat. Attamen Albertus Crantzius in hist. Vãdalię, & annales Brũsuicẽsiũ ad annũ 1313. idẽ de Margaretha comitis Holsteinij vxore commemorãt. An verò alteros fefellerint, Hollandiæ & Holsteinij comitatuũ nomina primã syllabã eãdẽ habẽtia, an verò duobus diuersis locis eadẽ res acciderit, nõ laboro, dum ne historiã ipsam verissimam esse dubitemus. Reliqua

sunt duo vltima precepta, quibus vt cor sceleris purum sit exigitur; verùm quia peccata quæ contra hæc præcepta committuntur, in animi latebris recondita manent, & proinde non possit eorum punitio DEI prouidentiam illustriorem reddere, exempla, quæ huc pertinerent, nulla potui reperire. Nunc porrò, ne quenquam moueat, tam pauca in historijs diuinæ vltionis exempla extare, quædam experimenta hoc loco admodum opportunè inseremus, vnde planum fiat, eos, qui præsentis vitæ supplicia euadunt, terribilibus geennæ tormentis reseruari.

Experimẽta aliquot pœnarum futuri seculi.

CAPVT III.

TSI multa in historijs occurrãt pœnarum futuri seculi documenta, quia tamen non æquali omnia auctoritatis pondere confirmata sunt, & facillimè ab impijs contemni soleant, quæ à viris Ecclesiasticis memoriæ prodita sunt, idcirco pauca, eaque notissima hoc loco commemorabo. Primum verò illud esto, quod Carthusianorum sodalitati instituendæ occasionem præbuit. Hoc enim si contemtores iudiciorum Dei permouere non poterit, nescio quid permouebit. Homo ille, cum sepe-

liri de-

liri debebat, se iusto Dei iudicio condemnatum esse, horribili voce intonuit. Res in meridiana luce, multisque presentibus gesta est. Ordo Chartusiensium non solum verbis eam vbique terrarum prædicat, nec tantum in suis φροντιστηρίοις fingit & pingit; verum etiam ipse instituti Carthusiensis rigor mihi istius facti memoriam renouare videtur. Nisi enim timore iudiciorum Dei nequaquam vulgari perculsi fuisset primi istius disciplinæ fundatores, quid fuit, cur se omnium huius mundi voluptatum vsu abdicarint, & ad tantum victus & vestitus asperitatem voto astrinxerint? Adde quod tam vetusta sit hęc historia, quàm ipsa Carthusiianorum religio, non igitur, si commētitia extitisset, adhuc recenti rei memoria, tam latè spargi potuisset, neque Carthusiani id, quod omnes falsum esse norant, confingere ausi fuissent. Insuper quæ causa totam illam sodalitatem impulisse fingi potest, vt per vniuersam Europam se tali origine cœpisse ex composito mentirentur? Secundum pœnarum futuri seculi experimentum est, quod Vdoni archiepiscopo Magdeburgensi accidisse refertur. Is nocte in summa æde à quodam illic pernoctante visus est diuino iudicio sisti, & propter stupra & libidines ad mortem temporalem & æternam mox inde sequuturam

Historia de Vdone archiepiscopo Magdeburgēsi.

condemnari, & post sententiam latam verè caput amittere, & ceruice abscissa informis truncus iacere, peractoque supplicio cœtus ille, à quo neci adiudicatus erat, ex oculis euanuit. Ac ne quis spectrum euanidum, cui nihil veritatis subesset hanc visionem existimaret, maculæ quædam sanguinis ineluibiles in pauimento, vbi obtruncari videbatur relictæ sunt, ipseque mane in lecto mortuus inuentus est. Cumque aliâs hæc pauimenti pars aulæo tegatur, semper in noui episcopi inauguratione retegitur, vt is tam inuisitatæ animaduersionis monumentum inspiciens, admoneatur, Dei timorem & pietatem non impunè contemni. Hanc historiam post annales Magdeburgenses & alios quamplurimos auctores nouissimè nunc etiam Magdeburgensium centuriarum rhapsodi suo testimonio cõfirmarunt, qui cum oppidi Magdeburgensis incolæ fuerint, rei huius veritatem certissimè exploratam habuisse credendi sunt. His adijciam, quod libro 6. genialium dierum cap. 21. Alexander Neapolitanus refert. In Pelignis, inquit, oppidum vetustum est, cuius nomen prætereo libens. In eo dominus, qui vrbi præerat superbè auareque ciuibus imperabat. Fortè autem quum homo quispiam bonus, sed inops, ipsius domini venaticum canem cuius

Historia de Vdone archiepiscopo Magdeburgẽsi.

Centuriæ Magdeburgenses.

ius magno desiderio tenebatur, ita verberasset, vt ob id perijsse putaretur, dominus id rescifcens vehementer offensus, eum in pessimum coniecit carcerem. Ibique cum vinctus teneretur, post aliquot dies hi, quibus diligens eius cura mādata erat, ad illum vt solebant accedentes, in eodem intus carcere nusquam inuenère: qui diu conquisitus cum non appareret, rem ad dominum detulere. Quòd cum credi vix posset, ipseq; mirum in modum obstupefieret; post tres ferme dies, ijsdem foribus pessulo firmatis idē captiuus denuò in carcere apparuit, custodesque vt cibum afferrent aduocauit. Qui cum propius accessissent, eum vultu tetro, & horribili facie, luxatisque vestibus conspexere. Interrogatus verò vnde elapsus, & rursum in carcerem intrusus fuisset, nihil respondens ad dominum admitti postulauit, habere se quod illi nunciaret, magnum nec differendum. Cumque ad eum admissus esset, se ab inferis remissum ait. Siquidem cum diutius squalorem carceris ferre nequiret, se malum dæmonem, vt è captiuitate eriperet, inuocasse. Nec multò pòst dæmonem fœdo aspectu & terribili facie in eodem intus carcere aspexisse, & secum pactum fuisse, ab eodemque ferreis claustris non sine graui pressura extrusum in loca deinde inferna & pro

Stupenda historia de infernalibus supplicijs.

fundas vastitates ac fundum telluris intimū actum præcipitem, singulaque lustrasse, impiorumque supplicia æternasque tenebras, & ærumnas vidisse. Ibique agnouisse quendam suum familiarem, & ab eo probè agnitum esse, ac rogatum quid rerum ageretur, & quid reliqui spei sibi foret. Cumque respondisset se crudeli dominatu premi, illum mandasse, vt domino nunciaret, caueret ne quid tale ageret in posterum; namque illi vacuam sedem, quam prope cernebat, præstitutam esse dicebat. Et vt haud dubius ꝓmissi foret, meminisse, inquit, illum debere secreti concilij & mutuæ pactionis, quam dum vna militaret, & in castris agerent clam iniuissent, quorum nemo particeps aut conscius vnquam fuit. Quòd consilium, cum ille memoriter recitasset, & non solum conuenta, sed & singula verba, sponsionesque quibus vterque astrictus erat, recensuisset, ipsum dominum ordine hæc audiētem, mirum in modum obstupuisse, quonam modo quæ soli sibi credita, nec vlli vnquam enunciata fuerant, homo ille hebes & tardus ingenio explorata haberet. Adijciunt eundem interrogasse illum, cum quo tunc sermo erat apud inferos, qui nitido cultu vestituque apparato videbatur, num aliquo cruciatu afflictarentur, qui insigni veste & au-

ro conſpicui forent. Illumque reſpondiſse, perenni incendio vſque torqueri, idque totum quod auro & purpura fulgeret, ignem atque incendium eſse. Et cum ipſe id experiri volens, propius manum purpurę admouiſset, admonitum ab eo fuiſse ne tangeret. & tamen efficere nequiuiſse, vt non ex caloris afflatu palmam ſibi manus, quam tunc oſtendebat, incendio & ipſi purpuræ admotam, combureret. Erat enim puſtulis liuētibus & tetris hulceribus, veluti labe & igni ſacro fere conſumpta. Referunt præterea, qui illum adiuêre eum poſtquam ab inferis emerſit, ſemper cogitabundum in rarum prodijſse ſermonem, vixque ſæpius interrogatum, colloquenti reſpondiſse. Vultu verò tam tetro, & aſpectu tam deformi reuertiſſe, vt qui dudum à coniuge & liberis probè agnitus foret, is poſtquam remeauit ab inferis tam diro vultu eſſet, vt vix eūdem illum eſse crederent; ſæpiuſque obortis lacrumis ob ſpeciem hominis fœdiſsimè mutatam, notos affineſq; ipſum alloquutos eſse; ægrèque vt ante obitum, qui mox conſequutus eſt, res ſuas diſpenſaret, ac liberis ac poſteritati conſuleret, vitæ ſpatium habuiſse. Hæc Alexander ait, ſe tam fama celebri de illo homine, quàm multorum teſtimonio, qui rem geſtam didicere, non fictis ſermonibus,

ſed certiſsimis experimẽtis comperiſse. Denique eodem quo hæc ſcribebam anno Louanij Deus terribili documento quam ſint occulta eius iudicia patefecit. Erat ibi puella quædam in corporis cultu vltra modum ſuæ conditionis profuſa, vnde fiebat, vt etiam parũ pudica haberetur. Hæc poſtquam vita defuncta eſset, libitinę cadauer eius ſtramini de more impoſuerunt, atque ad pedes eius cereum conſecratum collocarunt, ac deinde in inferiorem domicilij partem deſcenderunt. Vbi dum verſantur, ſtrepitus ſupernè exaudiri cœpit, quo vna illarum excitata denuo aſcendit, quid rei ageretur exploratura. Inuenit hæc cereum extinctum eſse, & cadauer vndique flammis collucere, nec tamen ſtramina, quibus impoſitum erat comburi, cubiculum verò teterrimo fœtore repletum. Ac primum quidem ex tam horribili oſtento attonita vix apud ſe erat, tandem verò ſe colligens candelam extinctam flammæ illi, quæ cadauer allambebat, admouens reaccendit. Ea accenſa flammæ illa ſpecies euanuit. Hæc ne quiſquam pro cõmentitia fabella reijciat, ſciri velim hanc rem tota ciuitate Louanienſi tam notam eſſe, vt paroeciæ D. Petri paſtor pro concione ex tam memorabili diuinorum iudiciorũ exemplo occaſionem ſumpſerit, fœminas

Miraculũ quod Louanij contigit, anno 1579.

nit-

nimio corporis ornatu deterrendi. Ego verò populi rumore non contentus ipse ex fœmina, quæ spectaculo illi interfuerat, certius omnia cognoui. Cuius auctoritas, ne cui propter sexum minus firma videretur, diuinitus prouisum fuit, vt & Medicus puellæ mortuæ eo tempore prȩsto existens, fœminȩ dictis, pondus adderet.

Etiam ex premijs in hac vita quorundam pietati repensis DEI prouidentiam demonstrari.

CAPVT IIII.

Qvemadmodum pœnis παρ᾽ αὐτὰ τὰ πράγματα inflictis nõ raro se Deus generis humani curatorẽ declarauit, ita & prȩmijs in præsenti vita reddendis, ac votis piorum exaudiendis, idem planum fecit. Idque ex paucis ijs, quæ hic commemorabuntur exemplis, promptum erit perspicere. Omissis verò quæ dubiam habent interpretationem, illa duntaxat beneficia enumerabimus, quæ palam est non naturaliter, sed diuino munere pijs hominibus obuenisse. Primum Gregorius Nazianzenus auctor in primis grauis in oratione de laude D. Basilij, refert eiusdem diui progenitores ob metum persecutionis, quæ Diocletiano impe-

imperante Christianam Ecclesiam atrociter premebat, in vna Ponticarum siluarum delituisse, ibique septem integros annos varijs ærumnis,& præcipuè victus indigentia conflictatos Itaque Deum rogasse, vt quemadmodum Israelitas olim in deserto cœlesti manna pauisset, ita & ipsorum siluestrem diætam paulò lætiori pabulo commutaret. Flexum his precibus numen ingentem ferarum copiam ad ipsos adduxisse, quæ deposita feritate se illis contrectandas præberent. Idem Nazianzenus in oratione de laudibus

Gorgonia Gorgoniæ sororis suæ, eandem euerso cursu per saxa & præcipitia raptatam,& luxatis omnibus membris semianimem relictam esse narrat. Fœmineo verò pudore viros medicos admittere noluisse, sed ad solum Deum pro remedio confugisse, nec spe sua frustratam repente sine medicorum opera conualuisse, ac pristinum robur recepisse. Addit multos hoc miraculo in fide prouidentiæ Dei confirmatos fuisse.

Theodosi' Theodosius senior prælium cum Eugenio Tyranno idolorum cultore initurus, noctem insomnem precum continuatione transegit. Postridie spe bona plenus arma corripuit, ac in pugnam cum exercitu descendit. Tunc repentè turbo coortus, in hostium ora ruit. Ferebatur per aërem spicula exercitus Theodosiani, nec

ni, nec vſquam propemodum cadere, niſi impingerent, ſinebantur. Hoſtium verò tela quæ ipſi vehementer intorſerant, excepta ventis ac retrorſum acta, ipſos infeliciter cõfigebant. Nec diu impetum illum ſuſtinere potuerunt, ſed conſcientię pauore icti, victori Theodoſio ſupplices facti ſunt. Huic rei teſtimonium perhibet Paganus, peruicaciſsimus Claudianus poeta hiſce verſibus:

O nimium dilecte DEO cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad claſſica venti.

Mulier falſo adulterij accuſato.

Hæc Oroſius, & poſt illum D. Auguſtinus lib. 5. de ciuitate Dei cap. 26. Huc etiam referri debet inſigne illud miraculum, quod ſuo tempore Vercellæ accidiſſe, D. Hieronymus affirmat. Sic autem res geſta eſt. Vercellæ oppido Liguriæ mulierem quandam inſontem à ſuo marito adulterij accuſatam, iudex cum adoleſcente adultero quæſtionibus ſubijcit. Adoleſcens tormentis victus, crimen fatetur, muliere conſtanter id inficiante. Vterque demum capitis ſupplicio adiudicatur. Ac adoleſcenti quidem facile vno ictu caput amputatũ, muliere verò quater fruſtra percuſſa, coactus eſt carnifex manu mucronem premente gulam abſcindere. Sed neque ſic inſontis corpus violari potuit: quin potius gladius ad capulum vſque reflexus, & velut dominum ſuum intuens, confeſſus

fessus est, se ferire nō posse. Apponitur deinde alius percussor, bis denuo frustra percussa, tertio vulnerata, prosternitur. Adsunt clerici, qui eam pro mortua vt sepulturæ mandent, auferunt. Inter horum manus cadauer reuixit, & Euagrio quodam intercedente mulier ab Imperatore absoluta est. Vides hic quantopere innocentes DEO curæ sint. Krantzius lib. 4. historiæ Danicæ capite 36. auctor est Suenonem episcopū Roschildensem templum, quod prędecessor eius inchoatum reliquerat perficere voluisse, dúque in illo opere versaretur, visum illi ad structuræ commoditatem requiri, vt tumba seu loculus, in quo prædecessor eius conditus erat, alio transferretur. Id postquam fecisset, quidam episcopali amictu æditno in sacrario pernoctanti apparens, his eum verbis affatus est. Adito episcopum Suenonem ac dicito, nisi ipsum inculpata vita defendisset, non bene ei cessuram fuisse alieni sepulchri violationem: nunc verò ab ipso in templum, quòd extruebat, huius facti vltionem deflectendam. Disparuit spectrum, & mox templi, incolumi tamen æditno, ruina secuta est. Aedituus mane inter murorum ruinas insperatò saluus euetus, cum id quod iussus erat Suenoni episcopo referret, vera dicere, creditus est. Gregorius magnus vir

Sueno episcopus.

non

non minori vitæ ſanctimonia, quàm doctrina 3. dialogorum cap. 32. memorat Afris quibuſdam Epiſcopis dum eis ab Arriano rege ſilentium imponeretur, & tamen tacere nollent, ne alij Chriſtiani illorum taciturnitatem conſenſum in dogma Arrij interpretarentur, linguam radicitus abſciſſam eſſe; ſed eos ne ſic quidem à profitenda veritate prohiberi potuiſſe. Et quo certior ſit huius rei fides, ait Gregorius ſe Conſtantinopoli ſenem quendam epiſcopum conueniſſe, qui eos Conſtantinopolim profectos, ſine lingua loquentes & aperto ore clamantes audierat: Videte quod linguas non habemus, & loquimur. Eoſdem & Iuſtinianus in authenticis de officio præfecti prętorio ſe Cōſtantinopoli vidiſſe teſtatur. Idem cōfirmat Procopius rerum à Iuſtiniano geſtarum ſcriptor. Idem Marcellinus Comes Iſidorus & Beda in Chronicis narrant. Sed & Aeneas Platonicus in libro de animi immortalitate eoſdem ſe vidiſſe affirmat. Quorum teſtimonia cui non ſufficiunt, neſcio equidem, quæ alia ſufficere queant. Verùm mirabitur fortè quiſpiam, cur non tam crebrò nunc Ethnicos ſcriptores, quàm in ſuperioris argumenti tractatione allegem. Sed quiſquis hoc obijcit, conſiderare debebat me nunc de præmijs virtutum agere, quæ vmbratiles

Elingues qui locuti.

Citatur à Nicephoro.

duntaxat extra Christianismum reperiuntur. Vnde autem quęso Christianorum euētus, nisi ex Christianis auctoribus repetemus. Non tamen hac in parte Ethnicis exemplis prorsus destituimur. Nam Simonides Ceus, cum aliquando hominis cadauer in littore inuentum humasset, nocte sequenti in somnis à quodam quem ex lineamentorum similitudine indicabat esse eum quem sepeliuerat, admonitus est, ne postridie nauigaret. Huic admonitioni magno suo bono Simonides obtemperauit. Nam quotquot illo die conscenderant, naufragio perierunt. Auctor Cicero libro 1. de diuinatione. Ad hæc Aristoteles aut quisquis illius libelli de mūdo auctor est, scribit Aetnę quondam erumpente incendio & torrentis instar in terram effuso, Deum honorasse piorum genus, cum parentibus in humeros sublatis, vndique flammis circundarentur. Igneum namque illud flumen, cum ad illos peruenisset, dissectum esse atque ad latera hinc & inde recessisse, illosque vna cum parentibus illæsos transmisisse.

Simonides.

Ex prodigiis & ostentis DEI prouidentiam demonstrari.

CAPVT VI.

VETVS

ETVS opinio est magnorum casuum quædam præsagia humano generi plerunque ostendi. φιλέει κως inquit Herodotus, προσημαίνειν εὖτ᾽ ἂν μέλλῃ μεγάλα κακὰ ἢ πόλει ἢ ἔθνει ἔσεσθαι, id est, Signis quibusdam indicari solet, quando vel ciuitati vel genti alicui ingentia mala imminent. Eadem est Liuij Plutarchi Dionis, ac cæterorum historiographorum sententia. Quæres num ita se habeat, hoc loco inquirendum. Erato.

Primum igitur vel omnis in vniuersum eiusmodi signorum obseruatio, tanquam vana & superstitiosa reijcitur, vel nonnulli vt minimum futuri euentus quibusdam indicijs præsignificantur. Nulla omnino futurorum indicia agnoscere, nisi quæ obseruatione discuntur, qualia sunt nautarum & agricolarum, hominis est inuerecundi, ne dicam insani. Vel enim ipsi dicendum conficta esse, quæ in historijs prodigia narrantur, vel errore quodam factum esse, vt visa vel audita putarentur, quæ nulla erant, vel nil aliud, quam συμπτώματα sequentium euentuum esse, quę vulgò prodigia dicuntur, nec vllam futuri significationem habere. Mendacij redarguere tot homines, qui prodigia se vidisse affirmant, nimis illiberale esset. A

timidis verò quædam præſumpta potius quàm verè conperta eſſe facile aſſentior: at non omnia eſſe talia, ipſa prodigiorum exempla, quæ mox referemus oſtendent.

Sed neque ſymptomatum rationem habere, quæ vulgò in prodigijs numerantur veriſimile eſt. Quædam enim oſtenta tam apertè præ ſe ferunt rei, mox ſubſequentis ſignificationem, vt nihil agat quiſquis ſe id inficiando obſcurare poſſe, exiſtimet. Quid enim certius, quam armatas acies per aërem diſcurrentes belli imminentis indicium eſſe? Atqui tale prodigium vix vlli ſeculo defuiſſe ex hiſtorijs liquet. Nam & ſecundo Maccabæorum antequam Antiochus Epiphanes Hieroſolyma occuparet viſæ ſcribuntur, & Plinius libro 2. naturalis hiſtoriæ multa huius rei exempla commemorat. Armorum, inquit, crepitus & tubæ ſonitus auditos è cœlo Cimbricis bellis accepimus, crebroque & prius & poſtea. Tertiò verò conſulatu Marij ab Amerinis & Tudertibus ſpectata arma cœleſtia ab ortu, occaſuque inter ſe cõcurrentia, pulſis q̃ ab occaſu erat. Similiter ante aduentum Longobardorum in Italiam igneas & cruentas pugnatorum cohortes in aëre apparuiſſe in vita Caroli magni Robertus Gaguinus commemorat. Præterea vtcunque ambiguum ſit num pluuiæ la-

Armatę acies in aëre.
Cap 5.
Cap. 59.

uiæ lactis, carnis, sanguinis, lapidum, ac lanę aliquam futuri significationem habeant, quis tamen voces à bestia, vel incerto auctore prolatas, quibus aliquid prosperi vel aduersi prædiceretur futurorum indicia fuisse neget? Tales autem sæpenumero ab hominibus exauditæ sunt. Nam Iosephus ante excidium Hierosolymorum ait in templo à sacerdotibus vocem perceptam quæ diceret, Eamus hinc. Rursum, Domitiano Imperatore interfecto coruus Romæ auditus est, publicè clamitãs ἔσαι πάντα καλῶς, id est, omnia benè succedent. Quomodo etiam dubium esse potest, quin alicuius magni mali præsagia sint ea spectra, quæ cunctis intuentibus horrorem incutiunt, cuiusmodi fuit ille cometa, qui anno 27. in Germania apparuit, magnitudine inusitata & specie brachij quod ensem gestaret, in cuius mucrone tres stellę apparebant: in lateribus verò radij sanguinei, inter quos interpositę erant humanę facies comis barbisque hispidæ. Insuper frequentissimè temporibus Christianis cruces in cœlo & in vestibus apparuisse leguntur. Constantinus Magnus crucem in aëre vidit, cum hac inscriptione, In hoc signo vinces, idque se ex ore Constantini, etiam interposito iureiurando itá rem se habere affirmantis, aliquoties se audisse scribit Eusebius in

De hoc cometa vide lycosthenem & Gilbertũ Cognatũ de historijs tragicis.

vita eiusdem, libr. 1. cap. 22. Imperante Iuliano apostata crux splendida in mõte Oliueti apparuit; de qua Gregorius Nazianzenus orat. 2. in Iulianum, & Theodoretus lib. 3. historiæ ecclesiast. cap. 17. Idem Nazianzenus eadem oratione dicit Iudæorum, qui templum suũ apostatæ hortatu instaurare volebãt vestes crucis notis impressas fuisse, quas tum adhuc retinerent. Maximiliani Cęsaris tempore in Germania non solum crucis, sed & clauorum & lanceæ typi in hominum vestibus apparuerunt. Hoc Nauclerus generatione 51. Faber in oratione funebri de obitu Maximiliani, hoc denique Frãciscus Picus testatur carmine quodam ea de re composito, in cuius ad Maximilianum Cæsarem præfatione, ait sibi apud eundem agenti in Germania demonstrata esse corpora cœlesti quadam nec visibili pluuia, eiusmodi figuris variegata. Franciscus Aluares suę Aethiopicæ peregrinationi adiunxit epistolam regis Aethiopũ ad Emanuelem Portugalliæ regem, in qua scribitur Lusitanos, qui ad salutandum Aethiopiæ regem missi erant, cum nullum portum illius regni inuenire possent, tandem cruce in aëre conspecta versus illam direxisse proras, & in optatum portum feliciter inuectos esse. Antequam Fridericus Imperator, cum Alexandro pontifice

Fulgosius.

tifice ad bellum descenderet, clara in globo lunæ crux conspecta est. Quis autem dubitet, quin crux insigne Christianissimi vel boni quicquam vel mali Christiano nomini portendat?

Denique nónulla prodigia in ortu & occubitu magnorum virorum apparuerunt, quæ sine dubio συμπτώματα non fuerunt. Prodigium illud infantium Iacobi & Esau in vtero matris confligentium, non solum quia sacræ literæ pro signo euentus futuri habent, ab omnibus pijs tale habendum est, sed etiam, quia facile conijcitur, tam inusitatam collisionem inimicitias futuras præsignare. Quod mater Aeneæ Siluij cum ipsum gestaret, visa est sibi mithratum infantem parere, quid aliud, quàm futuri Pontificis Maximi præsagium fuit? Quòd S. Nicolaus adhuc infans quarta & sexta feria à sugendis vberibus maternis abstineret, quis non videat futuram viri istius sanctitatem ostendisse? Atqui talibus exemplis omnes historiæ refertæ; quorum si aliqua duntaxat pro futuræ alicuius rei ostento habeantur, obtinuimus Dei prouidentia mundum administrari. Quod idcirco adijcimus, quia in Ethnicorum libris multa prodigiorum nomine recitantur, quæ reuera nihil minus fuerunt, vt Cicero eorum vanitate fretus, ausus

Iacob & Esau.

fit 2. de diuinatione hoc genus obseruationes in totum reijcere. In quibusdam tamen videas ipsum hæsitare, nec tribus suis effugijs, casu, inani persuasione, & hominum mentiendi licentia, in tutum euadere posse. Sed argumentatur etiam ille contra futurorum, per eiusmodi prodigia significationem. Primum, inquit, vel certò futura sunt, quæ hisce signis portenduntur, vel aliquod impedimentum frustrari potest eorum significationem; si certò futura sunt, nulla vtilitas ex eorum prædictione, imò satius esset ea ignorari, ne homines imminẽtis mali expectatione torqueantur. Si incertũ an euentus sequetur, ergò DEVS falli posset.

Paulò aliter hoc Cicero proponit.

Solutio.

Sed ad hæc facilis responsio est. Existimo enim nonnulla immutabilis decreti indicia esse, quædam verò non nisi in modum cõminationis significare, quæ distinctio in vaticinijs quoque prophetarum locum habet. Vtraque verò præsagiri & hominibus vtile, & Dei maiestate non indignum. Nam eorum quæ certò euentura sunt, præsignificatio si nil aliud, hoc certè commodi affert, vt intelligant homines, nihil ipsis accidere, quod non multò ante à DEO prouisum sit. Admonentur etiam vitam ac mores corrigere, vt si non huius saltem futuri seculi æterna supplicia euadant. Similiter incerta.

quibus,

quibus, ne ad grauiora progredi sit necesse, cõminatur tantum, non solum magno cum fructu humano generi præsignificantur, sed etiam sine vlla diuinæ maiestatis iactura. Quę enim diuinę maiestatis imminutio metui potest, cum euentus signo non respondet, si intelligant homines aliquãdo minari Deum, vt ipsis se ad meliorem frugem recipientibus, flagellis non sit opus? Obijcit deinde, idcircò non videri prodigia tanquam signa futurorum à Deo mortalibus ostendi, quod nonnullorum significatio tam sit ambigua, vt quisque ea pro se interpretari possit, quorundam adeò obscura, vt alia ad eorum intelligentiam diuinatio necessaria esse videatur. Id adiectis quibusdam exemplis confirmat, sed vanis & superstitiosis. Itaque respondemus in eo peccasse Ethnicos, quod nimis facile quicquid prælium inituris occurrebat, futuri euentus significationem habere crediderint: ac eiusmodi ficta prodigia fictis quoque interpretationibus ad suę causę successum accommodârint. Sed iniquũ esset ex falsorum prodigiorum obscuritate, veris fidem detrahere velle. Quod si tamen vllum verum prodigium obscuram intelligentiam habuisse ostenditur, id certè minimè dubium fuit, ipsum boni aut mali quippiam humano generi portendisse.

Obiectio.

Solutio.

ac proinde quantum in ipſo fuit, homines ad precandum Deum, vt ſigna conſpecta in bonum conuerteret, extimulaſſe. Obijcit alia quædam, ſed indigna quibus refellendis lectorem detineamus. Itaq; hoc fixum eſto Deum ad teſtificationem ſuæ prouidentiæ erga humanum genus, quædam futura idoneis ſignis preſagire. Verùm nondum liquet an cauſarum ſeries in prima mundi inſtitutione ſic diſpoſita ſit, vt naturali conſecutione euentus pariter & ſigna è ſuis cauſis paulatim euoluantur, an verò DEVS ſingula prodigia ſingulatim exhibeat. Id quod tamen niſi quo modo ſe habeat explicetur, incertum manebit an ex prodigijs nil aliud quàm mundum à DEO conditum eſſe demonſtretur, an verò quod etiam vſque in præſens eius gubernacula tractet. Aio igitur huius diſiunctionis prius membrum nullo modo veriſimile eſſe. Primum enim pleraque prodigia ad naturales cauſas reuocari non poſſunt. Et ſi maximè concedamus ſignorum quædam ſemina in mundi primordio iacta eſſe, de euentibus tamen id cócedi nec debet, nec poteſt. Nam is ſæpè cótingens & in arbitrio hominum poſitus eſt: quod genus rerum non habet vllam certam cum ſuis cauſis connexionem. Nec talis cauſarum ſeries inſtitui potuit, è qua Iulij Cæſaris ambitio

Diſputatio, ..ſinco... [illegible]

btio ineuitabili necessitate emergeret, vt propter illam Romani proceres in eius necem coniurarent, & prodigia, quibus eam præsignatam historici affirmant, vana non essent. Ac si instituta esset, nõ tam ipsi, quàm DEO optimo maximo Cæsaris ambitio imputanda esset. Id verò falsum & absurdum esse neque Plato ignorauit: nam secundo libro πολιτειῶν vult ea de causa poetas è rep. benè instituta pellendos esse, quod ij Deum non solum miseriæ sed & malitiæ humanæ causam constituant. Nominatim verò Aeschylum taxat, cuius est illud:

Plato negat Deum auctorem humanæ malitiæ.

θεὸς αἰτίαν φύει βροτοῖς

ὅταν κακῶσαι παμπήδην δόμον θέλει.

Id est, Deus causam affert mortalibus, quãdo familam quampiam omnino affligere vult. Sed quid si dicamus euentus tantum præuisos à DEO, non verò prouisos (sinant quæso Ciceroniani me hæc duo cum theologorum schola doctrinæ causa distinguere) signorum verò quædam semina in prima mundi creatione sparsa esse, & causas eorum ita dispositas, vt quando euentus in propinquo est, appareant? Minus absurda est hæc sententia, ac propterea non desunt, qui siderum defectus, quorum causas in prima rerum creatione institutas esse minimè dubium, eum in modum futurarum calamitatum

Alia imaginatio.

tum ostenta esse defendunt: sed tamen falsa, vt multis argumentis demonstrari posset, nisi superuacaneum esset, cum ijs contendere, qui etiam futura cõtingentia à Deo præuideri fatentur. Hoc enim concesso de speciali eius erga humanum genus prouidentia quæstionem mouere, demẽtia esset. Cùm igitur omnibus modis DEI erga homines prouidentiam è prodigijs elucere patefactum sit, ad aliud argumentum nobis transeundum.

Nullo seculo defuisse prophetas.

CAPVT V.

VT per vaticinia seu prædictiones DEI prouidentia demonstretur, primo sciendum nullis non seculis in humano genere aliquos esse inuentos, qui futura multò ante præsentirent. Iacob patriarcha morti propinquus quid filijs suis eorumque posteris euenturum esset prædixit, quæ impleta esse omnes norunt. Nam Iudæ progenies sceptris potita est, cuius rei tunc temporis nulla dum indicia extabant. Esaias Cyri Persarum regis nondum nati, non solum res gestas, sed & nomen prędixit. Daniel Persarum regnum à Græcis euertẽdum & belli huius ducem Alexandrum haud diu

Esa. cap. 45

Daniel. 8.

rerum

rerum potiturum, ac deinde quatuor alios reges potentia inferiores eius loco exorituros, hosque & omnes alios mundi reges potestati Romanorum subijciendos, tanta perspicuitate prędixit, vt Iudæi Alexādro Magno hoc vaticinium ostendentes, eum sibi magnopere deuinxerint. Tales denique cæteri Hebræorum prophetæ extiterunt, qui Christi domini nostri natalem locum, tempus nascendi, vitam, mores, afflictiones & mortem, Iudaicæ gentis excæcationem, atque inde secuturam regionis ipsorum vastitatem, gentium ad DEVM Abraham conuersionem tam perspicuè descripserunt, vt quisquis eorum vaticinia inter se confert, dubitare non posit, quin de nostro saluatore IESV verba fecerint. Posterioribus verò seculis Iustinus Martyr in ecclesiasticæ historiæ lib. 4. cap. 18. ab Eusebio citatus, ait suis temporibus donum prophetię in Ecclesia viguisse. Idem Irenæus lib. 2. contra Hæreses cap. 58. affirmat. Basilius libro de spiritu sancto cap. 19. auctor est Gregorium Neocæsariensem adeò hoc diuino charismate polluisse, vt ipsius prædictiones μηδὲν τῶν ἄλλων αποδεῖν προφητῶν nullo pacto aliorum prophetarum vaticinijs cedant. S. Antonium prophetam fuisse, & præter alia multa etiam tempestatem illam qua Ecclesiam Ca- Iosephus.

tholicam

tholicam Arriana hæresis concussit prædixisse Athanasius in vita eius scribit. Quin & ipse Athanasius se huius doni haud expertem fuisse, multis argumentis ostendit. Nam cum gentiles ei tanquam auguria Ethnico more obseruāti insultare volentes, rogarent quid sibi coruus ille vellet, quem fortè crocitātem audiebant, sciscitarētur, respōdit is, nō à coruo edoctus, sed procul dubio à spiritu sancto: Coruus ille cras ingeminat, q Latinis sonat diem proximè sequentem. Is enim vobis tristis & iniucūdus accidet. Prædictionem illam non fuisse vanam, mox euentus docuit. Nam postridie ab Imperatore Legati missi, ethnicorum fana claudi, & idolorum sacrificia omitti iusserunt. Sozomenus lib. 5. historiæ tripartitæ cap. 27. Antiochiæ quidam ludimagister Christianus à Libanio Sophista rogatus, quid fabri filius ageret (Christum dominum blasphemus ille intelligebat) respondit creator omnium, ô Sophista, quem tu fabri filium nominasti, loculum Imperatori Iuliano concinnat. Ac post dies non ita multos affertur Iulianum in Perside occisum, loculoque inclusum adnehi. Theodoretus lib. 6. hist. tripart. ca. 44.

Athanasi⁹

Libanius Sophista.

D. Martinus.

S. Martinus Turonēsis cum vacationē à militia flagitaret, in animo habēs deserta seculi militia totum se DEI obsequio dedicare, quod

quod petebat ab Imperatore Iuliano non potuit impetrare. Aiebat enim nō religionis causa militiam ab eo detrectari, sed ignauiæ & timori id imputandum esse. Cui Martinus. Si hoc ignauię asscribitur non fidei, crastino die ante aciem inermis astabo, & signo crucis non clypeo protectus aut galea hostium cuneos penetrabo securus. Retrudi igitur in carcerem iubetur, facturus fidem dictis. Postera die hostes legatos de pace miserunt se suaque omnia dedentes, cum tamen, quando Martinus ista diceret, nulla spes pacis affulgeret Sulpitius capite 3. de vita Diui Martini. S. Ambrosius cuidam Macedonio aditu prætorij ipsum prohibenti, prædixit fore, vt ad Ecclesiam confugeret, nec eius ingressu potiri posset. Id paulò post, vti prædictum erat, euenit. Paulinus in vita eius. Notissimum quoque Ioannem Anachoretam Aegyptium prophetiæ gratia claruisse. Futura, inquit Zozomenus libro 8. historiæ tripartitæ cap. 1. de hoc Ioanne loquens, huic non minus, quàm antiquis prophetis reuelabatur. Quod cum non lateret Theodosium Imperatorem, nūtios ad eum misit, de euētu pugnæ quam contra Eugenium tyrannum commissurus erat, quæsituros. Quibus ille respondit Imperatorem prælio superiorem futurum, tyrannum perempturum, & post victo-

D. Ambrosius.

Ioānes Anachoretā

riam in Italia moriturum. Omnia hæc eo ordine quo prædicta erant, acciderunt. D. Benedictus, cum omnium sermone tãquam propheta celebraretur, Totilas Gothorum rex vt exploraret, num ita se res haberet, Riggonem spatarium suum regio cultu & magno comitatu ad eum præmisit, mandans ei, vt se Totilam esse simularet. Quem Benedictus eminus conspiciens, pone, clamat, fili id quod portas, nam tuum non est. Fraude igitur deprehensa Totilas ipse per se virum DEI accessit, ac de rebus suis eum consulens tale responsum retulit. Romam ingressurus es, mare transiturus, nouem annos regnans decimo moriturus. Quæ eum in modũ accidisse ex rerum Gothicarum scriptoribus liquet. Porrò ne solum domestica consectari videar, ostendendum & inter gentiles futurorum præscientiam viguisse. Primum igitur habuere illi Sibyllarum carmina, habuere diuinationem per somnia, & quasdam alias futurorum significationes, multis erroribus ac superstitionibus contaminatas illas quidem, sed tamen, in quibus adhuc quædam extrema lineamenta diuinæ prouidẽtiæ apparerent. Herodianus libro 2. suæ historiæ scribit Seuerum Imperatorem somnij, quod ipsi imperium portendebat, æream imaginem Romæ in publico statuisse, e-
amque

D. Benedictus.

Ethnica exempla.

ámque adhuc ſuo tempore ſuperfuiſſe. Suetonius refert vxorem Cæſaris pridie quam is occideretur, in ſomnis vidiſſe illum vulneribus confoſſum, in gremio ſuo iacere. Galeni & Hipprocratis admiranda ſomnia ex libri præcedentis cap. 8. repeti poſſunt. Narrat & Cicero ſua quædam ſomnia lib. 1. de diuinatione, quibus ad amuſsim euentus reſpondit. Ac tot tamque illuſtribus experimentis commotus Nemeſius ait errorem quo Deus ſingularia curare negatur, neque conſentaneum eſſe ijs, quę videntur ſingulis fermè diebus. Nec mirum hæc à Nemeſio dici Chriſtiano ſcriptore, cum & Auerrois aliâs diuinæ prouidentiæ hoſtis acerrimus, nimia rei euidentia cõuictus concedat ſomnia, quæ futurorum pręſagia contineant, diuinitus aliquando hominibus immitti. Eadem fuit Auicennæ peripatetici non ineruditi ſententia.

Ex futurorum præſenſione DEI prouidentiam confirmari.

CAPVT VI.

POST quam demonſtratum eſt aliquam inter homines diuinationẽ verſari, deinceps nullo negotio res humanas DEO curæ eſſe doceri poteſt. Vel enim

nim casu prædictio cum euentu consentit, vel certa ratione illud contingit. Casu ad scopum prophetas, quorum supra mentio facta collineasse, nullo modo verisimile est, propter mirabilem vaticiniorum, cum ipsis rebus cõsensum. Quòd si quis tamen id pertinaciter contenderet, hunc rogare velim, cur hi per totam vitam in conijciendo tam felices fuere præ alijs hominibus, vt magis quàm illi prophetarũ loco sint habiti? Quomodo fieri posset, vt è duobus sagittandi æque imperitis, vnus præ altero tam sæpè scopum attingeret, vt famam periti sagittarij sibi compararet? Si verò hos duos, arte & inertia distingui oportet, etiam prophetas à non prophetis certo aliquo charismate discerni necesse est. Quodnam autem illud erit? An vis quædam homini à natiuitate insertta, an verò cœlestis afflatus? Ac non posse esse homini naturalem diuinandi peritiam, multis argumentis ostendi posset, verum nobis in præsenti vnum sufficerit. Si igitur naturalis esset vlla diuinatio, inesset humanæ menti futurorum contingentium notitia à natura, & qua ratione aliquorum, eadem & omnium. Infinita ergo, cum sint ea contingentia, infinitam quoque hominis mentem qua ea comprehendere posit, esse necesse. Atqui finita est mens humana, non

Nulla diuinatio naturalis.

habet

habet igitur infinitorum contingentium ex natura sua notitiam,& proinde nullam omnino. Si verò cœlesti afflatu peritiam diuinandi cõsequitur, ea vel erit dispositio quædam ipsius, quam vbi adepta fuerit, ꝑ se vaticinari queat, vel ab extraneo agente futurorum ei notitia infunditur. Prius horum Aristoteles in libello de diuinatione per somnium amplecti videtur. Illic enim somniorũ, quibus pòst euentus respõdet, causam statuit melancholiam. Hi enim cum varijs spectris feriantur in illa somnia incidunt subinde, quæ ab euentu non discrepant, sicut qui totum diem iaciunt, interdum in album incidere solent. Sed vt fatear corporis dispositionem non omnino nihil ad rem facere, eo quod prophetæ veteres sono cytharæ exhilarati, spiritum diuinandi concepisse legantur; aliud tamen quàm vagam & fortuitam coniectionem quam melancholici humoris commotio gignat, fuisse sanctorum prophetarum supra memorata oracula, manifestum est. Quomodo enim integri libri vaticiniorum tam accuratè perscribi potuissent ab ijs, quibus melãcholicus humor varias imagines suggerebat. Ad hæc Baruch scriba Hieremiæ à Iudæis rogatus, quomodo ex ore eius dictatas prædictiones excepisset, Ex ore suo, inquit, loquebatur quasi legens omnes

Aristotelis opinio de diuinatione.

Confutatio.

Cap. 36 Hieremiæ.

ſermones iſtos, & ego ſcribebam in volumine atramento. Non igitur in raptu & extaſi, vel per melancholici humoris commotionem Hieremias vaticinabatur, ſed animo ſedato in diuino quodam lumine futura conſpiciebat. Animaduertit & Cicero poſteriori de diuinatione libro, Sibyllas tranquilla mente futura prædixiſſe, quòd eorum carmina per ἀκροστιχίδα procedant. Id enim eſt magis attenti animi quam furentis. Fateor quidem in animum cõmotum ingẽtem volitantium cogitationum turbam incurrere, & propterea qui alias elingues erant, cum vel ebrij ſunt, vel affectu aliquo perturbati, diſertos fieri. Vidi enim ego ipſe hominem cum inter milites Gallos periclitaretur, promptiſsimè ad omnia reſpondentem, qui alias vix tria verba Gallica ſine hæſitatione proferre potuiſſet. Et Plato auctor eſt Tynnichum poetam enthuſiamo correptum hymnum in laudem Apollinis doctiſſimum compoſuiſſe, cum eius alia poemata frigerent. Verùm nihil hæc ad propheticas prædictiones. Nam talibus, quæ inerant ſpecies, commota mente quam ſedata facilius occurrerũt, prophetę verò de rebus futuris & prorſus ignotis verba faciunt. Ad hæc Ariſtoteles ipſe fatetur, melancholicos de negotijs ſuis & amicorum aliquando vera ſom-

niare posse; de rebus verò extraneis somniantes si scopum attingant, id totum fortuitum vult esse: atqui prophetæ de negotijs à vitæ suæ consuetudine remotissimis, & super quibus à nemine consulti erãt loquentes, verissima vaticinati sunt. Denique, vt ingenuè dicam, id quod sentio, non capio quomodo hic diuinandi modus aliud sit, quam temeraria eius quod euenturum est coniectio, nisi talium diuinatorum mentem vi naturali futura prouidendi præditam esse dicamus, quæ humorum commotione excitetur. Rursum enim quęretur, cur inter tam multos furentes & mente alienatos quidam diuinent, quidam nullo modo? Quare etiam qui mente constant, dum varię ipsis, vt fieri solet, imagines occurrunt, minus aliquando ad scopum iaculari possent, quam motæ mentis homines? Si possent, cur non æquè horum atque illorum motus diuinationis causa obseruarentur. Itaque satius erit, simpliciter confiteri futurorum cognitionem non proficisci ab vlla intranea corporis dispositione, sed extrinsecus hominibus aduenire. At verò si quęnã eius extranea causa esse queat dispiciamus, non facile alia occurret, præter immortalem DEVM, vt qui solus infinita mẽtis perspicacitate res ex se incertas, certò cognoscere posit. Si verò

DEI munere ad homines peruenit futurorum cognitio, haud dubiè ſequitur humanum genus ab ipſo curæ haberi; id quod demonſtrandum erat.

Ex miraculis creaturarum facultatem ſuperantibus idem liquere.

CAPVT VII.

Eterum philoſophorum nonnulli, quoniam in ſolam naturam & conſuetum rerum ordinem intenti erant, cum nullam in eo mutationem ſuo æuo animaduertiſſent, nec quicquam in mundo gigni, cuius non aliquid ſimile prioribus ſeculis viſum fuiſſet, Deum nihil noui agere concluſerunt, ſed conſeruare duntaxat ea quæ ſemel conſtituta eſſent. Poſtea quò plauſibilius hoc dogma videretur, additæ etiam rationes, cur nec poſſet nec deberet quicquam noui ab ipſo fieri. Quæ cum multos ingenioſos homines diu torſerint, eſt cur maximas DEO gratias agamus, quod is noſtra ætate omnia philoſophorum epicheremata, quibus DEVM ſine ſui mutatione nihil noui agere poſſe demonſtratum eſſe iactitant, ſenſibili experimento telis aranearum nihilo firmiora eſſe declararit. Cùm enim cœli ſubſtantiam ex natura ſua incor-

ruptibilem & ingenerabilem esse, & sensus nullam tot seculis mutationem in ea percipientes testentur, & ratio postulet id, à quo cętera fouentur & conseruantur, ipsum fotu & conseruatione propter suam ἀφθαρσίαν non indigere: vidimus nihilominus anno 1572. nouam stellam in cœlo emergere, & paulatim rursus euanescere. Cùm igitur naturæ legibus talis in cœlesti corpore mutatio non sit consentanea, miraculum illud fuit, ex quo intelligi posit, non esse Dei vires naturarum institutione sic exhaustas, vt nō multa noua quando honor eius hoc requirit, fabricari queat, multò minus sua immutabilitate ipsum impediri, vt curam de moribus hominum gerere non posit.

Noua stella.

Sed roget quispiam vnde sciatur, stellam hanc in ætherea regione collocatam fuisse. Cui respondendum multis ijsque firmissimis argumentis illud deprehensum esse. Primū enim luminis claritas in ea maior, quàm in cometis erat. Adhæc instar fixorum siderum scintillabat, quod neque planetis accidit, nedum ijs, quæ in elementari regione cōstituta sunt, eueniat. Deinde locum in Zodiaco non mutabat, nam perpetuò latitudo eius fuit, 53. partium 55. scrupulorum, longitudo verò 6. part. 51. scrup. Tauri: at cometæ mutant longitudinem simul & latitudinem

Rationes, quibus ostenditur nouā stellam in cœlo fuisse.

nem. Motus huius stellę fuit regularis, & per omnia qualis inerrantium: sed cometæ irregulari & inæquabili celeritate mouentur. Apparere cœpit hęc stella anno 1572. sub finem octobris & integrum annum durauit: atqui cometę non nisi paucos menses in aëre conspiciuntur. Denique, quod omnium firmissimum, sidus hoc nullam habuit parallaxin, seu, vt vulgò appellant, diuersitatem aspectus; at luna & quicquid illa inferius, habent. Est autem parallaxis interstitium loci veri & apparentis, quorum non est notabilis differentia, nisi cum radius ab oculo ad stellam productus, cum linea quæ à centro ad eandem protracta fingitur, angulum facit, qui propter nimiam laterum extensionem insensibilis fiat. Vnde intelligitur ea, quæ parallaxin non habent, longiori interuallo à nobis distare, quàm quorum nulla est aspectus diuersitas; ac ideò cum lunæ alius sit locus apparens à verò, noui autem sideris non item, supra lunæ globum hoc sidus consistere. Nihil ergo certius, quàm in cœlesti corpore hoc portentum visum esse, & philosophiā, quę diuinę potestati certos limites pręfigit vanam & fallacem esse. Posemus huc adijcere miracula, quibus in sublunari mūdo Deus suam omnipotentiam testatam fecit, ceu sunt mortuorum suscitatio, cæco-

rum illuminatio, & quæ alia in ſacris literis plurima enumerantur, ſed quia ad impios Philoſophos reuincendos abundè ſufficit noua ſtella, quàm integro anno cuncti mortales ſpectarunt, cæteris omiſsis in præſens hoc vno contenti erimus.

Omnium ſapientum conſenſu DEI prouidentiam confirmari.

CAPVT VIII.

Actenus rationibus rem geſsimus, nunc ad auctoritatẽ tranſeundum. Inter argumẽta verò quæ ab auctoritate ſumuntur, non poſtremæ firmitatis eſt, quod à ſapientum conſenſu ſumitur. Nam ſi apud vllos homines veritas quærenda, vbinam magis opportunè, quàm apud ſapientes quæretur? Deinde eam ob cauſam natura hominum conditiones diſcreuit, ac vnum præ altero ingenij dotibus cumulauit, vt dum nonnulli ſibi ſuæ imperitiæ conſcij ex ſapientiorum præſcripto vitam componũt, ac viciſsim hi à rudioribus & ferendo corporis labori magis idoneis aluntur, firmiori inter ſe charitatis nexu deuinciantur. Qui igitur ſapientes audire detrectat ordini à natura inſtituto aduerſatur; & reuera, ſecundum Heſiodi admonitionem, extra claſses Heſiodus.

laudatorum ad eos, qui planè ſunt inutiles hominum vitæ reijciendi ſunt. Ne quis tamen de nomine ſapientis mihi litem moueat, ſapientem hoc loco eum appello, qui ob ingenij non vulgaria dona in ſe animaduerſa reliquo hominum vulgo maior, dum viueret, habitus eſt, quales fuere apud barbaros ſacerdotes, apud Græcos Poetę, Philoſophi & Oratores. Quem in modum deſcripto ſapiente, aio ſapientes omnes, licet alijs de rebus inter ſe diſsideant, in prouidentiæ tamen dogmate tuendo, paucis exceptis concordes eſse. Cuius rei teſtimonia cum diligentiſsimè Auguſtinus Steuchus collegerit, hoc loco ea repetere ſuperuacaneum eſset. Quare ijs omiſsis hoc tantum inueſtigabimus, an Ariſtoteles, qui inter huius mundi ſapientes omnium iudicio principatum tenet, integrè DEI prouidentiam agnouerit. Non quod eius auctoritas tam magnum in vtranque partem momentum habeat, vt cótra tot rationes & experimenta, contraque omnium aliorum, qui ſapientiæ opinione floruerunt, tantum conſenſum, ipſe ſolus debeat audiri, verùm quia operępretium eſt ſcire, quid de tam celebri quæſtione tantus Philoſophus ſenſerit. Primum igitur ſublunarem hunc mundum Ariſtoteli diuinæ prouidétiæ expertem eſse, omnes ferme veteres theo-

De ſapientibus hic in genere loquimur, ſiue reuera tales ſint, ſiue ab hominibus exiſtimentur.

theologi affirmant. Idem ei Platonis secta-tor Atticus apud Eusebium lib. 15. præparationis Euangelicæ exprobrat. Ac licet nusquam exertè in libris, qui nunc extant tale quicquam profiteatur, non desunt tamen argumenta, quibus hac eum mente fuisse, colligitur. Nam in 8. physicorum negat Deum futurum immutabilem, si quicquam agere incipiat, quòd non perpetuò egit, nulla præcedente in eo, quod patitur mutatione. Vnde sequitur non pro libitu ipsum quod vult de inferiori mundo statuere posse, sed eadem manente rerum sublunarium constitutione, semper idem efficere. Quòd si verum est, magis naturæ suæ, quàm diuino arbitrio commissus erit. Deinde eodem in libro expressè affirmat, nihil à DEO, nisi interuentu cœlorum agi, eo quod simplex cum sit, nil nisi simplicem & vniformem primi cœli motum queat efficere. Ibidem paulò inferius Deum supremo cœlo affigit; quod profectò si verum esse concedamus, simul etiam vltra cœlos non pertinere eius prouidentiam, cócedendum erit. Regens enim simul cum eo quod regitur existat necesse est; atqui si essentia DEI cœlo terminatur, non potest simul cum inferiori mũdo esse. Quartò, in 12. trãsnaturaliũ cótendit, eũdem nihil prçter suam essentiã intelligere, ne aliarũ re-

Argumẽta quibus docetur Aristotelem negare prouidẽtiam inferioris mundi. Vide finẽ capit. sexti lib 8. physicorum.

Cap. vltimo libr. 8.

rum

rum cognitione ipsius intellectus vilescat; non posset autem inferiorem mundum sua cura complecti, si, quæ ibi geruntur, eius scientiam fugiunt. Denique in libro secundo de interpretatione existimat, futura contingentia nō habere determinatam veritatem, eò quod certa cōtingentium veritas ruinam libertatis arbitrij, & omnium rerum absolutam necessictatem secum afferat. Atqui si Deus prouidentiam habet contingentium, certam quoque eorum prę cognitionem habeat, oportet. Quibus omnibus cōsideratis, apparet admodū probabiliter ex eius principijs inferri, Deum nihil cum terris negotij habere; Adde, quod calumniatores non fuere sancti patres, vt sine probabili causa tantæ impietatis Aristotelem insimularent; nec Auerrois lector eius diligentissimus hāc sententiam ex eo hausisset, si nihil in eo occurreret, vnde prima fronte consequi videretur Dei prouidentiam, vsque ad sublunarem mundum, haud pertingere. Nec de nihilo fuit, quod dum adhuc in viuis esset, in impietatis suspicionem ab Atheniensibus vocatus, in voluntarium exilium profectus esse dicitur. Non leuis quoque præiudicij vim habet contra Aristotelem vulgatissimum illud prouerbium, Platonis philosophiam superstitiosos efficere, Aristotelis impios,

Aelianus libro 3.

implos. Attamen neque pauca in contrariam partem afferri possunt. Primum enim libro 10. Ethicorum cap. 8. si, inquit, Deus curat res humanas vt videtur, probabile est maximè ipsum viros bonos amare. In politicis deinde inter reipub. necessaria post alimétum, artes, arma, pecuniam, subijcit quintum & primum esse religionem. Sed quæ potest esse hominum religio, nisi ipsis Deo res humanas curæ esse persuasum sit? Quod si quis hæc eum non ex animi sententia, sed Areopagi metu dixisse arbitretur, is ex constanti Philosopho leuiculum adulatorem & veritatis proditorem facit. Præter autem hæc aperta testimonia, quædam eius libris dogmata inspersa sunt, quæ sine singularium prouidentia cósistere non possunt. Nam secundo de generatione animalium docet hominis mentem non gigni ex semine, sed extrinsecus accedere. Fieri, inquit, non potest, vt omnes animæ sint, corporibus priores. Nam quarum operatio corporea, eæ sine corpore non queunt subsistere, quemadmodum nec incessus sine pedibus. Quare extrinsecus ingredi non possunt. Semen enim ventris excrementum est. Restat ergo solam mentem extrinsecus ingredi, & solam diuinam esse. Neque enim ipsius operationi admiscet se corporis operatio. Hæc mentis in corpus

Argumẽta in contrariam partem.

corpus immigratio non ita accipienda est, quasi mens alicubi ante corpus extiterit, hoc enim expreßè negat in 12. primæ philosophiæ cap. 3. Verba eius hęc sunt: τὰ μὲν οὖν κινοῦντα αἴτια ὡς προγεγενημένα ὄντα, τὰ δ' ὡς ὁ λόγος, ἅμα. ὅτε γὰρ ὑγιαίνει ὁ ἄνθρωπος, τότε καὶ ἡ ὑγίεια ἐστὶ, id est: causæ quidem motrices, vt prius natæ existunt, quæ verò vt ratio, simul. Cùm enim sanus est homo, tũc sanitas existit. Nihil aliud ergo sibi vult ijs verbis Aristoteles, quàm ab extraneo agente Deo recens creatas animas in corpus immitti, vnde vlterius consequitur etiam infra lunam collocata singularia eius prouidentiæ subiecta esse. Præterea primus actus voluntatis Aristoteli est à Deo, vnde, quomodocunque id intelligamus, semper efficietur sublunarem mundum Deo curæ esse. Nam si idcirco id verum est, quia anima hominis, cum à Deo crearetur, facultatem nacta est ab otio ad actum se transferendi, singularum rursus animarum Deus opifex constituetur. Sin quosque primos voluntatis motus in hominum voluntate producit, neque sic dubium erit singularem ab ipso humani generis curam geri. Posteriores deinde peripatetici sic Aristotelem interpretati sunt, vt Dei curam etiam ad res singulas extendi voluerit. Auctor libelli de mundo ad Alexan-

drum

drum, qui, si non Aristoteles, certè peripateticus fuit, adeò non negauit specialem prouidentiam, vt etiam cuique pro meritis à DEO præmia reddi eorum exemplo confirmet, qui dum ex Aethnæ incendio parentes suos in humeris efferrent, flamma se diducente incolumes euaserunt. Eadem SIMPLICII, AMMONII, Syriani & aliorum veterum Peripateticorum sententia fuit. Sed neque Auerrois sibi in impia sua opinione constitit. Nam in 10. Ethicorũ scribens, perinde ac Aristoteles fatetur bonos viros esse Deo charos, & primum librum de cœlo enarrans, ait se diu intelligentiam cuiusdã dicti Aristotelici inquisiuisse, ac tandem à DEO inductum esse in veritatem, quo nihil ineptius dici potuit, nisi in particulari hominum studia à diuino nutu pendeant. Quid igitur in tanta in vtranque partem argumentorum probabilitate Aristotelem sensisse putabimus? An, quod nonnullos dixisse video, hoc ipsum egisse, vt nunc in hanc, nunc in aliam suspicionem trahendo lectorem, suam sententiam tegeret? At virum de humano genere tam præclarè meritum sine graui causa tantæ hypocriseos insimulare, mihi religio esset. An parum memorem eorum, quę vno loco dixisset, alijs contrarium decreuisse? Facile vt id.

Auerrois sibi non constat.

crede-

crederem adduci possem, si de hoc solo dogmate tam diuersa scripsisset. Nunc verò cum æquè difficile sit eius doctrinam de animæ immortalitate, & mundi effectione, quorum vtrunque nonnunquam apertissimè confitetur, cum alijs quibusdam eius decretis conciliare, non obliuione, sed studio secum ipse pugnare censendus est. Haud enim verisimile tantum virum adeò infideli fuisse memoria, vt quid prius de rebus maximi ponderis statuisset, tam crebrò obliuisceretur. Denique facilius est, falsas Aristotelicæ repugnantiæ causas refutare, quàm veras in earum locum substituere. Si quid tamen conijcere possum, videtur mihi Aristoteles maximè in eam de prouidentia, animæ immortalitate, mundi ex nihilo creatione sententiam propensus fuisse, quàm Ecclesia ex sacris literis edocta, amplectitur. Multò enim illustriora sunt eius in illam partem, quàm in contrariam testimonia. Quia tamē videbat ex hisce dogmatibus, multa consequi humano captu longè superiora, & suis principijs haud consentanea, maximè verò quia gentium religiones vanas & superstitiosas esse cernebat, admodum parcè de ijs locutus est, & aliquando etiam nōnulla dixit, vnde non immeritò se de impietate suspectum fecit. Nihilominus quod eo tempore

quo

quo in sola Iudæa notus erat DEVS, gentes autem cæcæ noctis tenebris circunfusæ homo animalis, & à sensuum iudicio pendens hac quantulacunque rerum diuinarum cognitione imbutus fuit, argumento est, ijs, qui posteaquam solis meridiani fulgentissima luce omnium oculi feriuntur, videre nolunt, nihil cæcius, nihil deploratius, nihil peruicacius inueniri posse. Post Aristotelem verò de alijs minutioribus philosophis verba facere non est operępretium. Si enim ille probabile existimat res singulas à Deo curari, quis moueatur Epicuri id asseuerantissimè negantis auctoritate? Ne tamen ij, quibus vir ille haud satis cognitus est, putét me tam contemtim de Epicuro loqui, vt causę quam defendendam suscepi inseruiam, non ab re fuerit gustum quendam Epicureæ subtilitatis lectori præbere. Primum fingit mirabilis hic, si dijs placet, philosophus spatium inane infinitum, in quo innumeri mundi ex atomorum corpusculorum cohæsione & dissolutione vicissim oriantur, & intereant. Epicuro igitur corpora ex punctis indiuiduis componuntur, ac rursum in ea dissoluuntur, ac ideò falsum est, quicquid de linearum quarundam ad inuicem asymmetria Geometræ docent, falsa erit ipsa puncti definitio, ac plurima alia in-

commoda sequuntur, quę hoc loco enumerare longum esset. Ait præterea sensus nunquam falli, ac proinde solem, quia nobis haud maior videtur, bipedaldem esse. Dialecticam velut prorsus inutilem à Philosophia resecat: virtutem facit voluptatum ancillam. Multa alia sunt huius hominis deliramenta, quæ ipsum talem ostendunt, vt magis idcirco probanda sit DEI prouidentia, eiusmodi portento displicuit. Quodsi sectæ principi omnem fidem insignis eius stupor & vecordia detrahunt, multò magis Lucretij, Plinij, & aliorum qui talis magistri se discipulos & mancipia professi sunt, auctoritas contemnenda est. Vt igitur finem huic capiti imponamus, quia omnium poetarum, oratorum, philosophorum, & eorum qui apud Barbaros sapientiæ nomine clari fuerunt, vna vox est, DEI prouidentia hunc mundum, & præcipuè res humanas administrari, paucis Epicuri de grege porcis reclamantibus, nemo deinceps prouidentiam in dubium vocabit, nisi qui tantum virorum sapientum consensum, nihil ad veritatis dijudicationem momenti habere arbitratur.

Ex omnium gentium consensu colligi aliquod numen mundo præsidere.

CAPVT IX.

NON ſolum verò ſapientum ſententia eſt DEO res hominum curæ eſſe, ſed cuncti mortales tacito quodam naturæ ſenſu idem decernunt. Idque vt eo modo ſe habere intelligamus, ſciendum eſt nullam vnquam gentem, nullum populum toto orbe terrarum repertum, qui non exiſtimaret eſſe aliquem Deum colendum. Ac ſi aliquando ea de re dubitari potuit, nunc certè, cùm totus orbis perluſtratus eſt, omnium gentium ritus ac mores in literas relatæ, res hæc notior eſt, quàm vt ambigere de ea quiſquam debeat. Inuenti in nouis inſulis homines ἀπόλιδες, ἀνέστιοι, & pluſquam γυμνόποδες χαμεῦναι, ferino ritu vitam propagantes, literarum omnium rudes, qui tamen qualeſcunque cætera fuerint, aliquod numen ſibi colendum cenſuerunt. Multas barbaras gentes Romani pateſecere, ſed nullam quæ religione careret. Itaque Cicero audacter libro primo de natura Deorum, in omnium, inquit, animis Deorum notionem impreſsit ipſa natura. Quæ eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam Deorum? Non loquitur ille qui-

dem de religione, quia Cottæ Epicurei personam sustinet, sed reuera nunquam in vlla gente quicquam pro DEO habitum, quod non & coli debere putaretur. Quibus eum in modum constitutis, quæro num sit à natura homini studium religionis insitum, an ἀνθαίρετον & sponte susceptum. Si à natura sit illud colendi numinis desiderium, non potest non veritate subnixum esse. Est enim natura hominis in veritatem propensa, & errorem tanquam rem naturæ contrariam auersatur, adeò vt neque qui alios fallere student, sibi verba dari, æquo animo ferant. Si verò minimè naturalis est ea de cultu numinis persuasio, præter naturam homo diuini metus iugo p̄mitur. Atqui incredibile sine impulsu naturę homines libertatis amãtissimos diuûm formidine tot milibus annorũ humiliari potuisse. Quæro deinde num ipse sibi eam colendi DEI necessitatem fingat, an verò principum & legum metu in illa seruitute contineatur. Ipsum sibi religionis necessitatem propter inopiam iudicij fingere aliquam probabilitatem haberet, si de solo vulgo sermo fieret; nam haud possum diffiteri, quin propter iudicij inopiam se multis superstitionibus imperita multitudo astringat; verum qui inter cæteros paulò meliori sunt iudicio, non patiuntur sibi

mise-

miserũ illud seruitutis genus imponi. Quis enim mediocris cordis homo nõ ridet dierum in faustos & infaustos distinctionem? At religioni tantò quisque addictior est, quantò sapientior. Ad hæc non ideò credidere gentes numina, quæ sibi confinxerant, esse colenda, quod rebus humanis magnæ vel noxæ, vel vtilitati esse possent, nec in eorum falsis dijs si per se cõsiderentur, quicquam occurret, vnde videri potuerit eos diuinis honoribus afficiendos esse. Sed quia natura hominis ad religionem inuitabat, nec quis DEVS qua religione coli vellet, propriæ mentis acumine quisquam perspicere poterat, idcirco ibi numen suspicati sunt, vbi nullum esset, & cum maximè contra pericula & terrores protectorem Deum natura requirat, id vnde aliquod in rebus dubijs subsidium sperabant, diuinitatis quippiam habere arbitrati sunt. Ita intelligendum, quod Symmachus gentilis ait, vtilitatem homini maximè Deos adseruisse. Nisi enim quædam anticipata notio in animis præcessisset, de alicuius numinis cultu & obseruantia, quæ consecutionis necessitas fuisset, ideò quicquam pro Deo habendum esse, quia vel admodum vtile rebus humanis, vel magna vi nocendi præditum esset? Omnis igitur animi per falsas religiones deiectio,

Epistola ad Theodosium.

posterior est naturali quadam ad colendum aliquem Deum propensione. Præterea nullę ab hominibus propter imbecillitatem iudicij excogitatæ superstitiones diuturnæ sunt, sed aliæ alijs ætatibus & locis vigent. Quarta luna nasci apud veteres ominosum fuisse, nunc tantum ex veteri prouerbio notum est; contra lunam verò meiere vulgo nostri seculi, religio est. Nec solum superstitiones, sed & cætera omnium hominum inuenta temporis lapsu interire videmus. Linguæ mutantur, & vnicuique æuo est proprius quidam dicendi character; imperia vetera concidunt nouis subnascentibus; animorum alij atque alij habitus in hominibus cernuntur. Omnia enim fert ætas, animum quoque. Qui olim fuere mundi domitores Itali nunc alieno imperio parent. Turcæ quondam vilissima mancipia nunc orientem sæua ditione premunt. Opiniones quoque alijs aliæ succedunt. Fuit quondam clarissima Platonis Philosophia, verum nunc paucos applausores inuenit. Exiguo in pretio erat ARISTOTELES, sed nunc eius dicta pro oraculis habentur. Cur igitur si ficta persuasio est, aliquod numen cultu prosequendum esse, hoc figmentum nulla temporis diuturnitate aboleri potuit? Cur in hanc vnam opinionem nullo solido fundamento,

mento, vt tu ais, ſubnixam, tempus edax rerum nihil iuris habuit? Atque tam vniuerſalis, ac diuturna hac in re, concordia etiam argumẽto eſt, neque principiũ auctoritate, aut cuiuſquam hominis ſuaſu religiones deorum in hominum vitam inuectas eſſe. Vt tamen omnibus modis hæc res manifeſta fiat, alijs hoc idem rationibus oſtendemus. Conſtat igitur principes, vtcunque externam ſimulationem legibus à populo extorquere poſſe concedantur, non tamen animis hominum dominari: religio verò non ſolum in lingua hominibus ſita eſt, verum in eorum cordibus etiam firmiſsimas radices egit. Vaniſsimum igitur hoc commentum eſt quod principes religionis onus tanquam μορμολύκειον ſuæ plebi, vt eam in officio continerent, minis ac terrore impoſuerint, etſi Statius id probaſſe videatur, cum inquit: Primus in orbe deos fecit timor. Nihilo verius eſt, quod apud Euripidem Syſiphus ait, fuiſſe videlicet quoddam tempus, quo ſine ordine viuebant homines, hanc verò perturbationem legibus ſublatam eſſe. Cùm verò lex apertas iniurias tantum prohiberet, clam autem multi alios lęderent, ſapientem quendam perſuaſiſſe hominibus, eſſe numen quod immortalem vitam duceret, omniaque audiret ac videret. Hæc in-

inquam nihilo verior est de religionis ortu sententia. Vt enim donemus rudi vulgò, quod facile in errorem impellitur, tale quicquam persuaderi potuisse, quis tamen credat viros graues & sapientes vllius impostoris suasu adduci potuisse, vt omnium suarum cogitationum inspectorem & arbitrũ ceruicibus suis imminere crederent? Præterea si ita se res haberet, vtique hoc ab historiarum scriptoribus memorię proditum esset, atqui nulla huius rei vestigia in vllo probato auctore deprehendi possunt. Romanorum sacra à Numa Pompilio instituta esse, vulgatissimum est. Græcorum orgia secum è Thracia aduexit Orpheus. Nullane verò ante hos in orbe religio erat, nihílne à populis & gentibus colebatur? Absit vt totus mundus tanta DEI ignorantia laborasse dicatur. Multò enim ante hos falsarum religionum architectos, vera pietas erga vnum DEVM in Iudaica gente viguerat. Et longè antiquissima est idololatria, qua Soli & Lunæ quam reginæ cœli nomine Phœnices colebant, diuini honores attributi sunt. Quocirca Iob ipso Mose antiquior, ad innocentiæ suæ testificationem etiam hoc affert, quod Soli & Lunæ cultum non exhibuerit. Si, inquit, vidi solem cum fulgeret, & lunam incedentem clarè, & lætatum est in abscondito

Origo religionum.

Iob.31.

ſcondito cor meum, & oſculatus ſum manum meam ore meo; quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra DEVM altiſsimum. Huc pertinet quod in Heſiodi Theogonia cœlo antiquiſsima diuinitas tribuitur: & Plato in Cratylo auctor eſt primos Græcorum illa, quæ etiam Barbari, pro dijs habuiſſe, Solem, Lunam, terram, aſtra, & cœlum. Hæc enim cum ſemper curriculo in orbem ire cernebant, à currendo, quod Græci θεῖν appellant, θεοὺς id eſt, DEOS appellaſſe. Ad ſtatuas igitur vel mortuorum hominum ἀποθεώσεις, aut certum aliquem ritum ſacrificandi referendum eſt, quod certi homines apud quaſdam gentes primi religionum inſtitutores fuiſſe dicuntur. Tametſi neque ſtatuarum vſus tam recens eſt, vt Orpheo vel Numæ attribui poſsit. Hunc enim mox à Bælo, qui NINI pater fuit, non ſolum profanæ, ſed & ſacræ literæ incepiſſe teſtantur. Nam Plinius lib. 6. Naturalis hiſtoriæ capite 26. de Babylonia ſic loquitur: Durat adhuc ibi Iouis Beli templum; inuentor hic fuit ſideralis ſcientiæ. Euſebius in chronicorum principio Aſſyrios Belum pro numine coluiſſe affirmat. In ſacris literis verò tam celebris eſt huius Beli cultus, vt omne idolum Beli nomine, aut Syriacè Baali, vocetur. Qua de cauſa dominus per Oſeam dicit futurum,

Origo idolorum.

Oſeæ 2. ca.

turum, vt verus Iſrael non amplius DEVM בעלי ſed אישי appellet. Quanquam enim hebraico idiomate vxor virum בעלי, id eſt dominus meus appellet, quia tamen eadem vox idolum ſonat, idcircò non vult DEVS vel nomen cum falſis dijs commune habere, ſed אישי, id eſt vir meus à fideli populo ſalutari cupit. Ante Ninum verò Epiphanius, & poſt eum Suidas, Serug diuerſas imagines elaboraſſe ſcribunt, eaſque diuino honore colendas perſuaſiſſe. Lactantius verò admodum probabiliter conijcit primum Prometheum ſtatuas pro numine colendas erexiſſe, ac inde natam fabulam ex luto ipſum primos homines efformaſſe. Fulgentius in mythologia Syrophanem quendam in Aegypto primum idololatriæ auctorem ſtatuit. Hunc enim, quod in libro ſapientię dicitur, filio ſuo defuncto ſtatuam poſuiſſe, familiam verò eius, vt domino gratificarentur, flores illi ſimulacro obtuliſſe, ac odores incendiſſe, reos deinde ad ipſum cōfugientes, veniam conſecutos eſſe. Hinc credi cœptum aliquid diuini idolis ineſſe. De idololatriæ igitur origine in auctoribus claſsicis multa inueniuntur, de religionis verò in vniuerſum primo ortu altiſsimum in hiſtorijs ſilentium. Atque haud ſcio, an vllus mortalium queat firmiter in animum inducere nul-

Cap. 14.

lum esse numē, quod ab hominibus coli debeat. Protagoras tātū dubitauit: librū enim ob quem Atheniēsi vrbe puls⁹ est, sic inchoauerat: De dijs existant ne an non existant, certum non habeo. Quin neque Plinius pronuntiare audet, nullum esse Deum. Si quis est, inquit, totus est sensus, totus animi, totus sui. Lucianus quanquam in Ioue tragœdo rideat DEI prouidentiam, in Philopseude tamen is, qui sapientis personam sustinet (quales auctoris sententiam in dialogis explicare solent) cum ipsi impingeretur, quod deos negaret, respondit se quidem credere Deos esse, sed superstitionem damnare. Auerroim ex eodem ore calidum & frigidum efflare, supra demonstratum est. Quodsi tamen nonnulli existerent, quibus certò persuasum esset, non curare DEVM res humanas, ac nulla idcirco religione colendum, quia illi minima quędam totius humani generis particula existunt, nihilominus in cultum ac prouidentiam DEI totum orbem consentire dicendum esset. Consensus autem generis humani quid aliud est, quàm vox ipsa naturæ? Quod maius indicium veritatis, quàm tot tam diuersi status, conditionis, sexus, ætatis, in vnum dogma conspiratio? Aristoteles magnum quid se afferre putat, cum probaturus cœlum esse deorum in-

Nemo certò statuere potest nō esse Deū.

corruptibile domicilium, tam Grecis, quàm Barbaris id ab antiquo psuasum fuisse dicit. At nulla opinio antiquior, magisq; in omnium gentium mores inoleuit, quàm Dei prouidentia res humanas administrari; vt si aliud nihil, ipsa profectò humanæ naturæ reuerentia nos cõmouere posset ad hanc sententiam amplectendam. Qui enim totum genus nostrum erroris redarguit, quid aliud quàm naturam, cuius ipse particeps est, contumelia afficit? Quanto satius esset, cum Terentiano Chremete, homines cum simus, humani nihil à nobis alienum putare, quam omnium hominum contemto iudicio non tam ipsos excellere, quàm ad brutorum classem referẽdi esse videri? Presertim cum nulla re æquè homo à bruto, quàm religione & DEI cognitione discernatur.

Cap.3.li.1. de cœlo.

Quid respondendum sit ijs, qui existimant vel negandam esse rerum singularum prouidentiam, vel liberum arbitrium tollendum.

CAPVT X.

POST demonstratam Dei prouidentiam tempus nunc esset argumenta, quæ contrà obijci possent diluendi. Sed quia in eo munere, quam plurimi viri docti

docti magna cum laude versati sunt: & maximè quia tempus nundinarum à typographo huius operis editioni præstitutum in propinquo est, duas præcipuas, & omnibus notissimas duntaxat obiectiones depulsurus sum, quarum prior ab humana libertate, reliqua verò à casu & fortuna sumitur. Sic igitur à quibusdam DEI prouidentia oppugnatur. Si DEVS res singulas curat, etiam eas cognoscat necesse est, non solum quando existunt, verumetiam æternis seculis antequam fiant. Nam si quicquam prius ignoratum, postea nosce inciperet, mutationem subiret ipsius intellectus. Sed DEI natura prorsus immutabilis. Si autem singula priusquam fiunt, à Deo sciuntur, quæro an certam, an verò dubiam eorum præcognitionem habeat? Si dubiam, neque, cum existet, salua immutabilitate sua; certò illa nouerit. Si certam, actum erit de arbitrij libertate & contingentia, prorsusque fatali cuncta necessitate euenient. Nam fieri non potest, vt de rebus incertis & instabilibus certa cognitio habeatur. Posito enim, quod res aliter se habere possit, etiam DEI præscientiam falli posse statuendum erit, ac proinde DEVM non esse Deum. Quis enim pro DEO illum habeat, in quem error & deceptio cadere possunt? Dicet fortè quispiam, nunquam erratu-

Argumentū à libertate cōtra pręscientiam & prouidētiam.

occurritur solutio.

raturum DEVM, ſed potuiſſe non præſciri, quod futurum præuidet, atque ita nullam ex eius certa προγνώσει neceſsitatem in rebus ſubiectis conſequi. Aliquid ad rem faceret ea reſponſio, ſi DEI præſcientia à rebus quæ cognitioni diuinæ ſubiacẽt, vllo modo penderet. Sed hoc perquam abſurdum eſſe videtur. Nam quicquid in DEO eſt æternum ac neceſſarium exiſtit, nec in immutabili & ſimplicisſima natura vllus eſt locus cõtingẽtiæ. Rurſum, ſi Dei cognitio vlla ex parte à rebus cognitis penderet, ab ijſdem quoque perfectionem ſui intellectus conſequeretur. Atqui Dei maieſtate indignum eſt, à creaturis ei quicquam perfectionis accedere. Sed, vt hoc omittamus, quomodo quęſo poſſent res futurę nec in ſeipſis exiſtentes, nec ſtatam & firmam cum ſuis cauſis connexionem habentes, diuinum intellectum ad ſui comprehenſionem excitare? Quanto melius D. Auguſtinus, cum ſcientiam futurorum DEO tribuere vellet, cenſuit eam non à rebus cognitis effici, ſed earundem effectricem eſſe. Hic eſt ille nodus, qui tot præclara ingenia torſit, nec vſque in pręſens, vt verum fatear, à quoquam ita ſolutus eſt, vt nullus ſuperſit ſcrupulus. Quid igitur hoc loco facturus ſum? An poſt tot doctisſimorum hominum inanem laborem me vnum tam perplis

diffi-

difficultatis enodationem puidisse dicam? Atqui ea minimè ferenda arrogantia esset. An tacitus hanc obiectionem præteribo? Sed tunc causa inferior videbor. Vt igitur ex tam scopuloso loco saluus in tutum euadam, primum lubens fateor, postquam me diu, multumq; ea cura libertatem cum pręscientia conciliandi exercuisset, ac multos auctores ea de causa euoluissem, nunquam tamen vel ipsum me quicquam inuenire potuisse, vel ab alijs inuentum deprehendere, quod animo meo omni ex parte satisfaceret. Itaque hic meam ignorantiam nō grauatim confiteor. Neque tamen idcirco à fide prouidentiæ diuinæ desciscendum, aut eam vlla ratione in dubium vocandam esse, Epicureis concedo. Quid enim stultius, quàm per id, quod ignotius, aut certè non magis notum, dogma vllū euertere? At minus, aut saltem non magis illustris est humanæ voluntatis libertas, quàm DEI cuncta dispensantis prouidentia. Porrò non esse libertatem prouidentia notiorem, multis modis ostendi potest. Primum enim si de rationibus agatur, eæ ad prouidentiæ confirmationem tam multę ac validę allatę sunt, vt pro libertate nec plures, nec validiores adferri possint. Si verò de experimentis sermo fiat, neque ea nobis in causa prouidentiæ defuisse,

Libertatē non esse prouidentia notiorem.

ex

ex præcedentibus liquet. Dices fortè, illa ex historijs petita, libertatis verò suæ quenque singulis momentis periculum facere posse. Imò verò quisquis anteacta vitę suæ tempora ad memoriam reuocet, huic facile quædam diuinæ curæ erga se documenta occurrent. Sed non tam illustria, quàm libertatis, fortè dicturus es. Imò vix scio an euidentiora. Non enim assentior ijs, qui tam exploratam esse cuique suam libertatem existimãt, quam ignem esse calidum, niuem albam, ideoque non posse eam demonstrari, sed velut principium p se cognitum supponi debere: nam si adeò illustris esset eius notitia, non tam multi fatalis necessitatis patroni inuenirentur. Experimur quidem non cogi voluntatem nostram; sed tamen quàm sæpè vsuuenire persentimus, vt contra mentis meliora probantis iudicium deteriora sequamur? Id autem cum fit, non solum non periclitamur vllam voluntatis libertatem, sed cõtra etiam suspicio nobis seruitutis ingeritur. Quodsi autem affectuum animi *ἀντιλογίας* per experientiam nota non sit, neque membrorum vsum in nostra potestate situm esse, illo modo notum erit. Prius enim suam electionem voluntas in potestate habeat necesse est, quam corporis membra, quibus id, quod elegit exequatur. At dicet quispiam

quiſpiam, experiri nos quod conſultemus; conſilium verò non eſt, niſi τῶν ἐνδεχομένων, id eſt, quæ fieri aut non fieri poſſunt, vnde efficitur, etiam nos libertatem noſtram experimento diſcere. Sed facilis ad hęc reſponſio. Nam ad conſulationem ſufficit, vt id, de quo inſtituitur deliberatio, cum volumus, poſsimus, quandoquidem de eo quod etiamſi cuperemus, non poſſemus tamen efficere, ceu ſunt volare, cœlum digito attingegere & ſimilia, nemo ſobrius deliberat. An autem voluntas efficiendi ſit τῶν ἐφ' ἡμῖν, ex conſulatione non ita perſpicuum eſt, quam ignem calere: Diceret enim quiſpiam fati patronus conſilio ita in vnam partem determinari hominis voluntatem, vt in aliam ſe flectere non queat. Inſuper multi inſignes Theologi docent primam voluntatis mutationem, qua homo impius ad DEVM conuertitur, non eſſe in ipſius impij poteſtate. Sic enim D. Auguſtini doctrinam de gratia operante & cooperante intelligunt. Attamen impius non experitur, alio modo ſe cōuerti ab impietate ad iuſtitiam, quàm quo in politicis ſtudio vnius rei deſerto, aliud nouo quodam deſiderio illectus, tractare incipit. Atqui id fieri oportebat, ſi libertatem ſuam in politicis experientia cognitam haberet: contrariorum enim idem iudicium, & qui

calorem percipit, etiam frigus percipiat, necesse est. Quare qui nonnunquam se libera vti voluntate persentiscit, idem quādo non liberè quippiam aggreditur, id haud dubiè perciperet. Infero igitur ex his omnibus arbitrij libertatem rationibus inuictis fultam esse, sed experimentis probabilibus duntaxat.

Si verò ab auctoritate sumta argumenta inter se comparentur, ea multò firmiora in causa prouidentię, quàm libertatis inuenturus es. Nam inter sapiētes non solum Stoici fatalem necessitatem defenderunt, sed & Plato voluntatem diuinam, ita omnium rerum causam constituit, vt fati patronus à nonnullis existimetur. Poetæ vetustissimi adeò huic opinioni addicti fuere, vt mortem idcirco μοῖραν, id est, fatum appellarint, quia vnicuique fatalis moriendi hora præstituta sit. Historici gentiles & nominatim Herodotus, Diodorus, Curtius, Plutarchus, certa lege res humanas gubernari contendunt. Similiter & vulgus hominum Ethnicis temporibus ineuitabili cuncta necessitate fieri existimauit, & post euangelij prædicationem Manichæi, VVicclefſistæ, Lutherani & nouissimè Caluinistæ libertatem arbitrij negant. Prouidentiam verò numinis horum nemo in dubium vocat. Cùm igitur

Iulius Sirenius.

Lege Diodorum de obitu Alexandri.

Igitur si non notius, saltem æquè notum sit diuina cura mundum regi, quàm hominem libera voluntate præditum esse; si prorsus inter se hæc duo conciliari nequeant, nulla erit causa, cur potius per libertatem hominis prouidentia, quam ecõtrario per hanc libertas arbitrij oppugnetur. Quin audeo dicere, quòd, si quis deinde alia argumenta consideret, quæ contra libertatem ab ingeniosis hominibus afferuntur, is facile assensurus sit; multò notiorem esse pronoeam, quàm libertatem humanam. Nam libr. primo planum fecimus idem argumẽtum, quo Aristoteles DEO liberam voluntatem adimere conatus est, etiam contra nostri arbitrij libertatem valere. Prouidentiæ verò nihil insolubile obijcitur, quam τὸ ἀυτεξούσιον. Quod tamen non magis ad eam, quàm viceuersa hanc ad illud euertendum acommodari debere, ostensum est. At libertas præterquam quod ægrè cum DEI prouidentia conciliari possit, etiam alio argumento tam nodoso oppugnatur, vt quando illud contra libertatem Dei affertur, à Philosophis insolubile putetur. Hæc non idcirco à me dicuntur, quod libertati humanæ quicquam detractum velim (hanc enim ἄπριξ retinendam esse non dubito) sed prouidendum existimo, ne ij, qui omnis pietatis & reli-

Cap. II. in principio.

religionis fundamentum, quod planissimum & nullis perplexitatibus inuolutum esse conuenit, inquirunt, in subtilem illam de concordia præscientiæ & libertatis disputationem pertrahantur. Ait D. Augustinus in confessionibus se ex eo, quod crederet humanum genus DEO curæ esse, adductum vt crederet sacram scripturam esse veram. Verba eius sunt. Persuasisti mihi non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus fere gentibus auctoritate fundasti, sed q non crederent esse culpandos nec audiendos esse, si qui fortè mihi dicerent: Vnde scis illos libros vni⁹ veri & veracissimi Dei spiritu esse humano generi ministratos? Idipsum enim maxime credendum erat, quoniã nulla pugnacitas calumniosarũ quęstionum per tam multa, quæ legeram inter se confligentium philosophorum extorquere mihi potuit, vt aliquando non crederem te esse, quicquid esses, quod ego nescirem, aut administrationem rerum humanarum ad te minimè pertinere. Sed id credebam aliquando robustius, aliquando exilius, semper tamen credidi & esse te, & curam nostri gerere, etiamsi ignorabam, vel quid sentiendum esset de substantia tua, vel q via duceret, aut reduceret ad te. Ideoque si essemus infirmi ad inueniendam liquida ratione veritatem,

Lib. 6. c. 5.

Ex prouidentia pendet fides scripturarum.

& ob

& ob hoc nobis opus esset auctoritate sanctarum literarum, iam credere inceperam nullo modo te fuisse tributurum tam excellentem illi scripturæ per omnes iam terras auctoritatem, nisi & per ipsam tibi credi, & per ipsam te quæri voluisses. Hæc AVGVSTINVS. Sed infirmo admodum fundamento suam fidem Diuus AVGVSTINVS superstruxisset, si non magis euidens ipsi fuisset res humanas à Deo curari, quàm earundem procurationem libero arbitrio non aduersari.

Adhuc alio modo euitari posse obiectionem, quæ à libertate sumitur.

CAPVT XI.

ANtegresso capite, diximus non esse necessarium ad tuendam rerum omnium prouidentiam, intricatissimam illam de concordia libertatis & præscientiæ disputationem ingredi, eò quòd magis notum sit Dei prouidentia cuncta administrari, quàm hominem libero arbitrio præditum esse. Nunc, vt magis elucescat, quàm nihil hoc argumento moueri debeamus, ostendendum easdem difficultates, ob quas prouidentia neganda esse videri posset, remansuras, etiamsi illa de medio sublata

esse fingatur. Sciamus igitur oportet, facilè explicari posse quomodo libertas arbitrij non repugnet Dei præscientiæ & prouidentiæ, si cogitemus rerum naturas non solum à Deo effectas esse, verumetiam cunctas earum actiones & motiones ab eius nutu pendere, ita, vt si is influxum suæ cooperationis ijsdem subtraheret, omnia inerti quodam otio lãguere necesse esset. In hac autem cooperatione ita ipsum se viribus creaturarum attemperare, vt suam vnicuique naturam relinquat, ijs quæ necessario agunt, necessitatem, quę liberè libertatem. Nec video sanè, cur intelligi non possit, eum, qui voluntatẽ liberam cõdidit, tam suauiter ipsam mouere & flectere posse, vt nihil eius libertatẽ imminuat. Quo cõstituto, non erit difficile intelligere, quomodo salua libertate omnium humanarum actionum DEVS præscius existat. Quia enim cũcti motus humanę voluntatis ex eius pendent arbitrio, ac voluntate, nihil autem vult, nisi & cognoscat; sequitur omnia, quæ in latebris animi sui quisque cogitat DEO perspecta & cognita esse. Quæres fortè, num voluntas libera DEI motionem frustrari valeat, & si posse negemus, rursum contendes libertatem auferri, & causam omnium scelerum esse Deum, sin aliquando frustra haberi diu-

Hunc modum præcognitionis ponit D. Augustinus 5. de ciuitate.

ri diuinam operationem confiteamur, nondum certæ Dei præcognitionis causa inuenta videbitur. Sed respondeo, vnicuique rei scopum à creatore DEO præfixum esse, ac propensionem ab eodem qua in eum feratur accepisse, sed quia illa per se non potest rem ad destinatum finem perducere, idcirco nunquam non à Deo, vt in eum tendat, incitari. Sed tamen quia non pro magnitudine potentiæ suæ, sed pro qualitate & conditione rei subiectæ, vnumquodque impellitur, idcirco non semper eo peruenit, quo secundum naturæ suæ primam institutionem debebat. Verbi causa, vult Deus semen ad perfecti animalis formam perducere, ac naturalem procliuitatem, qua in eam propendet, sua cooperatione efficacem reddit; verùm quia calor seminalis vel ex se debilis est, vel materiæ inhabilitatem superare nequit, pro animali omnibus suis numeris absoluto exit monstrum. Pari modo vult Iudæ voluntatem ad amorem supremi boni incitare, sed quia in ratione eiusdem est defectus considerationis, quid bonum incommutabile perituro prestet, cõtra verò totus est in meditatione boni fluxi & caduci, diuitiarum videlicet, fit, vt eius voluntas magis in tale bonum inclinet. Talem igitur inueniens voluntatis in Iuda constitutionem,

dum eam vult ad summi boni amorem excitare, ipsa propter inhærentem defectum, in pecuniam velut vltimū finem, deflectit. Fatemur igitur voluntatem liberam, eatenus Dei influxum frustrari posse, vt non id bonum assequatur, in quod ab ipso directa erat, sed vilius & inferius. Cùm verò postea infertur hinc sequi, nondum esse rationem inuentam, qua motus voluntatis à Deo cognoscatur, eò quòd nesciat, an sua cooperatio efficax futura sit necne, haud est obscurum, quid respondendum sit. Non enim ponimus Dei actionem posse omnino irritam & inefficacem reddi: sed tantum ob inhærentem in volūtate dispositionem fieri, vt non eò perueniat, quò illam DEVS, si prima institutio, & lex humano generi præscripta, consideretur, prouectam cuperet. Sed hîc iam quæstio emergit, si Deus non absolutè decreuit voluntatem in particulari ad hoc, vel aliud bonum eligendum inflectere, sed in genere ad summi boni amorem, qui ex diuersa cuiusque hominis affectione modificetur, vnde illa affectionum diuersitas originem sumserit. Ac si quidem à Deo, adhuc is peccati auctor videbitur, ne dicam libertatem arbitrij nullam relinqui. Nam si Dei motio pro varia hominum affectione ad hoc vel illud eligendum instigat, & rursum

Obiectio.

ea

ea διαθέσεως diuersitas ab eodem Deo proficiscitur, quid restat, nisi vt is tota humanæ electionis quantumlibet vitiosæ, causa existat? At verò si ex sola hominum voluntate varietas illa internæ affectionis prouenit, quopacto Deus euentum suæ motionis præscire valebit, cum ille ab eo cuius ipse non est auctor pendeat? Hic lubens fateor meam ignorãtiam; sed tamẽ habeo, vnde declarem hoc argumentum esse sophisticum. Etenim si voluntatem fingamus à seipsa regi, nec esse diuinæ prouidentiæ subiectam, adhuc aliquid sit oportet, cur ipsa hoc potius, quàm diuersum eligat. Nam vt 6. ethicorum dixit Aristoteles, qualis quisque est, talis ei & finis videtur. Preterea peccatum non potest à bono oriri quatenus bonum, sed quatenus iam aliquis in eo defectus præcessit, siquidem bonum, qua ex parte bonum est, nil nisi sui simile potest producere. Antequam igitur electio sit vitiosa, aliqua mentis humanæ affectio antegressa in causa est, vt malum præ bono eligatur. Vnde igitur illa erit? An à voluntate? Atqui tunc rursum quæretur, vnde potuerit defectus ille in voluntatem ex natura sua bonam obrepere, idque in infinitum. Si verò vt hoc euites, aliunde quàm à voluntate illum defectum promanare statuis, quo durante non potest non esse viti- Solutio.

osa electio, ergo voluntati non erit imputandum quod peccet, verum alteri alicui rei quæ voluntatem illo defectu vitiauit. Cùm igitur in eiusdem difficultatis solutione desudandum esset, etiamsi DEI prouidentia negetur, si, cum ex alijs causis nectitur, tanti non esse videtur, vt propter eam arbitrij libertas neganda sit, quare cum ex prouidentia Dei consurgit, eius causa Deum res nostras curare negabimus? Huc vsque peruenire potui in obscurissimæ hui9 quæstionis intelligentia, quæ deinceps sequuntur inexplicabilis mihi abyssus videntur. Quare ijs præteritis ad alterius obiectionis enodationem progredior.

Quod prouidentia specialis non repugnet contingentiæ casui & fortunæ.

CAPVT XII.

PRiorem obiectionem violentè, quia aliud non poteramus, abrupimus: sed eam quæ restat plenè nos dissoluturos speramus. Obijciunt ergo nonnulli, vtcunque simplex præscientia secum fatalem necessitatem non afferat, saltem prouidētiam omnium rerum in particulari, quam potissimum hoc opere defendimus, adeò cum casu, fortuna, contingentia & libertate pugna-

Obiectio.

pugnare vt magis non posit. Quomodo enim quod prouisum est, fortuitum, quodque ab aliena destinatione pendet, liberum existet? Sed respondendum ipsis. specialem prouidentiam duplicem esse. Vnam quę vires cuique rei in prima eius creatione inditas ad operandum ꝓ illarum modo & particularium circumstantiarum varietate, excitat. Hęc autem licet reuera omnium naturarum communis sit, ideò tamen specialis dici potest, quod non, quemadmodum Auerrois imaginatus est, vis quædam à cœlesti corpore ad res omnes dimanans, sed influxus qui in vnamquamque naturam peculiaris à DEO proficiscitur, existat. Porrò quia hoc prouidentiæ genere non simpliciter humanam voluntatem ad hoc vel aliud eligendum determinat, sed tantum eò perducit, quò pro constitutione præsenti ipsa per se propédebat, non rectè ex illo fatalis necessitas infertur. Est alia prouidentiæ ratio multò specialior, qua insitæ suę propésioni rerũ naturæ haud permittuntur, sed ex diuinæ voluntatis decreto sic earum impetus temperantur, vt non nisi quod ipsi visum fuerit, queant efficere. Eiusmodi prouidentiæ opera sunt, quæ libro 4. cap. 7. & 8. recensuimus. Ac fatemur ea, quæ eiusmodi sunt, fortuita dici non posse, nec principibus illis qui oc- Solutio.

culta

culta DEI destinatione perierunt, liberum erat sua consilia eum in modum instituere, vt nihil ipsis aduersi accideret: aut si libertatem retinebant, ne illa vterentur, à DEO prouisum fuit. Verùm nego omnia quæ vel hominibus, vel rebus alijs eueniunt, ex tali Dei destinatione euenire. Sed in multis sine DEI determinatione id accidere aio, quod fert rerum ipsarum naturalis propensio. Quis enim credat ex definito consilio DEI fieri, quicquid pulices, glires, & mures faciunt? Quis tam impius, vt parricidia adulteria & alia scelera ex diuinæ voluntatis decreto patrari dicat? Præterea superuacaneum esset omnis hominũ industria, si consiliorum humanorum euentus à Dei voluntate penderet Dicet fortè quispiam, has esse humanas rationes, sed cupere se auctoritate sacræ scripturæ ostendi, nonnulla casu & fortuita temeritate in hoc sublunari mundo geri. Extra institutum me vocat quisquis hoc flagitat; non enim cum hæreticis mihi hoc in hoc opere res est, sed cum pseudophilosophis, qui DEI prouidentiam ad res singulas omnino pertingere negant. Attamen ne quisquam me calumnietur, tanquam qui philosophorum sordibus puritatem fidei conspurcem, etiam ex sacris literis idem demonstrabo. Primum ait D. Paulus non esse

Quod omnia fiãt ex destinatione diuina.

1. Corint 9

DEO curam de bobus; hoc autem non ideò dictum intelligi potest, quòd bruta diuinæ procurationi in totum exemta sint, verùm quia non tam singularem eorum curam gerit, quàm hominum. At quomodo hoc verum erit, si in brutorum iuxta ac hominum vita nullus est locus casui & temeritati? Ad hæc Salomon prouerbiorum 19. domus, inquit, & diuitiæ dantur à parentibus, à Domino autem propriè vxor prudens. Falsum est igitur, quæ hominibus eueniunt, æquè speciali & propria destinatione Dei cuncta euenire, sed diuitiæ ijs, qui parentes diuites nacti sunt, non nisi generali illa ratione obtingunt, quòd homines ab ipso mẽtem adepti sunt, qua intelligant quicquid parentes thesaurizarũt, hoc ijs defunctis filiorum esse. Præterea cum iusti sunt in societate eorum in quos diuina vindicta vel peste, vel bello, vel fame, vel quacunque alia castigatione propter intolerabilem ipsorum malitiam desæuitura est, semperne putas admonebuntur, vt se de medio eorum proripiant, quemadmodum Loth, vt è Zodomis aufugeret admonitus est? Aut per miraculum futurum, vt omnibus afflictis ipsi nihil patiãtur? At nihil horum verisimile. Si verò vnacum alijs & ipsi plagarum cõmunium participes fiunt, non ex diuina destinatione id accide-

eri dicendum est. Non enim ipsorum causa eæ plagæ diuinitus infliguntur, sed mali & improbi suis sceleribus eas commeruerunt: illos verò quia versantur in medio eorum, quos Deus vlcisci decreuit, ex consequenti, & non ex proposito diuino affligi contingit. Nec refert quod etiam ipsi leuibus quibusdam delictis contaminati sint, & maximè quod humanam offensionem metuentes non satis acriter sceleratos corripuerint; licet enim hinc ostendatur non posse eos de iniustitia DEI queri, cum neque ipsi prorsus insontes sint, adhuc tamen relinquitur non fuisse ipsos si extra malorum societatem extitissent, tam grauiter puniendos. Insuper infantes baptizati & propterea ab omni peccato immunes, qua re tam grauiter Deum offenderunt, vt etiam illi tota aliqua ciuitate pereunte ijsdem plagis inuoluatur? Quid de his aliud dici potest, quàm non hoc ex destinato egisse Deum, vt illi quicquam paterentur, verùm quia in medio pereuntium inueniebantur, vi naturali vna cum illis internecioni datos esse? Idem iudicium de beneficijs, quæ malis hominibus, vt Laban, Putipheri & similibus, propter societatem iustorum obuenerunt. His accedit ipsius Dei per Hieremiam prophetam oraculum; quo apertissimè negat se immutabili decreto quæ

to quæ

to quæ hominibus eueniunt, constituere. Repentè, inquit loquar, aduersum gentem & aduersus regnum, vt eradicem & destruam & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui, vt facerem ei. Quid apertius dici potuit ad indicandum, quod sentẽtia diuina ab hominum moribus quodammodo pendeat, nec ita in vnam partem determinata sit, vt si illi vitam corrigere velint, ipse plagas quas minatus erat, nihilominus sit iflicturus. Pluribus etiam in locis sacræ literæ indicant hominum flagitia non esse à Deo prædestinata. Nemo, inquit Iacobus, cum tentatur dicat, quoniam à DEO tentatur; DEVS enim ἀπείραστος κακῶν, id est non sollicitans ad malum. Sequitur enim: Ipse autem neminem tentat.

Hieremiæ 18. capite.

Iacob. 1.

Et vix est quicquam veterum theologorum, qui non hunc errorem magno studio oppugnârit, vt superuacaneum videatur, plura testimonia coaceruare, quibus non à Deo prouenire hominum malitiam ostendatur. Hæc autem omittere non potui, ne dum cuncta diuino nutu fieri dico, quisquam inde erroris occasionem sumat. Vt igitur finem propositæ obiectionis solutioni imponam, regnorum & imperiorum à

gente

gente in gentem translationes diuinæ pro-
uidentiæ asignandas esse non dubito, quia
Daniel. 4. apud Danielem lego excelsum dominari in
regno hominum & cuicunque voluerit, da-
re illud. Bellorum successus diuino arbitrio
vt plurimum temperari non illibenter ag-
Prouer. 21. nosco, quia Salomonis dictum est, æquum
parari in diem belli; dominum verò tribue-
re salutem. Regibus & principibus sæpè mẽ-
tem tum suo, tum subditorum merito eripi
non eo inficias, quia in Esaia inuenio, stultos
factos principes Thaneos, emarcuisse prin-
cipes Mempheos, decepisse Aegyptũ, angu-
Esaię ca. 19 lum populorum eius: Dominum miscuisse
in medio eorum spiritũ vertiginis, & ideò
in errorem induxisse Aegyptios, sicut errat
ebrius, & vomens. Haud nego priuatis ho-
minibus multa per Dei occultam dispensati-
onem accidere, quia Iosephi in Aegyptum
venditionem non casu accidisse, sed diuinò
consilio prouisam esse, Moses auctor omni
exceptione maior testatur. Sed omnia quæ à
brutis quomodocunque fiunt, semper speci-
ciali Dei procurationi, nunquam insitis ip-
sorum viribus, vniuersa quoque bona & ma
la, quæ hominibus contingunt, diuinę desti-
nationi, nihil verò propriæ eorum vel in-
dustriæ, vel negligentiæ dandum esse, quia
scripturæ credi non postulant, nec rationi
tolli-

consentaneum est, Caluinistis fatalis necessitatis patronis relinquatur. Supersunt adhuc aliæ quædam obiectiones, verùm solutu faciles. Nam quòd omnia pariter eueniunt iusto & impio, sacrificanti & sacrificia contemnenti, quòd non contra malos sententia mox profertur, quod stulti in dignitate conspiciantur & diuites deorsum sedeant, quòd omnia querelis & lacrumis innocentum sint plena, & Deus sæpè inuocatus opem non ferat, & vt vno verbo dicam, maxima sit rerum humanarum in hac vita confusio, non solum nihil officere Dei prouidentiæ, sed etiam illustrare eandem, libro huius operis secundo tam multis ostendimus, vt hic iterum eadem de re verba facere non sit necesse.

PERORATIO TOTIVS OPERIS.

AEC habui beneuolè lector, quę de prouidentia Dei scriberem. In quibus si quid benè dictum repereris, hoc ipsum Deo Opt. Max. cuius hic causam egi, acceptum ferto. Sin occurrant nonnulla, quæ non satis argumenti maiestati respondere videantur, hæc non recuso quo minus mihi imputentur. Ingenuè enim fateor materiam hanc grandiorem esse, quàm vt perfectæ eius tractationi meum ingeniolum par sit. Quia tamen in magnis ipsum voluisse sua laude non caret, idcirco meas de tam sublimi re commentationes æquis lectoribus non ingratas forè sperans, publico eas committere non dubitaui. Existimabam etiam nonnullos meo exemplo extimulatum iri ad plenius & absolutius hanc quæstionem explicandam, ijsque nostrum hoc scriptum πρὸ ὁδοῦ futurum esse si non ad aliud, saltem vt quæ ego moui dűtaxat, ipsi sibi diligentius enodanda esse admoneantur.

ERRATA, QVAE PARTIM OBSCVRIORIS MANVSCRIPTI EXEMPLARIS CVLPA, partim operarum negligentia irrepse-serunt, sic restitue.

Pagina prima, linea quarta, lege confirmandam. 2.4. Aristotelicos. 5.5. nullum. 8.16. nullus. 10.18. acciderit. 13.3. vindicandi. 15.16. dicat. 33.7. pretij. ibidem 11. inceperunt. 36.22. dele quod. 46.13. somno. 78.15. pro rebus lege ijs. ibidem 24. post qua adde insuper 83.9. quam. 112. in margine 93. 115.1. confessius. 126.5. addictus. 140. in margine lib.2. 147.7. originem. 149.2. dele ipsi. 150.21. Rhadamanthus. 151.9. ἄσσον. ibidem 10. ὕβρεις. 155.20. questurum. 169.6. euoluerit. 172.22. iuste. 175.7. consectentur. ibidem 23. quam. 179.36. statuatur. 183.6. enim. 188.5. sciscitari. 189.3. siccitatis. 191.27. διά. 192.5. mente. ibid. 7. prospiciente. 195. adde in margine, ἀυτοχθὼν. ibidem 18. somno. 196.14. inuentas. 201.27. ipse. 204.4. obtineat. ibidem 9. adde, quo elementorũ. 215. vlt. ego. 220.4 ante hũc appone, atq; 24.12, ipsum. 225.10. dele se. 230.9 sacrificorũ. 232. in marg. Dea. 240.5. aneus. ibid. 19. cereũ displicet in hac narratione modi mutatio, & quoties alibi idem factum. 241.12. Alcmaonis.

248. 2. homines loquuntur. ibidem 4. post ... probrant adde demones in ijs latentes. 253. 23. exercitium. 254. 1. vsurpant. 255. 9. dele qui. 264. 5. post Tusculana adde, scribit. 267. 5. putent. ibidem. 11. desistent, fateantur. 272. 28. dele in. 275. 13. ipsarum. 276. 10. dele Quin. 277. 7. dele &. ibidem 9. portiuncula. 281. 22. post proinde adde, cum. 285. 27. prehendenda. 289. 13. leui. 291. 9. loco. ibidem 13. locum. 342. 19. dele cum. 345. 1. solertia plusquam humana. 356. 25. videretur. 359. 18. Critiam. 362. 20. post sic adde, eas. 371. 3. ante tristis adde, inquit Solinus. 372. 1 esset. 375. 10. fuissent. ibid. 13. tantam. ibidem 23. mentiretur. 380. 29. post fœminas adde, à. 384. 23. extruit. 385. 3. Ariano. 409. 13. petuntur. 418. 10. ante eiusmodi pone, quia. 426. 20. gratificaretur. 429. 13. nosse. 431. 7. illa.

Ad calcem additurus eram censuram inquisitoris, sed quia is, dum hic liber excuderetur è viuis excessit, quod reliquum est, profiteor me nihil hic voluisse dicere, quod fidei S. Romanæ ecclesiæ aduersetur. Quòd si tamē mihi per imprudentiam tale quicquam exciderit, pro non dicto haberi velim.

Bartholini, Anatomia.

Hoornbeek, Summa, contro-
versiarum.

Hero, de Dei, providentia.

vander waeyen, leere en
beorijf.

Salvianus, et, vincentius,
Lirinensis.